

29

ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

3. CİLT

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

29.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
3. CİLT

23-28 MAYIS 2011
MALATYA

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 153/3

YAYINA HAZIRLAYAN
Adil ZME

Kapak ve Uygulama
Yusuf KOÇER

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: *Harun ZDAŖ - Nilhan KIZILDAğ - Emre OKAN*
"Ege-Akdeniz Bölgesi Sualtı AraŖtırması 2010 Yılı alıŖmaları"

Not :AraŖtırma raporları, yazarlarından geldiği Ŗekliyle, redaksiyonu yapılmadan yayınlanmıŖtır. Yayınlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygl Ofset Matbaacılık
San. Tic. Ltd. Ŗti.
ANKARA-2012

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Engin BEKSAÇ Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2010 Çalışmaları	1
Martin BACHMANN 2010 Yılı Kızıl Avlu Onarım Çalışmaları	13
Martin BACHMANN 2010 Yılı Oinoanda Çalışmaları	21
Elif ÖZER 2010 Yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması	33
Yavuz GÜNAŞDI, Yasin TOPALOĞLU, Akın BİNGÖL Alpaslan CEYLAN 2010 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve İğdir İlleri Yüzey Araştırmaları	49
Zeynep Koçel ERDEM Tekirdağ Ganos Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010 Yılı Çalışmaları	71
Philipp Niewöhner Germia 2010. The Byzantine Pilgrimage Site And Its History.....	95
Maria ANDALORO The Project On The Rock Paintings In Cappadocia And The Church Of The Forty Martyrs In Şahinefendi. Research And Preservation (Report 2010).....	115
Alexander von KIENLIN, Mevlüt ÜYÜMEZ Kelainai 2010.....	135
Rüstem ASLAN 2010 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması.....	149

Giovanni SALMERI, Anna Lucia D'AGATA Cilicia Survey 2010	165
Erksin GÜLEÇ, İsmail ÖZER, İsmail BAYKARA, Serkan ŞAHİN, Gülsüm BAYKAL 2010 Yılı Muğla, Denizli ve Hatay İlleri YüzeY Araştırması.....	171
Winfried HELD, Gonca CANKARDAŞ ŞENOL, Ahmet Kaan ŞENOL 2009 Yılı Bybassos Araştırması	183
Tunç SİPAHİ, Tayfun YILDIRIM 2010 Yılı Çankırı Çorum İlleri YüzeY Araştırması	201
Fikri KULAKOĞLU, Kutlu EMRE, Ryoichi KONTANI, Sabahattin EZER Kayseri Arkeolojik YüzeY Araştırmaları Projesi (Kayap) 2010 Yılı Çalışmaları	215
Bleda DURING, Tefvik Emre ŞERİFOĞLU, Claudia GLATZ 2010 Cide Arkeoloji Projesi: İkince Sezon Sonuçlar	237
Veli Köse Aspendos YüzeY Araştırmaları 2010 Sezonu Çalışmaları.....	251
Lutgarde VANDEPUT, Veli KÖSE, Mark JACKSON Results of the 2010 Pisidia Survey Project Fieldwork in the Territory of Pednelissos.....	269
Oktay BELLİ 2010 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması	293
Dr. Martin GODON Cappadocia's First Pottery Production, Tepecik-Çiftlik Neolithic Earliest Levels.....	317
İrfan YILDIZ, Zekai ERDAL, Erkan KOÇ Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin İncelenmesi YüzeY Araştırması-2010.....	341

Hanifi BİBER, Rafet ÇAVUŞOĞLU, Sabahattin ERDOĞAN Muş İli ve İlçeleri Arkeolojik YüzeY Araştırması (Demir Çağları) 2010 Yılı Araştırmaları: Bulanık-Malazgirt	373
Osman DOĞANAY Zengibar Kalesi (Bozkır/Konya) 2010 Yılı YüzeY Araştırması	403
Yrd. Doç. Dr. Abuzer KIZIL 2010 Yılı Muğla İli, Milas İlçesi İle Ören ve Selimiye Beldelerinde Arkeolojik YüzeY Araştırmaları.....	423
Adnan DiLER, Şahin GÜMÜŞ “Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri, Adalar, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis) Mylasa-Damliboğaz (Hydai), Kedreai (Sedir Adası) ve Karacaada” YüzeY Araştırmaları 2010”	439
Onur ÖZBEK 2010 Yılı Saros Körfezi Gelibolu Yarımadası Prehistorik Dönem YüzeY Araştırmaları.....	463

KUZEYBATI ANADOLU VE TRAKYA'DA ERKEN KÜLTÜSTİK KAYA (KAYA OYMA VE MEGALİT) ANITLARI VE KÜLT ALANLARI PROJESİ EDİRNE KIRKLARELİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2010 ÇALIŞMALARI¹

Prof. Dr. Engin BEKSAÇ *

2010 yılı yüzey araştırması programı öncelikle Edirne İli, Süloğlu İlçesi, Akardere Köyü çalışmaları ile başlamış olup, bu köye komşu köylerle devam etmiştir. Ayrıca yine Edirne İli'ne bağlı Lalapaşa İlçesi'nin Saksığan Köyü de çalışma kapsamına alınmıştır. Daha sonraki aşamada ise, çalışmalar Kırklareli İli dâhilinde Kofçaz İlçesi'ne bağlı Malkoçlar ve Kula köylerine ve ağırlık verilerek sürdürülmüştür.

Akardere çalışmaları esnasında sadece tek bir dikili taşı devrilmiş olarak teşhis edilen bir eski mezarlık alanının varlığı saptanmıştır. Bir zamanlar çok

* Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Sanat Tarihi Bölümü Başkanı ve Trakya Araştırmaları Merkezi Müdürü, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Balkan Kampusu, 22030 Edirne/TÜRKİYE (ebekac@hotmail.com)

1 Yüzey Araştırması Programı 28 Ağustos – 8 Eylül tarihleri arasında Edirne ve Kırklareli İlleri Kapsamında, Sivas Koruma Kurulu Sanat Tarihi uzmanı Sayın Bayan Günay Bayram'ın başkanlık temsilcisi olarak katılımı ve Trakya Üniversitesi Rektörlüğü ve DÖSİM desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Sınır bölgelerinde Hudut Taburu Komutanlığı'nın görüş ve izinleri alınmıştır. Öncelikle, Bu çalışmanın gerçekleşmesi için gerekli izinleri sağlayan Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü yöneticileri ve personeline, Trakya Üniversitesi'nin Rektörü Prof. Dr. Enver Duran'a, Rektör Yardımcıları Prof. Dr. Beyhan Karamanlıoğlu'na, Prof. Dr. Timur Kırgız'a, Prof. Dr. Kemal Kutlu'ya; Trakya Üniversitesi, İdari Ve Mali İşler Müdürü Yücel Kurtdere'ye, 4. Hudut Taburundan Binbaşı Gökse Çaylı'ya, Edirne Anıt Eserler Derneği Başkanı Yard. Doç. Dr. Mustafa Hatipler'e, İdris Kerimler'e, Osman Ocak'a, Gazeteci Cavit Göçmen'e, Yöre Dergisi sahibi Ayhan Tunca'ya, Mustafa Çetin Dede'ye, Erol Yılmaz'a, Recep Memiş'e, Hikmet Gönül'e, Şakir Top'a, Bilal Sarıgül'e, Nurullah Yenilmez'e, Recep Yavuz'a, Muhammed Ergin'e, Ruhi Kara'ya, Cevat Öztürk'e, Ahmet Çetin'e, Hüseyin Elitaş'a, Şeref Çetin'e, Ali Varol'a, Hüseyin Ay'a, Mustafa Aydoğdu'ya, Eşref Güler'e, Şerif Özmen'e, Rahmi Nehir'e, İsmail Güven'e, Necmi Öztürk'e, Mustafa Mer'e, Nihat Çınar'a, Abdurrahman Sırcan'a, Basri Bahtlı'ya, ekibimizin elemanları Öğr. Gör.Şule Nurengin Beksaç ve Hakan Akıncı ile birlikte Ozan Corrado Riyaveç'e ve Edirne Müzesi Müdürü Hasan Karakaya'ya, Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müzeler Ve Dış İlişkiler Daire Başkanı Arkeolog Zülküf Yılmaz'a teşekkür ederek, en derin şükranlarımızı sunmak isteriz.

sayıda büyük dikili taşı olan bu mezarlıktan arda kalan bu tek taş dışında başka bir veriye rastlanmamış olup, bu mezarlık alanının "Araplar Mezarlığı" olarak tanındığı bölge halkından öğrenilmiş bulunmaktadır. Bu mezarlık alanının esasında Arpaç Köyü ve Akardere Köyü arasında bulunduğu da saptanmıştır.

Bu mezarlık alanı dışında Akardere Köyüne giden yolun hemen yanı başında artık mevcut olmayan bir tümülüsün izleri tespit edilmiştir. Tümülüsün kapsamış olduğu alan - kalan son izlerden - zorlukla seçilebilmektedir. Bu izlerden bu tümülüsün hayli büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu ve benzeri yok edilmiş ve mevcut olan tümülüsler bu bölgenin tümülüsler açısından taşıdığı önemi çok sarih biçimde gözler önüne sermektedir.

Akardere ve Arpaç Köyleri arasında üç alanda tümülüs var olduğu gözlenmiştir. *Bu* tümülüsler Arpaç merasında yer almaktadır. Kışla Tepesi, Çallı Höyük ve Üçtepeler olarak adlandırılan bu tümülüsler bölge coğrafyasında önemli bir konuma haiz olup, görkemli görünümüne sahiptirler.

Yine Arpaç sınırları içinde kalan Ahmedikalfa Tepesi olarak bilinen bir başka tümülüs de, Süloğlu'na giden yolun yanında bulunmaktadır. Bu tümülüs üzerinde siyah Demir Çağı keramik parçalarına rastlanmıştır.

Arpaç köyü sınırları içinde bu gün köy mezarlığı olarak kullanılan alanın hemen yanı başında başka bir tümülüsün var olduğuna dair bilgilere ulaşılmış olup, mezarlık alanı içinde de başka bir tümülüsün varlığı teşhis edilmiştir. Ayrıca Arpaç Mezarlığı içinde tüm ortadan kaldırma çabalarına rağmen, Karataş olarak bilinen tipte dikili taşlar şeklindeki mezar taşlarının mevcut olduğu görülmüştür.

Büyükgerdelli Köyü'nde 16. yüzyıla ait ilginç bir Osmanlı Mezar taşına rastlanmıştır. Ortaçağ yerleşmesi olduğu fark edilen Kaynak Mevkii hakkında malumat toplanmıştır. Bu mevkiinin daha önceki yüzey araştırmaları sırasında araştırılmış olan Kerametin Köyü sınırları içinde bulunan Ortaçağ yerleşmeleri ile irtibatlı olduğu anlaşılmış bulunmaktadır.

Edirne Merkez İlçeye bağlı Kösen Köyünde artık tamamen yok edilmiş bulunan kara taşlı bir Osmanlı mezarlığının en son izlerine rastlanmıştır.

Edirne İli Havsa İlçesi, Musulca Köyü dâhilinde yapılan çalışmalar esnasında Sarıbayır Mevkii'nde sürülmüş bir tümülüs ile irtibatlı bir Geç Antik Dönem yerleşmesinin izlerine rastlanmıştır. Bu bölgede nekropol izleri de belli olmaktadır. Bunun dışında Musulca sınırları dâhilinde Mandıraderesi Mevkii'nde bir başka Ortaçağ yerleşmesine ve köyün güney batısında da geç bir yerleşmenin izlerine rastlanmıştır.

Süloğlu İlçesi dâhilinde bulunan ve adı geçen bu köylerle yakın irtibatlı olan Küküler çevresinde çok sayıda tümülüs olduğu görülmüştür. Bu tümülüsler hayli fazla sayıda olup, köy merasının değişik yerlerinde yer almaktadırlar. Bunların büyük bir bölümü önemli ölçüde tahribata uğramıştır. Kocatepe ve Üçtepe gibi örnekler dışında Ortabayır ve Kalebayırı gibi örnekler ilginçtir. Bunlar dışında, Ortadeğirmen, Bahçetepe, Mezarlık yanı gibi yerler hayli tahrip olmuştur. Küküler Köyü çevresinde çok sayıda tümülüs vardır.

Saksağan Köyü çalışmaları esnasında hiç bir veriye rastlanmamıştır. Köyün Karataşlı Mezarlığı dikkat çekicidir. Burada 20. yüz yıl başlarına ait mezar taşları tespit edilmiştir.

Kırklareli İli, Kofçaz İlçesi, Devletliagaç Köyü'nün hemen yanı başındaki Çingene Tarla Mevkii'nde çok sayıda tümülüs bulunmaktadır. Devletliagaç Köyü'nün Bulgaristan sınırı bölgesinde Kızılıkkule yakınlarında Kızılıkkli Baba olarak bilinen mahalde bir muhtemelen Osmanlı Dönemi'ne ait bir mezarlığın kalıntıları olduğuna dair bilgiler derlenmiştir.

Kofçaz İlçesi Malkoçlar Köyü merasında üç dolmen bulunduğu anlaşılmıştır. Bunlardan bir tanesinin Botaş tesislerinin yapımı sırasında yok edilmiştir. Diğer ikisi mevcut olup, biri oldukça iyi diğeri ise tahrip edilmiş vaziyettedir. Bu üç dolmenin de tek odalı tek dromoslu tipte olduğu anlaşılmıştır.

Mevcut dolmenlerden Deliktaş Sırtı, Ali Arslan tarlasında bulunanın ön kısmı yok olmuştur. Taş dolgusu halen fark edilmektedir. Geniş ve düz bir

platform üzerinde yer almaktadır. Ana odanın ön taşı ovaldır. Bu dolmenin güneybatı yönüne odaklı olduğu anlaşılmaktadır.

Dolmenin uzun bir arka odası bulunduğu açıkça gözlenmektedir. Arka odanın üst kapağı da mevcut değildir.

Bu dolmenin tamamen içinde bulunduğu coğrafi peyzaja göre teşkilatlandırıldığı ve bu peyzajın da astronomik olgulara göre biçimlendirildiği barizdir. Bu peyzaj içinde Yaylatepe kuzeydoğu ve Ahmetbaba Tepesi de güneydoğu yönde yer alarak, dolmenin en uzun gün ve en kısa günde güneşin doğduğu yönler ile irtibatını sağlamaktadır.

Diğer dolmen Deliklitaş Çayırı Mevkii'nde bulunmaktadır. Büyük ve görkemli bir anıttır. Fakat çok yoğun bir çalı ve diken örtüsü altında olduğu için çalışılması çok zordur. Diğer dolmen gibi bu dolmen de güneybatı yönüne bakmaktadır.

Dromosu örten kapak bu bölümün zeminine düşmüş vaziyette durmaktadır. Çok uzun olan ana odanın batı tarafındaki taş levha yekpare ise de, doğu taraftaki yekpare olmayıp iki ayrı levhadan oluşmuştur. Bu odayı örten üç kapak taşı da odanın içine çökmüştür. Bir yamaç içinde yer alan bu dolmenin peyzaj ile ilişkili durumunu tayin etmek şu an için çok güçtür.

Kofçaz'ın diğer köylerinde olduğu gibi Malkoçlar 'da da dolmenlere Deliklitaş denilmekte olduğu müşahede edilmiş bulunmaktadır.

Bunlar dışında Malkoçlar Köyü yakınlarında biri hemen köy yakınında diğer ikisi ise Höyükler Bayırı Mevkii'nde bazı tümülüsler yer almaktadır. Köy yakınında olan tahrip edilmiştir.

Malkoçlar köyünün hemen girişinde son bir iki taşı ayakta olan eski bir karataşlı mezarlığın izleri tespit edilebilmektedir (Resim 1). Bu taşlar çok büyük boyutlardadır. Ayrıca köy mezarlığında da kara taşlara rastlanmaktadır. Bunlar dışında Malkoçlar Köyü merasında Yunankule olarak bilinen sınır kulesi yakınlarında, şu anda ağır bir orman örtüsüyle kaplanmış Kocamezarlık'ta devasa karataşlar bulunduğu dair bilgiler derlenmiştir.

Bir diğerk dolmen ise, Kırklareli Merkez İlçe sınırlarında bulunan Yoğuntaş Köyü'nün güneybatısında geniş bir düzlük ortasındaki çalılık içinde yer almakta olup, tek odalı ve tek dromoslu tiptedir. Bu dolmen ve içinde yer aldığı peyzaj arasında ilginç bir bütünleşme tespit edilmiş olup, dolmenin arkeoastronomik işlevi açısından önemli veriler elde edilmiştir. Dolmen güneybatıya bakmaktadır.

Yoğuntaş çalışmaları esnasında ayrıca, önemli bir Ortaçağ Kalesi olan Yoğuntaş Kalesi de ziyaret edilmiştir. Bunlar dışında, bu köye yakın konumda üç kara taşlı mezarlığın mevcudiyeti anlaşılmıştır. Bunlardan en tanınmış Araplar Mezarlığı olarak bilinmektedir.

Kırklareli İli, Kofçaz İlçesi, Kula Köyü'nde yapılan çalışmalar esnasında, Karayokuş Mevkii'nde tek odalı tek dromoslu bir dolmenin kalıntlarına rastlanmıştır. Üst kapağı devrilmiş olan bu dolmen dolgu toprağı içinde olup, oldukça iyi durumdadır. Ağır bir orman dokusu altında olduğu için peyzaj oluşumunu tayin etmek imkânsızdır. Güneybatı yönüne bakmaktadır. Dromosu küçük, arka oda ise uzundur (Resim:2).

Kula Köyü yakınlarında Karayokuş, Gökçetepe Üstü'nde tamamen tahrip edilmiş bir dolmenin kalıntlarına rastlanmıştır.

Kula Köyü, Çıplaktepe üstünde geniş bir nekropol alanın mevcut olduğu görülmüştür. Bu alanda tahrip edilmiş başka dolmenlerin de var olduğu anlaşılmış olup, zirvede bulunan bir kayaç oluşumun tamamen tahrip edildiğı görülmüştür.

Dolmen kalıntısının güney batısında ilginç bir binanın kalıntlarına rastlanmıştır. Bu duvar örgüsü erken bir tarihe işaret eder niteliktedir (Resim:3). Bu yapının ilginç bir durumu olup, dini ve politik yönü ağır basan bir teşkilatın parçası olduğu fark edilmektedir. Muhtemelen önemli bir Trak yöneticisinin idari ve dini amaçları bir araya toplayan yerleşme tipinin bir örneğidir. Son yıllardaki çalışmalar ile ortaya çıkartılan Bulgaristan'daki benzerleri de bu durumunu benzer özellikler göstermektedir ².

2 Bu konuda, son yıllarda Bulgaristan' da Hissar Kasabası yakınlarındaki Starosel Köyü sınırları içinde kalan ve Sredna Gora Sıradağları üzerinde bulunan Kozi Gramadi Tepesi üstünde

Kula çevresinde kayaya oyma küp biçimi kuyuların mevcut olduğu anlaşılmıştır. Bu tip oyuklar, Kırklareli İli, Vize İlçesi sınırlarında kalan Küçükyayla köyü çevresinde de mevcuttur. Küçük yayla Köyü, Çeşmeler Mevkii'nde çok geniş bir alana yayılan bu kaya oyuklarını geniş bir nekropol alanını parçası oldu anlaşılmış bulunmaktadır (Resim:4)

Bu geniş alan üzerinde zemin kayası kadar, kaya yamaçlarına oyulmuş oyuk ve altar düzenlemelerine de rastlanmıştır. Mevcut veriler bu nekropol alanının aynı zamanda önemli bir kült alanı da olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgede Geç Bronz Çağı ve Demir Çağı keramiklerine rastlanmıştır. Bu mahal çevresinde çok geniş bir alanda benzeri nekropol ve altar düzenlemelerine rastlanmaktadır.

Çeşmeler Mevkii'ndeki kayaç düzenlemeler genel niteliği itibariyle çok geniş bir alana yayılmakta olup, benzer oluşumlar ile kayaç zemin ve kaya cidarlarında kendisini göstermektedir. Bu tip kaya oluşumlarının ilginç bir yayılım alanı olduğu ve daha çok da Yıldız Dağları'nın uzantısı olan sahada mevcut bulunduğu fark edilmektedir.

Küçükyayla Köyü merasında ve ormanlık alan içinde kalan Harmantarla Mevkii'nde de bazı duvar kalıntıları yanında, geniş bir alana yayılan nekropol alanlarının ve geç dönemlere ait yerleşim alanlarının varlığı seçilmektedir.

Küçükyayla Köyü'ne komşu olan Kömürköy merası içinde de değişik noktalarda Küçükyayla'da görülen kaya oyuklarına benzer alanların mevcudiyeti belirlenmektedir. Bunlar arasında özellikle Meleş Mıntıkası, Küpler Sırtı ağır bir orman örtüsü altında kalan ve çok geniş bir alana yayılan örneklerle sahiptir. Buradaki kayaya oyma örnekler hayli büyük ölçüde yapılmış kaya oyuklar ile temsil edilmektedir.

Yıldız dağları üstünde kalan köylerin orman örtüsü altında kalması nedeniyle hayli güç olmasına rağmen, yaptığımız çalışmalar önemli veriler ortaya koymuştur. Bu aşamada, Trakya'nın tarihi ve tarihsel kimliğini iyi bilmeyen bir araştırmacının nasıl yanlışlara neden olabileceğinin örnekleriyle de karşılaşılmış bulunmaktadır.

yer alan Odris Krallarına ait kale ve tapınak özelliklerini bir araya toplayan arkeolojik alan hemen akla gelen bir örnektir. Bkz. Hristov, I 2006.

Kömürköy Meleş Mıntıkası, İncekoru olarak bilinen mahalde ağır bir orman örtüsü ve toprak kitlesi altında kalması nedeniyle çok erken bir yerleşme olduğu intibanı vermesine rağmen, definciler tarafından kazılmış bulunan ev kalıntılarında hayli geç denebilecek süreçlere ait olduğu anlaşılan bir köyün kalıntlarına rastlanmıştır.

Kömürköy'de yapılan çalışmalar esnasında geç dönemlere ait Osmañçe Kalesi özellikle Osmanlı yönetiminin son süreçlerinde Trakya üzerinde yapılmış en ilginç askeri tesislerden biri olarak dikkat çekmekte olup, bir dizi benzeri kalenin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kalelerin daha çok iletişim ve denetim görevi ile teşkilatlandırılmış oldukları aşikârdır.

2010 yılı çalışmaları esas olarak Trakya'nın belirli bölgelerinde karşımıza çıkmakta olan farklı bir arkeolojik veri türünün netleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle Doğu Trakya'nın Yıldız Dağları ile olduğu kadar Karadeniz kıyı Bölgesi ile de irtibatlı bir coğrafya üzerinde yer alan bu oluşumlar kaya oyma anıtların farklı bir tipini temsil etmektedir.

Dağılım alanı itibariyle de ilginç bir oluşum gösteren bu tip kaya oyma anıtların özellikle nekropoller ile yakın bir bağıntısı olduğu aşikârdır. Bu anıtların dağılım alanı özellikle Doğu Trakya'nın doğu kesiminde kendisini göstermekte olup, diğer bölgelerdekinden farklı bir gömü geleneğini de işaret etmektedir. Bu farklı dağılım alanının aynı zamanda farklı bir etnik oluşumla da irtibatlı olması akla uygundur. Muhtemelen bu küp biçimi kaya oyuklarını yapan topluluk farklı bir kabile oluşumunu da sergilemiş olmalıdır. Bu tür küp biçimi kaya oyma oluşumların bulunduğu bölgeler de genellikle diğer anıt tiplerine rastlanmamış olması da hayli ilginçtir.

Bu küp biçimi kayaya oyma oluşumların da dolmenler ve diğer tipteki mezar oluşumları gibi akarsulara yakın ve belirli bir yükselti üzerinde oluşturulmuş platformlar üzerinde yer almış olması da ilginç bir göstergedir. Bu küp biçimi kaya oyma oluşumları yapan kişilerin de diğer oluşumları yapanlarınkilere benzer bir kozmolojik bakış açısı olduğu ortadadır.

2010 yılı çalışmaları esnasında dolmenler ve diğer megalitik anıtların içinde buldukları peyzaj ile nasıl bir uyum içinde buldukları ve nasıl bir kozmolojik işlev taşıdıklarını da kesinlikle teşhis etmek mümkün olmuştur. İster Malkoçlar Köyü'ndeki dolmenler isterse de Yoğuntaş köyündeki dolmende, dolmenler ve içinde buldukları coğrafyanın yapan kişiler tarafından nasıl algılanıp kullanıldığı arkeoastronomik prensipler kadar, düzlemsel açılım ve sembolik algılam doğrultusunda jeomantik uygulamalarla peyzajı okumak mümkün olmuştur. Özellikle Yoğuntaş Dolmeni bu konuda çok önemli bir veri teşkil etmiştir. Dolmenleri yapanların zaman ve mekân kadar, ekonomik düzenleri hakkında da önemli ipuçları elde edilmesini sağlayan bu peyzaj teşkili, özellikle megalitik anıtlar, kozmolojik prensipler ve takvimsel döngülerin nasıl bir araya getirildiğini açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Dolmenin çevresindeki tüm doğal oluşumlar ile peyzaj teşkilatı tamamen yılın belirli süreçleriyle irtibatlı olup, bu anıtlar aracılığıyla tüm zaman döngüleri çevresel oluşumlarda takip edilebilmektedir.

Bu durum tüm Eski uygarlıklarda rastlanan ve Güneş Kültü'ne dayalı Düzlemsel yeryüzü odaklı Astronomik algılam biçimleriyle de uyuşum içindedir. Aynı zamanda Güney ufku odaklı Trakya astronomik veya astrolojik oluşumuna da uyuşumlu bir durum sergilemektedir.

2010 yılı yüzey araştırmalarıyla Trakya dolmenlerinin kozmolojik ve ritualistik işlevi kadar, peyzaj açısından taşıdığı önem de ortaya konmuş bulunmaktadır. Ayrıca yeni bir kaya oyma anıt tipinin ortaya konması da büyük öneme haizdir.

Bunlar dışında Kula Köyü merasında kalan Çıplak Tepe'nin batısında bulunan ve defineciler tarafından bir bölümü açığa çıkartılmış bulunan binanın Trakya Arkeolojisi açısından büyük bir öneme haiz olduğu fark edilmiş bulunmaktadır. Bu yapı Trakoloji sahasında uzmanlaşmış bir araştırmacının çalışmalarıyla önemli veriler ortaya koyacağı intibanı vermektedir.

Kaynakça:

Coupric, D.L. *Heaven And Earth In Ancient Greek Cosmology*. London, 2011,

Hristov, I. *Tainstvenata Trakiiska Rezidentziya Krepost I Svetilishche Na Odriskite Tzare V Sredna Gora (V-IV V.Pr.Kr.)*. Sofia, 2006.

Resim 1: Eski Mezarlık, Malkoçlar,Kofçaz, Kırklareli

Resim 2: Karayokuş Dolmeni,Kula, Kofçaz, Kırklareli

Resim 3: Yapı kalıntısı, ıplak Tepe, Kula, Kofçaz, Kırklareli

Resim 4: esmeler Mevkii, Kkyayla Köyü, Vize, Kırklareli.

2010 YILI KIZIL AVLU ONARIM ÇALIŞMALARI

Martin BACHMANN

Giriş

2010 yılında Kızıl Avlu`da yürütülen onarım çalışmaları¹, iki alanda yoğunlaşmıştır. Sağlamaştırma çalışmalarına geçen yıl başlanan², Temenos`un güneybatı köşesindeki tonozlu bodrum, bu yıl ön plandadır. Bu çalışmalar, yeni projenin bir bölümüdür. Bu proje, Selinus`daki, Roma Dönemi mühendislik harikası olan payanda kemerli iki büyük destek duvarının onarımını örnek alacaktır. Bunun yanı sıra, Kızıl Avlu`daki anıtsal destek heykellerinin rekonstrüksiyonuna da başlanmıştır. Bu rekonstrüksiyon, ziyaretçilere, Kızıl Avlu`nun o dönemdeki mimari donanımını canlandırmak amacı taşımaktadır. Bu çalışmalar, Studiosus-Foundation katkılarıyla gerçekleştirilmektedir.

Güneydeki Bodrumun Sağlamaştırılması

Bir gelişim modeli, temenosun güneybatı bölümündeki onarım projesinin çalışma aşamalarını netleştirmektedir (Resim: 1). Bu model, antik dönemdeki varsayılan durumunu ve 19. yüzyıl sonundaki son durumunu göstermektedir. 19. yüzyıl sonunda burada, zeytinyağı fabrikası ve çömlekçi atölyesi gibi birçok yapı bulunmaktadır. 20. yüzyılda ise bu yapılar yıkılmış, fakat buradaki antik kalıntılar korunmamıştır. Güney yuvarlak kulenin ardından, 2009 yılında, temenosun güneybatısını oluşturan güneydeki bodrumun sağlamaştırılmasına başlanmıştır.

Bodrumun planı, malzeme çalınarak zayıflayan duvarın ve kısmen çökmüş olan Roma Devri tonozunun kötü durumunu göstermektedir. Duvar örgüsü, doğal taş ile tekrar tamamlanmış ve tonozdaki açıklar kapatılmıştır. Bu yolla, mekânın statüğü tekrar oluşturulmuş ve tekrar kullanılabilir duruma getirilmiştir.

1 Restorasyon Çalışmaları Ağustos ve Eylül 2010 yapılmıştır. Ekibe katılan Türk işçiler ve ustalar yanında M. Bachmann, S. Tezer ve J. Steiner (Mühendislik).

2 M. Bachmann, Das Konservierungsprojekt in der Roten Halle, in: Pirson 2010, 222-223.

Duvar tacı üzerindeki eski bir çitlenbik ağacının kesilmesi oldukça zor olmuştur. Zira ağacın kökleri, duvar dolgusunun metrelerce içine girmiş durumdaydı. Bu nedenle, ağaç kökünden tamamen arındırmak için, duvar iç dolgusu kısmen sökülmüş ve sonra tekrar doldurulmuştur.

2010 yılında, çevre duvarlarının tekrar ayağa kaldırılması sayesinde, bu yıl bodrumdaki tonoz çalışmalarına başlanacaktır. Duvar dolgusunun eksik bölümleri, elle işlenmiş doğal taşlarla tamamlanmış ve orijinal durumunu göstermek için siyah bazalt ile çevrilmiştir (Resim: 2).

Roma Devri Destek Heykeli

Kızıl Avlu`daki ikinci proje ise, mermerden anıtsal destek heykellerine ayrılmıştır. Destek heykelleri, ait oldukları dönemde, sırt sırta veren iki figür şeklinde, güney avluyu çevrelemekteydi. Bu heykellere ait parçalar, ilk defa 1930 yıllarındaki Alman kazıları sırasında bulunmuştu. Bu heykellerin Mısır`a özgü baş işlemleri, Kızıl Avlu`nun İsis Tapınağı olarak yorumlanmasına neden olmuştur.

2002 yılındaki sondaj çalışmaları sırasında, destek heykellerinin diğer parçaları da bulunmuştu. Bu son buluntuların kesin sonuçları, heykellerin 8 metreden fazla olduğunu göstermektedir (Resim: 3)³. Figürlerin yüz ve kolları siyah mermerden olup, başları Mısırlı tanrılara öykünerek, yarı hayvan şeklinde işlenmiştir.

Elimizdeki kesin sonuçlara dayanarak, artık güney avludaki destek heykellerinden biri, orininal yerine tekrar dikilecek ve Kızıl Avlu`nun mimari donanımını canlandıracaktır. Bunun için, aslan başlı tanrıça Sachmet seçilmiştir. Rekonstrüksiyon için heykele ait birçok orijinal parça kullanılmış ve eksik kısımlar Prokonnesos mermeri ile tamamlanmıştır.

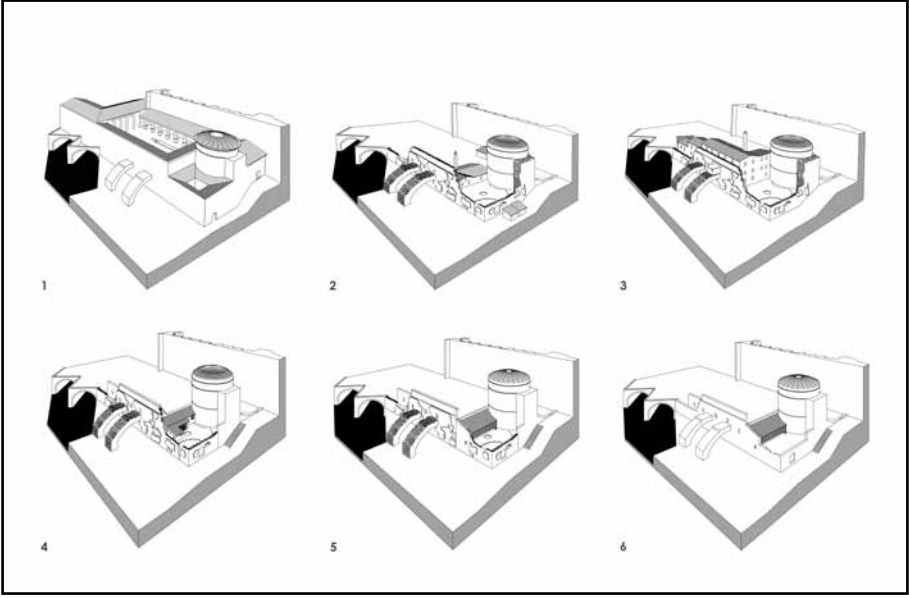
Bu büyük heykelin çevresindeki, peristyl girişi ve avlunun 5 metre genişliğindeki bir bölümüne ait zemin döşemesi de onarılmıştır. Bu heykel ve kısmen onarılan zemin döşemesi, Kızıl Avlu`nun tamamlanmasına dair

3 U. Mania, Die Rote Halle in Pergamon. Ausstattung und Funktion, PF 15 (Mainz 2011), 30.

bir örnek niteliğindedir. Aksi halde bu kalıntılar, yapının sadece harabe durumunu göstermektedir.

Destek heykeline ait ve 2 metre yüksekliğindeki kaide, 2010 yılında ayağa kaldırılmıştır (Resim: 4). Kaide, tek bir bloktan monolit olarak tamamlanmış ve kaide profili, modern rekonstrüksiyonu belirtmek için, bilhassa sade bırakılmıştır.

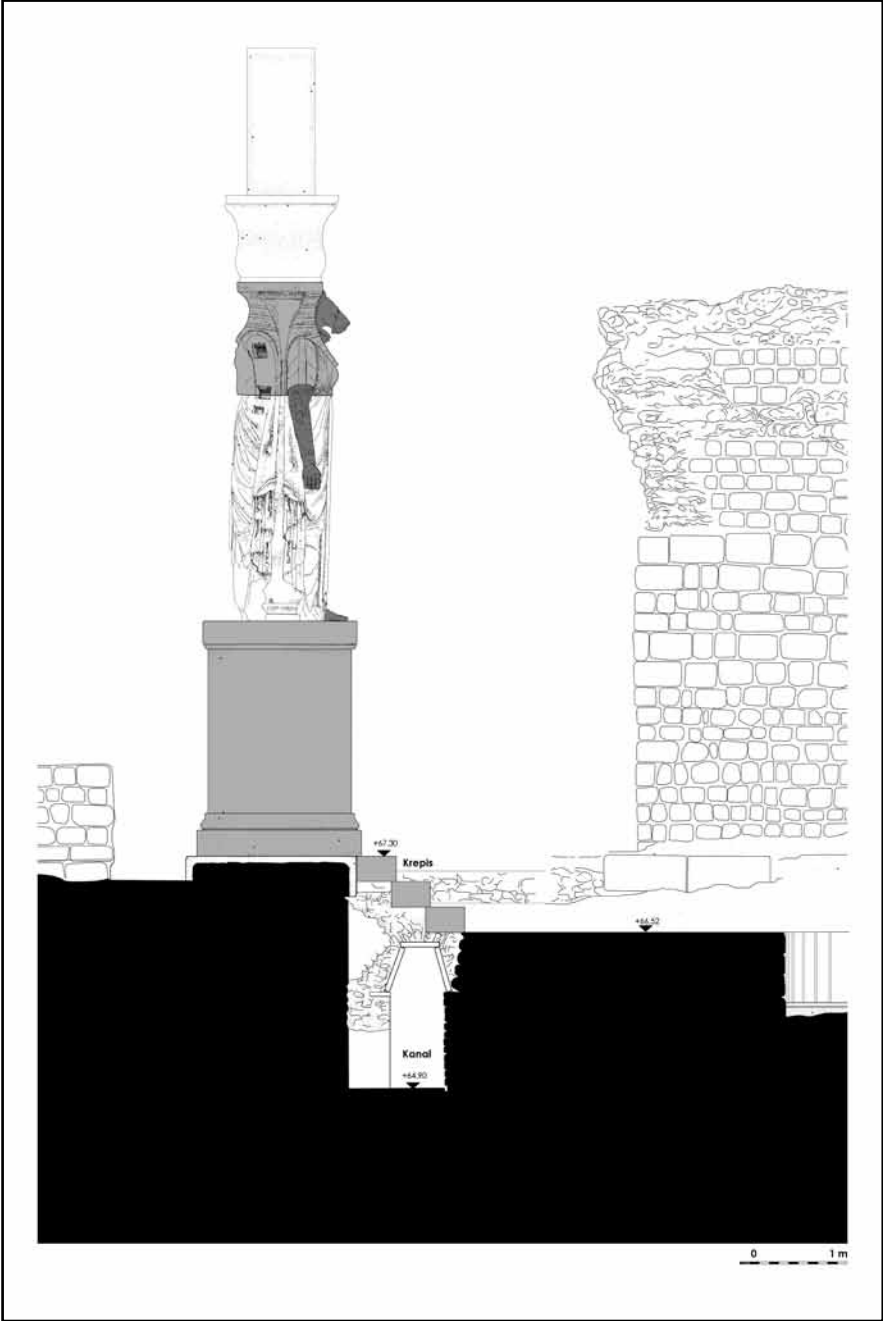
Destek heykellerinin üstündeki bölümlerin, alta iyi oturması için taş işçiliği çalışmaları da sürdürülmüştür. Figürün orijinal durumunu daha iyi anlamak için, kıvrımların devamı sistemli olarak işlenmiştir (Resim: 5). 5 metre yüksekliğindeki destek heykeli, deneme amacıyla kaide üzerine bu yıl tekrar oturtulacaktır.

Resim 1: Kızıl Avlu'nun güneydoğu temenosunun altı yapı evresinin gelişimi. (G. Karatas)

Resim 2: Bodrumu çevreleyen duvarın onarım sonrasındaki görünümü.

Resim 3: Kızıl Avlu destek figürlerin rekonstrüksiyon çizimi. (U. Mania)

Resim 4: 2010 yılında Prokonnesos mermeriyle yapılan büyük heykelin kaidesi.

Resim 5: Büyük heykelin üst tarafında yapılan heykeltraşı tamamlamalar.

2010 YILI OINOANDA ÇALIŞMALARI

Martin BACHMANN

Giriş

Oinoanda yüzey araştırması 2010 kampanyası 17.7. ile 14.8. 2010 tarihleri arasında yapılmıştır¹. Bu kampanyanın odak noktasını, önemli yazıt parçalarını korumak için planlanan depo yapısının inşası oluşturmaktaydı (Resim: 1). Depo, hırsızlığa karşı dayanıklı çelik konstrüksiyondan yapıldığından yazıt fragmanlarının saklanması ve yerinde bilimsel olarak araştırılmasını mümkün kılmaktadır. Bu proje, çalışmaların hemen hemen tamamını kapsar. Aynı zamanda yazıtların belgelenmesine devam edildi. 80'i aşkın yazıt fragmanının üç boyutlu taramasıyla bilinen fragmanların büyük çoğunluğu belgelenmiş oldu. Yazıtın eksik parçalarının özenli ve sistematik araştırılması sırasında birkaç fragman yeniden bulunmuş, 9 bilinmeyen fragman da ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, esplanadedeki üç yapı ve Hellenistik Dönem

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na araştırma izni ve yardımları için teşekkür etmek isteriz, ayrıca Bakanlık Temsilcisi H. E. Stiel'e kişisel katkıları ve desteklerinden dolayı teşekkür borçluyuz. Depo binasının inşaatı Gilbert de Botton Vakfı'ndan gelen cömert bağışlar ve Prof. M. F. Smith ile G. Kranck'in (Steelteam), Federal Almanya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı kültürel mirası koruma programının, J. Fraser, Prof. K. Fischer (Fischer Befestigungssysteme), Centro Internazionale per lo Studio dei Papiri Ercolanesi (CISPE), Seven Pillars of Wisdom Trust, Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi ve diğer bağımsız kişilerin katkıları ile mümkün oldu. Burada projeye yönelik aldığımız büyük uluslararası desteğe minnettarız. Oinoanda'daki bilimsel araştırma programı Köln Üniversitesi Stiftung Altertumskunde ve Franz Rutzen Stiftung'un desteklediği Alman Arkeoloji Enstitüsü ile Fritz Thyssen Stiftung'un çalışmasıydı, hepsine teşekkür ederiz.

Oinoanda'da 2010 yılında yapılan çalışmalarda ekipte şu isimler yer aldı: Depo binasından sorumlu N. Koch, A. Elidenk ve M. Bachman; Oinoanda ve Diogenes yazıtı hakkında yılların emeğiyle edindiği ilk elden bilgisinin değeri bir kez daha kanıtlanan M. F. Smith ve felsefi yazıtlar araştırmasını yürüten J. Hammerstaedt (Köln Üniversitesi); ayrıca A. Rasselberg (Köln Üniversitesi) ile yazıtın belgelenmesine destek veren K. Berner (Karlsruhe Üniversitesi Uygulamalı Bilimler); E. Laufer (Köln Üniversitesi), N. Koch (Karlsruhe Üniversitesi), A. Zeitler (Regensburg Üniversitesi Uygulamalı Bilimler), U. Hermann (Viyana Üniversitesi Teknoloji), hamamlar, Bizans kilisesi ve Esplanade'nin güneyindeki kaya oluşumunu arkeolojik belgeleyen üçü de İstanbul MSÜ'nden Ç. Yılmaz, G. Karataş ve T. Ünlü; Diogenes fragmanlarının üç boyutlu taramalarını gerçekleştiren K. Berner, M. Marzinowski ve H. Stieler (Karlsruhe Üniversitesi Uygulamalı Bilimler); Esplanade'nin doğusundaki alanın ve kent dışındaki jeofizik incelemesini yapan C. Klein, A. Neuber ve M. Proksch (Kiel Üniversitesi); Hellenistik kent surunu belgeleyen E. İltter (Ankara); antik kentin başka alanlarında felsefe dışı yazıtların epigrafik araştırmalarına devam eden N. Milner (BIAA) ve G. Staab (Köln Üniversitesi).

surlarının mimari belgelenmesi, arazi taraması ve jeofizik araştırmaları da devam etmiştir. Kentin gelişim evrelerinin analizini kolaylaştırmak üzere ayrıca kentsel alanın tümünü kapsayan haritamızı gözden geerip eksiklerini gidermek amacıyla yeni yüzey araştırmalarına başladık. Epigrafik araştırma programı nihayet felsefe dışı yazıtları hedefleyen uzun bir arazi incelemesiyle tamamlandı; burada da birkaç yeni fragman gün ışığına ıktı.

Esplanade'deki Depo Binası

Oinoanda'da neden bir depo? Geçtiğimiz kampanyalarda, Diogenes Yazıtı'na ait ve arazide, dağılmış durumdaki parçaların, tehdit altında olduğunu saptamıştık. Bu benzersiz epigrafik belgelerin, doğal şartlar, kaçak kazılar ve çalınma yoluyla kaybolma tehlikesi oldukça büyüktür. Bu duruma çözüm bulmak ve güvenli bir yapı inşa etmek için, uluslararası nitelikte bir bağış çağırısı yapılmış ve büyük bir başarı elde edilmiştir. Martin Bachmann ve Mimar Nikolaus Koch² tarafından sağlam bir elik konstrüksiyon tasarlanmıştır. Özellikle, masif raflar kurularak, bu raflara yazıt fragmanları yerleştirilmiştir. Tasarım sırasında, yapının gösterişsiz ve ren yeriyle uyumlu olmasına önem verilmiştir. Bu projeye, 2010 yılı baharında Muğla Anıt Koruma Kurulu'nca izin verilmiştir. Aralarında 250 kilogram ağrılığındaki parçaların da bulunduğu inşa malzemesinin tümü 12 tondan daha fazladır ve bu nedenle lojistik bir çözüm gerektirmiştir. Bu malzeme, 1500 metre yüksekliğindeki ren yerine çıkan dik ve zorlu patıkaya kadar hamallar ve yk hayvanları yardımıyla getirildi (Resim: 2). Yaklaşık olarak 250 kilogram ağrılığındaki kapı gibi yapı malzemesi, iki kuvvetli işçi sayesinde tepeye taşınmıştır.

Tüm yapı malzemesinin alana taşınmasıyla, inşaya başlanmıştır. İlk olarak, tekil temeller üzerine sağlam bir elik zemin oturtulmuştur. Yapı bu elik zemin üzerinde hızla yükselmiştir. Konstrüksiyonu sonradan değiştirilebilir kılmak için, bağlantılar çoğunlukla vidalarla sağlanmıştır. 4 milimetre kalınlığındaki ve sağlam elik kaplama levhaları ise, dayanıklı olmaları

2 Karlsruhe Üniversitesi, Institut für Baugeschichte.

için kaynaklanmıştır. Prefabrik çeliklerin yerleştirilmesini ve montajını, tecrübeli torna ustası Adnan Elidenk üstlenmiş ve kendisi bu çalışmaların tümünü idare etmiştir. Oinoanda'yı ziyaret edenler için, ören yerinin planı ve deponun inşasına katkıda bulunan sponsorlar, lazer tarama ile deponun fasadına yerleştirilmiştir.

Yapının tamamlanmasından sonra, cephesi antrasit renkli, özel bir boya ile kaplanmıştır. Bu boya, çelik kısımları paslanmaya karşı korumakla birlikte, rengi sayesinde, gölge veren ağaçlarla kaplı ören yerininin koyu renk tonlarıyla uyum içerisindedir.

Bu sezon fragmanları taşımaya başlayabilmek için depo inşaatı programlanan zamanda bitirildi. Araziden ilk toplanacak olanlar, kolaylıkla kaybolabilecek veya çalınabilecek olan Diogenes yazıtından küçük fragmanlardı. Britanyalıların yüzey araştırması sırasında kazılmış bir çukurda bulunan 57 fragman şimdiki araştırma projesinin 2007 ile 2009 yılları arasındaki dönemde elde edilmiş ve geçici koruma altına alınmıştı³. Buna ek olarak ören dolaylarında saçılmış küçük fragmanlar ile çok bozulmuş ve çatlamaya başlamış bazı büyük parçalar depoya yerleştirildi. Daha önce ören yerinin planı üzerinde işaretlenerek yazıt parçalarının arazideki buluntu yeri de belgelenmiştir. Diogenes yazıtının 90' dan fazla fragmanı şimdi depoda bir arada muhafaza edilmektedir (Resim: 3). Fethiye Müzesi ile birlikte, diğer parçaların depoya taşınmasına 2011 yılında devam edilecektir⁴.

Diogenes Yazıtı - Yeni Buluntuları ve Belgelenmesi

Önceki yıl sürdürülen yoğun arazi taramalarına rağmen, bu yılda yeni yazıt parçaları saptanmıştır. Bu yeni buluntular arasında bir yazıt parçası kayda değerdir. Bu özellikle memnuniyet verici buluntu da fizik hakkındaki maksimler (YF 252) olup içerik bakımından hâlihazırda bilinen fragmanlar

3 J. Hammerstaedt - M. F. Smith, "Diogenes of Oinoanda. The Discoveries of 2009 (NF 167-181)", EA 42, 2009.

4 İnşası yaklaşık olarak 50 bin Euro'ya mal olan depo, 2010 kampanyası sonunda Fethiye Müzesi'ne teslim edilmiştir.

serisini tamamlarlar⁵ (Resim: 4).

Yazıtın üç boyutlu belgelenmesi için önceki yıl kullanılan çizgi ışıklı tarayıcıdan başka ilk kez elde taşınabilir tarayıcıdan yararlanıldı. El tarayıcısı yazıt bloklarının kazınmamış taraflarını belgelemekte kullanılırken, yazıtlı yüzey ışıklı tarayıcı ile yüksek çözünürlükte belgelenmiştir. Çözünürlüğü düşük olan el tarayıcısı ile daha çabuk sonuç alınabildiğinden iki tarayıcıdan da yararlanmayı tercih ettik. Böylelikle gerek epigrafik gerekse mimari analizlerin gereklerini yerine getirmiş, aynı zamanda da 2010 çalışmaları boyunca belgelenmiş yazıt fragmanlarının sayısını arttırmış olduk. 2008 ile 2009 yıllarındaki çalışmalarda üç boyutlu belgelenen fragmanların sayısı 74 idi, 2010 yılında yazıttan 80 parça daha tarandı (Resim: 5). Bu sayede dijital modellerin toplam sayısı felsefi yazıtın bütün bilinen fragmanlarının yaklaşık üçte ikisine ulaştı.

Belgeleme çalışmalarının yanı sıra önceki yıl ara verilmiş olan yazıtın eksik fragmanlarının aranmasına kaldığı yerden devam edildi. Arama faaliyetleri kayıp parçaların özenle hazırlanmış profilleri ışığında yürütüldü. Elde taşınabilen GPS aygıtı ve ekli tasvir sayesinde yazıtın 1895 (YF 251) yılından beri görülmeyen bir fragmanı ile 1975 ilâ 1981 döneminden bu yana görülemeyen diğer birkaç fragmanını yeniden tespit etmek mümkün oldu. Daha önceki keşiflerde eksik kalan parçaların sayısı 41'den 33'e indi.

Mimari Belgeleme

Esplanade`deki mimari belgeleme çalışmalarına devam edilmiştir. Burada, 2009 yılında Vespasianus hamamı, Martins Hill kayalığı ve bir Bizans Dönemi kilisesi⁶ lazer tarama ile kaydedilmişti. Bu binaların, tüm detaylarıyla taş planı çizilmiştir.

Hamamın, belgelemeye dayanarak mekânlardaki beşik tonozlu üst örtüsü

5 J. Hammerstaedt - M. F. Smith, "Diogenes of Oinoanda. The Discoveries of 2010 (NF 182-190)", EA 43, 2010.

6 (J. J. Coulton, "The Buildings of Oinoanda", Proceedings of the Cambridge Philological Society, New series 29 (1983) 8-10; 14-15.

ile pencere ve kapılarının rekonstrüksiyonu mümkün olacaktır. Bu hamam binasının çevredeki mimari yapılarla ilişkisinin saptanması ile eldeki kanıtlara göre daha kesin tarihlemeye ışık tutulacaktır.

Esplanade'nin güneybatısındaki kaya oluşumu, kentsel alanın dört bir yanından görülen dikkat çekici bir özelliğe sahiptir (Resim: 6). Bu tümsekte dikdörtgen plana oturmuş geniş bir bina kompleksi yer alır, ancak güneyden oda şeklinde oyulmuş kaya yüzeyin ardında kalmıştır. Bu taş cephe binanın güney ucunu meydana getirmekte ve kuzeye doğru, zemin planı platonun konturlarında hâlâ görülebilen bir yapının –muhtemelen bir mezar– yer aldığı tamamen düzleştirilmiş kayalık boyunca devam etmekteydi. Alanın tamamını kapsayan hassas taş planı en azından kısmen anıtsal mezar mimarisine ayrılan bu bölümün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu kaya oluşumunun önündeki çukur alanda bulunan Bizans kilisesinde yapılan mimari araştırmada plandaki ve çeşitli kesitlerdeki binanın her bir taşı tek tek kaydedilmiş (Resim: 6), çoğu muhtemelen Kuzey Stoa'dan gelen devşirme mimari öğeler de kataloglanmıştır. Kuzey Stoa'da bugün de görülen çift yarım-sütunlu Dor sütun kalıntılarının kataloglanmasıyla binanın rekonstrüksiyonunu tamamlamak için bir adım daha atılmış oldu.

Kentin güneyinde, iyi durumda korunagelmüş, 65 metre uzunluğundaki Oinoanda'nın şehir surları, Türkiye'deki en önemli polyorketik anıtlardan biridir. Burası, Hellenistik kent surunun henüz belgelenmemiş olan kısmıdır. Burada taşların tek tek belgelenmesine zemin hazırlamak üzere yerüstü lazer tarayıcı yardımıyla bütün kompleksin üç boyutlu nokta bulutu modeli yapıldı (Resim: 7). Ayrıca çevredeki tüm alan da tarandı.

Mimari belgeleme, jeofizik incelemeler ve yüzey araştırması sonuçları sayesinde, Oinoanda'nın güncel bir kent planı oluşturulmuştur. Oinoanda'nın eski haritası gözden geçirilip geliştirildi. Şehrin olası görünümünü mümkün olduğunca aslına uygun oluşturmak ve doğal topografya ile nasıl bütünleştiğini göstermek için haritada yer alan duvar parçalarının yönlerini kontrol etmek, eksik ve kaydedilmemiş binaları eklemek gerekiyordu. Bu nedenle yapılan yeni kayıtlar şu özellikleri taşımaktadır: Yerleşimin çeşitli

evrelerinden kent surları; kent alanının doğusunda daha önce dikkate alınmamış kesimler; Hellenistik duvarın çevresi dahil güneydeki arazi; kent dışı olarak kabul edilebilecek Letoon çevresi; akropol ve tiyatro ile kentin kuzeybatısındaki bazı mahalleler. Bu yeni GPS verileri, aynı zamanda binaların dikey koordinatlarını da vererek mimari kalıntıların üç boyutlu krokisini çizmeye olanak sağlamaktadır. Bu yeni kent planı, Diogenes'in kentine yeni bir görünüm kazandırmaktadır (Resim: 8).

Jeofizik İncelemeler

Araştırma projesinin önemli bir amacı da kentsel gelişimin evrelerini ayırmak, yani kentin Hellenistik Dönemdeki durumunu ortaya çıkarmaktır. Ören yerinde daha önceden çalışmış araştırmacılar yerleşim merkezinin batıya kaydığına dikkat çekmişlerdi; bu gözlem bizi Esplanade'nin doğusunda kalan kentsel alanları incelemeye yöneltti. Hellenistik kentin daha sonraki yerleşim faaliyetlerinden zarar görmemiş bir bölümünü bulmamız muhtemeldi. Ancak kaliteli işçilik gösteren sağlam duvarlara rağmen, bunların bina kontekstine hiçbir katkısı olmamıştır.

Bu araştırma sırasında yürütülecek jeofizik incelemeler için Esplanade'nin doğusunda, her ikisi de oldukça küçük ve inşaat kalıntıları içeren iki teras seçildi. Bu iki doğal sekiden alçak olanı Esplanade'nin 100 m. kadar doğusunda yer alır. Doğu kanadında ise bir anıta ait olabilecek büyük orthostatlar vardır. Binanın dikdörtgen planı ve kalın duvarları jeo-radar sonuçlarında açıkça görülmektedir. Bu bina kentin doğu yakasında önemli bir mevkiye yerleştirilmiş bir heroon olabilir.

Oinoanda'nın yer aldığı dağın doğu eteğinde, İncealiler Köyü'nün batı yamaçlarına hiç de uzak düşmeyen bir harabe Britanyalı araştırmacılar tarafından bir su pınarına ve mezar kalıntısına yakınlığı dikkate alınarak Apollon kutsal alanı olarak adlandırılmıştı⁷ (Resim: 9). Daha derinlemesine incelemeler yapılmamış olmakla birlikte orada bulunan birkaç mimari kalıntı

7 N. P. Milner, "Notes and inscriptions on the cult of Apollo at Oinoanda", *AnatSt* 50, 2000, 139-49.

yapılaşma hakkında bilgi vermez. Göze çarpan başlıca özellik olan ocaktan çıkma ve devşirme taşlarla örülmüş dairesel yapının daha yakın tarihe ait olduğu düşünülebilir. Söz konusu alan dağın eteğindeki doğal bir terastan meydana geldiğinden ve kalın bir erozyon tabakası bulunması tahmin edildiğinden, burada da jeofizik incelemeler yürütüldü. En iyi sonuçlar jeomanyetik prospeksiyon ile elde edildi. Bulgular terasın kuzeydoğu kısmında yaklaşık 8 m x7 m. ölçülerinde bir alana yayılmış, daha sonra uzunlamasına paralel bir duvarla güneye doğru uzayan kare bir mekâna işaret ediyordu. Bu noktada başlayan, daha ince enine bir duvar ise mekânı bölmek için yapılmış görüldüğünden, burada tespit edilen yapının sıra odalarla çevrili bir avlu olması muhtemel gözükmektedir.

Felsefe-dışı Yazıtlar İçin Arazi Çalışması

Oinoanda'nın felsefi olmayan yazıtlarını hedef alan ve 2010 yılında N. Milner ve G. Staab tarafından yürütülen saha araştırması bir kere daha yeni buluntuları gün ışığına çıkardı. Bunların arasında birkaç mezar yazıtı, kayaya oyulmuş yazıtlı rölyefler, sunaklar ve heykel kaideleri bulunmaktadır.

Resim 1: Depo binası (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

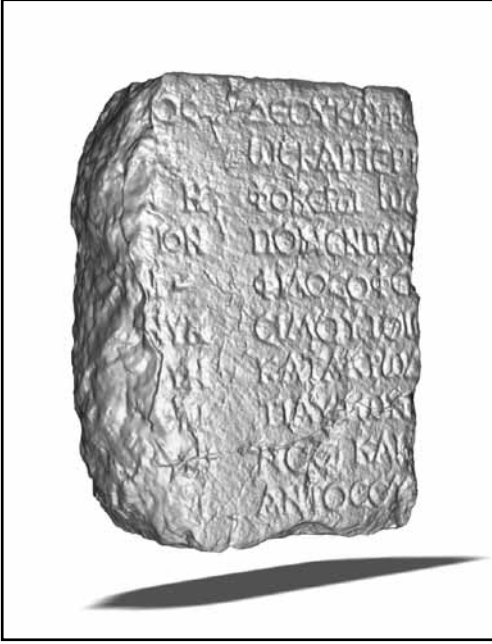
Resim 2: Yapı malzemesinin alana taşınması (H. E. Süel)

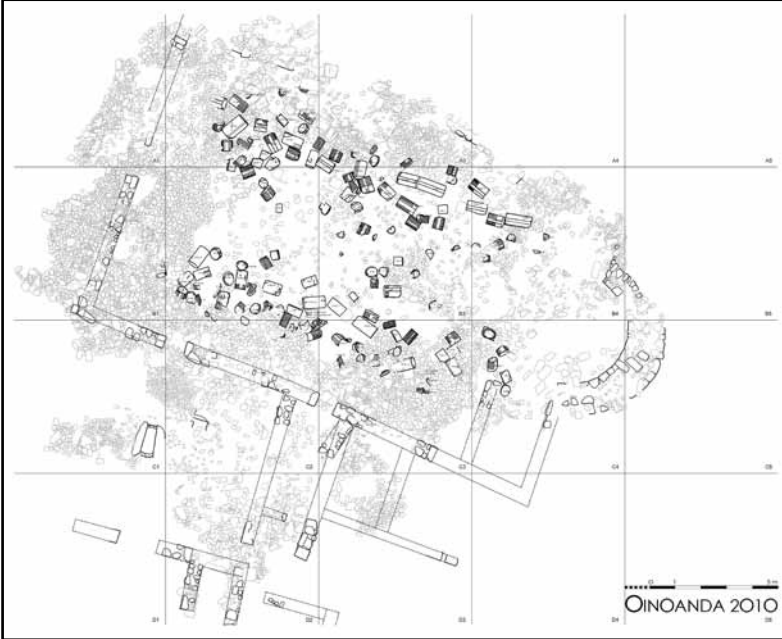
Resim 3: İlk fragmanlarıyla birlikte depo binasının içi (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/Martin Bachmann)

Resim 4: Diogenes yazıtının 2010'da yeni keşfedilen fragmanlarından biri (YF 252), (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

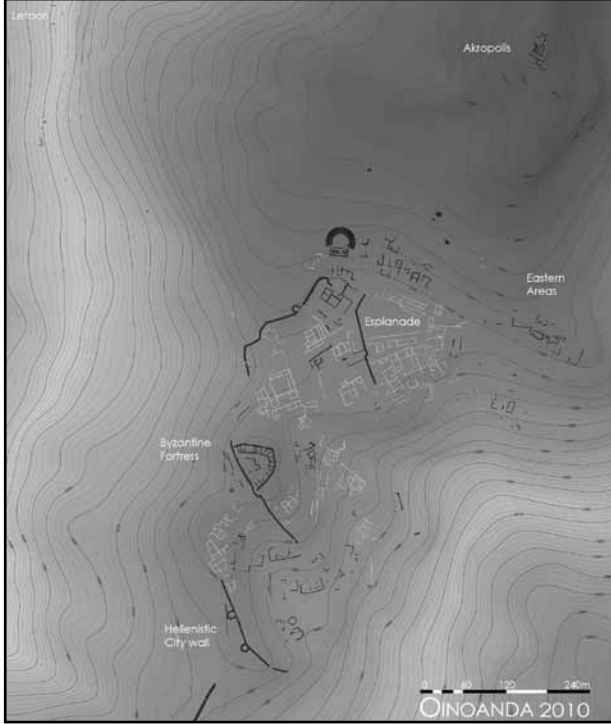
Resim 5: Diogenes yazıtının 2010'da belgelenen fragmanlarından biri (YF 001), (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

Resim 6: Bizans kilisesinin kaydedilmiş planı (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/A. Zeitler)

Resim 7: Hellenistik kent surunun üç boyutlu nokta bulutu modeli (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/E. İlter)

Resim 8: Oinoanda kalıntılarının geçici yeni haritası (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/K. Berner)

Resim 9: Apollon kutsal alanı olarak adlandırılmış bölgenin görünümü (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Oinoanda Projesi/M. Bachmann)

2010 YILI SİLLYON ANTİK KENTİ ve ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Elif ÖZER*

Perge'yi 12 km. kadar Side yönünde geçince solda Abdurrahmanlar'dan 12 km. içerde, Antalya Ovası'na hâkim yüksek bir plato üzerinde kurulan Sillyon, Antalya İli, Serik ilçesine bağlı Yanköy yakınında Asar Tepesi'nde konumlandırılmıştır¹ (Resim: 1). 2009'da başlayan Sillyon YüzeY Araştırması Projesine 2010 yılında da devam edilerek, proje kapsamında çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Ot Temizliği

2010 sezonundaki çalışmaya ot temizliği ile başlanılmıştır. Bilindiği üzere Sillyon kayalık bir tepe üzerinde yükselmekte olup, tepe bölgenin genelinde görülen çalılıklarla kaplıdır. Akropoliste yer alan Hellenistik Yapı, Orta Çağ Yapısı, Camii ve diğer birçok yapıda ot temizliği yapılmıştır. Bu yapılar tamamen çalı ve sert dikenli bitkilerle kaplı olup, ot temizliği sonrasında çalışılacak duruma getirilmiştir. Kentin batı yamacında konumlandırılmış batı ve kuzeybatı nekropollerde mezarlar bitki örtüsünden görülemeyecek durumda olup, ot temizliği sonrasında çalışılacak duruma getirilmiştir.

* Doç.Dr. Elif ÖZER, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli/TÜRKİYE. E-mail: eozer@pau.edu.tr

1 2010 yılı Sillyon antik kenti ve çevresi yüzeY araştırması Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Biriminin maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimine, Serik Kaymakamlığı ve Serik Kaymakamı Ahmet Ümit'e, Belek Belediye Başkanı Yusuf Meccek ve Başkan Yardımcısı Fevzi Yılmaz'a, Yukarıkocayatak Belediye Başkanı Enver Aputkan'a, Kadriye Belediye Başkanı İsmail Şahin'e, Yanköy Köyü Muhtarı Durmuş Sarı'ya, Yanköy köyü Okul Müdürü Galip bey ve eşine, Kocagözler Mevki'i'den Düriye Kocagöz'e, Sillyon Kafe sahipleri Ramazan Kocagöz ve eşine teşekkür ederiz. Ayrıca Bakanlık Temsilcimiz Sevgi Yavuz'a, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Musa Koç, Usame Yabancı, Emrah Tarhan, Volkan Akın, Doğan Peçen, Fatih Yılmaz, Sedat Morkoç, Merve Taçez, Merve İpek, Muhammed İlker Yılayaz, Merve Yeşil, Salih Okan Akgönül ile Kadriye Yaşa'ya (Anadolu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi lisans öğrencisi) çok teşekkür ederiz.

Sillyon'da akropolis'e çıkışı sağlayan yollardan bazılarına ot temizliği ve çeşitli düzenlemeler yapılarak, geçişler için kolaylık sağlanmıştır (Resim:2).

2010 yılı Sillyon ve çevresi yüzey araştırmasında Sillyon'da 119, Sillyon çevresinde 63 olmak üzere 182 buluntu, Sillyon'da 1 adet, çevresinde 26 olmak üzere toplam 27 adet taşınabilir mimari plastik blok, Sillyon'da 8, çevresinde 4 olmak üzere toplam 12 yazıt, Sillyon'da 759 adet, çevresindeki yerleşimlerden 130 adet olmak üzere toplam 889 adet seramik, Sillyon'da 63 adet etütlük küçük buluntu ve 27 sikke tespit edilmiştir.

Nekropol Çalışması

Sillyon antik kenti ve çevresi yüzey araştırması 2010 sezonunda, 2009'da başlanan nekropol envanterine devam edildi. Araştırma süresince kentin batı nekropolünde toplam 80 adet shaft (şaft) mezar ve doğu nekropolde 1 adet kaya mezarı tespit edildi. Batı nekropoldeki mezarların bir kısmı kompleksler halinde düzenlenmiş ve mezarlar arasında geçiş için dar sokaklar yapılmıştır. Bu mezarlar genelde doğu-batı yönünde konumlandırılmış olup, bazı örneklerde kuzey-güney yönü tercih edilmiştir (Resim:3). Tespit ettiğimiz bu mezarların büyük bir kısmı olasılıkla sur duvarlarından dökülen taşlarla meydana getirilmiş olup, herhangi bir yazıt ya da buluntuya rastlanılamamıştır. Bununla birlikte sur duvarlarından daha geç bir tarihte yapıldıkları aşikârdır. Büyük bir kısmında yön olarak doğu-batı tercih edilmesine rağmen, bazı mezarlar arazinin topografyasına göre konumlandırılmıştır.

Akropolis Çalışması

Abdullah DEVECİ*

Araştırma ekibinin iki grubu akropoliste çalışmıştır. İlk grup Cami'nin (Sil10/83) yersel fotogrametri yöntemiyle rölövesini çıkararak detaylı tanımını bitirmiştir. Caminin günümüze ulaşan kitabe, vakfiye ve diğer tarihi kaynakları

* Öğr. Gör. Abdullah DEVECİ, Anadolu Üniversitesi, Fen-Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü, Kampüs-Eskişehir/TÜRKİYE

olmadığından kesin tarihlendirilmesini yapmak mümkün olmamakla birlikte, 13.-14 yüzyıl tek mekânlı cami örnekleriyle karşılaştırıldığında, bu dönemlere ait olması muhtemeldir. Bir ön görüş olarak yapılan bu tarihlendirme önerisi ileride ayrıntılarıyla kesinleştirilecektir (Resim: 4). Yapının harim kısmı ağır tahribatlar geçirse de kısmen sağlam olarak günümüze gelmiştir. Güney duvarın ortasında silmeli düzgün kesme bir blok parçası ile toprak dolgu zemin seviyesindeki niş izleri burada bir mihrabın olduğunu işaret etmektedir.

Araştırmada kentin batı yamacındaki kule (Sil09/54) ile hamam olarak adlandırılan yapı kompleksi (Sil09/53) ve sur duvarlarının altındaki yapı komplekslerinin yersel fotogrametri yöntemiyle rölövesi çıkartılmış ve detaylı tanım çalışmaları yapılmıştır. Kareye yakın dikdörtgen planlı kule (Sil09/54) kesme taş malzemeyle yapılmış olup, kat ayrımlarının ahşap konstrüksiyonla sağlandığı anlaşılmaktadır. Yapıda gözlemlenen en büyük sorun, yuvarlak kemerli ve lentolu açıklığın üzerinde yükselen duvarlardaki bozulmalar ve kesme taşların yerlerinden oynamalarıdır. Yapı duvarlarının saat yönünde burkularak çalıştığı ve burkulmayla bağlantılı olarak duvarlarda yarıklar oluşturan seğimler gözlemlenmektedir (Resim:5). Yapı bu haliyle yakın bir gelecekte yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olup, acil olarak restorasyona ihtiyacı vardır. Bu hassas durumla bağlantılı olarak ilgili kurumlara gerekli bilgiler verilmiştir

Tiyatro ve Çevresi Ölçüm Çalışmaları

Murat TAŞKIRAN*

Bir diğer araştırma, yürütücülüğünde tiyatro ile çevresinde gerçekleştirilmiş ve ölçüm çalışmaları yapılmıştır. 1960'larda olan bir heyelan neticesinde akropolisin güney yamacındaki tiyatronun büyük bir kısmı aşağı yuvarlanmıştır. Mevcut haliyle sadece 12 basamağına ait izler görülmektedir. Güneydoğu-kuzeybatı yönlü yerleştirilen tiyatro Pamphylia ovasına hâkimdir. Sil10/84 envanter numaralı tiyatronun caveasındaki malzeme

* Arş. Gör. Murat TAŞKIRAN Pamukkale Üniversitesi- Fen-Ed. Fak. Arkeoloji Bölümü, Kampüs-Denizli/TÜRKİYE

olarak lokal kireç taşı kullanılmıştır. Yamaca yaslanması, krepis ve kerkeses profilinden ötürü, muhtemelen Hellenistik dönemde inşa edilmiş olup, Roma döneminde de kullanımı devam etmiştir (Resim:6).

Çalışmada kentin güney üst yamacına inşa edilmiş bir mekân (Sil10/82) tespit edilmiştir (Resim: 7). Yöre halkı tarafından “Paşa Deliği” olarak adlandırılmaktadır. Burası Lanckoronski’de su deposu olarak tanımlanarak, detaylı çizilmiştir. Düzgün kesilmiş bloklarla örülen giriş kısmı tahrip olmuş ve blokların çoğu devrilmiştir. Giriş kare bir alana açılmaktadır. Buradan dar bir koridorla diğer alanlara ulaşılmakla birlikte, Lanckronski’de tespit edilen odaların taşla dolduğu gözlemlenmiştir. Araştırmamız esnasında burada kaçak kazı yapıldığını tespit ettik ve ilgili kurumlara bildirdik. Bununla birlikte ne yazık ki, araştırmamız süresince kaçak kazılar bize ve jandarmaya rağmen, hala korkusuzca devam ettirildi ve bu kişi ya da kişiler yakalanmadı.

Epigrafi Çalışmaları

N. GÖKALP*

Epigrafi araştırmasında toplam 12 adet yazıt tespit edilmiştir. Daha önce (2009) tespit edilen yazıtların estampajı alınmış ve bunların kontrolünün ardından kentin kuzey, kuzeybatı, kuzeydoğu, güney, güneybatı, güneydoğu, batı ve doğusu ile tüm akropolis sistematik biçimde taranarak 8 adet yazıt tespit edilmiştir.

Bu çalışmalar kapsamında Serik İlçesi’ne bağlı olarak Yanköy ile Kocagözler Mahallesi, Küçük Asar- Koducak Mevkii, Tekkeköy, Şatırlı, Eskiörük mahallesi, Uzunsakallar, Civelek Çiftliği, Gökçepınar Köyü ve köye bağlı Yalamaca ile Sıyrıl Mahalleleri, burada yer alan Bozdağ Mevki, Alacami Köyü ve buraya bağlı olarak Orta Mahalle ile Bozyaka Mahalleleri’nde yazıt tarama çalışmaları yapılmıştır.

Seramik Araştırması

* Yard.Doç.Dr. Nuray GÖKALP Akdeniz Üniversitesi Fen Ed. Fak. Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Kampüs-Antalya/TÜRKİYE

2010 çalışma sezonunda Sillyon ve çevresinde sistematik seramik yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Topografya göz önünde bulundurularak seramik toplama sektörleri belirlenmiş ve buna göre seramikler toplanarak değerlendirilmiştir. Kentin territoryumuna giren Kepez mevki de dahil olmak üzere toplam 10 ayrı sektörden seramik toplanmıştır. Kentin güney yamacından ilk kez MÖ.8.-7.yy.'a ait Geometrik dönem seramik parçaları ele geçmiştir (Resim:8).

2010 yılında yapılan çalışmalarda kentin değişik noktalarında çeşitli metal objeler ve çeşitli metal eserlere ait parçalar bulunmuştur. Ele geçen malzemeler üzerinde restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Bu eserler arasında kol düğmeleri, çiviler, metal kaplara ait parçalar, kemer tokası gibi örnekler yer almaktadır. Bu örnekler arasında kemer tokaları ön plana çıkmaktadır.

Sikke Buluntuları

Hüseyin KÖKER**

2009 ve 2010 yıllarında Sillyon'da yapılan yüzey araştırmaları sırasında 31 adedi bronz ve bir adedi de gümüş olmak üzere 32 adet sikke ele geçmiştir. Yoğun bir toprak ve korozyon tabakasıyla kaplı olan sikkeler üzerinde mekanik temizlik yapılmış ve bu sayede 18 adedinin teşhisi yapılabilmektedir. Buna göre, 10 adet Hellenistik dönem (6 Sillyon, 1 Termessos, 1 Seleukos Krallığı, 2 tanımlanamayan), 3 adet Roma İmparatorluk Dönemi Şehir sikkesi (1 Sillyon, 1 Aizanoi, 1 Belirsiz darphane), 1 adet Roma İmparatorluk dönemi sikkesi (4.-5. yy.), 4 adet Bizans ve 14 adet İslami dönem sikkesi yer almaktadır. Ele geçen sikkeler arasındaki en erken tarihli olanlar, Sillyon kentinin MÖ. 3. yüzyılda darp ettiği, "Ares/Zeus", "Apollon/Zeus" ve "Herakles/Sadak

* Arkeolog Arzu Deniz KARABEYİN. Pamukkale Üni- Fen-Ed. Fak. Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Kampüs-Denizli/TÜRKİYE

** Arş.Gör. Hüseyin KÖKER, Kocaeli Üniversitesi, Fen-Ed. Fak. Arkeoloji Bölümü.Kampüs Kocaeli/TÜRKİYE huseyinkoker@yahoo.com.tr

ve gürz" tiplerini taşıyan bronz seriler ile Seleukos kralı II. Seleukos'a (MÖ 246-226) ait aslan postlu Herakles başı/Omphalos üzerinde oturan Apollon tipli sikkelerdir. Roma İmparatorluk Dönemi Şehir sikkeleri içinde Sillyon'a ait olanı, Severus Alexander'in (MS. 222-235) karısı Orbiane'ye aittir. Şimdiye kadar yayınlanmış kataloglarda örneğine rastlayamadığımız bu sikke, ön yüzünde imparatoriçenin sağa dönük büstü ve arka yüzünde de kentte önemli bir tapımı olan Ay Tanrısı Men'in büstünü taşımaktadır. Aizanoi kentine ait olan sikke Caligula dönemine tarihlenmekte ve ön yüzünde imparatorun sağa dönük büstü, arka yüzünde de I. Agrippina'nın sağa dönük büstü yer almaktadır.

Sosyolojik Ön Araştırma

Nadide KARKINER*

Çalışma sezonunda, Yanköy muhtarı Durmuş Sarı ve köyün yaşlılarından Halil İbrahim Ayaz ile köy genel mülakatı yapılarak, köyün tarihi, köyde yaşayan kadın ve erkeklerin Sillyon'daki arkeolojik yüzey araştırmasını nasıl algıladıkları ve bu araştırmadan neler umdukları, köyün geçim kaynakları, köydeki kadınların statüsü üzerine sorular yöneltilerek, tarihsel olarak Sillyon ile olan ilişkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Sillyon Çevresinde Yapılan Çalışmalar

Kepez Mevkii

Geçen yıl başladığımız Kepez araştırmasına bu yıl da devam edildi. Burası Sillyon'un yaklaşık 3-4 km kuzeyinde bulunan az engebeli, alçak bir tepelik üzerinde olup, topoğrafyaya göre konumlanmıştır. Kepez'deki kale yerleşiminde (Resim: 9) toplam 55 adet (23 adet ana kayaya oyulmuş khamasorion tipi mezar, 33 adet yapı, yapı kompleksleri ve sarnıçlar) buluntu

* Yard.Doç.Dr. Nadide KARKINER, Anadolu Üniversitesi, Fen-Ed. Fak. Sosyoloji Bölümü
Kampüs-Eskişehir/TÜRKİYE

(Sil10/A.1-Sil10/A.56) tespit edilerek, Total station ile tüm alanın planı çıkarılmıştır.

Kepez'deki yerleşimin büyük bir yapı kompleksi olarak tasarlandığı ve konut kümeleri arasında küçük dar sokakların olduğu anlaşılmaktadır. Konutlara açılan kapılar bu sokaklar üzerindedir. Bu geçişlerin yakınlarında sarnıçlar yer alır. Sarnıçlar form olarak yuvarlak olup, Sillyon'dakiler ile çok büyük benzerlik gösterir. Yerleşimin kuzeyinde yer alan sarnıçlar daha büyük ve kare formludur. Bu sarnıçların yerleşime dağıtılan suyun ana arteli olabileceklerini düşünmekle birlikte, gelecekte daha net bilgilere ulaşmayı ummaktayız.

Kepez'de yaptığımız çalışmalarda nekropol alanının Sillyon'da olduğu gibi yerleşimin batı tarafında yer aldığını tespit ettik. Tepenin bu yamacında eğimli kayalık alanların oyulmasıyla meydana getirilen mezarlar vardır. Yaygın mezar tipi khamasorion tipidir (Resim:10). Ana kayadan oyularak meydana getirilen khamasorion tipi mezarın (Sil10/A17) kapağı *in-situ*'dur ve bu tip mezarların hem kentte hem bölgede nasıl kapandığına dair fikir vermesi bakımından önemlidir. Burada yer alan mezarların genelde tekli tertiplendiği bazı örneklerin ise birlikte tasarlandığı gözlemlendi. Mezarların yerleştirilmesinde herhangi bir yönün takip edilmediği anlaşılmaktadır. Mezarlarda herhangi bir buluntu ile karşılaşılması.

Tekkeköy

2009 sezonunda başladığımız Tekkeköy araştırması 2010 sezonunda da devam etmiş ve bir çeşme (Sil10/A.59), yakın zamana kadar kullanılmış bir çamaşırhane (Sil10/A.60), 2 adet mimari blok (Sil10/A.MP.2, Sil10/A.MP.4.) 1 adet dibek taşı (Sil10/A.MP.3), 1 adet mermer sütun tamburu (Sil10/A.MP.5), üzerinde monogram bulunan kireçtaşı blok (Sil10/A.MP.6), 1 dibek taşı (Sil10/A.MP.7), 1 adet arapça yazıtlı blok (Sil10/A.Inc.2) ve 2 adet yazıtlı altar (Sil10/A.Inc.3, Sil10/A.Inc.4) olmak üzere toplam 11 buluntunun envanteri çıkarılmıştır. Yöre halkı tarafından verilen bilgiye göre Sil10/A.

60 no.lu mekan daha önceden köyün çamaşırhanesi olarak kullanılmış hatta zaman, zaman da hamam olarak kullanılmıştır. Sil10/A.59 no.lu çeşme de bu alandadır. Çeşmenin çevre duvarlarının daha önceden olmadığı ve çeşmeye gelen su kaynağının daha önceleri çok bol aktığı ancak, 1974'teki kuraklıktan sonra değiştiği bilgisi de yöre halkı tarafından verilmiştir.

Alacami Köyü

Alacami, Antalya İli'nin Serik İlçe'sine bağlı olup, Yanköy köyü'nün kuzeydoğusundadır. Köy adını buradaki tarihi camiden almıştır. Araştırmamızda 2 adet sarnıç (Sil10/A.62 ve Sil10/A.63), bir adet mermer mimari plastik blok (Sil10/A.MP.13), iki adet mermer postament (Sil10/A.MP.14, Sil10/A.MP.18), bir adet kireçtaşı korniş bloğu (Sil10/A.MP.15), bir adet mermer silindirik formlu altar (Sil10/A.MP.16), iki adet mimari blok (Sil10/A.MP.17, Sil10/A.MP.21), bir adet anta başlığı (Sil10/A.MP.18), bir adet mermer kalkan tasvirli altar (Sil10/A.MP.19), 1 adet ezme taşı (Sil10/A.MP.20), Sarnıç kapağı (Sil10/A.MP.22), bir adet mermer sütun tamburu (Sil10/A.MP.23), bir adet panel parçası (Sil10/A.MP.24) olmak üzere toplam 13 buluntunun envanteri çıkarılmıştır.

Gökçepınar-Hellenistik Kule

Sil10/A.61 numaralı kule (Resim: 11), Serik İlçesi Gökçepınar köyü, Sıyrıl mahallesi Bozdağ mevkiinde yer alır. Pamphylia Ovası'nı kuzeyde sınırlayan dağ silsilesinin üzerinde, kayalık ve ulaşılması zor bir tepenin batı tarafında bulunan yapı Sillyon'u görüş hakimiyeti olan bir noktadır. Mekân kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda olup 3 odadan oluşmaktadır. Duvarlar temel seviyesinde olup bazı taraflarda duvarları seçilememekte ancak, odalar arasındaki geçişler ve mekanın kapısı görülebilmektedir. Giriş kuzeybatıdadır. Üç odalı mekanın orta odası diğer iki odaya göre daha büyük olup, olasılıkla ana mekan burasıdır. Yapının duvarları 75 cm genişliğindedir. Yapı konum olarak ovaya hakim, Sillyon'u batı tarafta gören ve iç kesimlerden (Pisidia)

gelen geçişleri kontrol edebilecek bir yerde bulunmaktadır. Hem yapı özellikleri hem de yukarıda bahsedilen konumda Hellenistik dönemde hakim noktalarda yer alan yapılar bilinmektedir. Yapının Hellenistik dönemde Sillyon ve ovayı kontrol edebilen bir kule işlevine sahip olduğu önerilebilir. Bunun dışında bir adet mermer mimari plastik blok (Sil10/A.MP.11) ve bir adet kireçtaşı monogramlı blok (Sil10/A.MP.12) olmak üzere Gökçepınar'da toplam 3 buluntu tespit edilmiştir.

Eskiyörük

Eskiyörük'te, yöre halkının Gavur Kemerı olarak adlandırdığı Roma Dönemi Köprüsü (Sil10/A.57) (Resim: 12) ve Ayvalı Kemer Köprüsü denilen olasılıkla Roma ve daha geç tarihlerde de kullanılmış bir köprünün (Sil10/A.58) tamamen tahrip olmuş kalıntılarına ulaşılmıştır. Her iki köprü de Koducak Deresi üzerindedir. Köprülerin envanteri tamamlanmış ancak rölöveleri çalışmanın sonlarına doğru tespit ettiğimiz için çıkarılamayıp, sonraya bırakılmıştır. Bu köprülerin dışında burada bir arşitrav blok parçası (Sil10/A.MP.8), attik-ion tipi mermer sütun kaidesi (Sil10/A.MP.9), bir adet mermer sütun tamburu (Sil10/A.MP.10) ve 1 adet yazıtlı altar (Sil10/A.Inc.1) olmak üzere 4 buluntunun envanteri yapılmıştır.

Sillyon ve Çevresi(Sillyon, Kepez, Tekkeköy, Aşağıoba, Abdurrahmanlar, Şatırlı, Çandır, Kuşlar, Alacami, Gökçeşinar, Yanköy)Yüzye Araştırması

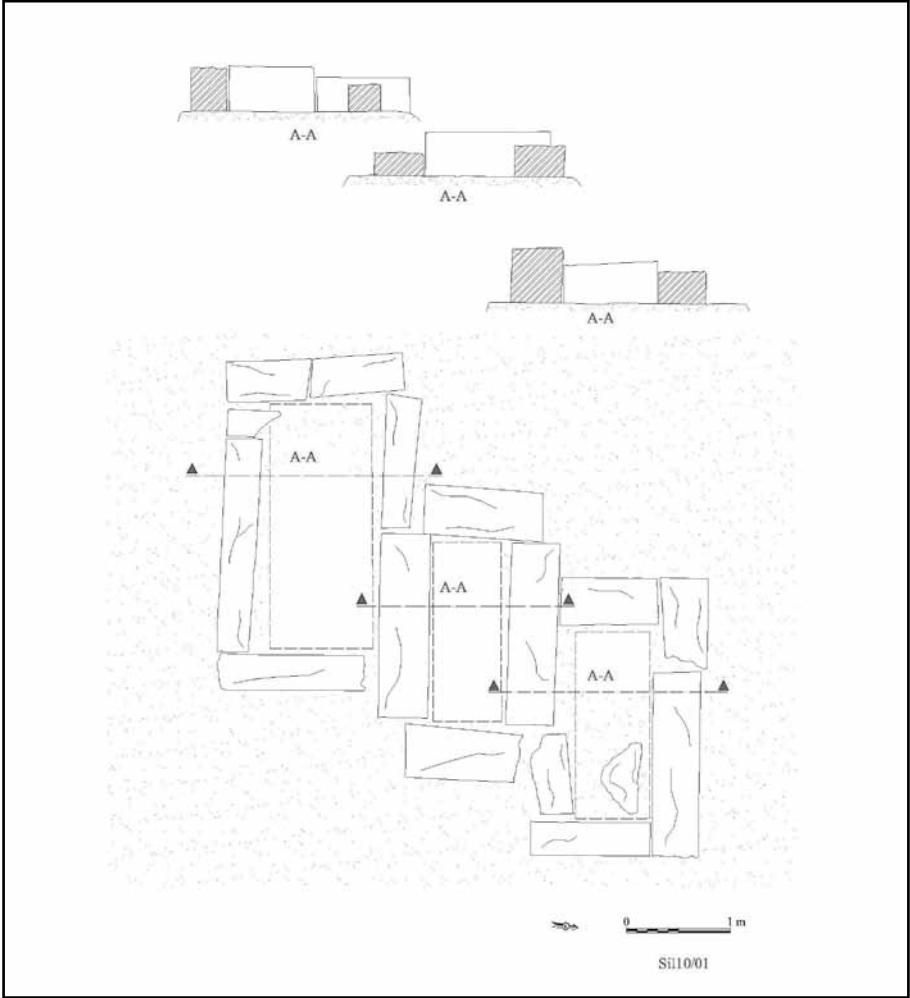

■ Sillyon	■ Aşağıoba
■ Tekke Köy	■ Gökçeşinar
■ Yanköy	
■ Şatırlı	
■ Kuşlar	
■ Alacami	
■ Çandır	
■ Abdurrahmanlar	
■ Kepez	

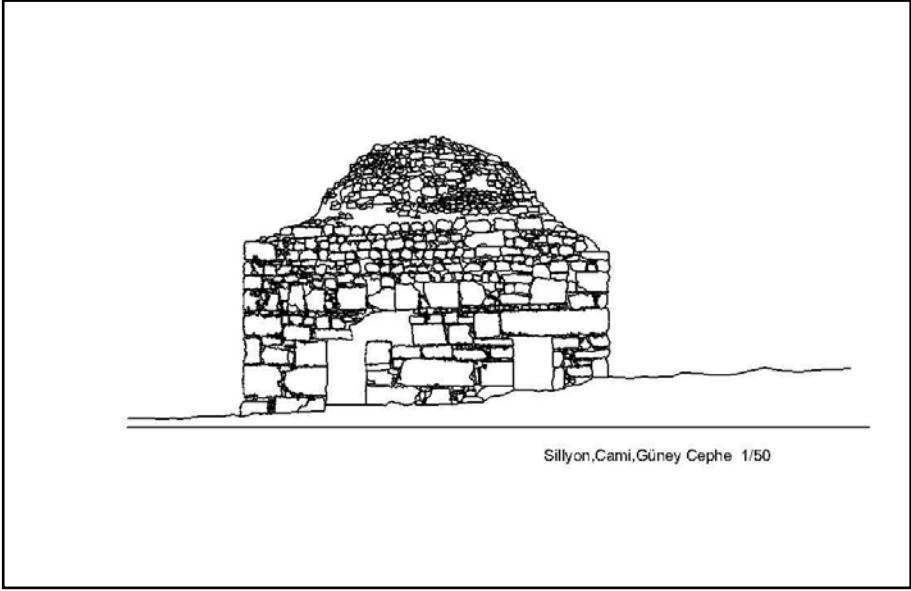
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Sillyon,Cami,Güney Cephe 1/50

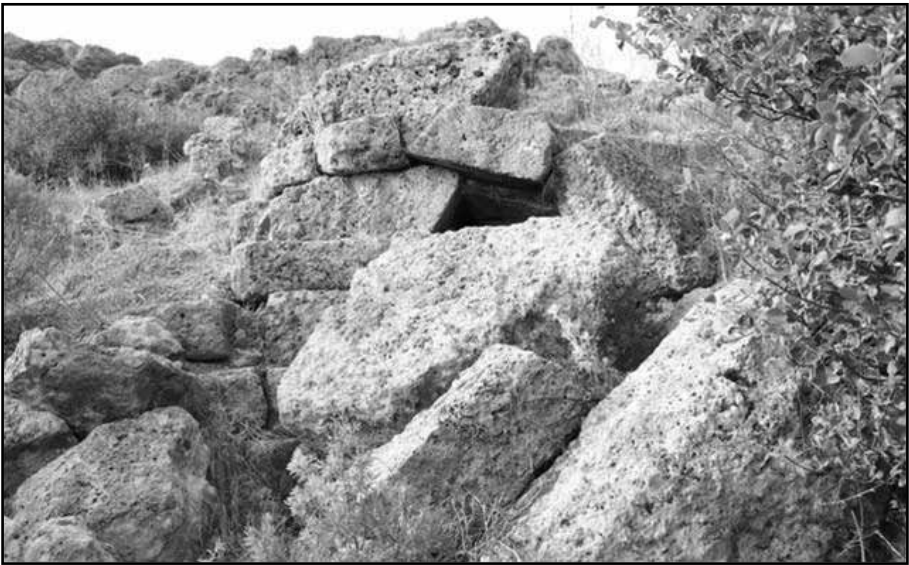
Resim: 4

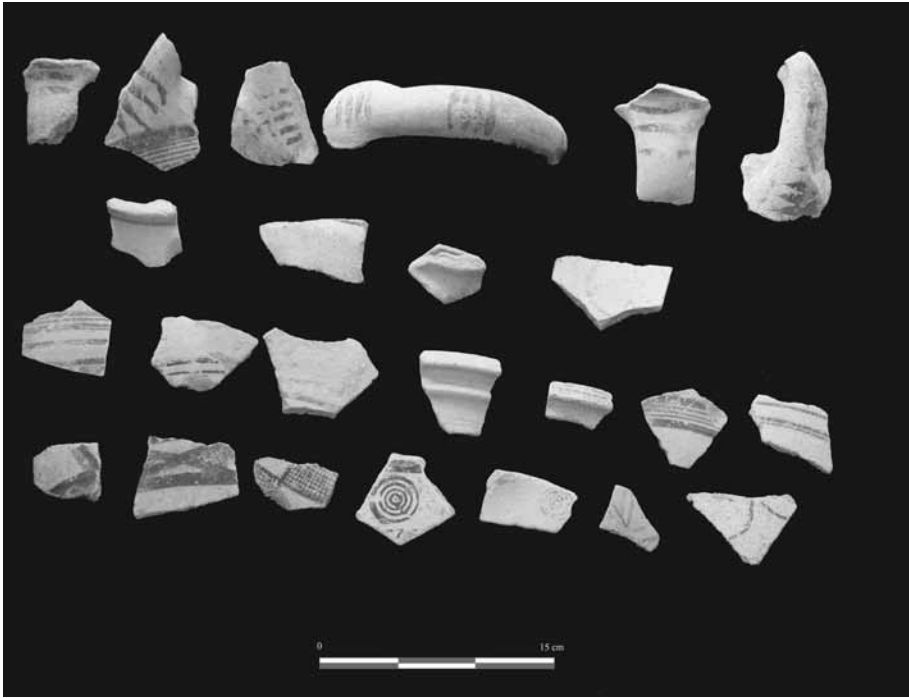
Resim: 5

Resim: 6

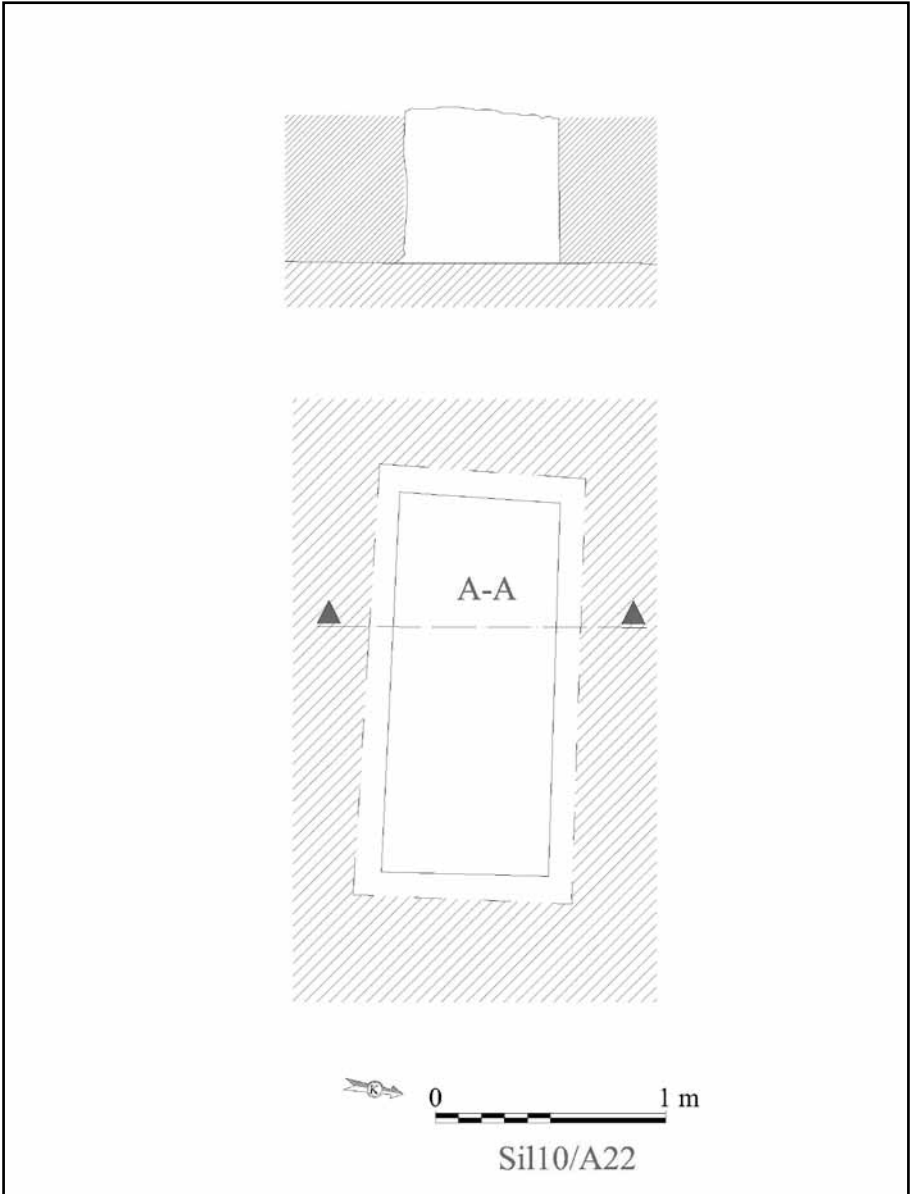
Resim: 7

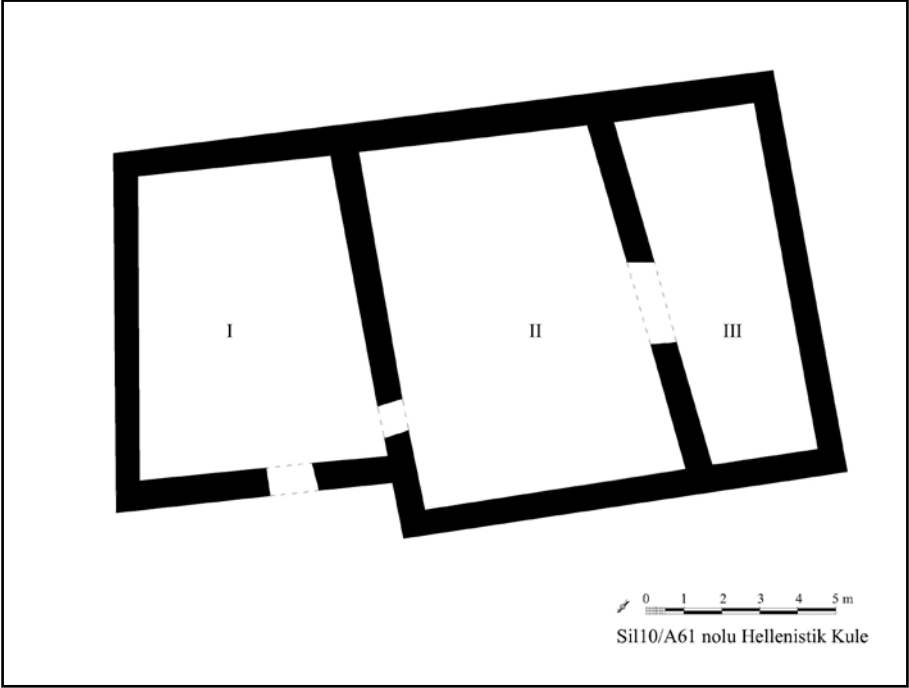
Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

2010 YILI ERZİNCAN, ERZURUM, KARS ve İĞDIR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Yavuz GÜNAŞDI*
Yasin TOPALOĞLU
Akın BİNGÖL
Alpaslan CEYLAN

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 06.07.2010 tarih ve 142985 sayılı izinleriyle Erzurum Merkez, Aşkale, Pasinler, Horasan, Tekman, Köprüköy, Erzincan Refahiye, Kars Akyaka, Arpaçay ve Iğdır Tuzluca İlçelerinde yürütülmüştür.

Prof. Dr. Alpaslan Ceylan başkanlığında yürütülen çalışmalara Yrd. Doç. Dr. Akın Bingöl, Yrd. Doç. Dr. Yasin Topaloğlu, Dr. Oktay Özgül, Dr. İbrahim Üngör Arş. Gör. Yavuz Günaşdı ve Arş. Gör. Mustafa Karageçi katılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini Kahramanmaraş Müzesi Arkeologlarından Murat Kırbaş üstlenmiştir.

Bölgede 1998 yılından itibaren aralıksız yürüttüğümüz araştırmaların 2010 yılı çalışmaları da oldukça verimli geçmiş, bölgenin tarihi ve arkeolojisini aydınlatma açısından önemli sonuçlar ortaya koyacağını düşündüğümüz birçok merkez tespit edilmiştir.

* Arş. Gör. Yavuz Günaşdı, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Sos.Bil.Enstitüsü Erzurum/ TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Yasin Topaloğlu, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Böl., Erzurum/ TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Akın Bingöl, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Böl. Kars/ TÜRKİYE

Prof. Dr. Alpaslan Ceylan, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Böl., Erzurum/ TÜRKİYE

1 Yüzeay araştırmaları sırasında gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hikmet Koçak'a, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'a, Atatürk Üniversitesi Araştırma Fonu'na, DPT'ye, Horasan Kaymakamı Mahmut Ağbal'a, Erzurum Müzesi Müdürü Mustafa Erkmen'e, Kars Müze Müdürü Necmettin Alp'a, Öğr. Gör. Aslantürk Akyıldız'a, Uzman Hasan Hasan Buyruk'a, Dr. Oğuz Şimşek'e, Kağızman'dan Sait Küçük'e, Tercan'dan Dursun Adem'e teşekkür ederim.

ERZİNCAN

Akçiğdem Nekropolü

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 6 km kuzeydoğusundaki Akçiğdem Köyü'nün güneybatısında yer almaktadır. Alçak bir tepe üzerine kurulan nekropol, günümüzde köy yerleşmesinin yaklaşık 1 km uzağındadır. Kaçak kazılar sonucu yüzey çıkmış olan keramikler ışığında merkezin Bizans dönemine ait bir mezarlık alanı olduğu anlaşılmaktadır.

Gökseki Kaleleri

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 33 km. kuzeydoğusundaki Gökseki Köyü'nde yer almaktadır. Köye 2 km. uzaklıktaki merkezde aralarında yaklaşık 500 m. mesafe bulunan Aşağı Gökseki (Kalecik) ve Yukarı Gökseki (Kale) olarak adlandırdığımız iki kale bulunmaktadır. Örneklerine Van-Çavuştepe'de rastladığımız bu tür kalelerin savunmayı güçlendirmek için yapıldığı görülmektedir. Kalelerden yukarı kalenin daha büyük olduğu ve kalelerin batısında geniş bir yerleşim alanının yer aldığı görülmektedir. Yerleşim alanının da etrafını kuşatan yer yer tespit edilebilen ikinci bir sur duvarı da bulunmaktadır. Yerleşim alanının içinde çok sayıda mimari yapı izine rastlanmaktadır. Sur duvarlarının sadece bir bölümünün ayakta kaldığı kalelerde yoğun bir kaçak kazı gözlenmektedir. Tespit ettiğimiz keramik verileri Demir Çağı ve Orta Çağ'a aittir. Bütün bu özellikleri ile kale bölgenin önemli bir idari merkezi durumundadır.

Bektaş Kalesi

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 40 km. kuzeydoğusundaki Mendemebaşı Köyü'nün hemen üzerinde yükselen kayalık tepe üzerine kurulmuştur. Kaleye kuzeyden başlayarak güneye doğru uzanan basamaklı bir yol ile ulaşılmaktadır. Kalenin 160 cm genişliğindeki girişi de güney bölümdedir. Batısı oldukça sarp olan kalenin kuzeyinde kale ile aynı döneme

tarihlendirdiğimiz yerleşim alanları bulunmaktadır. Kaleden tespit ettiğimiz keramik verileri Demir Çağı ve Ortaçağ'a aittir.

Çatalçam Kalesi

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 24 km kuzeydoğusundaki Çatalçam Köyü'nün hemen üstünde volkanik bir kayanın üzerine kurulmuştur. Kuzey bölümünde yer alan büyük vadiyi kontrol altında tutabilmek için inşa edildiği anlaşılmaktadır. Büyük ölçüde tahrip olduğu görülen kalenin sur duvarları sadece temel seviyesinde izlenebilmektedir. 50-80 cm genişliğinde sur duvarları bulunduğu tepenin yapısına uydurulmuştur. Kaleden toplanabilen çok az sayıdaki keramik verisi Ortaçağ'a aittir.

Doblaktepe Höyük

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 6 km kuzeydoğusundaki Akçiğdem Köyü'nün yaklaşık 1 km. doğusundadır. 2055 m. Rakımlı höyüğün kuzeyinden "Kuzun Deresi" akmaktadır. 2002 yılı çalışma döneminde ilk değerlendirilen merkez aradan geçen sürede oldukça tahrip olmuştur. Keramik verileri İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir. Tespit edilen keramikler arasında yer alan Karaz keramiklerinin varlığı ise Karaz kültürünün yayılımı açısından oldukça önemlidir².

Kaleninsırtı Kalesi

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 24 km kuzeydoğusundaki Çatalçam Köyü sınırlarında yer almaktadır. Kızılınış Deresi'nin üzerinde yükselen 250 m.lik oldukça sarp bir kayalığın üzerine kurulan kale bölgeye hakim önemli bir kaledir. Güney bölgesi yayvan olan kalenin girişi de bu bölümdedir. Kalenin bulunduğu kayalığın tıraşlanarak düz bir alan elde edildiği, sur temelleri için

2 Ceylan, A. "2002 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars, Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları" 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 263-272; Kozbe G.-A.Ceylan-Y.Polat-T.Sivas-H.Sivas-I.Şahin-D. Tanrıver," Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-6 Demir Çağları" Cilt-1,2, İstanbul, 2008

yataklar oluşturulduğu görülmektedir. Kaçak kazılarla büyük ölçüde tahrip olan kalenin ortasında kaya basamaklı bir su tüneli bulunmasına rağmen sadece girişi ve birkaç basamağı tespit edilebilmektedir.

Kale; mimari özelliği, güney bölümünde yer yer tespit edilebilen kıklopik teknikteki sur duvarları, kaya basamaklı su tüneli ve keramik verisi ile Urartu özelliği göstermektedir.

Kıranteppe Yerleşmesi

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 35 km kuzeydoğusunda yer alan Kıranteppe Köyü'nün hemen üzerinde yükselen kayalık alandadır. Yerleşmede herhangi bir mimari kalıntı tespit edilememekle birlikte tespit edilen az sayıdaki keramik ise Ortaçağ'a tarihlendirilmektedir.

Ortagöze Höyük

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 14 km. kuzeybatısında ki Ortagöze Köyü sınırlarındadır. Höyük 20 yıl önce ağaçlandırma bölgesi içinde kaldığından ormanlık alan içerisindedir. Ancak yakın bir tarihte iş makineleri ile yapıldığı anlaşılan belki de Anadolu'daki en büyük kaçak kazısı höyükte görülmektedir. 17 x 12 m. boyutlarında 10 m. derinliğinde yapılan bu kaçak kazı sonucu çok sayıda mimari kalıntı ortaya çıkmıştır. Ancak tahribatın boyutu dikkate alındığında höyüğe ait herhangi bir keramik veri ne yazık ki tespit edilememiştir.

Sağlık Köyü Yerleşmesi

Erzincan İli, Refahiye İlçesi'nin 3 km. kuzeyindeki Sağlık Köyü'nün 2 km. doğusunda, dar bir vadinin batı tarafındadır. Yüzeyde işlevi tam olarak belirlenemeyen çok sayıda temel seviyesinde mimari kalıntı bulunmaktadır. Sağlık Köyüne olan yakınlığı ve kaçak kazılarla tahrip olan merkezin

geç döneme ait bir düz yerleşme olduğu düşünülmektedir. Yüzeyde değerlendirme yapabilecek bir keramik verisine rastlanamamıştır.

ERZURUM

Yukarı Çermik Kalesi

Erzurum İli, Tekman İlçesi'nin 17 km güneydoğusunda ki Iligöze Köyü'nün 500 m. doğusundadır. Vadiyi kontrol altında tutan bir gözetleme kulesi durumundaki kale aynı zamanda Aşağı Çermik Kalesi'nin de güvenliğini sağlamaktadır. Kale bulunduğu tepenin yapısı dikkate alınarak kuzey tarafındaki kayalık düzeltilmeden, güney, doğu ve batısına sur duvarları oluşturularak inşa edilmiştir. Kaleye güneyden başlayan eğimli bir yol ile batıdan girilmektedir. Bu nedenden daha zayıf olan güney surları bir gözetleme kulesine göre abartılı bir şekilde 250 cm.dir. Kalenin sur duvarları, 100-150 cm uzunluğunda 80-100 cm genişliğinde dikdörtgen bir yapı arz eden taşlardan kiklopik teknikte inşa edilmiştir. Kalenin kuzeybatısında kale tarafından kullanıldığını düşündüğümüz iki mağara bulunmaktadır. Herhangi bir keramik verisine rastlanılmamıştır.

Aşağı Çermik Kalesi

Erzurum İli, Tekman İlçesi'nin 17 km güneydoğusundaki Iligöze Mezrası'nın 100 m. güneyinde yükselen tepenin üzerine kurulmuştur. Kale kuzey-güney yönlü olup, kuzey-güney uzunluğu 51 m, doğu-batı uzunluğu ise 22,5 m.'dir. Horasan harcının kullanıldığı kalede, çok sayıda kaçak kazı yapılmıştır. Batı tarafının uç kısmında ana kaya oyularak çeşitli mekânlar oluşturulmuştur. Kalenin kurulduğu kaya, kum taşı olduğundan dolayı çok kısa sürede tahrip olmuştur. Kalenin kuzeyinde depolama alanları yer almaktadır. Kaleden tespit edilen keramik verisi Ortaçağ'a aittir.

Yukarı Kom Kalesi

Erzurum İli, Horasan İlçesi'nin 46 km güneydoğusundaki Kaynarca Köyü'ndedir. Doğusu, batısı ve kuzeyi uçurum olan kale oldukça sarp ve korunaklı bir yapı arz etmektedir. Kaleye bölgedeki daha önceki tespitlerimizden olan Üzümlü- Karakaya kalesindeki gibi bir kaya basamaklı bir yol ulaşılmaktadır. Kaçak kazılarla oldukça tahrip olan kalede büyük oranda tahrip olmuş birde kaya basamaklı su tüneli bulunmaktadır. Sur duvarlarından büyük bir kısmı yıkılmakla birlikte ayakta kalan kısımdan kalenin kiklopik teknikte inşa edildiği anlaşılmaktadır. Keramik verileri Tunç Çağı, Demir Çağ, Ortaçağ'a aittir.

Aşağı Kom Kalesi

Erzurum İli, Horasan İlçesi'nin 46 km. güneydoğusundaki Kaynarca Köyünde yer almaktadır. Yukarı Kom Kalesi'nin yaklaşık 1 km kuzeybatısındadır. Kalenin yaklaşık 6 km batısında ise daha önceki tespitlerimizden Hasan Bey kalesi bulunmaktadır. Konum olarak doğal yolları kontrol altında tutan önemli bir kaledir. Ana kaya üzeri kabaca tıraşlanarak oluşturulmuş bir kalenin çevresi kesme taşlarla oluşturulmuş ve bölgeye has olmayan daha yumuşak kum taşlarından ve kalker taşlarından oluşan taşlarla yapılmıştır. Kaleye ulaşım, kuzeyden güneye doğru uzanan bir tepenin üzeri oyularak sağlanmıştır. Kalenin kuzey kesiminin özellikle yerleşim alanı kuzeydoğusunun ise nekropol alanı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Keramik verileri, Tunç, Demir ve Erken Demir Çağı'na aittir.

Yukarı Yıldırım Kalesi

Erzurum İli, Horasan İlçesi'nin 24 km batısında yer alan Yıldırım Köyü'nün yaklaşık 2 km. kuzeyindedir. Kale Pasinler-Horasan yolunun kuzeyinde Kızılkaya tepesinin üzerinde yer almaktadır. Güneyi oldukça dik ve sarp olan kale bulunduğu tepenin yapısına uydurulmuştur. Kaleye

daha yayvan olan güneyden ulaşılmaktadır. Kurulduğu yer bakımından çok önemli olan kale, tarım alanlarını ve doğal yollara hâkim bir konumdadır. Kale sur duvarları büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen iç mimarisi daha iyi durumdadır. Kalenin güneyinde bir su göleti bulunmaktadır. Keramik verileri Geç Kalkolitik, İlk Tunç ve Demir Çağı'na aittir.

Aşağı Yıldırım Kalesi

Erzurum İli, Horasan İlçesi'nin 24 km batısında yer alan Yıldırım Köyü'nün 2 km. kuzeyindeki Yukarı Yıldırım Kalesi'nin hemen batısında yükselen ve Yıldırım kalesinden daha yüksek olan bir tepe üzerinde kurulmuştur. Kale konum itibarıyla Aras vadisini kontrol altında tutmaktadır. Sur duvarları tamamen yok olmasına rağmen sur yatakları yer yer tespit edilebilmektedir. Kalenin güneyi büyük bir uçurumla biterken, kuzey tarafı daha yayvan bir yapıya sahiptir. Keramik verileri Geç Kalkolitik, İlk Tunç ve Demir Çağı'na aittir.

Yıldırım Göleti

Erzurum İli, Horasan İlçesi'nin 24 km. batısında, Yukarı Yıldırım Kalesi'nin güneydoğusunda yer almaktadır. Yıldırım Kalesinin bir parçası olarak değerlendirdiğimiz gölet günümüzde büyük ölçüde tahrip olmuş ve işlevini kaybetmiştir. Göletin kale ile değerlendirdiğinde Urartu dönemine ait olabileceği düşünülmektedir.

Çermik Mağarası

Erzurum İli, Tekman İlçesi'nin 17 km güneydoğusunda, Yukarı Çermik Kalesinin yaklaşık 700 m. kuzeybatısındadır. Mağaraların işlendiği görülmesine rağmen herhangi bir buluntuya rastlanamamıştır. Günümüzde köy tarafından dönemsel hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır.

Çöğender Höyük

Erzurum İli, Pasinler İlçesine 12 km uzaklıktaki Çöğender Köyü'nün içinde yer almaktadır. Köyün hemen doğusunda alçak bir tepe üzerinde yer alan höyük, komşu köy Sos'ta bulunan Sos Höyük ile aynı döneme aittir. Höyükte tespit edilen çok sayıdaki keramiğe rağmen baskın keramik verisi İlk Tunç Çağı'na aittir.

Erence Kalesi

Erzurum İli, Tekman İlçesi'nin 7 km güneybatısında yer alan Erence Köyü'nün 400 m kuzeybatısındadır. Kalenin, batısından Aras Nehri Akmaktadır. Sur duvarları sadece batıda tespit edilebilen kaleye güneydeki bir kapıdan girilmektedir. Kalenin doğu tarafında kuru bir dere yatağı bulunmaktadır. konusudur. Keramik verileri İlk Tunç, Demir Çağı (Orta Demir Çağı)'na aittir.

Eskişehirtepe

Erzurum İli, Merkez İlçesi sınırlarında Erzurum-Pasinler karayolunun hemen batısında yer almaktadır. Yüksek bir tepenin üstüne kurulmuştur. Stratejik açıdan Kafkasları Erzurum'a bağlayan yolun güvenliğini sağlayan bir konumdadır. Kaleye ait sur duvarları sadece temel seviyesinde yer yer tespit edilebilmektedir. Daha çok bir tepe özelliği taşıyan Eskişehirtepe üzerinde ve eteklerinde kayalar üzerine, kaya basamaklarının inşa edilmiş olması çok dikkat çekicidir. Tepe üzerinde çok sayıda kaçak kazı yapılmıştır. Bunun yanı sıra çok kayalık bir tepe olduğundan dolayı küçük küçük taşlardan oluşan kayacıklar da mevcuttur. Ancak tepenin hemen Erzurum'a doğru bakan kısmında kaya oyularak oluşturulmuş küçük yerleşimler söz konusudur. Keramik verisi çok fazladır. Keramik bulguları ilk planda bakıldığında Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı özelliği göstermektedir. Fakat Erken ve Orta Demir Çağı keramikleri de çok az sayıda bulunmaktadır.

Gündamı Kalesi

Erzurum İli, Tekman İlçesi'nin 6 km. doğusundaki Gündamı Köyü'nün 2 km. doğusunda ve Işıklar Köyü'nün kuzeydoğusunda yer almaktadır. Vadinin kuzey sırtına kurulmuş olan kalenin doğusu, batısı ve güneyi uçurumlarla çevrilidir. Doğal bir sırt üzerine oluşturulmuş olan kaleye kuzey tarafından ulaşılmaktadır. Kale, bölgedeki tarım ve hayvancılık alanlarını da kontrol altında tutmaktadır. Savunma açısından kuzey tarafını sur duvarlarıyla çevrili olan kalenin, mimari yapıları kalenin iç kesimlerinde daha belirgindir. Mimari yapıların önemli bir kısmı kalenin doğu ve güney kesiminde yer almaktadır. Keramik verileri Orta Çağ'a aittir.

Hızırilyas Kalesi

Erzurum İli, Horasan İlçesi'nin 19 km kuzeyindeki Hızır İlyas Köyü'ndedir. Bulunduğu tepenin yapısına uydurularak inşa edilen kale önünden geçen tarihi yolu, vadiyi kontrol altında tutmaktadır. Kiklopik teknikte inşa edilen kale küçük bir gözetleme kalesi durumundadır. 1-2 m arasında değişen büyük taşlardan yapılan sur duvarlarının yer yer 1,5 -2 m lik kısmı ayakta kalmayı başarmıştır. Kalenin bulunduğu tepenin hemen altındaki iki küçük tepede de kale ile bağlantılı olduğu düşündüğümüz yerleşme kalıntıları görülmektedir. Kalenin kuzeybatısında ise aynı amaçla başka bir gözetleme kulesi bulunmaktadır. Keramik verisi değerlendirmeye yetmeyecek kadar azdır.

Ilıgöze Kalesi

Erzurum İli, Tekman İlçesi'nin 17 km güneydoğusundaki Ilıgöze Köyü'nün 1,5 km kuzeyinde ve Işıklar Köyünün 1 km kuzeybatısındadır. Tekman'dan gelen iki derenin birleştiği noktada kurulan kale sarp bir yamaçta yer almaktadır. Kalenin doğu ve batısı sarp kayalıktan meydana gelmiştir. Kale 208 x 100 m. büyüklüğündedir. Kalenin orta kesiminde kuzey-güney

doğrultulu 73 m. uzunluğunda 1-1,5 m.'lik büyük blok taşlardan inşa edilmiş bir sur duvarı bulunmaktadır. Günümüzde 3-3,5 metrelik kısmı (7-8 sıra) ayakta kalmayı başaran sur duvarları kiklopik tekniktir. Sur duvarının doğu kısmında ise mimari yapıların varlığı tespit edilmiştir. Keramik verileri İlk Tunç, Erken Demir, Orta Demir ve Orta Çağ' a aittir.

Karataş Kalesi

Erzurum İli, KöprükÖy İlçesi, Karataşlar Köyü'ndedir. 1944 m. rakımlı kale, Avnik Kalesi'nin yaklaşık 2 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Önemli bir yerleşme olan Karataşların altında Urartu özelliği gösteren kaya mezarları bulunmaktadır. Ancak bu kaya mezarları daha sonradan kilise haline dönüştürülmüştür. Kaleden ve çevresinden toplanan keramik verisi Demir Çağı'na aittir.

Kaynarca Kalesi

Erzurum İli, Horasan İlçesi'nin 46 km güneydoğusunda batısındaki Kaynarca Köyü'nün 500 m doğusundadır. Kale'nin 40 x30 m. büyüklüğünde sarp bir kaledir. Kalenin batı ve kuzey kısmından tarihi yollar geçmektedir. Kuzey-güney doğrultulu yapılan kale, küçük bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Sur duvarları büyük ölçüde tahrip olan kalede sadece batı kısmında yer yer tespit edilebilmektedir. Kale içerisindeki mimari yapılar rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Keramik buluntusu az olmakla birlikte Tunç çağı keramikleri daha fazladır.

Kaynarca Yerleşmesi

Erzurum İli, Horasan İlçesi'nin 46 km güneydoğusundaki Kaynarca Köyü'nün 1-1,5 km doğusundadır. Bu tepenin doğu tarafında özellikle bir mimari duvar kalıntısı bulunmaktadır. Yerleşmenin batı tarafı, kolayca ulaşımı sağlayacak bir yerleşme olma özelliğini taşımaktadır. Yerleşmenin

kuzey ve batı tarafı tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Doğu tarafında da su kaynakları bulunuyor. Savunma açısından son derece elverişli bir noktada yer alan yerleşme. Yayvan bir tepe olan yerleşmenin kuzey kesimi günümüzde tarım alanı için kullanılmaktadır. Yerleşmenin doğusundan kuzeye doğru bir dere akmaktadır. Bu bölüm keramik verisi farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu bölümün Orta Çağ'da kullanıldığını düşünmekteyiz. Yerleşme konum olarak Urartu Yol ağı üzerindedir. Keramik verileri Tunç, Erken Demir, Orta Demir ve Orta Çağ'a aittir.

Köroğlu Kaya Mezarı

Erzurum İli, Aşkale İlçesi'nin 18 km. kuzeydoğusunda yer alan Koşapınar Köyü'nün güneybatısında yer alan yüksek bir tepenin üzerine yapılmıştır. Kaya mezarında yaptığımız ilk incelemelerde Kaya Mezarının çift katlı olduğu tespit edilmiştir. Kaya mezarı ve çevresinde daha geniş incelemeler önümüzdeki yıl yürütülecektir.

Sos Höyük

Erzurum İl Merkezi'nin 24 km kuzeydoğusunda, Pasinler İlçesi'nin 13 km batısındadır. İlçeyi kente bağlayan ana yolun hemen kuzeyinde (500 m) Yiğittaşı (Sos) Köyü'ndedir. Höyüğün kuzeyinden Aras'ın besleyen kollardan biri olan Çöğender Deresi akmaktadır. Oval biçimli höyük yaklaşık 1.2 hektar büyüklüğündedir. Çevresindeki terasları ile birlikte 150 x 270 m boyutlarına ulaşmaktadır. Altındaki doğal yükselti ile beraber ova tabanından yaklaşık 20 m yüksekliktedir. Merkez tepenin kuzey kesimi dışındaki çevresi köy evleri ile kaplıdır. Kuzey kesimindeki yamacın, yumuşak bir eğimle dereye kadar ulaşmasına karşit diğer yamaçları toprak çekilmesi ve erozyonla tahrip olmuştur.

Sos Höyükte A. Sagona tarafından 1994 yılında başlanan kazı çalışmaları yakın bir tarihe kadar devam etmiştir. Kazı çalışmaları sonucu elde edilen sonuçlara göre; Sos Höyük'teki tabakalanma şöyledir.

MÖ 3500/3300-3000 olarak tarihlenen Sos VA, geleneksel zaman dizin içerisinde Geç Kalkolitik Dönem ile başlar. Bu dönemi MÖ 3000-2800'e tarihlenen Sos VB (Erken Bronz Çağ IB), MÖ 2800-2500'e tarihlenen Sos VC (Erken Bronz Çağ II), ve MÖ 2500-2200'e tarihlenen Sos VD izlemektedir. Sos IVA, Orta Bronz Çağ I (MÖ 2200-2000) olan Kuzeydoğu Anadolu'nun henüz yeterince bilinmeyen ikinci bindönemi için önemli bir başlangıcı göstermektedir ve bu dönemi izleyen Sos IVB Dönemi, Orta Bronz Çağ II'yi (MÖ 2000-1500) kapsamaktadır. Sos III, MÖ 1500-1000'e tarihlenen Genç Bronz Çağ'dır ve İkinci binyılın "karanlık dönemi" nin bir devamı niteliğindedir. Sos IIA, MÖ 1000/750/850 ile tarihlenen Erken Demir Çağ'dır ve bu dönemi sos IIB, Geç Demir Çağ (MÖ 750/850-300) ve MÖ 300-200'ev tarihlenen Sos IIC ya da Post-Akamenid Dönem izlemektedir.

Yapağılı Höyük

Höyük, Köprüköy İlçesi'nin 13 km. kuzeydoğusundaki Yapağılı Köyü'nde bulunmaktadır. Pasinler-Horasan karayolunun kuzeyindeki höyük Yapağılı Köyünün içinde yer alan tepenin üzerindedir. Yaptığımız yüzey araştırmalarında İlk Tunç, Demir ve Orta Çağ'a ait keramik verileri elde edilmiştir.

KARS

Atayurt Kalesi

Kars ili Merkez İlçeye bağlı Atayurt köyünün hemen kuzeybatısında yer almaktadır. Oval bir mimari yapı arz etmekte kaleye birden fazla giriş kapısı ile ulaşılabildiği görülmektedir. Kalenin asıl kapısının büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen doğu kısmında olduğu anlaşılmaktadır. Daha yayvan olan ve daha iyi durumdaki kuzeybatı girişi 420 cm eninde, 400 cm. genişliğindedir. Oldukça büyük taşlardan kiklopiik teknikte inşa edilen sur duvarları 3.5 - 4 m kadar kısmı ayakta kalmayı başarmıştır.

Bekler Nekropolü

Kars ili, Merkez İlçe'ye 44 km uzaklıktaki Bekler Köyü'nde yer almaktadır. Geniş bir alanı kapsayan nekropolün bir kısmından dere akmakta ve geniş bir kaya yarığı oluşturmuştur. Bu kısımda da yer yer mimari yapılar bulunmaktadır. Nekropolün bir kısmı tarım alanı bir kısmı da Bekler Köyü yapılarınca tahrip edilmiştir. Genel anlamda bakıldığında nekropolün yerleşim alanı ile iç içe geçtiği görülmektedir. Bu özelliği ile Van Altıntepe ile benzerlik göstermektedir. Keramik verileri büyük ölçüde İlk Tunç Çağı'na ait olsa da tespit edilen Erken Demir Çağı keramikleri ve mezar yapıları ile daha çok bir Erken Demir Çağı nekropol alanı olarak gözükmektedir.

Boncuktepe Yerleşmesi

Kars ili, Merkez İlçe'ye 50 km uzaklıktaki Yalçınlar Köyü'nün, kuzeyinde bulunmaktadır. Köye yaklaşık 500 m. uzaklıkta yer alan tepe, aynı zamanda diğer yamaç yerleşmesinin de kuzeybatısında yer almaktadır. Doğu-batı yönlü olan bu tepenin kuzey tarafı çok yayvan olmasına rağmen güney tarafı oldukça diktir. Kaleden kısa ve sarp bir iniş yolu ile Çorlu deresine ulaşılabilir.

Tepede toprak kayması ve bir yangın tabakasının varlığı dikkat çekicidir. Boncuktepe Yerleşmesinin güneyindeki tepelerde de yerleşim alanlarının olduğu görülmektedir. Yerleşmede tespit edilen keramik verisi Erken Demir Çağı'na aittir.

Hasan Kalesi

Kars ili, Merkez İlçe'ye 50 km uzaklıktaki Yalçınlar Köyü'ndedir. Bölgeye hakim büyük bir yapı olan kaleye kuzeyden güneye doğru yatık bir kaya oyuğundan geçtikten sonra kuzeyden ulaşılmaktadır. Bulunduğu tepenin yapısına uydurularak inşa edilen kale içerisinde çok sayıda mimari kalıntıya rastlanmıştır. Kalenin güney ucunda kutsal bir alan ve sunaklar

bulunmaktadır. Yoğun bir iskana sahne olan kaleden, İlk Tunç Çağı, Demir Çağı, Orta Demir Çağı ve Orta Çağ'a ait kaliteli keramikler tespit edilmiştir.

Kars Kalesi

Kars Kalesi Erken Demir Çağından itibaren günümüze kadar varlığını korumuş bir kaledir. Stratejik açıdan son derece önemli olan kale, bölgeye hâkim olan bütün devletler bu kaleyi yeniden inşa ederek kullanmaya önem göstermişlerdir. Kale, Kars şehrinin hemen içinde bulunan sarp bir kayalık üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde kale surları güçlendirilmiştir. Bu dönemde kale iç ve dış olmak üzere iki sur duvarlarıyla çevrilmiştir. Kars şehrinin simgesi olan ve birçok bilimsel çalışmada yer bulan kale envanterimizde daha önce yer almadığından 2010 yılı çalışmasında yer verilmiştir.

Yalınçayır Yerleşmesi

Kars ili, Merkez İlçe'ye 50 km. uzaklıktaki Yalınlar Köyü'nün, 500 m. kuzeyinde bulunan bir yamaç yerleşmesidir. Ani'ye doğru giden tarihi yolların geçtiği noktada bulunan yerleşmenin güneyinden Arpaçay'ı besleyen Çorlu Dersi akmaktadır. Kaçak kazılar ve mimari yapılarındaki taşların sökülerek başka yerlerde kullanılmasıyla oldukça tahrip olan yerleşmede birkaç mezarda görülmektedir. Keramik verileri Erken Demir ve İlk Tunç Çağına ait olan yerleşmeden tespit edilen Boyalı Erken Demir Çağı keramikleri ile işlenmiş obsidiyenler önemlidir.

İĞDIR

Şedik Kalesi

İğdir bölgesindeki en yüksek Ortaçağ Kalesi olma özelliği göstermektedir. İçinde iki adet su sarnıcı bulunmaktadır. Modern yerleşim alanından oldukça uzak ve sarp bir kayalık üzerine yapılmış olan kale içerisinde iki adet su sarnıcı bulunmaktadır. Kale mimari ve keramiği ile Ortaçağ özelliği göstermektedir.

Yüceotağı Kalesi-II

İğdir İli, Tuzluca İlçesi'nin 22 km. kuzeyindeki Yüceotak Köyü'nün hemen batısında yükselen tepe üzerindedir. Batısı, doğusu ve kuzeyi sarp bir uçurumla sonlanan kale stratejik açıdan vadiyi kontrol altında tutabilecek bir konumdadır. 150-200 cm. lik taşlardan kiklopik teknikte inşa edilen kalenin sur kalınlığı 280-300 cm. arasında değişmektedir. Kaleye batısında yaklaşık 5 m.lik bir kısmı ayakta kalan 150 cm. lik bir kapıdan girilmektedir. Kalenin içinde ana kayanın tıraşlanarak oluşturulduğu bir mekan ve mimari yapı izlerine rastlanmaktadır. Keramik verisi İlk Tunç, Demir ve Orta Demir Çağ'a aittir.

Tespit edilen Merkezlerin yanı sıra Erzurum'da; Yukarı İğır-Bığır Kalesi, Aşağı İğır-Bığır Kalesi, Hasanbey Kalesi, Şubaşı Kalesi, Erzincan'da Başbulak Kalesi, İğdir'da Büyükkışlak Kalesi tespit edilmesine rağmen değerlendirmesi geçen döneme bırakılmıştır.

Resim 1: Bektaş Kalesi

Resim 2: Çatalçam Kalesi

Resim 3: Ortagöze Höyük

Resim 4: Hızırlyas Kalesi

Resim 5: Ilgöze Kalesi

Resim 6: Karataş Kalesi

Resim 7: Karataş Kalesi Kaya Mezarları

Resim 8: Köroğlu Kaya Mezarı

Resim 9: Yüceotağ:II Kalesi

Resim 10: Atayurt Kalesi

Resim 11: Atayurt Kalesi

Resim 12: Yalçınlar Kalesi

TEKİRDAĞ GANOS DAĞI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2010 YILI ÇALIŞMALARI

Zeynep Koçel ERDEM*

Tekirdağ İli Merkez ve Şarköy İlçeleri'nde 2008 yılından beri sürdürülen yüzey araştırmalarımız 2010 yılında da T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Üniversitemiz Bilimsel Araştırmalar Başkanlığı'nın maddi katkıları ile 20 Ağustos-07 Eylül 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Bu yılki çalışmalar Merkez İlçeye bağlı Yazır, Naip, Yeniköy ile Şarköy İlçesi'ne bağlı Hoşköy, Mursallı, Yayaköy, Yörgüç, Çengelli, Tepeköy, Yukarı Kalamuş, Aşağı Kalamuş, Kirazlı, Mürefte, Eriklice, İğdebağları (Araplı), Şarköy, Gölcük, Yayaagaç, Sofuköy, Yayaagaç, Yeniköy, Şenköy ve Kızılcaterzi Köyleri'nde yürütülmüştür (Resim:1). Araştırmamızda yerleşim ölçeğinden tekil buluntuya dek 60 kültür varlığı saptanmıştır².

Çalışma başlangıcına geçen yıllarda Yazır Köyü, Naip Köyü, Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) ve Şarköy Dolucatepe'de tespit ettiğimiz bazı

* Doç. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Cumhuriyet Mahallesi, Şilahşör Cad. No. 71 , Bomonti/Şişli İstanbul/TÜRKİYE, zerdem@gmail.com

- 1 Araştırma iznimizi veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve maddi katkı sağlayan MSGSÜ BAP Birimi'ne teşekkürü borç biliriz. Bakanlık temsilcimiz Kocaeli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan Onur Kamiloğlu'na içten çaba ve desteğinden dolayı yürekten teşekkür ederim. Bu yılki araştırma ekibini oluşturan Üniversitemiz Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden öğretim üyeleri Prof. Dr. İbrahim Ataç, Yard. Doç. Dr. Seher Başlık, Yard. Doç. Dr. Rifat Akbulut, Fotoğraf Bölümü'nden öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Seçkin Tercan ile Arkeoloji Bölümü öğrencileri Ceren Erdem, Sevilay Bolel, Gülçin Karakaş, Selen Kanat, Haldun Arda Bülbül, Osman Yılmaz, Ayhan Yamantürk, Celal Yalçın, Sinan Avağ ve Firat Aksoy'a özverili çalışmaları ve katkılarından dolayı teşekkür ederim.
- 2 2008 ve 2009 yıllarındaki saptamalarımız hakkında Koçel Erdem, Z., 'Preliminary Report of the Tekirdağ Ganos 2009 Survey', *Anatolia Antiqua (Eski Anadolu)* XVII, 2009, s.411-426; Koçel Erdem, Z., 'Tekirdağ Ganos Dağı Araştırmaları 2008', 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara, 2009, s.79-107; Koçel Erdem, Z., 'Tekirdağ Ganos 2009 Survey', *Anatolia Antiqua (Eski Anadolu)* XVIII, 2010, s.305-320; Koçel Erdem, Z., 'Tekirdağ Ganos Dağı 2009 Yüzey Araştırması', 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara, 2010, 385-408.

alanlara detaylı araştırma, ölçüm ve çizim çalışmaları amacıyla tekrar gidilmiştir. Bu yılki yeni saptamalarımız ise bölgenin batı kesiminde, Şarköy İlçesi ve çevresinde yoğunlaştırılmıştır.

Yazır Köyü çalışmaları

2008 yılında saptadığımız ancak üzerinde detaylı çalışma yapamadığımız Yazır Köyü İzkayalar Mevkii'nde incelemelerde bulunulmuştur. Burası doğal taş oluşumlarının üzerinde, sahil kesimine, etraftaki araziye ve modern köye hakim konumda bir tepedir. Tepede temel taşları oldukça iyi biçimde korunmuş, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı yapı kalıntısının planı çıkartılmıştır (Resim: 2). Çevrede yapılan araştırmada çok az sayıda Klasik Devir seramik parçaları ele geçmiştir. Alan araz, şekli ve konumundan dolayı bir kutsal alan olabileceği gibi, daha sonraki bir dönemde gözetleme noktası olarak da kullanılmış olabilir.

Tepenin dere yatağına yakın güney yamaçlarında yarısı kırık halde, dış yüzeyi kaba işlemeli, alt çapı 32 cm, yük. 38 cm ve ağız çapı 25 cm ölçülerinde bezemesiz mermer bir havan bulunmuştur. Tepenin batısındaki yamaçta yer alan alt tarlada da araştırma yapılmıştır. Burası tarımsal faaliyetlerden dolayı sığlaştırılmış bir höyük yerleşmesidir. Yüzey bulgularını taş aletler³, Hellenistik, Roma, Geç Roma Devirleri ve az sayıda Bizans Devri'ne ait çanak çömlek parçaları oluşturmaktadır. Alanda tarımsal faaliyetler devam etmektedir. Tepe ve eteğindeki höyük ilişkisinin tam olarak aydınlatılabilmesi için detaylı araştırmalara gereksinim vardır.

Naip Köyü Çalışmaları : Strakayalar Mevkii Anıtsal Duvar (Resim: 3)

2008 yılında saptadığımız ve bölgede bir benzeri olmayan anıtsal taşlı duvarı çizmek ve etrafında daha detaylı gözlem ve araştırma yapmak üzere

3 Araştırmamızda ele geçen prehistorik çanak çömlek parçaları ve taş aletlerin dönemleri ve işlevlerinin saptanması konusunda İstanbul Üniversitesi Prehistorya Bölümü'nden Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ve Doç. Dr. Necmi Karul'a yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Naip Köyü'ne gelinmiştir. Naip Köyü'nden Yazır Köyü'ne giderken yol sapağından yaklaşık 2 km. sonra, yolun hemen solunda yer alan anıtsal taşlı duvar birbirine bitişik dizili, yaklaşık 80-100 cm. eninde ve 1.5-2 m. yüksekliğindeki kiklopik taşlarla örülüdür ve tepeye doğru tek sıra halinde yaklaşık 40 m. boyunca uzanmaktadır. Burası sahil şeridinde, Yazır Köyü, İzkayalar Mevkii ve Naip Köyleri'ne ve buradan gelen yollara hakim bir tepedir. Tepede yine 2008 yılında Çanakçı Köyü'nde saptadığımız ve dolmenlere ait olabileceğini düşündüğümüz anıtsal taşları hatırlatan büyük taş blokları ve doğal taş platformları ile tepe eteğinde antik bir yol döşemesine ait kalıntı tespit edilmiştir. Tarımsal faaliyetlerle çok bozulmuş bu alanda hiçbir küçük buluntu elde edilememiştir, dolayısıyla duvarın ve kalıntıların işlevlerini tam olarak saptayabilmek mümkün olamamaktadır.

Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) tahkimli kale yerleşmesi ve kutsal alanı çalışmaları

Antik kaynaklarda⁴ da söz edilen Ganos Dağı'nın (Işıklar Dağı) en yüksek noktası olan (yaklaşık 900 m.), hem bir kutsal alan hem de tahkimli kale niteliğindeki Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) konumu bakımından Bisante kentinden başlayan sahil şeridini ve hemen aşağısında Uçmaktdere-Gaziköy sahil şeridini tamamen gören çok geniş bir açığa hakimdir ve batısında Şarköy tepelerini görmektedir. Bu yıl Üniversitemiz Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyelerinin de katılımıyla total station aleti ile ölçüm çalışmaları yapılmış ve arazinin üç boyutlu topografik bir modeli oluşturulmuştur (Resim: 4) Ayrıca tahkimat sistemine ait olup yüzeyde yer yer izlenebilen *in situ* taş bloklar da plan üzerine işlenmiş (Resim: 5), tahkimat sistemine ait kule ve kapıların yerleri de daha detaylı araştırılmıştır. Ele

4 Strabon burasının bölgenin en yüksek yeri olduğundan söz etmiştir (VII, 55, 12-14). Antik kaynaklarda ayrıca, MÖ 346 yılında Yunanistan ve Trakya arasında barış anlaşmaları sürdürülürken, Makedonya Kralı II. Philippos'un Ganos ve Hieron Oros gibi kilit noktadaki kaleleri ele geçirdiğinden söz edilmektedir. Atina'lı hatipler Demosthenes ve Aischines, Odrys kralı Kersobleptes'in Atinalı paralı askerlerin desteğine rağmen II Phillippos'un kuşatmasına ancak bir ay dayanabildiğinden söz etmektedir (Demosth. VII 37; IX 15; XIX 156; XIX 334; Aesch. II 90).

geçen yüzey bulguları arasında Klasik, Hellenistik, Roma ve az sayıda Bizans Devirleri'ne tarihlenen çanak çömlek parçaları sayılabilir.

Şarköy Dolucatepe (Apollon Kutsal Alanı) Çalışmaları

İlk kez geçen yıl ziyaret ettiğimiz, Tepeköy yakınındaki Dolucatepe araştırma bölgemizin Kartaltepe/Bakacaktepe'den sonraki en yüksek tepesidir. Burası Tepeköy'deki oldukça sağlam durumdaki büyük kilisenin duvarında devşirme olarak kullanılan ve Apollon Torontenos'a adanmış mermer bir adak yazıtına dayanarak⁵, ayrıca çoğu araştırmamızda elde edilen M.Ö. 4. yüzyıl Dardanos sikkesi, iki adet mermer heykel parçası (Resim: 6), mermer stel parçası (Resim: 7), M.Ö. 4. yüzyılın 'Siyah Firnisli' grubuna ait skyphos ve kantharos parçaları ve Roma Devri sigillata seramiklerine ait çok sayıdaki parçalar ile Herakleia Pontike, Thasos, Kos, Lesbos, Sinope ve Rodos amphora parçalarına ve daha önce burada bulunarak Tekirdağ Müzesi'nde getirilen mermer torso dayanarak bir kutsal alan olarak tanımlanmaktadır. Seramikler arasında tüm Trakya'da yaygın olan el yapımı yerel seramikler de ele geçmiştir (Resim: 8). Buluntular ithal ve yerel öğelerin bir arada kullanıldıklarını göstermektedir.

Çevrede yaptığımız araştırmalar sırasında, Dolucatepe'nin tam altında, Eriklice sahilindeki küçük koyda bir baz istasyonunun kurulmuş olduğu görülmüştür. Baz istasyonunun yapım çalışmaları sırasında kuzey-güney doğrultusunda derin bir kanal açılmıştır (Resim: 9). Bu kanalın kesitinde Klasik Hellenistik ve Roma devirlerine ait yoğun çanak çömlek parçaları, amphora parçaları, kemik parçaları ve cam parçaları bulunmuştur. Seramikler dönem ve nitelik bakımından Dolucatepe kutsal alanında ele geçenlerle büyük benzerlik gösterirler. Burası kutsal alana çok yakın olan ve çeşitli malların getirildiği küçük bir liman yerleşmesi olabilir. Ancak arazi toprak

5 Sayar, M., H., 1998: 'Weihung für Apollon Torontenos': Ed. U. Peter, Stephanos Nomismatikos, E. Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag, Berlin, 585-590; Külzer, A., 2008 : *Ostthracien. Tabula Imperii Byzantini* 12, Wien, s. 679; Koçel Erdem, Z., 2010 c : 'Sacred Areas in the Surroundings of the Ganos Mountains', XI. *Uluslararası Trakoloji Kongresi*, 8-12 Kasım 2010, (*Proceedings of the XIth International Congress of Thracology*) (baskıda).

alımı yüzünden çok bozulmuştur. Alanın niteliğinin anlaşılması için detaylı çalışmaya gereksinim vardır.

Yukarıda sözü edilen alanlardaki incelemelerin yanı sıra, bu yılın diğer yeni saptamaları ise Yerleşmeler, Kaleler, Mezar Tipleri ve Nekropoller, Tekil Yapılar/ Anıt Eserler ve Tekil Buluntular olmak üzere aşağıdaki ana başlıklar altında gruplanabilir.

YERLEŞMELER

Kronolojik olarak değerlendirildiğinde bölgede Prehistorik Devir'e tarihlenen yerleşmelerin araştırma bölgesinin batısında, özellikle de Şarköy ve çevresinde arttığı gözlemlenmiştir. Prehistorik Devir yerleşmelerinin bulunduğu alanlar Kızılcaterzi Buruneren Çiftliği, Kızılcaterzi Fener Karadutlar Mevkii, Gölcük Köyü Yeldeğirmeni Mevkii, İğdebağları Kozman Deresi Sırtları Mevkii ve Sofuköy Yartarla'dır. Bu alanlarda Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Devirlerine ait seramikler ve taş aletlere rastlanmıştır.

Yayaağaç Köyü Yerleşimi

Yayaağaç Köyü'nün yaklaşık olarak 1 km. güney doğusunda, köy girişindeki çeşmenin hemen sol tarafındaki geniş arazi olup 'Köyüstü Mevkii' olarak adlandırılmaktadır. Yaklaşık olarak 20 dönüm kadardır ve kuzey güney-doğu batı istikametinde uzanmaktadır. Burası köye hakim bir tepe ve yamaç yerleşimidir. Yüzey bulguları arasında taş aletler, Hellenistik, Roma ve Bizans Devirleri çanak çömlek parçaları ve insan kemikleri sayılabilir. Arazi günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır.

Yeniköy Bizans Devri Yerleşimi

Yeniköy çıkışındaki rüzgar değirmeni sapağından tarla yoluna girince, hemen sağdaki tarladır. Cintepe Kalesi'nin alt yamaçlarındadır. Yerleşim tepe

ve yamaçlara yayılmıştır. Yüzey Bulguları arasında çok sayıda Bizans Devri seramik parçası gözlemlenmiştir.

Gölcük Köyü Yeldeğirmeni Mevkii Höyük

Köyün yaklaşık 300 m. kuzey doğusunda, köy mezarlığının karşısında, 'Yeldeğirmeni' olarak adlandırılan mevkiide tespit edilen yaklaşık 20 dönümlük bir höyüktür. Höyük eteklerinde su kaynakları ve kuyuların da bulunduğu belirtilmiştir. Yüzey bulguları arasında taş aletler, Prehistorik Devirlerden (Kalkolitik ve Tunç Devri) Bizans Devri'ne tarihlenen seramik parçaları ve cüruflar sayılabilir.

Gölcük Köyü Kunduzaltı Mevkii (İzzet'in Tarlaları Mevkii)

Gölcük Köyü kuzeyinde yaklaşık 30 dönümlük bir arazidir. Buradan Tepeköy'e ulaşan bir kervan yolu geçtiği köylüler tarafından bildirilmiştir. Burası yüzey bulgularına da bakılarak günümüzdeki tarımsal faaliyetler sonucu dağılmış bir düz yerleşmedir. Yüzey bulguları arasında çok az miktarda prehistorik seramik parçası, Roma Devri sigillata parçaları, pithos parçaları, kemikler, cüruflar ve kerpiç parçaları saptanmıştır.

Gölcük Köyü Viranlık Mevkii

Viranlık Mevkii Gölcük Köyü'nün doğusunda ve yaklaşık olarak 2.5 km. uzaklıkta yar alan bir alandır. Dere yatağının sırtlarında kurulmuştur. Yüzey bulguları arasında taş alet, kum taşından 65x76x28 cm. ölçülerinde ve üst çapı 50 cm olan bezemesiz bir sütun başlığı, Geç Roma ve Bizans Devri kaba seramik parçaları, Bizans Devri çukur bir bronz sikke ve Osmanlı Devri seramik parçaları, bulunmaktadır. Arazinin tümü tarımsal amaçlı kullanılmaktadır. Bu alanın yakınında, Yörgüç Deresi Mevkii'nde, sultan çeşmesinin yanında bir de anıt ağaç (çınar) saptanmıştır.

Gölcük Köyü Bağlarbaşı Mevkii

Bağlarbaşı Mevkii'nde, tarla olarak kullanılan arazide yapılan incelemede dağıtılmış bir takım taş bloklar saptanmıştır. Tepede bir zamanlar var olan yapı köye hakim konumundan dolayı bir Roma villası (*villa rustica*) ya da bir çiftlik evi olabilir. Yüzey bulguları arasında Roma, Geç Roma ve Bizans Devri seramikleri sayılabilir. Yamaçlarda ve alt tarlada ise Roma Devri sigillata seramiklerine rastlanmıştır.

Şarköy Camii Kebir Mahallesi

Şarköy merkezine yaklaşık 1.5 km mesafede, denize hakim tepelerinden biri olan ve Camii Kebir Mahallesi sınırları içerisinde yer alan tepede sığlaştırılmış bir höyük yerleşmesi saptanmıştır. Günümüzde zeytinlik ve üzüm bağı olarak kullanılmaktadır. Yüzey bulguları arasında taş aletler, kötü kondisyonlu bronz bir sikke, cam bilezik parçası, çok az Roma Devri sigillata parçaları ve sırlı Bizans Devri çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Alanda tarımsal faaliyetler sürdürülmektedir.

Kızılcaerzi Buruneren Çiftliği Mevkii (Çınarçeşme Ören Yeri) (Resim: 10)

Şarköy Kızılcaerzi Köyü Buruneren Mevki'nde, taş ocaklarının yakınındaki tepe ve yamaçlarda oldukça geniş bir alana yayılmış höyük yerleşimidir. Yüzey bulguları arasında taş aletler, en erkeni Neolitik Devir'e tarihlenen prehistorik çanak çömlek parçaları, Klasik, Roma, Bizans Devri çanak çömlek parçaları, cam parçaları, blok taşlar, mermer silmeli bloklar, iyi durumda bir Bizans Devri bronz sikkesi, cüruflar ve yakındaki taş ocaklarının yakınında granit bir sütun tespit edilmiştir (Resim: 11). Daha önceki yıllarda buradan toplanmış olan taş baltalar yayınlanmıştır⁶. Alanda tarımsal faaliyet sürdürülmektedir, ayrıca yakındaki taş ocakları faaliyetlerini sürdürülmekte ve antik alanı tehdit etmektedir.

6 Özbek, O., 2000 : 'Gelibolu Yarımadası'nın Kuzeyinde Yeni Bir Prehistorik Taş Balta Atölyesi : Buruneren', *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1, 1-4.

Kızılcaterzi Fener Karadutlar Mevkii (Fener Karadutlar Ören Yeri)

Burası deniz kenarında yer alan, küçük bir koya hakim bir tepe ve yamaçlarına yayılmış bir höyüktür. Mevkii adını buradaki bir deniz fenerinden almaktadır. Deniz fenerinden modern sitelerin yolu arasında kalan kısım antik yerleşmenin olduğu yerdir ve alan tarımsal amaçlarla kullanılmaktadır. Yüzey bulguları arasında taş bloklar, taş aletler, Klasik, Roma, Bizans Devrilerine ait çanak çömlek parçaları, bir adet Bizans Devri bronz çukur sikke sayılabilir. Alan yeni yapılaşma tehdidi altındadır.

Şarköy –Şenköy Arasındaki Yerleşme

Şarköy'ün hemen çıkışında, Şenköy yolunun 2. km.sinde, deniz kıyısında büyük bir çöp dökme alanı bulunmaktadır. Bu alanın hemen ilerisinde, ana yolun sağında yer alan höyük incelenmiştir. Denize hakim bu alçak höyük üzerinde sigrafitto bezemeli Bizans Devri seramik parçaları ve Geç Antik Devir kaba seramik parçaları saptanmıştır. Alan tarımsal amaçlarla kullanılmaktadır.

Şenköy Bezirci Deresi Mevkii (Yağcılı Çiftliği Mevkii) (Bezirci Deresi Ören Yeri)

Şenköy'e giriş yolunun tam karşısında, deniz kenarında konumlanmış iki tatil sitesi arasında (Yünsa Mensupları Güven Tur Sitesi ve Mavi Özveren Sitesi) tepe ve yamaca yayılmış höyük yerleşimidir. Batısında Bezirci Deresi yer almaktadır. Yüzey bulguları arasında çok sayıda Klasik, Hellenistik, Roma ve Bizans Devri çanak çömlek parçaları, mimari elemanlara ait mermer parçaları, cam parçaları, kemikler, Bizans Devri'ne ait çukur bir bronz sikke bulunmuştur. Ayrıca tatil siteleri yapımında sütunların da çıkmış olduğu belirtilmiştir. Tarımsal amaçla kullanılan alan yeni yapılaşma tehdidi altındadır.

Şenköy Bostandere Mevkii

Alan köyün yaklaşık 500 m yakınında yer alan bir bağdır. Yüzeysel bulguları arasında çok az sayıda kaba seramik ve Roma Devri seramik parçalarına rastlanmıştır. Köy içerisinde tespit ettiğimiz pithosun buradan çıkmış olduğu söylenmiştir. Burada ayrıca köylüler tarafından içerisinden kandil çıkan mezarların da bulunduğu belirtilmiştir.

Sofuköy Yartarla

Sofuköy'ün yaklaşık 3 km doğusunda, Çokal Baraj alanına hakim bir tepe üzerindeki düzlük alandır. Plato görünümündeki alandan Dolucatepe kutsal alanı ve Cintepe Kalesi görülmektedir. Yüzeysel bulguları arasında çok miktarda taş alet, taş baltalar, alet atıkları, memecikli ve ip deliği tutamaklı ve kazı bezekli prehistorik çanak çömlek parçaları, ezgi taşları bulunmaktadır. Buluntular ışığında burasının prehistorik bir taş alet atölyesi (taş balta üretim merkezi) olduğu düşünülmektedir. Burada işlenen çeşitli boy ve tipteki taş aletler takas malzemesi olarak kullanılmış olabilir. Alan günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır.

İğdebağları (Araplı) Köyü Kozman Deresi Mevkii

Burası Kozman Deresi'nin sırtlarında, zeytinlik ve bağ olarak kullanılan arazidir⁷. Ayrıca bu bölgede geçmiş yıllarda bir de sınır taşı bulunarak Tekirdağ Müzesi'ne götürülmüştür. Yüzeysel bulguları arasında taş aletler, Prehistorik Devir (Tunç ?), Klasik, Hellenistik, Roma ve Bizans Devirlerine ait seramik parçaları bulunmuştur. Tescilli alanda müstemilatları ile birlikte iki çiftlik evinin kurulduğu görülmüştür ve tarımsal faaliyetler devam etmektedir.

7 Burası toplu bir maden eser grubunun bulunmuş olduğunun ifade edildiği alandır. Ağırlıklı olarak mızrak vs. türünden silahların oluşturduğu bu maden eser grubu, Dr. Savaş Harmankaya tarafından İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne getirilmiş ve yayınlanmıştır Harmankaya, S., 1995 : 'Kozman Deresi Mevkii (Şarköy, Tekirdağ) Maden Buluntuları', *Halet Çambel için Prehistorya Yazıları*, İstanbul, 217-254.

Yörgüç Köyü Mera Mevkii (Koyu Kara Çiftlik Mevkii)

Yörgüç Köyü'ne 3 km. uzaklıkta, Yörgüç Köyü ile Kocadere Köyü sınırında, dere yatağı yakınındaki tepe ve yamaç yerleşimdir. Yaklaşık 10 dönüm bir alan kaplamaktadır. Hem Dolucatepe kutsal alanına ve hem de Cintepe Kalesi'ne hakimdir. Yüzeysel bulguları arasında taş alet, Roma, Bizans Devirleri seramik parçaları, cürufur ve insan kemikleri bulunmaktadır. Ayrıca Yörgüç Köyü'nden Mera Mevkii'ne doğru giderken bir de anıt ağaç (çınar) tespit edilmiştir.

KALELER

Yeniköy Cintepe (Cinbasar Tepe) Kalesi

Araştırma bölgemizin Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) kutsal alan ve tahkimli kale yerleşmesinden başka, Şarköy Yeniköy'ün yaklaşık 2.5 km. doğusunda, Cintepe ya da Cinbasar Tepe olarak adlandırılan tepede yer alan kale, hem Propontis hem de Saros Körfezi'ne ve buraya ulaşan yollara hakim konumu ile bölgenin batı kesimindeki önemli bir kale yerleşmesidir (Resim: 12). Tepe üzerinde doğal taş ve kaya platformları gözlemlenmiştir. Bu platformlar bir sunu alanı/ kült alanı işlevini akla getirirse de oldukça aşınmıştır ve çevrede seramik parçası gibi herhangi bir arkeolojik veri yoktur. Tepe çevresinde yer yer kaba örgülü ve harçlı duvar kalıntıları ve blok taşları kalmış yapılara ait kalıntılar, Bizans Devri sırlı seramik parçaları ve Geç Antik Devir'e ait kaba çanak çömlek parçaları bulunmaktadır. Bu bulgulara dayanarak kalenin Bizans ve Geç Antik Devirde kullanılmış olduğu anlaşılmıştır.

MEZAR TİPLERİ VE NEKROPOLLER

Trakya bölgesinin yaygın mezar tipi olan tümülüsler Beyoğlu, Tatarlı ve Ormanlı Köyleri'nde yoğunluk göstermekle beraber, bu yıl Gölcük Köyü Göller Mevkii'nde yeni bir tümülüs saptanmıştır.

Gölcük Köyü Tümülüs (Resim: 13)

Gölcük Köyü girişinde, köyün yaklaşık 800 m. batısında, 'Göller Mevkii'nde saptanan tümülüstür. Günümüze kalabilmiş şekli ile, kabaca 29X14 m. ebatlarında ve 3 m. yüksekliğinde olan tümülüs tarımsal faaliyetler sonucu oldukça sığlaştırılmıştır. Etrafta herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır.

Yayaağaç Köyü Kavaka Mevkii Kist Mezar

Yayaağaç Köyü'nden yaklaşık 1 km. uzaklıktaki tali tarla yolunda kaçak kazı yapılarak bir mezar çıkartıldığıının bildirilmesi üzerine gidilen alandır. Mezar kayrak taşı levhalardan oluşan kist mezar türündedir ve taşları parçalanarak dağıtılmıştır. Yüzeyde tek bir Geç Roma Devri kap parçası ve küçük kemik parçaları bulunmuştur.

Yeniköy Akalan Roma Mezarı (Resim: 14)

Yeniköy'ün 1-1.5 km. güneyinde, orman içerisindeki Akalan Mevkii'nde, halk arasında 'mağara' ya da 'mağaralar' olarak adlandırılan yerde, doğal kayaya oyulmuş, bir dromosu olan arkasoliumlu bir mezar tespit edilmiştir. Buradaki kaya oluşumları Karya Bölgesini anımsatmaktadır ve bölge geneline göre farklı bir doğal yapı görülmektedir. Mezar bir tepenin uç kısmında yer alan kaya içerisine oyulmuştur ve aşağıda derin bir kayalık vadiye bakmaktadır. Mezarda üç adet kline yer almaktadır. Klinelerin önüne kaçak kazıcılar tarafından büyük ve derin bir çukur açılmıştır. Çatısı üçgen kırma çatı şeklinde biçimlendirilmiştir. Mezar derinliği yaklaşık 2.71m., yüksekliği 1.86 m. dir. Klinelerin ölçüleri yaklaşık 70X1.87 m. dir. Dromos yaklaşık 2.20x3.30 m. dir. Mezarın girişi tahrip edildiğinden dromostan sonra mezar odasına inen basamakların olup olmadığı tam olarak tespit edilememiştir. Yüzeyde bir adet Roma Devri yalın seramik parçası ele geçmiştir. Çevrede herhangi başka bir mezara ya da arkeolojik bir buluntuya rastlanmamıştır. Bu mezar tipinin

Şarköy bölgesinde rastladığımız ilk örneğidir. Bu tipin benzerleri Tekirdağ Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazıları ile Perinthos'ta (Marmara Ereğlisi) ortaya çıkartılmıştır.

*Yayaköy Kafalar Mevkii (Kavaklar / Örenler / Aligöz / Dişbudaklar Mevkii)
Nekropol*

Yayaköy'ün 3 km. güneydoğusunda, denize hakim konumdaki bir üzüm bağının tepe ve yamaçlara yayılı nekropoldür. Burada çıktığı belirtilen kafataslarına dayanarak halk arasında 'Kafalar Mevkii' olarak adlandırılmıştır. Yüzey bulguları arasında çok az sayıda çanak çömlek parçası, kemik ve cam parçası bulunmaktadır. Tarımsal faaliyetlerden dolayı arazi oldukça düzleştirilmiştir.

Bölgede çeşitli yerlerde tekil olarak rastladığımız Prokonessos tipi mermer lahit kapakları ve gövdeleri ise Roma Devri'nde yaygın olarak kullanılan farklı mezar türlerini işaret etmektedir.

TEKİL YAPILAR / ANIT ESERLER

Eriklice Kilisesi

Eriklice Köyü içerisinde yer alan, çatısı dışında çok büyük ölçüde sağlam kalmış bir Rum kilisesidir. Ters T planlı apsis kısmen yıkılarak kapı haline getirilmiştir. Üç sıra tuğla, üç sıra taş örgülü duvar yapısı sağlamdır. Pencereleri kemerlidir ve bazıları tuğla ile örülerek kapatılmıştır. Yapı içerisinde batı kısmındaki ahşap sundurma görülebilmektedir ve sağlamdır. Kiliseye bitişik müstemilat binalarında da bugün çeşitli vatandaşlar oturmaktadır. Hoşköy'deki Ioannis Theologos Manastırı'ndan sonra büyük ölçüde ayakta kalabilmiş yapılardandır.

Eriklice Köyü Namazgahlı Osmanlı Çeşmesi

Eriklice-Şarköy yolu üzerinde, Zeytindere Mevkii'nde yer alan mermer bir Osmanlı çeşmesidir⁸. Bir yüzünde kitabesi olan kemerli bir ön cephesi ve stalaktit süslemesi bulunan bir arka cephesi vardır. Üzeri sıvanmış ve tamamen bozulmuştur. Arka yüze bir su deposu eklenmiştir. Çevrede ve arkadaki tepelerde yapılan arazi taramasında herhangi bir antik buluntuya rastlanmamıştır.

Yeniköy Geç Antik Devir Yapısı

Yeniköy'den Kumbağ yoluna giderken Kavak Deresi'nin iki vadi arasında kalan yatağının takiben, kaçak kazılarla tahrip edilmiş çok mekanlı bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Oldukça derin kazılarak büyük ölçüde tahrip edilen yapının blok taşlar, taş levhalar ve kiremitlerle örülü alaçımlı duvar örgüsü kısmen görülebilmektedir. Yüzey bulguları arasında Bizans ve Osmanlı Devirlerine ait sırlı ve kaba seramiklere ilişkin parçalar, pişmiş toprak döşeme tuğlası ve çatı kiremidi parçaları yer almaktadır. Çevrede yoğun kaçak kazı çukuru ve tahribat gözlemlenmiştir. Yapının Rumlar zamanında yakındaki ayazmalarla bağlantılı küçük bir şapel/ kilise olabileceği düşünülebilir.

TEKİL BULUNTULAR

Araştırmamız sırasında çeşitli yapılarda devşirme olarak kullanılan ya da tekil halde rastlanan buluntulardır. Bunlar arasında Eriklice Köy Camisi'nin bitişiğinde bir adet sütun başlığı, iki adet büyük bezemesiz blok, bir adet templon kaidesi, bir adet çarkifelek motifli parçadan oluşan Bizans Devri mimari parçaları saptanmıştır. Olasılıkla bir kiliseye ait mimari parçalar olmalıdırlar. Köy içerisinde ayrıca 67X67X55 cm ölçülerinde mermer bir dibek taşı bulunmuştur. Yörgüç Köyü'nün kuzey doğusunda yer alan mezarlığın 'Çingene Mezarlığı' olarak adlandırılan daha eski kısmında çeşitli ebatlarda mermer ve taş sütun gövde parçaları, çifte sütun parçaları, sütun başlıkları

8 Kurtuluş, İ. H., 2006 : *Tekirdağ, Mürefte, Şarköy Kıyı Şeridi Monografisi*, İstanbul, s.195, res. 26, 27.

ve üzeri yazıtlı mermer bir Roma Devri yazıtlı postament tespit edilmiştir. Postament olasılıkla ikinci bir kullanım için yanlardan tıraşlanmış ve yazıtın bir kısmı gitmiştir. Köy camisinin avlusunda da benzer ancak yazıtsız bir mermer postament daha bulunmaktadır ve musalla taşı olarak kullanılmaktadır (ölçüler: 72X56X97 cm.). Caminin arka bahçesinde yapılan araştırmada ise, bir Yunan şehir sikkesi olabilecek çok kötü kondisyonlu bronz bir sikke ele geçmiştir. Köy çıkışında yer alan çeşmenin tam karşısındaki tepeye doğru çıkan bağda ise bir adet taş alet bulunmuştur. Yayaköy Köy içerisinde 58x88x1.64 cm. ölçülerinde bir ezgi taşı tespit edilmiştir. Şarköy'de Bahadır Keresteci Koleksiyonu bölgeden elde edilen ve Tekirdağ Müzesi'ne kayıtlı çeşitli devirlere ait çok sayıdaki objeden oluşan özel bir koleksiyondur. Pişmiş toprak kaplar, pişmiş toprak tezgah ağırlıkları ve ağırşaklar, cam gözyaşı şişeleri, cam bardaklar, yazıtlı mermer mezar taşları ve mermer bir torso eserlerden bazılarıdır. Şenköy Köy İçinde bir evin bahçesinde ağız çapı 62 cm, gövde çapı 115 cm. olan bir pithos tespit edilmiştir. Hoşköy içerisinde bazı restaurant ve pansiyonlarda Ganos ve Rodos amphora parçaları mevcuttur. Mürefte'de Kemal Ergene'ye ait, fabrika bahçesinde oluşturulan ve hepsi Tekirdağ Müzesi'ne kayıtlı, çoğunluğunu mimari eserlerin oluşturduğu taş ve mermer eser koleksiyonu da çeşitli devirlere ait eserleri kapsamaktadır. Bu eserler arasında Dolucatepe kutsal alanında bulunmuş olan mermer bir torso da bulunmaktadır. Kızılcaerzi Köyü'nde bazı mermer antik elemanların korunarak sergilendiği görülmüştür. Bunlar köy meydanında, köy camisi yanında, kahvede ve çeşitli evlerde devşirme olarak kullanılan antik mermer malzemelerdir. Bu mimari elemanlar ve parçalar arasında köy kahvesi bahçesinde üst üste konmuş üzerinde haç kabartması olan geniş bir vaftiz teknesi, İon sütun başlığı ve en altta oyma kenarlı bir ezgi taşı, bir evin eşliğinde kullanılan mermer Bizans Devri çifte sütunu, cami duvarına dayalı küçük bir mermer vaftiz teknesinin yarısı ve bir Prokonessos lahitine ait gövde parçası ve sütun parçaları sayılabilir. Mursallı Köyü'nde ise, köyün tepesindeki çeşmede devşirme kullanılmış, 72x96 cm ölçülerindeki ve 12 cm kalınlıktaki kırıklı kum taşı levha üzerine kazınarak geliş güzel bir şekilde yazılmış Grekçe bir yazıt tespit edilmiştir. Yazıtın M.S. 4. yüzyılda iki köylü

arasında yapılmış bir tarla sınırı anlaşması olduğu anlaşılmıştır⁹ (Resim: 15). İğdebağları (Araplı) Köyü'nde de köy içerisinde Kuyubaşı Mevkii'nde ters çevrilmiş mermer bir Prokonessos lahit kapağı tespit edilmiştir.

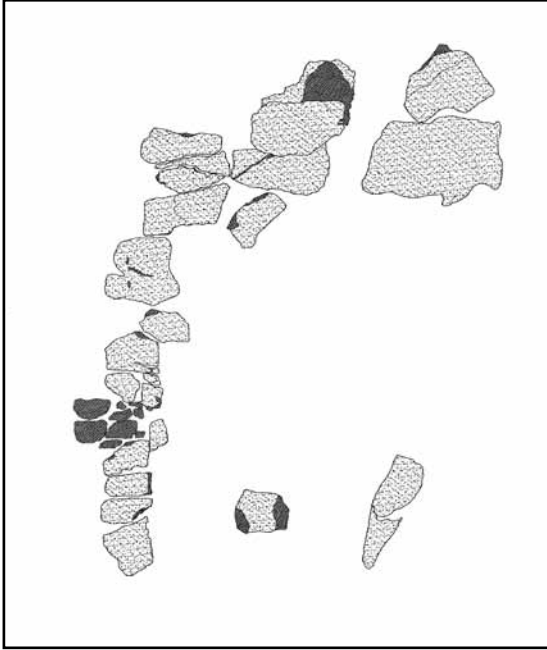
Ayrıca bölgede antik çağdan beri yürütülen bağcılık, şarapçılık, zeytincilik ve diğer tarımsal faaliyetler de taş hazneler, taş havanlar, dibek ve ezgi taşları gibi sıklıkla karşımıza çıkan buluntularla izlenebilmektedir. Hoşkøy (Hora), Şenkøy ve Kızılcaterzi Fener Karadutlar Mevkii gibi kıyı yerleşmelerinde yüzeyde bulunan çok fazla sayıda mureks (*murex brandaris*) türündeki deniz kabuğunun da, antik kaynakların verdiği bilgiler ışığında boya yapımı ve ilaç üretiminde kullanılmış oldukları bilinmektedir.

Araştırma bölgesinde saptadığımız antik yerleşmeler, nekropol alanları ve tekil buluntular dışında Mürefte, Şarkøy, Yukarı Kalamış, Eriklice'deki geleneksel mimariye ilişkin örnekler veren ahşap ve taş strüktürlü eski ev ve mahalle dokuları, cami, kilise, çeşme, hamam ve köprü gibi yapılar, Osmanlı mezar taşı eski mezarlıklar da korunması gerekli diğer kültür varlıklarımız arasındadır.

9 Yazıtların okunması konusunda yardımcıları için Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar'a teşekkür ederiz.

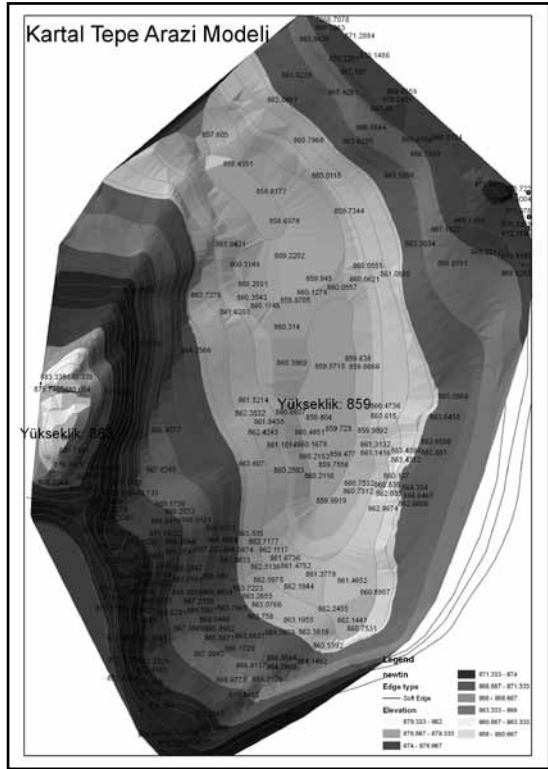
Resim 1: Araştırma bölgesi haritası ve araştırılan alanlar

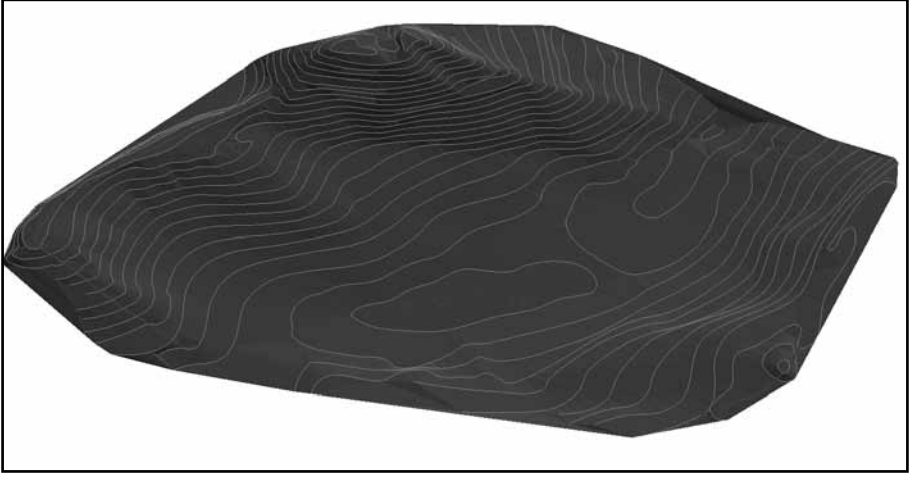
Resim 2: Yazır Köyü İzkayalar Mevkii'ndeki dikdörtgen planlı yapı kalıntısı

Resim 3: Naip Sırakayalar Mevkii antısal duvar

Resim 4: Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) arazi modeli

Resim 5: Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) arazi modeli ve surlar

Resim 6: Şarköy Dolucatepe mermer heykel ayağı parçası (Asklepios?)

Resim 7: Şarköy Dolucatepe mermer stel parçası

Resim 8: Şarköy Dolucatepe el yapımı yerel üretim seramik

Resim 9: Eriklice sahilindeki yerleşme

Resim 10: Kızılcaerzi Buruneren Çiftliği Mevkii

Resim 11: Kızılcaerzi Buruneren iftliği çeşitli devirlere ait buluntular

Resim 12: Yeniköy Cintepe Kalesi

Resim 13: Gölcük Köyü tümülüs

Resim 14: Yeniköy Akalan Mevkii Roma Devri kaya mezarı

Resim 15: Mursallı Köyü M.S. 4. yüzyıl tarla sınır anlaşması yazıtı

GERMIA 2010.

THE BYZANTINE PILGRIMAGE SITE AND ITS HISTORY

Philipp NIEWÖHNER*

The ancient name of Germia/Yürme was changed to Gümüşkonak (Turkish: silver inn) when the village was promoted to the administrative status of belediye in 1984. It is situated roughly 100 km southwest of Ankara in south-western Galatia at the eastern foot of the Arayit Dağı/Dindymon¹.

* Dr. Philipp Niewöhner, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İnönü Caddesi 10, TR-34437 Istanbul/TÜRKİYE, Philipp.Niewoehner@hotmail.com.

- 1 The project was approved by the Turkish Ministry for Culture and Tourism, attended to most helpfully by Sultan Göktaş (Konya), and the conservation work supervised by the archaeological museum Eskişehir and its director Dursun Çağlar. The mayor Gülvezir Özdamar, his co-workers, and countless citizens of Gümüşkonak and the survey area have given indispensable help during the field work. The funds were provided through a grant by the Deutsche Forschungsgemeinschaft. The geophysical prospection served as practical course for geophysics students of Kocaeli University and was sponsored by the SOKRATES/ERASMUS - program of the EU. Ali Osman Avcı and Ismet Ok at the Central Laboratory for Restoration and Conservation in Istanbul helped with chemical analyses of mortar samples, Fraport AG/Frankfurt with free transport of equipment. Sincere thanks to all of them. Gülseren Dikilitaş (gdulseren@gmail.com) conserved mosaics and was assisted by Canan Akhüsük and Bekir Erzurumluoğlu. Dipl.-Geoph. Ercan Erkul and Dr. Harald Stümpel (Institut für Geowissenschaften, Otto-Hahn-Platz 1, D-24118 Kiel, erkul@geophysik.uni-kiel.de) ran a geophysical prospection and were assisted by Karoline Dünnbier, Pınar Esmer, Pelin İnan, Cansu Karaca, Christina Klein, Anke Neubert, Mustafa Emre Özyürek, Martin Proksch and Fatih Turhan. Dipl.-Ing. Stefan Giese and Karoline Richter surveyed architectural remains and were advised by Prof. Dr.-Ing. Klaus Rheidt (BTU-Cottbus, Lehrstuhl für Baugeschichte, Konrad-Wachsmann-Allee 8, D-03046 Cottbus, giesestefan@gmx.net, karo.richter@freenet.de, Klaus.Rheidt@tu-cottbus.de). Prof. Dr. Walter Prochaska (Department for Applied Geosciences and Geophysics, University of Leoben, A-8700 Leoben, walter.prochaska@unileoben.ac.at) surveyed quarries and analysed marble. Ali Vardar, city planner M.C.P. (Söke - Ağaçlı and Hamburg, vardarali@hotmail.com) studied the Turkish village. Dr. Alice Waldner (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Kulturgeschichte der Antike, Bäckerstraße 13, A-1010 Wien, alice.waldner@oeaw.ac.at) surveyed ceramics and was assisted by Johanna Struber. Dr. Andreas Victor Walser (Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik, Amalienstraße 73b, D-80799 München, walser@aek.dainst.de) read inscriptions. Roland Wiczorek (BTU-Cottbus, Lehrstuhl für Baugeschichte, Konrad-Wachsmann-Allee 8, D-03046 Cottbus) took photographs. Prof. Dr. Asaf Pekdeger (†) and Dr. Heiko Woith (GFZ German Research Centre for Geosciences, Telegrafenberg, D-14473 Potsdam, heiko.woith@gfz-potsdam.de) analysed thermal waters and were assisted by Hanno Meyer, Regina Milkereit and Elke Weiss. Franziska Ziegler did a GPS survey and was advised by Prof. Dr. Kai-Christian Bruhn (Fachhochschule Mainz, i3mainz, Lucy-Hillebrand-Straße 2, D-55128 Mainz, bruhn@geoinform.fh-mainz.de). PD Dr. Michael Jeffrey Featherstone translated the Miracles of St. Michael (Centre des recherches historiques, Ecole des hautes études des sciences sociales, 190-198, F-75013 Avenue de France, Paris, pterolithos@gmail.com). Credits: Fig. 1: Giese; Fig. 2. 3. 6. 8-10. 12-14 Niewöhner; Fig. 4. 5 Woith; Fig. 7 Stümpel; Fig.

Because of this mountain's great altitude of some 2000 m, Germia is unusually green and fertile, and the whole area is conspicuous for its many thermal springs. From the Early Byzantine period onwards Germia was known for the healing effects of its waters, ascribed to the miraculous intervention of the archangel Michael². In time, Germia became a major pilgrimage site and polis, centred on the church of St Michael, of which substantial ruins have survived³.

In 2010 a survey of all the standing remains was brought to conclusion, and measures were taken for the conservation of vault mosaics in the church of St Michael. In addition, a plan of site management has been proposed which aims at conserving the Turkish village together with its Byzantine ruins. As part of this effort a Turkish house from the early Republican era has also been studied. Geophysical prospection continued on a large scale, revealing a round church and possibly a monastery of St Constantine; at another location outside Germia (Yeni Pınar, Turkish: new well) a large early Byzantine complex with mosaics and architectural sculpture has been identified, but needs to be studied in greater detail in 2011.

Survey in the vicinity of Germia led to the discovery of five new inscriptions. A boundary stone of the Oukondianoï found on a hill to the southeast of Gümüşkonak is the most interesting (A. V. Walser)⁴. Marbles and quarries

11 Vardar; Fig. 15. 16 Richter.

K. Belke, *Galatien und Lykaonien, Tabula Imperii Byzantini 4 = DenkschrWien 172* (Wien 1984) 166-168. 247 s. v. Germia.

2 C. Mango, *St. Michael and Attis, DeltChrA Ser. 4 v. 12*, 1984, 39-62.

3 J. M. Kinnier, *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years 1813 and 1814* (London 1918) 49; W. M. Ramsay, *Inscriptions de la Galatie et du Pont, BCH 7*, 1883, 15-28, 22 f.; K. Humann - O. Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien* (Berlin 1890) 32 f. fig. 3; J. W. Crowfoot, *Notes upon Late Anatolien Art, BSA 4*, 1897-8, 79-94; J. Strzygowski, *Kleinasien. Ein Neuland der Kunstgeschichte. Kirchenaufnahmen von J. W. Crowfoot und J. I. Smirnov* (Leipzig 1903) 114 f. fig. 83; 170-172 fig. 134-137; C. Mango, *The Pilgrimage Centre of St. Michael in Germia, JbÖByz 36*, 1986, 117-132. Cf. L. E. Vardar, *Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması. Ankara ve Eskişehir İlleri 2006, AST 25*, 2007 (2008) III 453-468, 460. 468; *RAC 23* (2010) 794 f. s. v. Lykaonien (Galatien) D.V.b.3. Germia (Myriangeloi) (R. Behrwald); P. Niewöhner - K. Rheidt, *Die Michaelskirche in Germia (Galatien, Türkei). Ein kaiserlicher Wallfahrtsort und sein provinzielles Umfeld, AA 2010/1*, 137-160; P. Niewöhner, *Germia and Vicinity. Western Galatia during the Roman and Byzantine Period, AST 28*, 2010 (2011) I 47-66.

4 A boundary stone of the same community was found earlier in the vicinity of Kayakent: *RECAM II 137*.

were also surveyed. Ceramics were studied for the first time and confirm that many Turkish villages continue a Byzantine settlement as is indicated by ancient names like Germia/Yürme and Goeleon/Holanda⁵. Also for the first time springs and wells in and around Germia were sampled and analysed, leading to the identification of a likely source for the miraculously healing water. Some of this research is reported in greater detail below.

*Middle Byzantine vault mosaics and their conservation*⁶ (Fig. 2-3) by Gülseren Dikilitaş

The church of St Michael, originally a five aisled basilica, was turned into a domed cross church in the Middle Byzantine period⁷. This involved vaulting the inner aisles, and the vaults were covered with mosaics. Most of the mosaics have fallen off, but the eastern bay of the northern aisle retains some remains. The northern arch has an ornamental border (Fig. 2). The southern arch was later strengthened with an additional second arch and on that occasion decorated with a floral border (Fig. 3). The western and eastern arches and the central vault retain a three-layered plaster bedding with the imprint of tessellation and traces of preparatory drawings. Some gaps were later repaired with simple plaster.

The tesserae consist of stone, marble, and glass. The black tesserae surrounding the ornamental border on the northern arch are made of marble and were originally white, until they were not only blackened but thoroughly burned by what must have been a very hot fire (Fig. 2). All the tesserae of this original mosaic are rather irregular in shape and size, with approximately 125

5 Cf. Belke, Galatien (as above note 1) 166-168. 247 s. v. Germia; 170 s. v. Goeleon.

6 The conservation work was done from a purpose-built wooden scaffolding and included the following steps: brushing off dust and salt crystals; grouting the detached interfaces between tesserae and setting bed as well as between the various layers of plaster; injection of liquid mortar into hollow gaps between the plaster and the vaulting; application of edging mortar to the broken rims of the plaster; pointing up deep lacunae with lime mortar for additional stability and protection against insects and dirt; mechanical cleaning of calcareous and smoke deposits.

7 Niewöhner – Rheidt, Michaelskirche (as above note 3) 137-147; Niewöhner, Germia (as above note 3) 48-50.

tesserae per 10x10 cm². Only the lower half of each tessera is imbedded in the plaster. This helps to hide the mortar joints and makes for a more coherent appearance, but apparently not for a firm grip, since many tesserae are lost, although the mortar bed is still preserved and retains the imprints.

The later floral border on the secondary southern arch uses different materials and no gold (Fig. 3). Here the tesserae are more regular in shape and size, with approximately 130 per 10x10 cm². Moreover, each tessera is fully imbedded in the plaster. This has the disadvantage of visible mortar joints that form a web of white lines, separating the tesserae and interrupting the pattern, but it seems to have made for more stability, because wherever the bedding has survived the tesserae are also still in situ.

In places where the plaster has fallen off completely and the limestone of the vaulting is visible, its surface is burned, too, and it may be inferred that the fire took place after the building had already fallen into disrepair. This must have been centuries ago, judging by calcareous deposits that have since accumulated on top of the burned surfaces. These deposits may have contributed to the solidifying of the remaining plaster and mosaics which remain firm in spite of hollows and cracks. The marble tesserae, however, have been damaged by salt deposits that have visibly crystallised on all surfaces.

Thermal springs and miraculous healing (Fig. 4 and 5) by Asaf Pekdeger (f) and Heiko Woith

Thermal springs in and around Germia⁸ are characterized by temperatures

8 Groundwater samples were taken from 16 natural springs and wells in the vicinity of Germia (Fig. 4). During sampling the following parameters were determined: temperature, specific electrical conductivity, pH, redox potential EH, and dissolved oxygen (Hach-Lange HQ40D). HCO₃⁻ was obtained by titration with 0.1 n HCl. Total CO₂ and F⁻ were measured with ion selective electrodes (Mettler Toledo). Radon concentration of one liter water was analyzed by an alpha-sensitive scintillation counter in a technique developed and described by H. Woith, *Spatial and Temporal Variations of Radon in Ground Air and Ground Water within the Mudurnu Valley, NW-Turkey*, *GeoForschungsZentrum Potsdam Scientific Technical Report 96/06* (Potsdam 1996). NH₄⁺ and HS⁻ were obtained with test kits (Aquaquant Merck). Finally, after filtering with cellulose acetate filters with a pore size of 0.2 µm, three times 50 ml were bottled and later analyzed for major and selected minor ions at the laboratories of the Freie Universität

between 22°C and 31°C (Fig. 4). The specific electrical conductivity is low, around 700 $\mu\text{S}/\text{cm}$. This is only slightly above the conductivity of the cold, shallow groundwater of the region (Fig. 5, unmarked red and blue symbols). Most cold and shallow groundwater has high oxygen content, for example roughly 8 mg/l at the neighbouring village of Kayakent (Fig. 4, Esk03).

With regard to hydro-geochemistry, most groundwater is of the Ca-Mg-HCO₃ type which is common in dolomite limestone aquifers of the Günyüzü basin⁹. Two artesian boreholes emit water of the Na-SO₄ type with extreme Na and SO₄ concentrations exceeding the WHO drinking water recommendations (Fig. 4 and 5, TR372 and TR374). Furthermore, one of the boreholes is characterized by high Cl, Fe and As values (TR372). At Kurtluca Mevkii, the spring Kükürten Gen (Turkish: place with wolfs or worms, sulfuric) is of the Ca-Mg-SO₄ type (TR367). An old well south of Ayvalı is characterized by a mixture of the aforementioned types (TR378). The springs at Kurtluca and Ayvalı classify as mineral water with reduced temperatures of 14 and 17 °C, but with increased specific electrical conductivity of around 3400 and 1600 $\mu\text{S}/\text{cm}$ respectively. Both springs are situated at the eastern margin of the geothermal field and characterized by a high concentration of SO₄, As, and F exceeding the WHO limits for drinking water.

Overall, the thermal waters in and around Germia are comparable to other geothermal areas in Turkey, but the springs at Kurtluca and Ayvalı have unique hydrogen sulfide concentrations of 40 and 20 ppm. These are extremely high values. Investigations of more than 300 thermal and mineral springs in Turkey show that about one third (n=112) of the thermo-mineral waters contain HS⁻ in detectable amounts. The average value of these 112 waters is 1.6 ppm HS⁻ with a standard deviation of 4.7 ppm. These statistics indicate that HS⁻ concentrations above 10 ppm are rare in Turkey.

Berlin and for stable isotopes $\delta^{18}\text{O}$ and δD at the Alfred-Wegener-Institut für Polar- und Meeresforschung Potsdam.

9 G. Yüce et alii, The Effects of Lithology on Water Pollution: Natural Radioactivity and Trace Elements in Water Resources of Eskisehir Region (Turkey), *Water, Air and Soil Pollution* 202, 2009, 69-89; M. Demiroglu - Y. Örgün - C. Yaltırak, Hydrogeology and Hydrogeochemistry of Günyüzü Semi-Arid Basin (Eskisehir, Central Anatolia), *Environmental Earth Sciences* 63, 2011, DOI: 10.1007/s12665-011-0967-2.

Waters rich in hydrogen sulfide are of balneological interest and known for their therapeutic qualities against skin disease and arthropathy. H₂S gas easily diffuses through the skin and can be ingested by bathing in water that is rich in hydrogen sulfides. Recent research suggests that the gasotransmitter H₂S may also be beneficial in the treatment of cardiac infarction, apoplectic stroke, and – since the gas acts as a vasodilatory – erectile dysfunction¹⁰.

The spring at Kurtluca has a temperature of 14°C, which seems rather cold for therapeutic bathing, but the underground reservoir feeding the spring is much warmer. Analyses of chemical geothermometers such as SiO₂ indicate about 130°C. This is the highest temperature of any thermal water in or around Germea. Formerly, the spring at Kurtluca might have been warmer, if the water rose with more velocity through wider crevices which may since have closed. This closure could have come about slowly through the precipitation of minerals over a long period of time, or suddenly due to an earthquake¹¹. If the water formerly rose faster through more permeable ground, it would have retained more of its original heat at reservoir level when it arrived at the spring.

The water of Kurtluca may thus be connected with the healing effects that the Byzantine sources ascribe to fish (the worms of the Turkish toponym?)¹² and the miraculous intervention of St. Michael: “For he who is ill descends with fervent faith and admission of his sins into those miraculous waters and, submerging himself up to his beard, stands there wholly entreating almighty God and His holy archangel Michael; and forthwith by God’s command the fishes in the waters there come together and lick all round the entire body of him who is ill; and straightway he comes up healthy in soul and body, cured of chronic and recent diseases, both hidden and obvious, glorifying God and His commander Michael. For many lepers and sufferers of elephantiasis have

- 10 R. d’Emmanuele di Villa Bianca et alii, Hydrogen Sulfide as a Mediator of Human Corpus Cavernosum Smooth-Muscle Relaxation, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 106, 2009, 4513-4518; R. Wang, Giftgas mit Heilkraft, *Spektrum der Wissenschaft* 2011/3, 22-27.
- 11 E. E. Brodsky et alii, A Mechanism for Sustained Groundwater Pressure Changes Induced by Distant Earthquakes, *Journal of Geophysical Research. B. Solid Earth and Planets*, 108, 2003, 10.
- 12 Cf. thermal springs with doctor fish (Cyprinion macrostomus and Garra rufa) at Kangal near Sivas, where skin diseases are treated by submersion for up to eight hours per day.

been cleansed, and those with withered hands and feet healed, and a great many other illnesses of all sorts cured contrary to expectation”¹³.

Geophysical prospection and the discovery of a round church (Fig. 6 and 7) by Ercan Erkul and Harald Stümpel

A newly discovered site lies outside the village on the other, north-eastern side of a ravine (Fig. 1, no. 2) on the way to the hydrogen sulfide rich spring of Kurtluca. The site forms a flat hill strewn with limestone and slabs of white and coloured marble (Fig. 6). Georadar prospection has now revealed a structure of circular plan with a straight east wall and a large semicircular apse (Fig. 7). This may be interpreted as a church. The west side was apparently flanked by an elongated narthex. The central circle is more than 25 m in diameter, which would appear too large for a free standing dome. The circle therefore probably contained an inner ring of supports that would have carried a smaller central dome and been surrounded by an outer aisle. A large number of glass *tesserae* indicate that the vaulting was decorated with mosaics.

The round church occupies the top of the flat hill and seems to have been free standing. The only other ruin in the vicinity lies 20 m further south at the foot of the hill, where geomagnetic prospection has revealed a scatter of badly preserved ruins (Fig. 7). A funerary inscription that was also found at the foot of the hill, but on the north-western side of the round church (Fig. 6), refers to an otherwise unknown monastery of St Constantine. The church may therefore be identified as the *katholikon* of this monastery, with the other ruins 20 m further south possibly serving as living quarters.

Three female grave stelai from the Roman period (Fig. 8-10) by *Andreas Victor Walser*

Several Roman stelai from Günyüzü to the northwest of Germia stand out

13 Miracles of St Michael (BHG 1288 e), translated by Featherstone from the Greek text published by Mango, St. Michael (as above note 2) 47.

for their lavish decoration. The grave stone of Eglatouna has already been published in the first preliminary report¹⁴. Three more female grave stelai from Günyüzü have since been moved to the museum in Pessinus and are here presented for the first time. Number one consists of grey-white marble and is broken at the top and at the bottom right (Fig. 8). The relief depicts typical symbols of female virtue: an open wreath encircling a wool basket, a comb, a mirror, as well as spindle and distaff. The inscription is carved in irregular letters and destroyed on the right. It reads:

Αιλίαι Φιλ[....]

θρεπτ[ῆι]

Λ(ουκιος) Αἰλίου ΕΥΗΙ[....]

4 μνήμης χάριν.

Lucius Aelius, whose mutilated name may be restored as Εὐήμι[ερος]¹⁵, erected this grave stone in memory of his foster-daughter Aelia. Foster-children (θρεπτοί) appear frequently in the inscriptions of Roman Asia Minor¹⁶, and several are attested in the region¹⁷. The foster-father and the child share the same Roman gentilicium, and the father's tria nomina confirm that they were Roman citizens, either free born or freed slaves. Archaeometric analysis has shown that the marble used for the monument does not come from the local quarries in the vicinity of Germia (W. Prochaska). The stele may have been imported with the superior reliefs already in place, and the inferior inscription could have been added later by a local stonemason. Both the decoration and the inscription seem to date from the later second, rather than the third century.

14 Niewöhner – Rheidt, Michaelskirche (as above note 3) 156 f. fig. 30; Niewöhner, Germia (as above note 3) 56 f. fig. 15.

15 This common name is attested in the region (RECAM II 522) and fits the *lacuna*.

16 Cf. the classical study by A. Cameron, ΘΡΕΙΤΟΣ and Related Terms in the Inscriptions of Asia Minor, in: W. M. Calder – J. Keil (ed.), *Anatolian Studies Presented to W. H. Buckler* (Manchester 1939) 27-62; for the recent literature cf. Chr. Kokkinia, Boubon. *The Inscriptions and Archaeological Remains. A Survey 2004-2006*, ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 60 (Athens 2008) 83.

17 E.g. RECAM II 313. 325; MAMA VII 347. A further θρεπτή is mentioned in a yet unpublished inscription from Ayvalı in the vicinity of Germia.

The second monument is a large naiskos-type stele of white marble (Fig. 9). The pediment has a blossom in its center and is crowned by three acroteria that are decorated with stylized palmettos and ivy-branches. The main relief shows a female bust on a pedestal. The face is destroyed. The simple inscription below the figure is carved carefully between setting lines above and below the letters.

Μέμνων
 Ζωῆ ἀδελ-
 φῆ γλυκυ-
 4 τάτη μνή-
 μης χάριν.

The inscription states that the grave stone was set up by Memnon to commemorate his „sweetest sister“ Zoe. According to archaeometrical analyses the marble has been quarried locally (W. Prochaska), but the relief is comparable to stelai from Docimium and Philomelion¹⁸. It most likely dates from the second century or the very beginning of the third (before 212 CE).

The third stele is also made from local marble (W. Prochaska) and of roughly the same type (Fig. 10). Only the top is preserved while the larger lower part, most probably with an inscription, is lost. The pediment with a shield in its center is again decorated with acroteria and floral motifs. The relief is shallow, but a spindle and distaff are clearly recognizable.

A hilltop enclosure (fig. 11-13) by Ali Vardar

Germia lies on the eastern flank of a low hill with an enclosure near the top (Fig. 1, no. 1). The enclosure is situated below a precipice and thereby sheltered from any southerly winds (Fig. 11). It encloses a flat empty area of

18 Cf. e.g. T. Lochman, Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien (Basel 2003) 317 Kat. IV 22 Abb. 138 (um 180 n. Chr.). A similar *stèle* was found in Kayakent/Goeleon in the vicinity of Germia: RECAM II 139.

roughly 45 x 60 m (Fig. 12). The enclosing wall is about 2 m in width, faced with larger stones, and has a core of loose rubble (Fig. 13). It does not contain any mortar, and wide joints make for little stability, with only about 1 m of height preserved above the surrounding rubble of fallen stones. A gap in the eastern circuit appears to mark the only entrance.

At the northern end of the precipice the enclosure contains a small quarry with well preserved traces of pre-modern tools. The quarried material is a white breccia with black dots and may have been used for Early Byzantine slabs of similar stone elsewhere at Germia. The quarry is surrounded by debris, but the chronological relation of the quarry and the enclosure is not apparent. The enclosure is known by the name of Domuz Ağılı (Turkish: pig pen), and the sheltered location below the precipice seems well suited for keeping sheep and goats. Hundreds of sheep and goats are driven past Domuz Ağılı every day on their way to and from stables at Germia.

An early Republican era house in the Turkish village (Fig. 14-16) by Karoline Richter

The old part of the Turkish village around the church ruin and the oldest mosque consist mostly of stone houses. Some of these are dated by inscriptions to the early Republican era, the second quarter of the 20th century, when rural Anatolia loomed large on the political agenda and was doing accordingly well. Other, undated houses are similar in style and workmanship, and the village elders confirm that no building apart from the old mosque predates the foundation of the Turkish Republic. House no. 42 to the south of the church ruin and within the nucleus of the village (Fig. 1, no. 3) is not dated, but shares many typical features with the early Republican era houses.

The house in question lies beside the street, with its façade centred on a large gate wide enough for a cart (Fig. 14). Other openings on the ground floor level are restricted to narrow window slits. Many large square blocks that probably come from the neighbouring church ruin add to the impression of defensive

inaccessibility. On the upper floor level a decorative bay window overlooks the gate and the street and is flanked by two more large windows. The bay window is a lightweight construction of wood and mud bricks. Elsewhere smaller stones were used in the upper storey and arranged in horizontal layers approximately half a meter in height, probably corresponding to levels of the scaffolding used in construction. The lack of plaster here is conspicuous, particularly because the back and the interior of the house are plastered.

The interior is divided by wide open passages or halls on both floors (Fig. 15). The ground floor passage connects the front gate with a back yard and walled garden. It is mirrored in the upper floor by a hall linking the bay window with a roofed terrace overlooking the garden. All the other rooms are accessible only from these passages or halls. This interior division follows a traditional Ottoman model in which the passages or halls are referred to as *Sofa*. They serve multiple purposes and in warm weather are the main living areas. They are typically furnished with settees and, on the upper floor, with a fireplace. The other rooms have no obvious specifications, but the two ground floor rooms behind the façade are only dimly lit by one narrow window slit each. Two more ground floor rooms towards the back and all three upper floor rooms have at least one large window. Further, all rooms have one or two niches fitted into the walls.

All ceilings are raftered with round logs. They carry a layer of straw which is topped with a thin tarpaulin and a thick layer of clay that forms the floor of the upper storey and the flat roof. The back yard contains an oven, a toilet and wooden stairs that provide the only access to the upper floor. At the bottom of the back yard is a walled garden with several fruit trees. A small gate in the wall running along the house on the south side opens directly into the street.

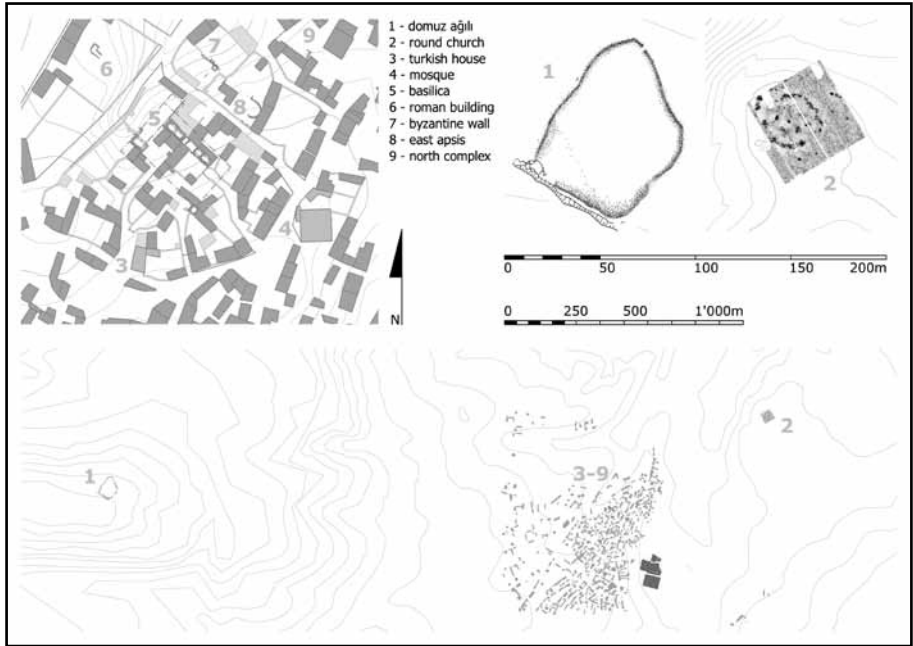

Fig.1: Topographical plan including St. Michael (5), the round church (2), the hilltop enclosure (1), and the Turkish house (3)

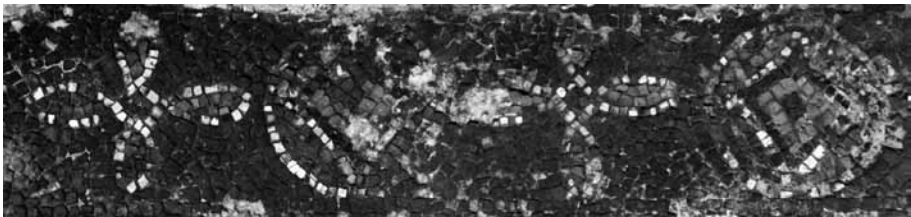

Fig.2: St. Michael, ornamental border on the original northern arch

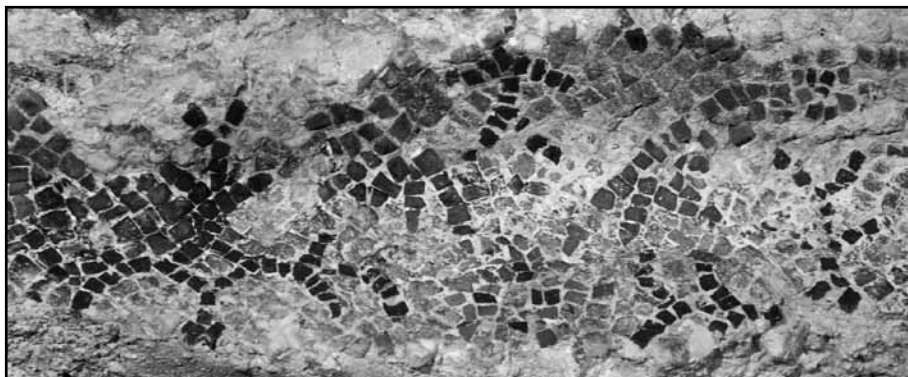

Fig.3: St. Michael, floral border on the secondary southern arch

site ID	type	location	lon°	lat°	m a. s. l.	wT °C	EC µS/cm	pH	EH mV	oxy mg/l	wQ l/min
Esk01		creek next to pump house	31.83050	39.32208	908	13.4	651	7.36	413	3.8	20
Esk02		Gümüşkonak pump house	31.83073	39.32216	903	16.8	608	7.35	437	4.4	
Esk03		Kayakent Cesme	31.80226	39.30217	994	14.3	446	7.41	430	7.9	74
Esk04		Yeni Pinar	31.83924	39.30642	988	12.2	623	7.48	417	2.7	
TR367		Kurtluca Mevkii, Kükürdün Gen	31.85654	39.33396	891	14.0	3360	6.95	-55	0.2	9
TR368		Havuz Yanında, small lake	31.83035	39.32337	911	24.1	722	7.31	284	5.9	
TR369		artesian well S of Hamam	31.83046	39.32208	908	30.8	695	7.16	398	5.9	
TR370		Hamam	31.83046	39.32439	902	30.3	695	7.04	429	5.2	120
TR371		Illica ve Picknick yeri	31.83173	39.33190	900	25.5	714	7.08	434	5.2	83
TR372		MTA borehole	31.83367	39.32408	913	26.3	7280	7.75	32	0.3	1
TR374		borehole	31.84596	39.33636	889	22.2	9700	7.98	-108	0.1	3
TR375		Gawur Hamami	31.84695	39.33957	876	24.2	707	7.18	284	5.3	600
TR376		spring behind Hamam	31.83052	39.32473	902	28.9	697	6.99	357	4.4	60
TR377		spring pool	31.84690	39.33384	907	23.5	696	7.24	460	4.6	
TR378		Cesme S of Ayvali	31.85506	39.34334	857	17.0	1657	7.18	434	5.2	43
TR379		Cardak Hamami, Hamamkarahisar	31.72232	39.44235	818	35.2	742	7.00	265	2.0	1500

Fig.4: Coordinates of the springs and wells and their physico-chemical key parameters measured in-situ: wT - water temperature, EC - specific electrical conductivity, pH, EH - redox potential, oxy - dissolved oxygen, wQ - estimated water discharge

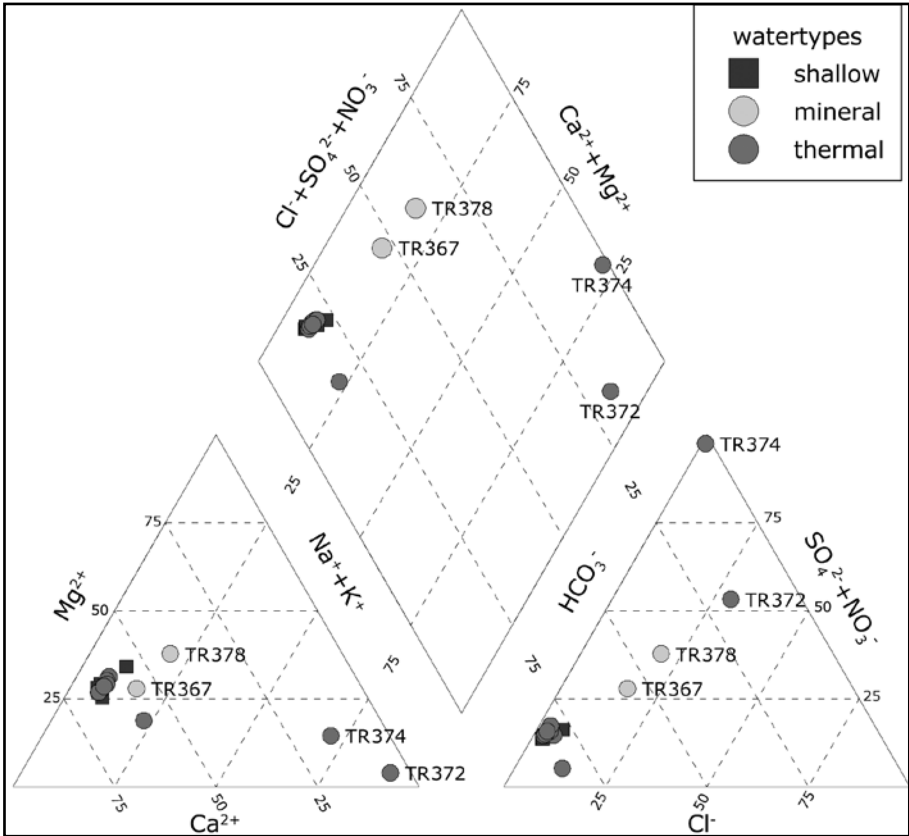

Fig.5 : PIPER-diagram of Germia groundwaters

Fig.6: Round church, hilltop from west and the inscription referring to St. Constantine

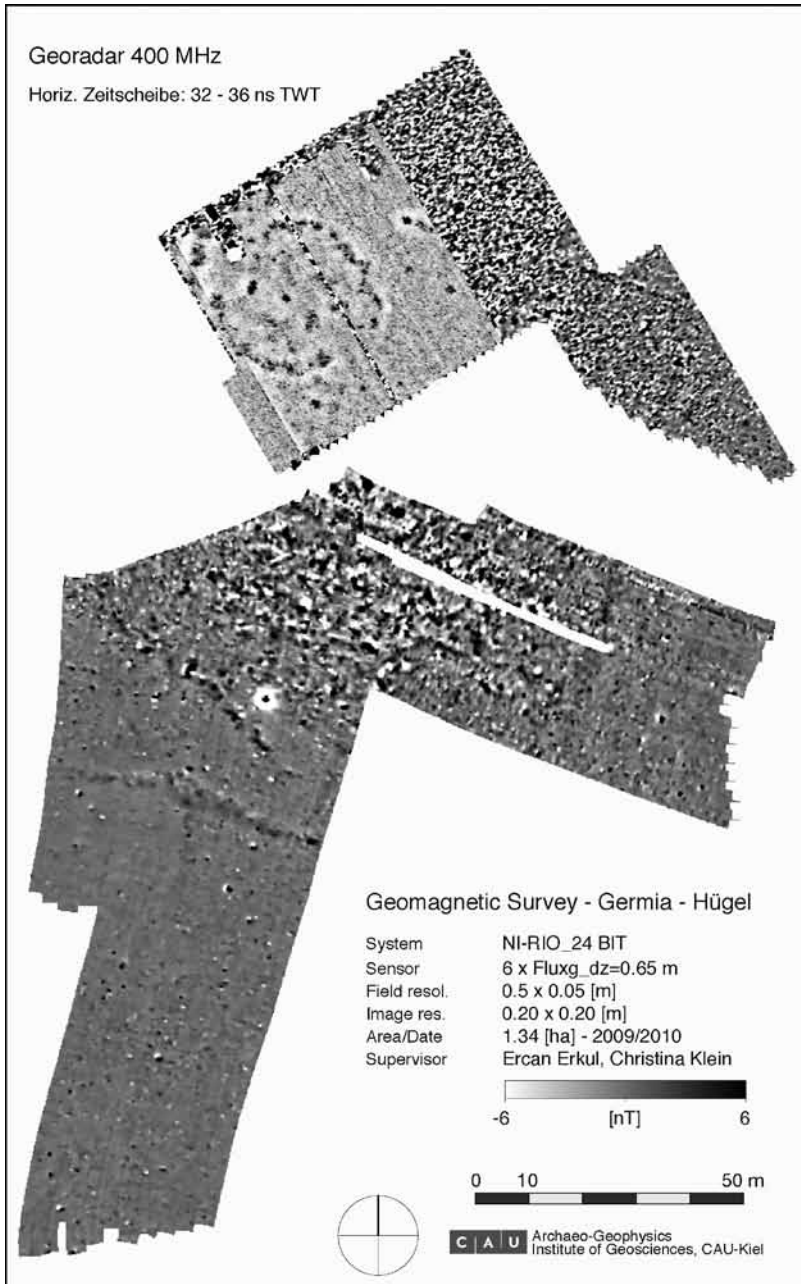

Fig.7: Round church and more ruins 20 m further to the south

Fig.8: Grave stone of Aelia, from Günyüzü

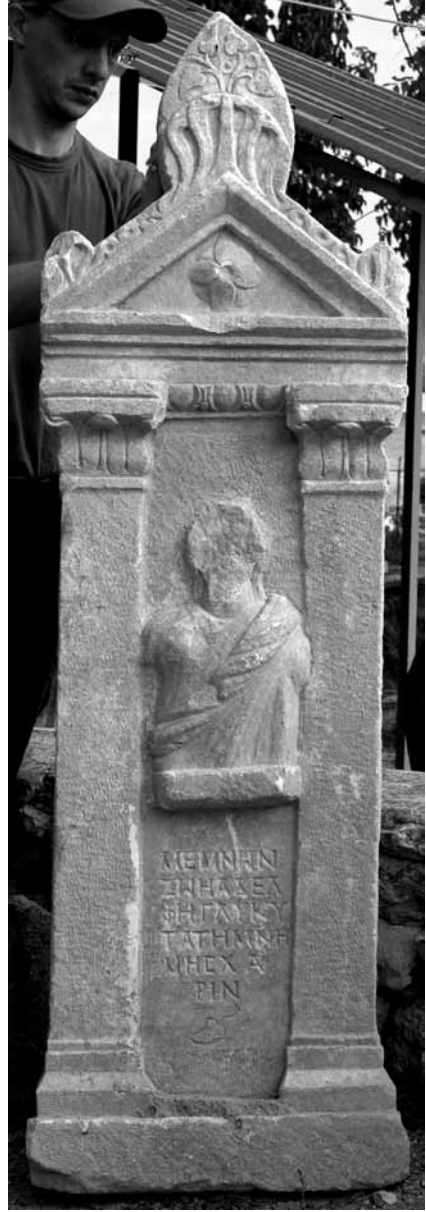

Fig.9: Grave stone of Zoe, from Günyüzü

Fig.10: Grave stone of a woman, from Günyüzü

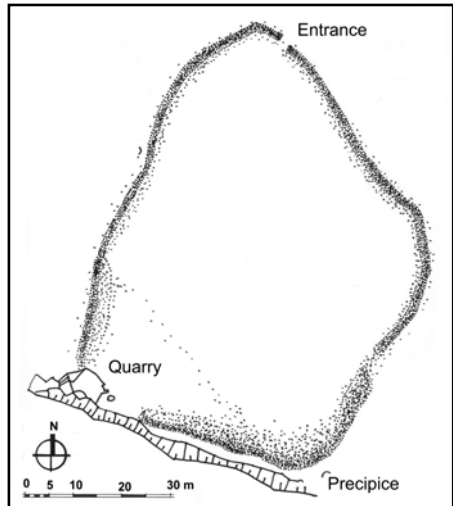

Fig.11: Hilltop enclosure

Fig.12: Hilltop enclosure from southwest above the quarry

Fig.13: Hilltop enclosure, detail of eastern parameter wall from south

Fig.14: Turkish house, facade from west

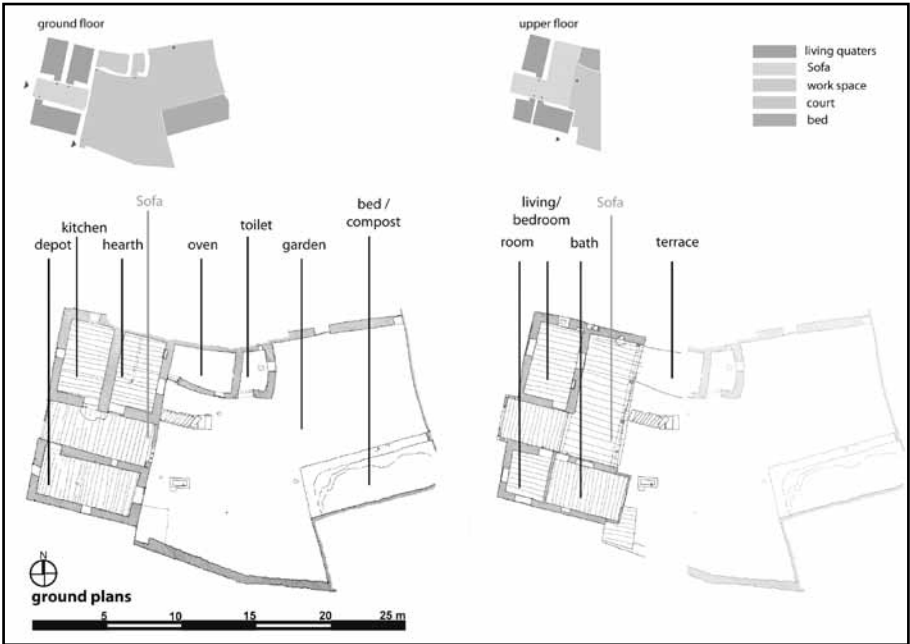

Fig.15: Turkish house, plans on ground level and on that of the upper floor

THE PROJECT ON THE ROCK PAINTINGS IN CAPPADOCIA AND THE CHURCH OF THE FORTY MARTYRS IN ŞAHINEFENDİ. RESEARCH AND PRESERVATION (REPORT 2010)

Maria ANDALORO*

The Tuscia University research mission “*Rock paintings in Cappadocia. For a project of knowledge, conservation and valorisation of the church of the Forty Martyrs at Şahinefendi and its territory*” took place between 26 August and 19 September 2010. This research mission is part of a larger project called “*For a data bank of wall paintings and mosaics of Asia Minor (4th-15th centuries): images, materials, techniques of execution*”¹ (Fig. 1).

* Full Professor of History of Medieval Art of the Department of Sciences of Cultural Heritage in the University of Tuscia, Viterbo. The member of the research team that contributed to the 2010 campaign are: Prof. dr. Maria Andaloro, prof. Gino Mirocle Crisci, Giulia Bordi, Chiara Bordino, Paola Pogliani, Livia Alberti, Silvia Borghini, Valeria Valentini, Gülseren Dileilitas. Università degli Studi della Tuscia, Dipartimento di Scienze dei Beni Culturali, Largo dell'Università snc, 01100 Viterbo - Italy. Tel. +390761357145; andaloro@unitus.it

- 1 The project includes two phases. The first one was conducted in Turkey, on the island of *Küçük Tavşan Adası* and on many other sites in the territory of the gulf of Mandalya. See: M. Andaloro, *Küçük Tavşan Adası 1996 The wall paintings: Chronological Sequence, Technique and Materials*, in *The XV International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 26-30 May 1997), Ankara 1998, pp. 183-200; Eadem, *Küçük Tavşan Adası: 1997 Report*, in *The XVI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Tarsus, 25-29 May 1998), Ankara, 1999, pp. 183-201; Eadem, *Küçük Tavşan Adası: 1998 Report*, in *The XVII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 24-28 May 1999), Ankara 2000, pp. 109-122; Eadem, *Küçük Tavşan Adası: 1999 Report*, in *The XVIII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 22-26 May 2000), Ankara 2001, pp. 87-102; Eadem, *Küçük Tavşan Adası Fifth Campaign Balance and Perspectives*, in *The XIX International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 8 May- 1 June 2001), Ankara 2002, pp. 125-136; Eadem, *Küçük Tavşan Adası: 2001 Report*, in *The XX International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 27-31 May 2002), Ankara, 2003, pp. 153-168; Eadem, *Küçük Tavşan Adası: 2002 Report*, in *The XXI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 26-31 May 2003), Ankara, 2004, pp. 211-224; Eadem, *Le pitture della chiesa di Küçük Tavşan Adası in Asia Minore*, in *Le vie del Medioevo*, a cura di Arturo Carlo Quintavalle (Atti del Convegno Internazionale di Studi, Parma, 28 settembre - 1 ottobre 1998, Milano, 2000, pp. 73-87; Eadem, *Küçük Tavşan Adası: 2003 Report*, in *The XXIII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 26-31 May 2003), Ankara, 2005, pp. 41-44; Eadem, *Küçük Tavşan Adası: 2004 Report*, in *The XXIII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Antalya, 30 May - 3 June 2005), Ankara, 2006, pp. 44-56; Eadem, *Küçük Tavşan Adası Final Report 1996-2005*,

In Cappadocia, the project involved the survey on a group of pictorial decorations in the region of Ürgüp, at the sites indicated on the map², and the conservation project of the mural paintings of the church of the Forty Martyrs at Şahinefendi³.

The successful development of our work in Turkey these past fifteen years, and in particular the activities carried out during the 2010 campaign, were made possible by the permission and support accorded to the mission by the General Direction of Monuments and Museums of the Turkish Republic (Fig. 2).

For the 2010 survey in particular, we are greatly indebted to the Cultural Ministry Deputy, Mehmet Demir of the Ethnographic Museum of Ankara, who has always supported our activities in the territory.

The work carried out during the 2010 campaign made it possible, in synthesis, to achieve the following results, divided into two main sections A and B:

(Cannakale, 24 May – 2 June 2006), Ankara 2007, pp. 1-14. For the second phase, which takes place in Cappadocia, see next footnote.

- 2 M. Andaloro, *Rock Paintings of Cappadocia: Images, Materials and State of Preservation*, in *XXV International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Kocaeli, 28 May - 1 June 2007), Ankara 2008, pp. 163-178; Eadem, *Project on the Rock Paintings in Cappadocia. The Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi (Report 2007)*, in *The XXVI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 26-30 May 2008), Ankara 2009, pp. 187-200; Eadem, a cura di, *L'Università della Tuscia in Cappadocia `Kapadokya`daki Tuscia Üniversitesi*, in *La Cappadocia e il Lazio rupestre. Terre di roccia e pittura/ Kapadokya ve kayalik Lazio bolgesi. Kayalarin ve resmin topraklari*, Catalog of the exhibition, (Rome, 18 June – 3 July 2009), Rome 2009, pp. 108-115; Eadem, *Project on the Rock Paintings in Cappadocia. The Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi (Report 2008)*, in *The XXXI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Denizli, 25-29 May 2009), Ankara 2010, pp. 517-533; Eadem, *The project on the rock paintings in Cappadocia and the Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi. Analyses and Restoration (Report 2009)*, in *The XXXII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Istanbul, 24-28 May 2010), Ankara 2011, pp. 155-172.
- 3 G. De Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin. Les église rupestres de Cappadoce*, Paris 1925-42, texte, vol. II, pp. 156-174; planches, vol. III, 160-164; M. Restle, *Byzantine Wall Painting in Asia Minor*, I, Greenwich, 1967, pp. 64-65, pp. 158-160; C. Jolivet-Levy, *Les églises byzantines de Cappadoce: le programme iconographique de l'abside et de ses abords*, Paris 1991, pp. 205-207; Eadem, *La Cappadoce médiévale : images et spiritualité*, Saint-Léger-Vauban 2001, Italian edition *L'arte della Cappadocia*, Milano 2002, pp. 44-45, p. 85, pp. 127-128, p. 142, pp. 194-195, p. 200, p. 274, pp. 338-339, pp. 341-342, p. 347; N. Thierry, *La Cappadoce de l'Antiquité au Moyen-Age*, Paris 2002, p. 110, pp. 215-216, fig. 49b; M. Andaloro (edited by), *Terra di roccia e pittura. La Cappadocia e il mediterraneo*, Acts of the Congress (Viterbo, 19-21 June 2008), in press.

A) we made a survey of the pictorial decoration, in order to achieve an in-depth study of certain aspects of the medieval painting in Cappadocia;

B) we carried out the restoration of the mural paintings of the church of the Forty Martyrs at Şahinefendi, which was the crucial point of the entire work programme in Cappadocia.

A – SURVEY OF THE PICTORIAL DECORATION

In the campaign of 2010, the pictorial contexts of thirteen churches located in the region south of Ürgüp were examined in order to explore certain aspects of medieval painting in Cappadocia.

In particular, during the 2010 campaign we sought to extend the investigation carried out in the 2006-2009 campaigns⁴, focusing on a group of the oldest rock paintings in the region, dating from a period between the 6th century and the first half of the 9th century, also with the view to a better understanding of how the Iconoclast controversy (8th-9th century) affected the Cappadocian territory⁵ (Fig. 3).

Many Cappadocian paintings have controversial dating that oscillates between the pre-iconoclastic and the iconoclastic period, according to the tradition of study, whether French (madame Thierry, madame Jolivet) or

4 M. Andaloro, *Project on the Rock Paintings in Cappadocia (Report 2007)*, pp. 191-193 ; Eadem, *Project on the Rock Paintings in Cappadocia (Report 2008)*, pp. 521-524; Eadem, *The project on the rock paintings in Cappadocia (Report 2009)*, pp. 159-164.

5 N. Thierry, *Mentalité et formulation iconoclastes en Anatolie*, "Journal des Savants", avril-juin 1976, pp. 81-119; A. Wharton Epstein, *The 'iconoclast' churches of Cappadocia*, in *Iconoclasm: papers given at the ninth Spring Symposium of Byzantine studies*, a cura di A. Bryer, Birmingham 1977, pp. 103-111 ; N. Thierry, *Le culte de la croix: l'influence de l'iconoclasme in La Cappadoce*, in "Dossier Histoire et Archéologie anc Dossiers (Les) de l'Archéologie" Dijon, 1982, no63, pp. 43-45; Ead., *L'iconoclasme en Cappadoce d'après les sources archéologiques : origines et modalités*, in *Rayonnement grec : hommages à Charles Delvoye*, Bruxelles, 1982, pp. 389-404; J. Lafontaine-Dosogne, *Pour une problématique de la peinture d'église byzantine à l'époque iconoclaste* in *Studies on Art and Archeology in Honor of Ernst Kitzinger*, "Dumbarton Oaks Papers", 1987, vol. 41, pp. 321-337; N. Thierry, *Topographie punctuelle de l'onomachie en Asie Mineure*, in *Eupsychia - Mélanges Offerts À Hélène Ahrweiler*, vol. II, Paris, 1998, pp. 651-672; C. Jolivet-Levy, *La Cappadoce médiévale*, pp. 34-40.

German (prof. Restle)⁶.

Moreover they are often characterised by the presence of painting palimpsest. We were able to detect that such painting palimpsest have an overlapping, though not of painted plaster such as we are accustomed to finding in the west, especially in Rome (on the palimpsest wall of Santa Maria Antiqua, for example)⁷, but rather of pictorial drafts *a secco*, and because of this it can be difficult to locate. The development of the chronology is intended to be reached, with the aim of clarifying the relative chronology and of transforming, whenever possible, to the exact chronology, starting from the identification of the various phases of the palimpsest paintings.

The re-reading will begin from the analysis of the more controversial paintings, namely those of St Stephen in Cemil⁸, St Joachim and St Anne⁹, Üzümlü in Kizil Cükür¹⁰ and St Basil in Mustafapasa¹¹.

-
- 6 M. Restle, *Byzantine Wall Painting*, cit.; N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce. Les églises de la région de Cavushin*, I, Paris 1983, II, Paris 1994; C. Jolivet-Levy, *Les églises byzantines de Cappadoce*, cit. ; Eadem, *La Cappadoce médiévale*, cit. ; N. Thierry, *La Cappadoce de l'Antiquité*, cit.
 - 7 M. Andaloro, *La parete palinsesto : 1900, 2000*, in *Santa Maria Antiqua al Foro Romano cento anni dopo*, atti del colloquio, Roma, 5-6 maggio 2000, ed. by John Osborne, J. Rasmus Brandt, Giuseppe Morganti, Roma, 2004, pp. 97-112.
 - 8 G. De Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin*, II, pp. 146-155; M. Restle, *Byzantine Wall Painting*, I, pp. 16-17, pp. 156-157 ; III, fig. 409-413 ; N. Thierry, *Peintures murales*, pp. 445-448; Eadem, *Haut Moyen Age en Cappadoce. Les églises de la région de Cavushin*, I, Paris 1983, p. 1-33; C. Jolivet-Levy, *Les églises byzantines*, pp. 161-163; Eadem, *La Cappadoce médiévale*, p. 35, p. 335; N. Thierry, *La Cappadoce de l'Antiquité*, pp. 119, 124-126, 130-131, 133, f. 15.
 - 9 N. Thierry, *Eglise de Kizil Tchoukour, chapelle iconoclaste, chapelle de Joachim et Anne*, in "Monuments et mémoires. Fondation E. Piot", L 1958, pp.105-146; M. Restle, *Byzantine Wall Painting in Asia Minor*, I, pp. 25-26 ; A. Wharton Epstein, *The "iconoclast" churches*, pp. 108-110; C. Jolivet-Levy, *Les églises byzantines*, pp. 47-50 ; Nicole Thierry, *Iconographie cappadocienne de l'affront fait à Anne d'après le Protévangile de Jacques*, in "Apocrypha", 7, 1996, pp. 261-72; C. Jolivet-Levy, *La Cappadoce médiévale*, p. 56, p. 160, p. 305, p. 306 ; N. Thierry, *La Cappadoce de l'Antiquité*, pp. 122-123 ; f. 14.
 - 10 G. P. Schiemenz, *Die Kapelle des Styliten Niketas in den Weinbergen von Ortahisar*, in "Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik", 18, 1969, pp. 239-258; N. Thierry, *Peintures murales*, pp. 448-450; Eadem, *Monuments preiconoclastes en Cappadoce rupestre*, in *Actes du VIIIe Congres International d'Archeologie Chretienne*, Barcelone, 1969, Rome-Barcelone 1972, I, pp. 563-566; Eadem, *L'église peinte de Nicétas, stylite, et Eustrate, clisurarque ou fils de clisurarque*, in *Actes du XIVe Congrès International d'Etudes Byzantines*, Bucarest 1971 (1976), III, pp. 451-455; L. Rodley, *Cave monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge, 1985, pp. 184-189; C. Jolivet-Levy, *Les églises byzantines*, pp. 53-56; Eadem, *La Cappadoce médiévale*, p. 30, p. 37, p. 56, p. 131; N. Thierry, *La Cappadoce de l'Antiquité*, f. 16, pp. 126-127, p. 202; M. Andaloro, a cura di, *Kizil Çukur, Chiesa dello Stilita Niceta (Üzümlü Kilise)*, in *La Cappadocia e il Lazio rupestre*, cit., p. 126.
 - 11 H. Grégoire, *Rapport sur un voyage d'exploration dans le Pont et en Cappadoce*, in 'Bulletin de

To begin this particular phase of our research we selected the pictorial context of the church of St Stephen in Cemil (fig. 4).

The paintings in the church of St Stephen, dated to a period between the 7th and the 9th century, represent one of the most interesting examples of Cappadocian art in the period of the Iconoclast controversy, and analysis of its stratifications assists our understanding of this complex phase of Byzantine and Cappadocian painting, as well as increasing our knowledge of the monument itself.

The mapping of the pictorial strata (Fig. 5) and of the layers of whitewash that partially covers the paintings was carried out using digital photography and allowed us to identify at least three distinct phases of painting on the walls and in the apse. Our investigation amounted to an updating of the study published by Nicole Thierry in 1983, when the paintings were in a better state of conservation¹².

The mapping clearly showed that the apse received over the course of time three different layers of painted or unpainted plaster. The first layer is painted and shows the standing figures of the Virgin and Child between two Archangels, with the figure of St John the Baptist appearing twice; the second layer appears to be a repainting of the first, and was detected in the area of the St John the Baptist painted on the left side; the third layer is the whitewash

correspondance hellénique`, XXXIII, 1909, pp. 1-147, esp. pp. 91-92; G. Millet, Les Iconoclastes et la croix, à propos d'une inscription de Cappadoce, in `Bulletin de correspondance hellénique`, XXXIV 1910. pp. 96-109; G. De Jerphanion, Une nouvelle province de l'art byzantin, II, pp. 105-111 ; N. Thierry, Peintures murales de six églises du Haut Moyen Age en Cappadoce, in `Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres`, CXIV, 3, 1970, pp. 444-479, esp. p. 445, figg. 1, 8a, 13; D. I. Pallas, Eine anikonische lineare Wanddekoration auf der Insel Ikaris: zur Tradition der bilderlosen Kirchengestaltung, in `Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik`, XXIII, 1974, pp. 271-314, esp. pp. 311-314 ; N. Thierry, Mentalité et formulation, pp. 88-95; A. Wharton Epstein, The 'iconoclast' churches, pp. 103-111 ; D. I. Pallas, Note sur la décoration de la chapelle de Hagios Basilios de Sinassos, in `Byzantion`, XLVIII, 1978, pp. 208-25; N. Thierry, L'iconoclasme en Cappadoce, pp. 389-404; J. Lafontaine-Dosogne, Pour une problématique, pp. 329-330; N. Teteriatnikov, The frescoes of the Chapel of St. Basil in Cappadocia: their date and context reconsidered, in `Cahiers archéologiques`, XL 1992, pp. 99-114; N. Thierry, Topographie punctuelle, pp. 651-667; C. Jolivet-Levy, Les églises byzantines, pp. 184-186; Eadem, La Cappadoce médiévale, pp. 39-40.
12 N. Thierry, *Haut Moyen Age en Cappadoce. Les églises de la région de Cavushin*, I, Paris 1983, p. 1-33.

that was probably laid down in 1924 on the entire hemicycle of the apse. The crosses painted in the apsidal vault and nave were, on the other hand, never repainted or covered with whitewash.

During the survey we also investigated the pictorial contexts, which reveal links with the paintings in the church of the Forty Martyrs in Şahinefendi identified, in the area between Ürgüp and Şahinefendi, in the İçeri Bag Kilisesi in Taşkinpaşa¹³ and in the church of the Archangel in Cemil¹⁴ (Fig. 6).

Analytic-scientific investigations have been carried out which are aimed at increasing the data bank, the primary aim of the project conducted in Turkey since 1996, and at a better understanding of the techniques of execution and the different forms of deterioration of the paintings.

Following the methodological approach of the previous campaigns in Turkey¹⁵, during the 2010 survey the rock paintings of several selected churches were examined. The *in situ* investigations were carried out by video microscope (Fig. 7). Micro-samples of plasters, pigments and other materials were collected in order to carry out laboratory analysis so as to increase our knowledge of the constitutive materials and of the state of preservation.

Altogether, 100 soundings by video microscope and 38 micro-samples were collected for laboratory analysis (Fig. 8).

13 G. De Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin*, II, pp. 178-182 ; M. Restle, *Byzantine Wall Painting*, I, pp. 157-158 ; C. Jolivet-Levy, *Les églises byzantines*, pp. 217-218.

14 G. De Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin*, II, pp. 128-145; M. Restle, *Byzantine Wall Painting*, I, p. 155 ; L. Rodley, *Cave monasteries*, pp. 157-160; C. Jolivet-Levy, *Les églises byzantines*, pp. 157-160 ; Eadem, *La Cappadoce médiévale*, p. 137, p. 139, p. 143, p. 147, p. 158, pp. 201-202, p. 255, p. 304, p. 339, p. 342 ; N. Thierry, *La Cappadoce de l'Antiquité*, p. 98, p. 187, f. 15 ; T. Uyar, *L'église de l'Archangélos à Cemil (Cappadoce) : le décor de la nef sud et le renouveau artistique en Cappadoce au début du XIIIe s.*, in "Deltiontes Christianikes Archaologikes Etaireias", 29, 2008, pp. 119-130.

15 U. Santamaria, G. Agresti, C. Pelosi, A. Pernella, Rock's painting materials in Cappadocia : *Şahinefendi Forty Martyrs Church*, in *XXX International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Ankara, 26-30 May 2008), Ankara 2009, pp. 307-316; C. Pelosi, U. Santamaria, G. Agresti, F. Castro, D. Lotti, P. Pogliani, Project on the Rock paintings in Cappadocia. Analytical investigations of the Church of the Forty Martyrs in *Şahinefendi*, in *The XXXI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Denizli, 25-29 May 2009), Ankara 2010, pp. 535-552; M. Andaloro, *The project on the rock paintings in Cappadocia (Report 2009)*, pp. 162-164.

The analytical-scientific investigations enabled us to define more accurately, particularly through Raman spectroscopy (Fig. 9), the presence of pigments that denote the use of a technique *a secco*, rather than true fresco, such as minium (red lead) and white lead.

B – RESTORATION OF THE MURAL PAINTINGS OF CHURCH OF THE FORTY MARTYRS AT ŞAHINEFENDİ

We carried out the restoration of the wall paintings of the church of the Forty Martyrs at Şahinefendi, the pivotal component of the University of Tuscia's mission in Cappadocia (Fig. 10).

This intervention was carried out in accordance with the commission of the Koruma Kurulu of Nevşehir, Mevlut Coşkun, and under the supervision of Fazıl Acikgöz, director of the Archaeological Museum of Niğde and restorer, who, for the entire mission, took part in the work on the scaffolding along with his Italian and Turkish colleagues. We extend our heartfelt thanks to Murat Gulyaz, director of the Archaeological Museum of Nevşehir, for having supported our work with generous solicitude.

The restoration of the mural paintings in the north aisle involved the vault, the lunette, the walls, the arches separating the aisles from the nave, and the entrance arch of the north apse.

Following the methodology decided on during the 2009 campaign¹⁶, the following operations were carried out:

- cleaning,
- consolidation
- aesthetic enhancement (reintegration) of the paintings.

16 M. Andaloro, S. Borghini, *The Restoration of the Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi in Cappadocia. 2009 Campaign*, in *The XXXII International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry* (Istanbul, 24-28 May 2010), Ankara 2011, pp. 139-146.

Cleaning

The lampblack which evenly covered the entire pictorial surface was dissolved by applying on the paintings a compress of paper powder imbued with weak basic solution of ammonium bicarbonate: 100 gr per litre in water with the addition of 1% of *surface-active agent* (Desnovo) and cellulose ether (Tylose MH 300).

The compress was laid on the surface for different periods of time, starting from 5 to 10 minutes, on small-sized areas. It was also applied following the borders of the drawing, in order to reduce the visual effect made by the lines overlapping the edge of the compress.

Finally, tissue paper containing low salinity mineral water was applied to the surface, in order to remove any superficial salts or cleaning residue (Fig. 11).

Pre-consolidation and consolidation

Before the cleaning, pre-consolidation operations were carried out, in order to safeguard the plaster along the edges of the lacunae, where it was not cohesive and fragmented in many points.

For the same reasons and when necessary, detached edges of plaster were fixed, using a mortar composed by lime putty mixed with sands thinly riddled powders and sands.

After the cleaning, before beginning any further restoration procedure, the entire surface was examined to localise any detachments of the plaster layer, and where necessary further consolidations were made (Fig. 12).

Aesthetic enhancement

In accordance the methodology employed in the 2009 campaign, where necessary the deeper lacunae on the level of the rock carved walls were filled in, using the mortar that was more similar in colour and composition to the rock-carved stone of the church.

As in the 2009 campaign, the pictorial reintegration presented the most difficult problem by far. The procedure must restore the value and aspect of the original paintings while respecting all prior historical episodes, be they graffiti or acts of vandalism. The restorer must also in this case formulate the proper decisions concerning the correct readability of the original layer without interfering with it, but rather rendering it once again comprehensible.

In the church of the Forty Martyrs of Şahinefendi, aiming to guarantee a smooth transition from the lacunae to the well conserved areas, it was decided to carry out the reintegration (in-painting) of the lacunae, micro-lacunae and abrasions (without infilling), with a monochromatic tonality called 'dirty water' obtained with a prevalence of black pigment (non colour), used in different modulations, light/dark, hot/cold, in order to fit the colours of the painting without imitating them.

Our aim was to ensure a good reading of the pictorial surface through the enhancement of the original fragment without making additions, while respecting the signs of the historical vicissitudes suffered by the church.

The restoration has removed the thick layers of lampblack that hid the original colours and details of the paintings, thus making it possible to appreciate the representation of the martyrdom of the Forty Martyrs of Sebaste (Fig. 13), in this version an *unicum* in Cappadocian iconography¹⁷, and the figures of St George, St Procopius, St Mamas and St Tryphon¹⁸, St Florus and St Laurus¹⁹ (Fig. 14).

17 The representation of the martyrdom of the Forty martyrs in the vault and in west wall of the northern aisle of the Church of Şahinefendi, showing saints of various ages and different attitudes, immersed in the frozen lake, follows an iconography that was very popular in the Byzantine Empire after the Iconoclast era: see O. Demus, *Two Palaeologan Mosaic Icons in the Dumbarton Oaks Collection*, in "Dumbarton Oaks Papers", 14, 1960, pp. 87-119; T. Velmans, *Une icône au Musée de Mestia et le thème des Quarante martyrs en Géorgie*, in "Zograf", 14, 1983, pp. 40-51. But it's really an *unicum* in Cappadocia, where the Forty Martyrs are generally depicted in a static shape, half-length within clipei or full figure, frontal or on horseback, but not while they're suffering martyrdom. C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, p. 338, p. 343.

18 These saints were very popular in Cappadocia: see C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce médiévale*, pp. 340-347.

19 J. Rendel Harris, *The Dioscuri in the Christian legends*, London, 1903, esp. Chapter I, *Florus and Laurus*, pp. 1-19.

These last two, depicted on the first intrados from the east and identified by inscriptions, were also entirely illegible prior to the restoration. Twin brothers and stonemasons, martyred in the second century in Illyria, Florus and Laurus were associated with St Helena and were regarded as the Christian Dioscuri. The link with Helena, who is frequently represented in Cappadocia together with her son the emperor Constantine, probably explains the inclusion of these two martyrs in the church's cycle of saints.

The restoration has made it possible to appreciate other details which previously were no longer visible, such as the waves on the frozen lake (Fig. 15) where the Forty Martyrs of Sebaste were exposed (these waves are attested by photograph by Restle, but then became almost illegible)²⁰ and some of the inscriptions. Among the latter we might mention the word *myrophore* [bearers of myrrh], which, in the scene of the Crucifixion identifies the holy women as those who carried the precious ointment to the sepulchre, probably indicating a link with the lost scenes of the Resurrection which would have been painted on the wall above.

In parallel with the intervention of restoration, we carried out digital documentation. The restoration effected during the 2010 campaign was fully documented, and the information on the state of preservation gathered in the earlier campaigns has been updated.

The pictorial surfaces and the preparatory strata were carefully examined and studied so that we could better understand and map the pictorial technique. In particular, after cleaning it was possible to identify significant traces of red preparatory drawing, and better to understand the overlapping of the painted layers.

Every intervention of restoration must be accompanied by a deep understanding of the context within which the monument is located. Analysis of the monument's environmental system, in fact, substantially increases our knowledge and understanding of the monument itself.

This is especially true of Cappadocia, where the environmental context plays a fundamental role. Petrographic and geological study of the sites,

²⁰ M. Restle, *Byzantine Wall Painting*, III, tav. 422.

begun during the 2010 survey, teaches us much about the composition of the rocks from which the monuments were excavated; about their capacity to resist meteorological events, as well as those due to human agency; and about the material support of the paintings. Geological and vulcanological studies allow us to understand whether the succession of eruptions, their nature and their mechanical resistance did in some way influence both the choice of the sites where the churches and dwellings were built, and the building techniques.

The geological analysis of the territory that is the object of our survey, conducted according to that interdisciplinary criterion that has always guided our mission, is destined to become a constituent part of our work, not only because it is necessary for a deep understanding and evaluation of the monuments and the paintings they contain, but also because the landscape plays such an important role as co-protagonist alongside the pictorial patrimony.

The extraordinary configuration of the rock formations gives rise to a fantastical lunar landscape that exercises a profound fascination on all peoples, whether of east or west.

Visitors' interest in the region found expression, in the course of the 20th century, in photographic *reportages*, beginning with The National Geographic in 1919²¹, but also in works of art of various genres. In the Italian context it is a pleasure to recall Pier Paolo Pasolini, writer, intellectual and film director who chose Cappadocia as the setting for part of his film *Medea*²². In Pasolini's interpretation Cappadocia is Colchis, a savage and primitive land where bloody rites are practised.

It is here that Medea, the barbarous princess and sorceress, dwells until her meeting with Jason: immersed in the Cappadocian landscape, which the film portrays in its arcane and timeless aspects.

21 M. Andaloro, *Terre di roccia e pittura. La Cappadocia e il Lazio rupestre*, in *La Cappadocia e il Lazio rupestre*, cit., pp. 12-20; G. Leardi, *The cone dwellers of Asia Minor: la Cappadocia su National Geographic nel 1919*, in *La Cappadocia e il Lazio rupestre*, cit., pp. 90-97.

22 M. Andaloro, *Terre di roccia e pittura. La Cappadocia e il Lazio rupestre*, cit.; G. Leardi, *Pasolini, Medea e la Cappadocia*, in *La Cappadocia e il Lazio rupestre*, pp. 98-107.

Fig.1: 2010 Survey's team.

Fig.2: Şahinefendi, Church of the Forty Martyrs, visit of the commission of Koruma Korulu of Nevşehir

Fig.3: Mustafapaşa, church of San Basil, decoration of the vault

Fig.4: Cemil, church of St Stephen, interior from east

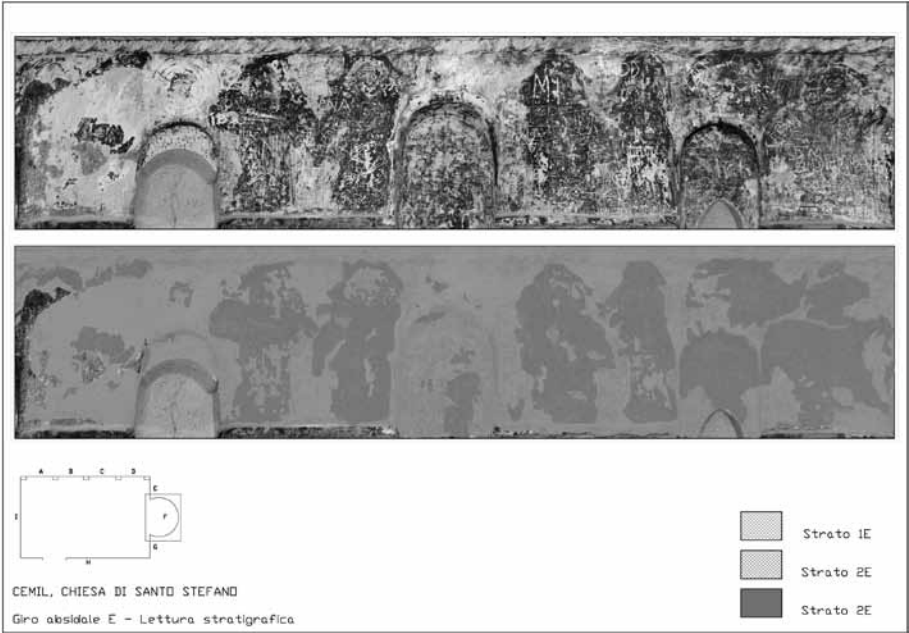

Fig.5: Cemil, church of St Stephen, mapping of pictorial strata of the apse

Fig.6: Cemil, church of the Archangel; Şahinefendi, Church of the Forty Martyrs; Taskınpaşa, Iceri Bağ church

Fig.7: Kizil Cükür, Üzümlü church, video microscope acquisition

Fig.8: Kizil Cükür, Church of Saint Joachim and Anne, point of measurement

Fig.9: Şahinefendi, Church of the Forty Martyrs, exterior

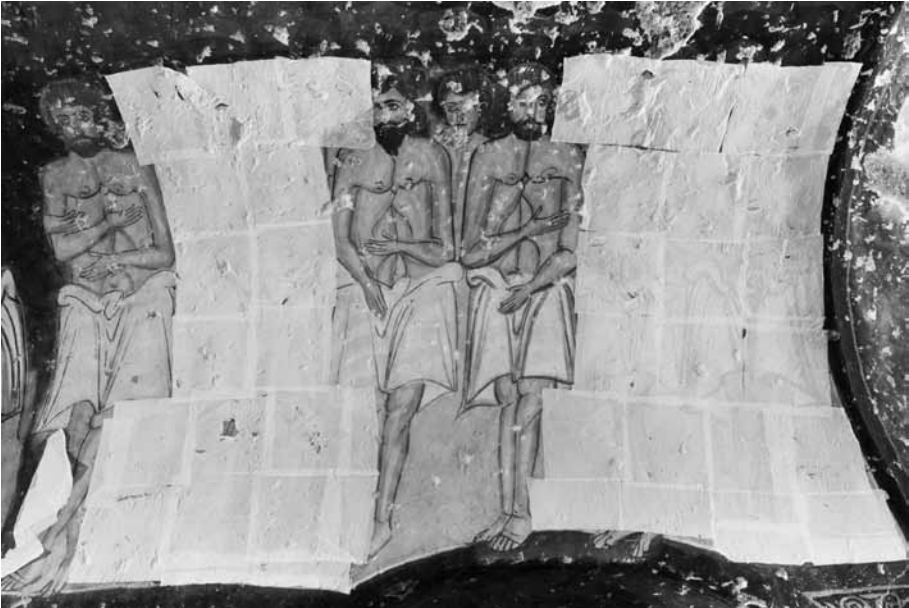

Fig.10: Şahinefendi, Church of the Forty Martyrs, vault of the northern aisle during the cleaning

Fig.11: Şahinefendi, Church of the Forty Martyrs, vault of the northern aisle, detail of the pre-consolidation

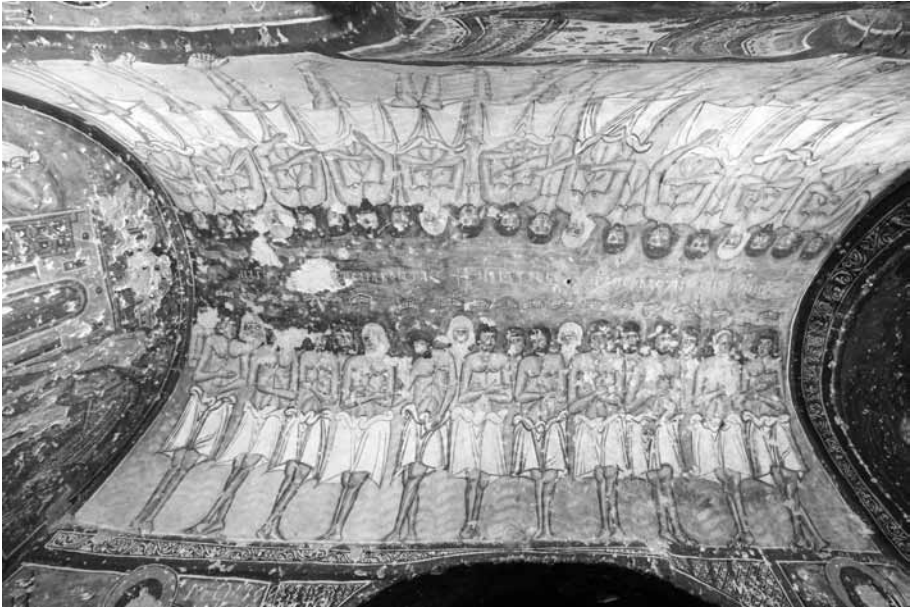

Fig.12: Şahinefendi, Church of the Forty Martyrs, vault of the northern aisle, martyrdom of the Forty Martyrs of Sebaste

Fig.13: Şahinefendi, Church of the Forty Martyrs, sottarchi con le figure di St. Trifon, St. Mamas, St. Florus, St. Laurus

Fig.14: Şahinefendi, Church of the Forty Martyrs, vault of the northern aisle, detail of the waves

Fig.15: Uçhisar, scene photo during the filming of Medea, Giune 1969

Der im Jahr 2008 als Gemeinschaftsprojekt des Museums von Afyon, der Universität München und der Universität Bordeaux begonnene archäologische Survey der antiken phrygischen Stadt Kelainai, die unter Antiochos I. in Apameia-Kibotos umbenannt wurde (heute Dinar, Provinz Afyon), konnte im Jahr 2010 weitgehend abgeschlossen werden¹. Das Projekt entwickelte sich aus einem seit 2005 laufenden Forschungs- und Restaurierungsprojekt zur hölzernen Grabkammer von Tatarlı, die 2010 im Rahmen einer Ausstellung in Istanbul präsentiert werden konnte².

Die vielfältigen Einflüsse, die in dem nahe bei Kelainai gelegenen Grab zu sehen sind³, liessen sich im Rahmen des Surveys auch in der Stadt selbst an vielen Materialgattungen feststellen. Wie bereits zuvor berichtet hat seine

* Dr.-Ing. Alexander von Kienlin, Eidgenössische Technische Hochschule, Institut für Denkmalpflege und Bauforschung, HIT H.23, CH-8083 Zürich

Mevlüt Üyümez, Direktor, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi

- 1 Die Forschungen konnten dank der freundlichen Genehmigung des Türkischen Kulturministeriums durchgeführt werden und dienten einem ersten Überblick über die oberirdisch sichtbaren Reste der alten Stadt, die zuvor niemals Ziel systematischer archäologischer Forschungen war. Reisende des 19. Jhs. hatten die generelle Lage der Stadt bei den Quellen des Mäander zwar bereits bestimmen können, jedoch blieben grundlegende Fragen zu ihrer Ausdehnung und Geschichte offen, siehe G. Hirschfeld, *Kelainai – Apameia Kibotos*, *AbhBerlin* 1875, 1-26; D. G. Hogarth, *Notes upon a Visit to Celaenae – Apamea*, *JHS* 9, 1888, 343-349.
- 2 Die Ausstellung wurde in Kooperation mit dem türkischen Ministerium für Kultur und Tourismus entwickelt und freundlich unterstützt von Istanbul-Kulturhauptstadt 2010 und dem Deutschen Auswärtigen Amt, das den Wiederaufbau der Grabkammer finanziert hat. Im Zusammenhang mit der Ausstellung erschien das Buch L. Summerer – A. v. Kienlin, *Tatarlı. The Return of Colours - Renklerin Dönüşü - Rückkehr der Farben* (Istanbul 2010).
- 3 Die Blockbautechnik des Grabes zeigt Verwandtschaft mit den hölzernen Grabkammern von Gordion, ebenso die Schutzbauten um die Grabkammer herum, s. A. von Kienlin, *Grabarchitektur*, in: L. Summerer – A. v. Kienlin, *Tatarlı. The Return of Colours - Renklerin Dönüşü - Rückkehr der Farben* (Istanbul 2010) Anders als bei den gordischen Grabkammern führte allerdings ein Dromos vom Fusse des Tumulus in die Grabkammer hinein, während die gordischen Gräber nach der Beisetzung von oben verschlossen wurden, dies dürfte auf lydischen Einfluss zurückzuführen sein. Die Ikonographie der Malerei im Grab zeigt vor allem persische Elemente, aber auch griechisches Gedankengut ist durch die Darstellung des Geryoneus-Mythos vertreten, s. L. Summerer, *Wandmalereien*, in: L. Summerer – A. v. Kienlin, *Tatarlı. The Return of Colours - Renklerin Dönüşü - Rückkehr der Farben* (Istanbul 2010).

geographische Lage, am Kreuzungspunkt mehrerer wichtiger Strassen⁴ – darunter die persische Königsstrasse – wie auch an den Quellen des Mäander schon in der Bronzezeit zu einer Siedlung an dieser Stelle geführt, es bestand nach Ausweis der oberflächlich sichtbaren Keramik eine hethitische Siedlung.

Die Frühzeit Kelainais spiegelt sich vor allem in seiner vielschichtigen Mythenwelt wieder, die die antike Vorstellung der Stadt prägten. Ihre Lage im schilfreichen Quellgebiet des Mäander, der gleichermaßen überreiche Wasserversorgung wie auch eine gute Verkehrsanbindung nach Westen gewährte, lieferte beispielsweise den Stoff für den Musikwettkampf zwischen Apollon und Marsyas; nach Herodot (7,26) hing die Haut des unterlegenen Marsyas in Kelainai. König Midas galt als der mythische Gründer der Stadt und zudem als Erfinder der *Obliqua Tibia* (Traversflöte)⁵.

Die erste historische Erwähnung der Stadt findet sich bei Herodot, in seiner Zeit hat die Stadt schon überregionale Bedeutung erlangt, insbesondere als Residenzstadt der achämenidischen Grosskönige (Xenophon, An. 1,2,8; Xen. Hell. 4,1,15). Wie mehrere Funde des letzten Jahres gezeigt haben – darunter Fikellura-Keramik, attische und sogar korinthische Gefässscherben (Abb.1) – war die phrygische Stadt aber bereits zuvor schon in intensiven Handelskontakt mit Ionien und, vermutlich über Milet, auch mit dem griechischen Mutterland getreten, aus einem Grab der Nordnekropole Kelainais fand sich im letzten Jahr eine milesische Silbermünze (Abb.2).

Spätestens im 6. Jh.v. Chr. war die phrygische Stadt aber offenbar unter lydischen Einfluss geraten, der schon zuvor am Tatarlı-Grab feststellbar war. In Kelainai fanden sich grosse Mengen an lydischer Keramik. Daneben fanden Ortansässige in den vergangenen Jahren mehrere lydische Elektron-Münzen mit Löwenkopf und zwei *quadrata incusa*, die sie teilweise an die Museen in Afyon und Istanbul verkauften. Bisher ist nur ein Exemplar im Katalog der

4 Den wichtigsten vier Strassen folgend, die von West nach Ost und von Süd nach Nord durch Kelainai hindurch liefen, führten die Heerzüge von Xerxes, des jüngeren Kyros (Xen. An. 1,2,7f), Alexanders (Arr. An. 1,29,1; Curt. 3,1) sowie des römischen Konsuls Cn. Manlius Volso (Liv. 38, 13) hier durch.

5 Plinius, NH VII 57; Zur Flöte: J. G. Landels, Music in Ancient Greece and Rome (1999) 24.

Lydien-Ausstellung veröffentlicht⁶.

Den wichtigsten Beweis dafür, dass tatsächlich auch Lyder in Kelainai wohnten, lieferte aber eine Inschrift, die im letzten Jahr entziffert werden konnte: Es handelt sich um eine stark fragmentierte Grabstele, die bei Bauarbeiten in der modernen Stadt zutage kam (Abb. 3). Die Formen mehrerer Buchstaben belegen, dass es sich um eine lydische Inschrift handelt. Dies deckt sich mit der Herodotschen Überlieferung des reichen Lyders Pythios, der in Kelainai lebte⁷. Er soll nach Xerxes der reichste Mann der Welt gewesen sein und dem Vater des Xerxes, Dareios, eine goldene Platane geschenkt haben.

Der Text der Inschrift ist weitgehend verloren, von seinen verbliebenen 5 Zeilen lassen sich folgende Buchstaben lesen:

[---]

[---]xl[---]cilisu/tx[---]

[---]nilakesu/eta[---]

[---]śodb⁸[---]

[---]ixix[---]

[---]wxix[---]

Gemäss einer ersten hypothetischen Rekonstruktion (Ivantchik/Adiego) könnte der Text derart ergänzt werden:

[---]

[---]xl [dawi]cil ista[*minlav qiraaλ* ---]

[---]nil ak es eta[*ma* ---]

6 N. Cahill (Ed.), *The Lydians and their World* (Istanbul 2010) 429, Kat. 25. Weitere lydische Elektronmünzen befinden sich im Museum von Afyon.

7 Hdt. 7.26-29

8 Anstelle von B b kann auch eine Lesung als g g nicht ausgeschlossen werden. Ein eingehende Kommentierung der Lesung und Interpretation der Inschrift wird von A. Ivantchik und I. X. Adiego im 2. Band der Kelainai-Reihe vorgelegt.

[--- fawcv]aśod b[uk ---]

[---]ixix[---]

[---]wxix[---]

Er wäre damit ungefähr in der folgenden Weise zu übersetzen: [---hat er] richtet(?) [im Besitz] der Familie(?) --- hat ge]weiht / realisiert (?). (und diese Anforder[ungen (?) --- wer ver]letzt oder (?) [---]. Vermutlich hat die Familie eines Verstorbenen also zu seinen Ehren eine Inschriftenstele auf dem Landeigentum der Familie aufgestellt, zum Schutz der Inschrift werden Restriktionsmassnahmen angedroht.

Über Aussehen und Struktur der Stadt in dieser Zeit wissen wir noch wenig, im geophysikalischen Messbild des zentralen Siedlungshügels zeichnen sich mehrere parallele Strassenachsen ab (Abb. 4), die nach Ausweis der Oberflächenkeramik eisenzeitlich sein könnten und an die baulichen Strukturen in Gordion erinnern. Zweifellos überlagern aber spätere urbanistische Eingriffe die älteren Strukturen, das am Westabhang des Hügels gelegene Theater scheint erst späthellenistisch zu sein.

Ein klareres Bild von der Architektur der Stadt gewinnen wir dann tatsächlich erst für die hellenistische Epoche, in der die Stadt in Apameia umbenannt wurde. Der besterhaltene Bau ist ein hellenistisches Theater, das 1985 in einer Notgrabung des Museums von Afyon teilweise freigelegt wurde⁹. Anhand ex situ aufgefundener Bauteile lassen sich nun aber auch weitere Bauten erschliessen, wie beispielsweise eine Halle in dorisch-ionischer Mischordnung, die vermutlich zur Agora gehörte (Abb. 5). Im Verbund mit diesen Bauteilen wurden zudem Teile eines grösseren, ionischen Bauwerks gefunden, das aufgrund seiner Dimensionen als Tempel gedeutet werden kann (Abb. 6). Es könnte sich um den inschriftlich erwähnten Dea-Roma-Tempel handeln, der nahe bei der Agora gestanden haben muss¹⁰.

9 Ahmet Topbaş, Dinar Tiyatro kazısı, *Müze kurtarma kazıları sonuçları*. Ankara 1993, 16-25.

10 Ramsay, W.M. *Cities and Bishoprics of Phrygia, being an essay of the local history of Phrygia from the earliest times to the Turkish conquest*. Vol. I. Part II. *West and West-Central Phrygia*. Oxford, 1897,

Ein neuer Schwerpunkt wurde in der Kampagne 2010 auf die Identifizierung und Kartierung der Nekropolen Kelainais gelegt (Abb. 7), die überwiegend an den Hängen im Osten und Norden der Stadt angelegt waren. Es handelt sich um Tumuli mit unterirdischen Grabkammern und Dromoi, wie in Tatarlı, sowie um Felsgräber (Abb. 8), aus verschiedenen Epochen.

Zudem wurden Untersuchungen an einer Kirchenruine des 6. Jahrhunderts¹¹ nach Christus durchgeführt (Abb. 9), wie auch weitere byzantinische Baureste kartiert, die ein Bestehen der Stadt bis ins Mittelalter hinein belegen, aus dieser Zeit stammt auch unsere späteste Fundmünze aus der Zeit des Kaisers Nikephorus III. Textquellenstudien haben ergeben, dass die vermutlich erheblich geschrumpfte Siedlung im 12. Jahrhundert wieder unter ihrem leicht veränderten alten Namen (Kelainai) geführt wird, den seldschukkische Quellen als Gelene erwähnen. Der arabische Reisende Ibn Bibi nennt uns im 14. Jahrhundert bereits den osmanischen Namen Geyikler, Hirsche, der bis ins 20. Jahrhundert für die Siedlung geläufig bleibt und in mehreren osmanischen Akten genannt wird¹². Erst mit der Erlangung des Stadtrechts im frühen 20. Jahrhundert wird aus der Siedlung, die demnach offenbar nie ganz aufgegeben wurde, die moderne Stadt Dinar.

Um der Stadt Dinar, die das Survey-Projekt nach Kräften unterstützen, einen Teil ihrer alten Vergangenheit und historischen Identität zurückzugeben hat das Team ein Konzept für die museale Präsentation von Bauteilen und Inschriften in einem offenen Areal am Nordrand der Stadt ausgearbeitet, das in der Kampagne 2011 realisiert werden soll. Das museale Konzept wird von einem Führer zur Geschichte der Stadt Kelainai-Apameia-Dinar begleitet, der im Zusammenwirken aller am Projekt Beteiligten geschrieben wurde. Darin werden alle wichtigen historischen Ereignisse, Monumente und Funde

467, Nr. 102 (Weber a.O. 46, Nr. IX) erwähnt einen Priester der Dea Roma. Vom Heiligtum der Dea Roma dürfte die Inschrift MAMA VI, 175 stammen, ein Dekret zur Einführung des Asianischen Kalenders, das üblicherweise in diesen Heiligtümern aufgestellt wurde. Die Inschrift wurde nahe bei den erwähnten Bauteilen bei Straßenbauarbeiten gefunden.

11 Eine erste schematische Aufnahme der Kirche findet sich bei W. M. Ramsay, *Cities and Bishoprics of Phrygia, being an essay of the local history of Phrygia from the earliest times to the Turkish conquest*. Vol. I. Part II. *West and West-Central Phrygia*. Oxford, 1897, 396-483, 667-676.

12 Die Unterlagen befinden sich im Osmanischen Archiv in Istanbul.

beschrieben und in leicht lesbarer Form vorgelegt. Mit dem Band zur Tatarlı-Ausstellung 2010 und einem ersten Tagungsband sind auch wissenschaftliche Publikationen der ersten Ergebnisse des Projekts bereits erfolgt¹³, ein zweiter Band zu Kelainai ist derzeit in Vorbereitung.

Özet

2008 tarihinde, Afyon Müzesi, Münih Üniversitesi ve Bordeaux Üniversitesi tarafından ortaklaşa yürütülen proje kapsamında Frig kenti Kelainai Apameia –Kibotos‘da (bugünkü Dinar) gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları, 2010 tarihinde geniş ölçüde tamamlanmıştır¹⁴. Proje, 2005 tarihinden bu yana devam eden Tatarlı Ahşap Mezar Araştırma ve Restore Projesi‘nden esinlenerek düzenlenmiştir. Tatarlı Mezarı, 2010 tarihinde İstanbul‘da sergilenmiştir¹⁵.

Araştırmalarda şimdiye kadar birçok eser kayıt edilmiştir. Bunlarda üzerinde çeşitli dış etkilere rastlanılmıştır. Buna benzer dış etkiler daha önce Tatarlı Mezarı‘nda da görülmüştür. Birçok önemli yolların kesişme noktasında olan (bunların arasında Pers Kral yolu‘da dahil) ve Menderes kaynaklarına yakınlığıyla tanınan kent, uygun coğrafik konumu dolayısıyla Bronz Çağı‘nda dahi bir yerleşim alanına sahipti. Yüzeyde bulunan seramik parçalar burada Hitit çağında önemli bir yerleşme olduğuna işaret eder. Kentin ilk tarihsel anımı Herodot tarihinde geçer. O zamanlar kent, Akhamenid Kralları‘nın konağı olarak ta bölgeler üstü önem taşıyordu (Ksenofon, An. 1,2,8; Ksen. Hell. 4,1,15). Bu Frig kentinin Lidya, İonya ve muhtemelen Milet üzerinden

13 L. Summerer, A. Ivantchik, A. von Kienlin, Kelainai-Apameia Kibotos. Développement urbain dans le contexte anatolien. Actes du colloque international Munich, 2-4 avril 2009 (Bordeaux 2011).

14 Türkiye Kültür Bakanlığı‘nın izni sayesinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir ve bu araştırmalar yeryüzünde bulunan şehir kalıntılarını kapsayan genel bakışı konu alır. Yüzeydeki kalıntılar şimdiye kadar sistematik anlamda araştırmaya tabi tutulmamıştır.

15 Sergi, Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı beraberliğinde tasarlanmış olup, İstanbul Kültür Başkenti 2010 ve Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından da desteklenmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı mezar odasının restoresini de finanse etmiştir. Sergi ile ilişkili olarak, “L. Summerer – A. v. Kienlin, Tatarlı. The Return of Colours - Renklerin Dönüşü - Rückkehr der Farben (İstanbul 2010)” adlı kitap yayımlanmıştır.

Yunanistan ile yoğun ticari ilişkilerde bulunduğu ispat edilmiştir. Kelainai'ın kuzey nekropolündeki bir mezarda Milet gümüş sikkesi bulunmuştur (Res.2). Geçen sene okunabilen bir Lidya yazıtı (Res.3) (Lidya yazıtı, resim ve çizim), halk nüfusunun bir bölümünün Lidyalı olduğunu kanıtlamıştır:

“[dikti(??) ailenin (??)[kend[i arazisinde] --- adak etti / imal etti (??). (ve) bu kuralla[rı (??) --- ihlal eden] ler veya (??) [---]”

Muhtemelen ölünün ailesi tarafından ölenin anısı için bir mezar taşı dikilmişti.Kentin görünüm ve yapısı üzerine henüz geniş bilgimiz yoktur. Merkezi yerleşim tepesinin jeofiziksel resimlerinde, çeşitli paralel sokak eksenleri belli olmaktadır (Res.4). Seramik parçalarının yorumlanmasına göre, sokaklar Demir Çağı'na ait olabilirler, çünkü Gordion'un kent yapısını andırıyor. Tarihi binalar, sadece Hellenizm, Roma ve Bizans çağlarından bilinmektedir (Res. 5,6,9). 2010 çalışmasının odak noktalarından bir tanesi de Kelainai/Apameia nekropollerinin haritaya işlenişinden ibaretti (Res. 7-8). Tüm bilinen nekropol alanları, sit alanları olarak sisteme geçirilmiştir. Ayrıca Dinar'da yapımı devam eden Açık Hava Arkeoloji Müzesi'nin tasarım çalışması sonlandırılmıştır. Dinar'da dağınık halde bulunan tüm önemli mimari yapı parça ve yazıtları bu müzede buluşturulup, tasvirleri ile sergilenecektir.

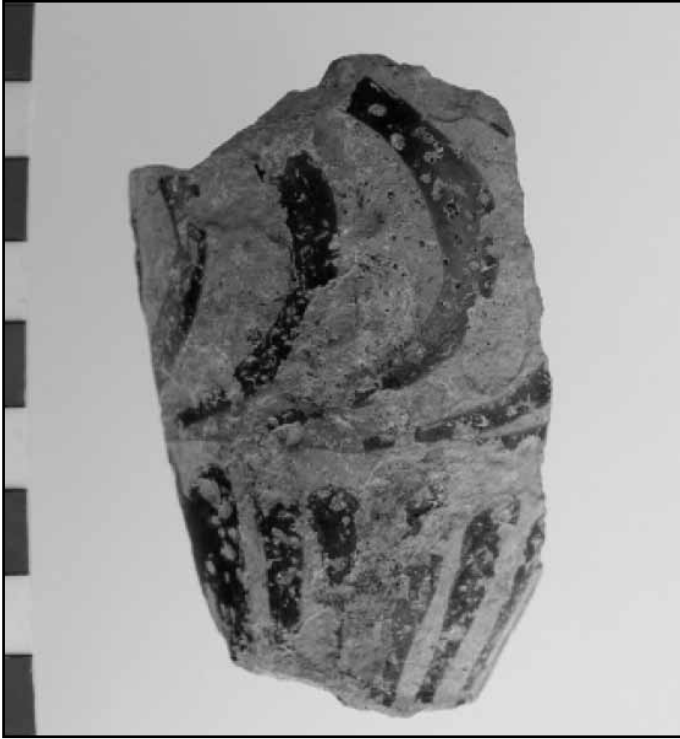

Abb.1: Fikellura-Keramik

Abb.2: Milesische Silbermünze 550-494 v. Chr.

Abb.3: Lydische Inschrift, Photo und Umzeichnung

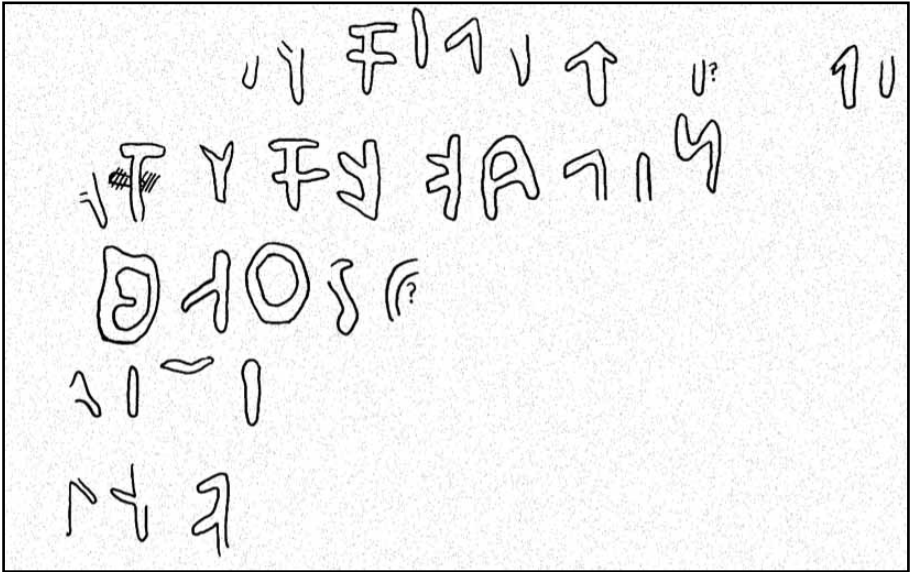

Abb.: 3b

Abb.4: Magnetogramm des Üçlerce Tepe, vermutete Straßenachsen

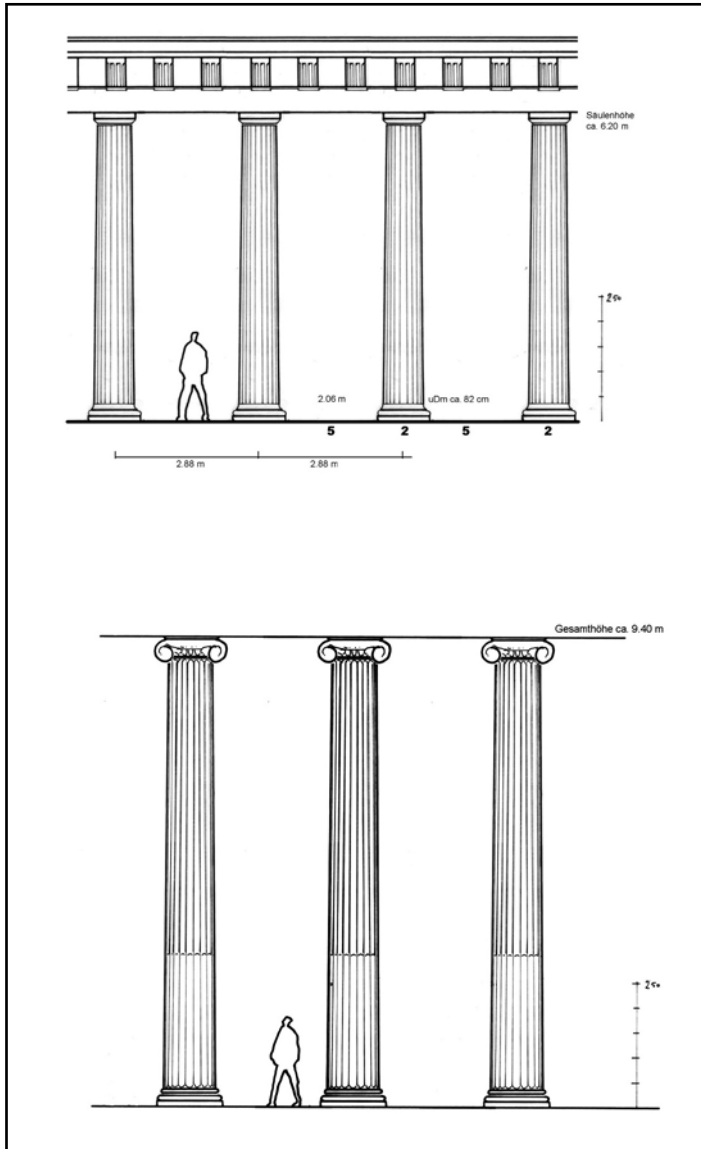

Abb.5: Rekonstruktion der Säulenfronten einer dorischen Halle und eines ionischen Monumentalbaus

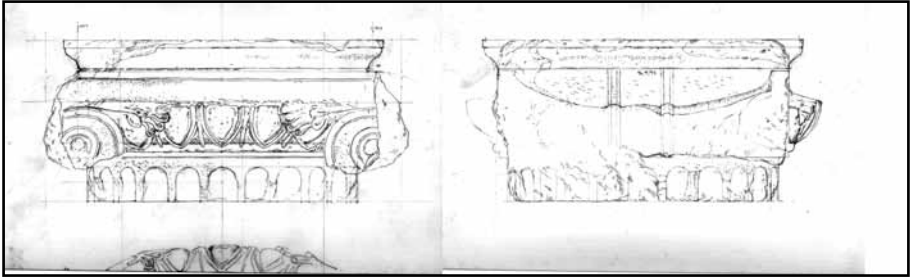

Abb.6: Kapitell eines ionischen Monumentalbaus, möglicherweise ein Tempel der Dea Roma

Abb.7: GIS des Stadtgebiets von Kelainai/Apameia mit Eintrag der Nekropolen

Abb.8: Felsgrab der Südost-Nekropole von Kelainai/Apameia

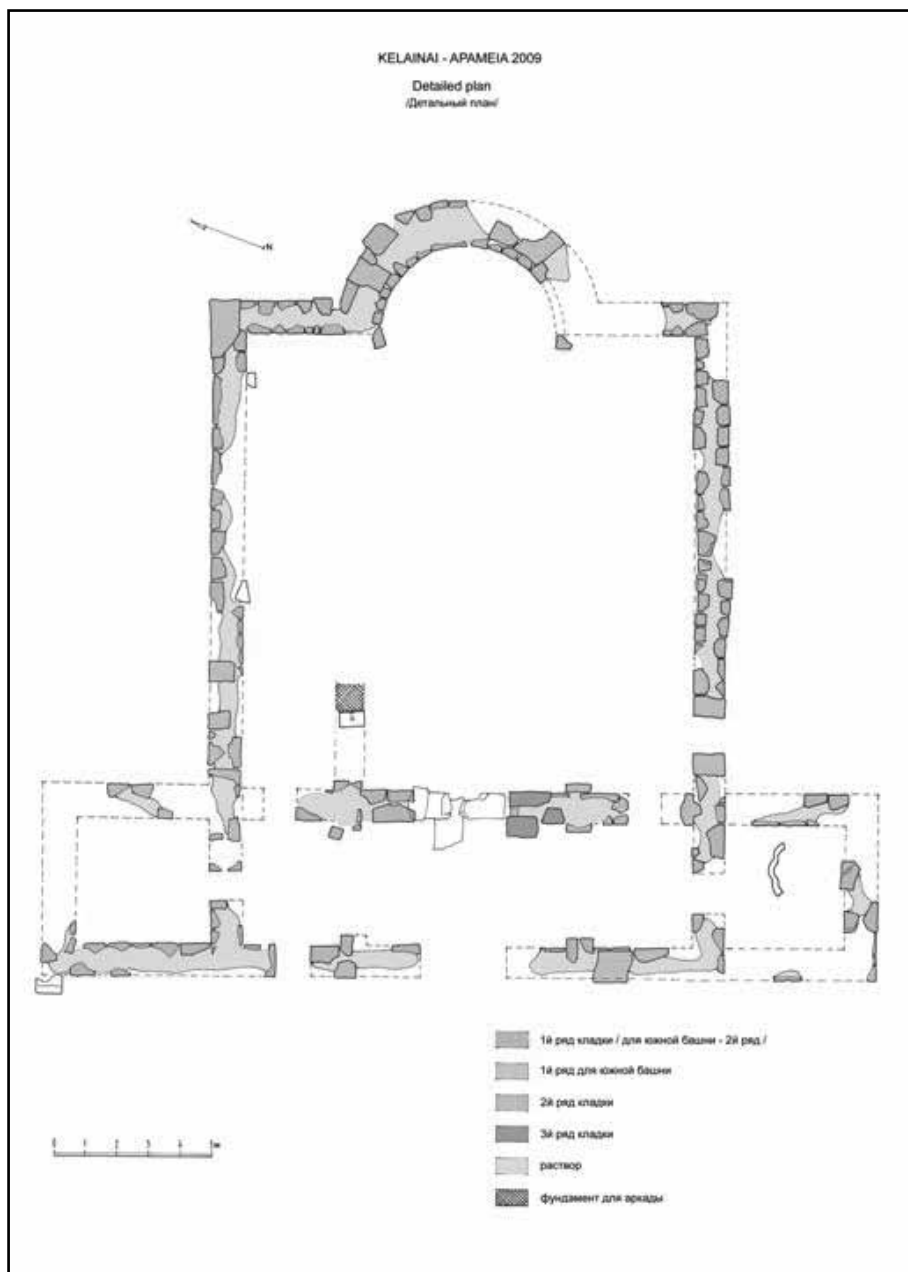

Abb.9: Phasenplan der byzantinischen Kirchenruine

2010 YILI BOZKÖY-HANAYTEPE ve ÇEVRESİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI

Rüstem ASLAN*

2010 yılı Bozköy-Hanaytepe ve çevresi prehistorik dönem yüzeysel araştırmaları 14 Eylül-25 Eylül tarihleri arasında, çalışma planında öngörüldüğü gibi gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Dr. Reyhan Körpe, Fecri Polat ve Fadim Koçak katılmıştır. Bu yıllık çalışmalara T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden arkeolog Mehtap Ateş, Bakanlık Temsilcisi olarak katılmıştır. Kendisine destek ve yardımları için teşekkür ederiz

Çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Troia Vakfı finansi destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Kendilerine çok teşekkür ederiz.

Araştırmalar sonucunda toplanan eserlerden iki adedi envanterlik eser olarak seçilmiş ve Çanakkale Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Edütlük olarak ayrılan diğer malzemeler ise, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Arkeoloji Bölümü laboratuvarında çalışılmak üzere, tutanakla tarafıma teslim edilmiştir. Topografik olarak hazırlanan koordinat sistemi içinde Toplanan malzemin tümü fotoğraflanmış, önemli görülen parçaların ise çizimleri yapılarak belgelenmiştir .

Toplanan malzemeler üzerindeki yayına yönelik tasnif ve tarihleme çalışmalar arkeoloji bölümü laboratuvarında halen devam ettirilmektedir. 2009 ve 2011 yıllarında toplanan malzemelerin Kalkolitik ve İ.T.Ç'ye ait olanlarının ayrıntılı yayın hazırlıkları bitirilmiştir. Söz konusu değerlendirme çalışmaları 2011 yılı içinde yayınlanacaktır. Orta ve Son Tunç Çağı malzemelerinin 2012 yılı için yayını için değerlendirilme çalışmalarının bu yılın sonlarına doğru bitirilmesi planlanmaktadır.

* Doç. Dr. Rüstem Aslan. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji Fak. Terzioğlu Kampüsü 17100 Çanakkale/TÜRKİYE.

Amaç-Yöntem

Antik dönem kuzeybatı Troas'ını kapsayan Çanakkale ili, Ezine ilçesi, Geyikli ve Mahmudiye beldeleri arasındaki alanda 2009 yılında başlatılan yüzey araştırmaları, söz konusu bu bölgedeki prehistorik dönem yerleşmeleri için önemli yeni sonuçlar ortaya koymuştu. Özellikle Batı Anadolu'dan bilinen ve ilk buluntu yeri nedeniyle Killia (Çanakkale Killia Koyu) idolleri olarak adlandırılan M.Ö. 4. bine ait idollerin Troas'daki dağılımı, Bozköy-Hayantepe buluntusuyla yeni bir boyut kazanmıştır.

Bu nedenle 2010 yılında araştırma alanı daha yoğun bir şekilde dolaşmıştır. Bozköy-Hanaytepe ve çevresindeki prehistorik yerleşmeleri kapsayan yüzey araştırması, geçen sene özellikle Bozköy-Hanaytepe'deki yoğun yüzey toplaması şeklinde gerçekleştirilmişti. Son yıllarda Türkiye'deki yüzey araştırmalarında da uygulanmaya başlayan buluntu yerini karalej sistemi ile yoğun bir şekilde toplama, 2009-2010 araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi, bu alanlarda pek çok yeni veri ve bilgiyi gün ışığına çıkartmıştır. Bu senedeki çalışmalarda ise daha çok Tunç Çağı ve öncesine ait diğer yerleşmeleri yeniden tespit etmek amacıyla çalışılmıştır (Resim: 1).

Çalışmalarda özellikle Troia merkezli yerleşim sistemi içine dahil olabilecek yerleşmeler ve bunların işlevleri konusunda durulmuştur. Bilindiği üzere 19. yüzyıldan beri Troia merkezli kazı ve araştırmalar, Troas bölgesinde Tunç Çağı'na (özellikle de Son Tunç Çağı) ait Troia kadar büyük başka bir merkezin olup olmadığı sorunu üzerinde durulmuştur. 1863'den 1980'l, yıllara kadar F. Calvert, H. Schliemann, W. Dörpfeld, C. W. Blegen, K. Kökten, J. Cook, A. Akarca, M. Özdoğan ve M.O. Korfmann tarafından yapılan araştırmalar, bir iki istisna dışında, tüm Troas'da Troia ile karşılaştırılabilecek başka bir yerleşimin olmadığını ortaya koymuştur. Ancak sözkonusu bu çalışmalarda İ.TÇ'den başlayıp S.T.Ç'ye kadar nasıl bir yerleşim sistemi olduğunu açıklamaktan uzak kalmıştır. Özellikle S.T.Ç Troia yerleşimin etkilerinin nerelere kadar uzanabileceği sorusuna yeterli bir yanıt verememiştir.

2009 yılında başlattığımız çalışmaların temel amacı sözkonusu bu sorunlara arkeolojik veriler ışığında ikna edici cevaplar vermek ve Tunç Çağı Troas bölgesi için dönemeler göre bir yerleşim sistemi modeli oluşturmaktır.

2010 yılı çalışmalarımızda öncelikle bilinen yerleşmelerden başlanmıştır. Buradaki amaç hem kontrol hem de yeniden malzeme toplayarak, gözden kaçabilecek buluntuları tespit etmektir. Yapılan çalışmalarda aşağıdaki yerler ziyaret edilerek incelenmiş ve sadece prehistorik döneme ait malzeme toplanmıştır. Ancak prehistorik dönem dışındaki malzeme ise yerinde fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır.

2010 yılı çalışmalarında ziyaret edilen ve malzeme toplanan yerleri sırasıyla şöyledir.

Bozköy Hanaytepe (1)

Geçen sene yoğun yüzey araştırması yapılan höyükte bu yıl, sadece profil ve form veren parçalar toplanarak, geçen sene elde edilen sonuçların bir tür değerlendirmesi yapılmıştır. Bu yıl elde edilen sonuçlar Bozköy-Hanaytepe höyüğündeki Kalkolitik - İ.TÇ. ve S.T.Ç tarihlemelerinin doğru olduğunu ve aynı zamanda yüzeydeki malzemelerinin oldukça kaliteli olduğunu ortaya koymuştur. Höyüğün yüzeyinde çok sayıda bulunan taş balta ve diğer eserler buranın Tunç Çağı boyunca aynı zamanda bu tür aletlerin üretildiği bir merkez olabileceğini akıllara getirmektedir (Resim: 2)

Bu yılki araştırmalar da Bozköy-Hanaytepe höyüğün Troas Bölgesinde, Troia dışındaki en büyük ve önemli yerleşme olabileceği konusundaki görüşleri destekler nitelikteydi.

Çünkü hem malzeme yoğunluğu hem de höyük dolgusu açık bir şekilde buna işaret etmektedir. Kesin olmamakla birlikte Bozköy'deki höyük dolgusunun 10 metreyi aştığını ve höyüğün 300 metre çapa yaklaşan bir alan yayıldığını bize göstermektedir.

Hantepe (2)

1932'lerden beri bilinen ve J.M.Cook'un 1970'li yıllarda ziyaret ettiği bu höyükteki çalışmalarda, hemen deniz kıyısındaki olan tabakaların doğal

şartlarla oldukça tahrip olduğu gözlemlenmiştir. Şimdiye kadar burada en eski malzemenin Troia I malı olduğu bilinmekteyi. Yüzydeki otlar ve kum tabakası nedeniyle çok fazla yüzey malzemesi toplanamamış da olsa, toplanan malzemeler arasında Troia I öncesi çanak çömleğe de rastlanmıştır. (Resim: 3-4) Troas bölgesinde kıyı çizgisine bu kadar yakın Troia I öncesi yerleşmelerinin az olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Höyük, çok yakınlarına kadar kadar gelen tatil siteleri nedeniyle heran tahrip edilme riskiyle karşı karşıyadır.

Hantepe altı (3)

Hantepe höyüğün hemen güneyinde, dalgaların aşındırdığı profilde bir geç dönemlere tarihlenedirebilecek bir pithos tespit edilmiştir (Resim: 5).

Daha sonra buranın yüz metre güneyindeki teraslarda Helenistik-Roma Dönemi'ne tarihlenen malzemeler tespit edilmiştir. Çalışma konusunun dışında kaldığı için buradan malzeme toplanmamıştır.

Ballıdağ (4)

19. yüzyıldan beri farklı araştırmacılar tarafından, Troia olarak lokalize edildiği için yoğun bir şekilde araştırılmış ve kazılmıştır. Önceki yıl ziyaret edilen yerleşmeye kontrol amaçlı yeniden gidilmiştir. Eski araştırmalardan nekropol olarak bilinen alan ile, tümülüsler ve yerleşim merkezinde çok yoğun defineci tahribatına rastlanmıştır.

Defineci çukurlarının olduğu bazı açmalardaki Gri Mal olarak tanımlanacak Son Tunç Çağı malzemeleri de toplanmıştır (Resim: 6). Bu malzeler sayesinde buranın kesinlikle Son Tunç Çağı'nda bir bir göztleme kalesi gibi işleve sahip olabileceğini söyleyebiliriz.

Bunun dışında yüzeyde M.Ö. 5. yüzyıla ait çanak çömleklere rastlanmıştır; ancak buradaki malzemeler çalışma alanı dışında kaldığı için toplanmamıştır.

Ayrıca şimdye kadar, çok zor ve tehlikeli olduğu için Ballıdağ yerleşmesinin doğudaki Araplar Boğazi'na bakan dik yamaçlı bölgesi araştırılmıştır (Resim: 7).

Bu çalışmalarda yamacın dikleşen noktalarında kaya sığınağı olarak tanımlayabileceğim iki doğal mağara tespit edilmiştir. Çobanlar tarafından kullanıldığı için yüzeyde her hangi bir buluntu olup olmadığı tespit edilememiştir.

Kırgözler (5)

1874'den beri Troia lokalizasyonunda önemli bir rol oynayan ve Pınarbaşı köyünün hemen üstündeki Ballıdağ'ın yaklaşık 400 metre batısında bulunan, yaklaşık 100 yıllık bir süre için Ballıdağ'ın Troia olarak kabul görmesine neden olan, bu su kaynaklarının çevresi önceki yıllarda çöplük olarak kullanılmaktaydı. Bu yıl yapılan ziyarette buradaki çöplerin kaldırıldığı tespit edilmiştir. Dört adet su kaynağın çalışır durumda olduğu gözlemlenmiştir. Tüm yamaçta gerçekleştirilen yüzey araştırmasında her hangi arkeolojik bir malzemeye rastlanamamıştır (Resim: 8).

Küçük Beşik Tepe (6)

Geçen yıl tespit edilen, Beşik Koyu'nun yaklaşık 1,5 km. güneyindeki fosil kalıntılarının olduğu kıyıya yeniden gidildi. Amaç kış koşulları nedeniyle olası yeni fosil kalıntılarının ortaya çıkıp çıkmadığının kontrol edilmesi ve geçen seneki buluntunun son durumunu tespite yönelikti. Geçen yıl sonrasında meydana gelen toprak çöküntüleri buluntu yerine gidilmesini oldukça güçleştirmiştir. Fosilin olduğu profilin kuzey bölümü çöktüğü için önceki yıl tespit edilen fosil dişleri kayaların altında kalmıştır (Resim: 9). Güney doğu yeni birkaç fosil kemiği daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu kıyının tümü taranmış ve profillerde herhangi başka bir fosil buluntusunda rastlanmamıştır.

İn Limanı (7)

60'lı yıllardan beridir Troia I , Arkaik ve Klasik Dönem yerleşmelerinin olduğu bu koyda, özellikle kıyıdaکی olası kermik fırınlarının olduğu bölümler deniz tarafından büyük oranda tahrip edilmiştir (Resim: 10).

Höyüğün hemen tepesinde bulunan Troia I dönemi yerleşmesi ise, yüzeydeki çalı çırpı ve maki nedeniyle neredeyse dolaşılamayacak haldedir. Buna rağmen anakayanın yüzeye çıktığı yerlerde ve ölçüm noktası için kazı yapılış alanda Troia I dönemine profil veren çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Yüzeydeki bitki örtüsü nedeniyle Troia I dönemi höyüğünün büyüklüğünüp tespit etmek çok güçtür.

Hanay Tepe (8)

(Calvert Çiftliği): Calvert ailesinin çiftlik arazi içinde olan bu höyük, 1863 ve 1865 yılında Frank Calvert tarafından kazılmıştır. Söz konusu bu kazılarda erken Troia I; S.T.Ç ve 5. yüzyıla ait mezarlar tespit edilmiştir. Günümüzde TİGEM arazisi içinde olan höyük, defineci tahribatlarından kısmen korunmaktadır. Ancak höyüğün hemen batısındaki arazi çöplük yeri olarak kullanılmaktadır. Anadolu'daki ilk prehistorik kazı olma özelliğini taşıyan höyük, bu bölgenin gelecekte de bu şekilde kullanılması ve çöplük arazinin genişlemesi büyük oranda tahrip edebilecektir (Resim: 11).

Höyük yüzeyinde yapılan yüzey toplamasından çok fazla malzeme elde edilememiştir. Bunun nedeni ise, yüzeydeki bitki örtüsüdür.

Araplar Boğazı Vadisi (9)

Bu yılki çalışmalar kapsamında ilk kez 1863 yılında kazılan Ballıdağ'ın Araplar Boğazı'na bakan tarafındaki kayalık yamaç ve vadi önceki dönemlerde pek incelenememiştir.

Kaya sığınağı ve mağaramsı yerlerde herhangi arkeolojik bir buluntunun olup olmadığının tespiti için, söz konusu bu yamaç incelenmiştir. Yamaçtaki kaya yüzeylerinin büyük oluşumlardan meydana gelmektedir. Bu alanda herhangi bir tahribatta rastlanmamıştır. Ayrıca doğal SIT alanının hemen sınırındaki taşocağının olduğu arazi de olabildiğince incelenmiş ancak herhangi arkeolojik bir buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 12).

Mecidiye Köyü- Taşlık (10)

Köylülerle yapılan görüşmeler sonrasında, Mecidiye köyünün yaklaşık 500 m. Batısındaki Taşlık mevki denilen bölgede yapılan araştırmada, yüzeyde Osmanlı dönemine ait (17. yüzyıl ve sonrası) yoğun çanak çömlek tespit edildi. Bu dönem, araştırma konusu dışında kaldığı için malzeme toplanmamıştır.

Buranın büyük bir ihtimalle Bozköy'ün eski yerleşmesi olduğu tahmin edilmekte. Yerleşmenin ne zaman terkedilmiş olduğu konusunda da yüzeydeki malzemeler açısından her hangi bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir.

Taşlık Altı (11)

Taşlık mevkinin yaklaşık 3. metre batısında ise, eski köy yerleşmesinin mezarlığı olduğu tahmin edilen yer ziyaret edildi. Yüzeyde ikincil olarak kullanılmış bazı granit sütunlarına rastlanıldı.

Yüzeyde oldukça seyrek olarak Osmanlı dönemi çanak çömleği tespit edildi.. Bu dönemde araştırma alanı dışında kaldığı için malzeme toplanmadı. Fotograflanarak belgelendi.

Telefon Santrali (12)

Pınarbaşı-Bozalan yol sapağının hemen üstündeki Telefon Santrali denilen

tepenin üstünde, içinde Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenen taşların da yığıntı tespit edilmiştir.

Ayrıca eski bir zeytinyağı fabrikasından söküldüğü tahmin edilen pres taşları da tespit edilmiştir. Tepenin çevresinde yerleşime işaret eden herhangi çanak çömleklere rastlanmamıştır. Büyük bir olasılıkal yapı taşları buraya sonradan getirilmiştir.

Beşik Kuyu Mevkii (13)

Eski Bozköy-Geyikli yolunda, Bozköy'ün yaklaşık 300 mt. güneyinde Beşik Kuyu Mevkii'nde eski kuyunun yapımında antik dönem ait mimari parçaların ikincil kullanımı tespit edilmiştir.

Bu taşlar arasında bir Latince olduğu tahmin edilen bir yazıt da tespit edilmiştir. Söz konusu bu buluntu çalışma kapsamı dışında kaldığı için fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Baklatepe Altı (14)

Hanaytepe'nin yanından geçen yolun hemen güneyinden başlayarak Baklatepe mevkiine doğru devam eden bölgede geçen sene tespit edilen ancak, zaman kalmadığı için sistemli yüzey aramasının yapılamadığı bölge yeniden incelendi. Bu alanda yaklaşık 200 metrelik bir çapa ait bölgedeki yüzeyde yoğun pithos parçaları tespit edildi (Resim: 13).

Yüzeyde pithos dışında çok az malzemenin olması buranın Bozköy-Hanaytepe höyüğünün nekropolü olma olasılığını artırmaktadır.

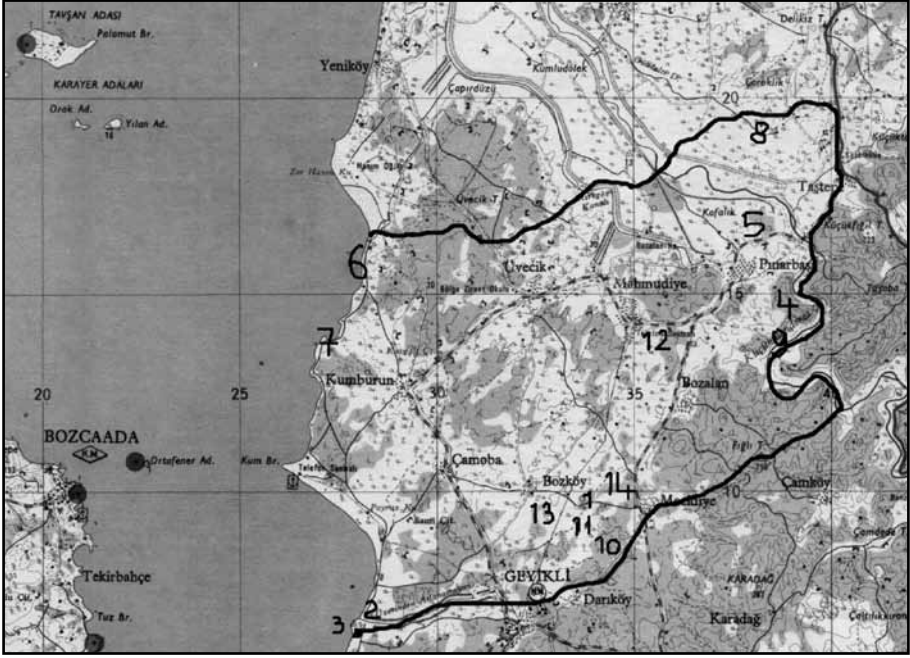
Genel Değerlendirme

Hanaytepe-Bozköy höyüğünde 2009 yılında başlatılan ve 2010 yılında devam ettirilen sistemli yoğun yüze araştırması, Troas Bölgesi Tunç Çağı yerleşim sistemi konusunda yeni ve önemli bilgiler kazandırmıştır. Söz

konusu bu sonuçlar uygulanan modern araştırma teknikleriyle ilişkilidir. Çalışmalardaki temel amaç Tunç Çağı ve öncesine ait buluntu konteksinin daha da genişletilmesi, başka buluntu yerlerine referans verecek malzemelerin toplanmasıdır. Özellikle çalışılan alandaki daha önceden bilinen diğer iki Tunç Çağı höyüğünde de (Geyikli - Hantepe ve Taştepe-Hanaytepe) Aşağı Karamenders Tunç Çağı yerleşim sistemi ve bu sistemi işlevlerinin anlaşılması için sistemli bir şekilde araştırılması, Troia ve diğer kazı yerleri sonuçlarının kronolojik anlamda sınımasında büyük önem taşımaktadır (Resim: 14). 2010 yılı çalışmaları, Tunç Çağı'nda bu bölgede Troia dışında ikinci bir Tunç Çağı merkezinin Bozköy-Hanaytepe olduğunu ortaya koymuştur.

Bu nedenle;

- 1) Bu yerleşim ağının, kuzeyde de geçerli olup olmadığının anlaşılması için, sözkonusu yüzey araştırmalarının kuzeye, Çanakkale'ye doğru genişletilmesi çok faydalı olacaktır.
- 2) Ayrıca Bozköy-Hanaytepe höyüğünün tarımla daha fazla tahrip edilmeden, biran önce burada arkeolojik kazılar başlanması, Batı Anadolu ve Troas Bölgesi İlk Tunç Çağı ve öncesi dönemdeki sorunları çözmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Resim 1: 2010 Yılı Buluntu Yerleri

Resim 2: Bozköy-Hanaytepe 2010 yılı taş buluntuları

Resim 3: Hantepe höyüğü batı profili

Resim 4: Hantepe 2010 yılı çanak çömlek buluntuları

Resim 5: Hantepe altı geç dönem mezarlığı.

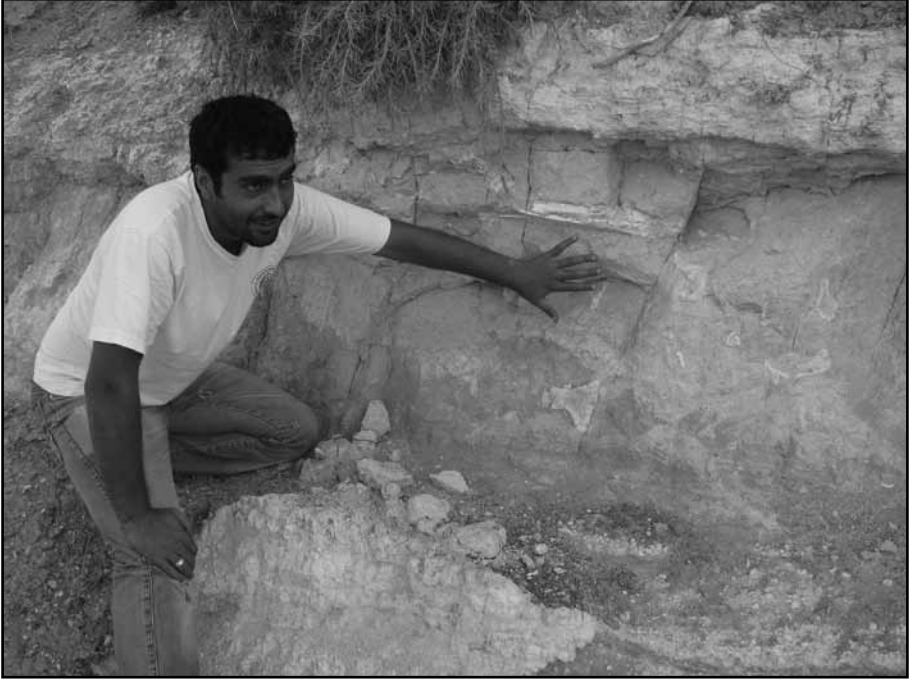
Resim 6: Balıdağdaki kaçak kazılar

Resim 7: Ballıdağ'daki kaçak kazılarda ortaya çıkmış savunma duvarı.

Resim 8: Pınarbaşı köyünün batısındaki Kırkgözler su kaynağı

Resim 9: Küçük Beşiktepe altı fosil buluntusu

Resim 10: İnlımanı koyu ve İnlımanı höyüğü.

Resim 11: Taštepe'deki Hanaytepe höyüğü

Resim 12: Araplar Boğazı vadisi

Resim 13: Baklatepe altı-Olası Tunç Çağı nekropolü

CILICIA SURVEY 2010

Giovanni SALMERI*

Anna Lucia D'AGATA

1. We will begin this year presentation devoting a few minutes to a disgraceful episode – an illegal dig carried out at Misis, ancient Mopsouestia, in September 2010 – because we feel it is important to inform the scientific community of what has happened.

Some years ago the team from the University of Pisa working on the Cilicia Survey Project had identified digging done by local inhabitants on the north-western slopes of the *höyük*, on the western side of the site (Misis 37), to obtain mud used in constructing ovens and roofing for their houses. This was a stroke of luck, because it revealed the existence of the prehistoric settlement of Misis, dating from the Neolithic, Calcolithic and EBA, and is the only 'archaeological' evidence we have to date for these phases in the Ceyhan river plain.

In the photographs taken at the end of the 2004 campaign the digging done by the locals can be immediately identified. In 2010 the section of Misis 37 is a sheer vertical face created by a mechanical saw, as can be seen both from the profile of the sides and from the clearcut edges of the different layers.

In the thick grey layer at the centre of the section one can also clearly detect parallel vertical cut marks made by a rectangular instrument (probably a pickaxe): these marks show that someone has carefully removed ceramic and bone material from here. Moreover the face of the section and the ground around it was scoured for the ceramic fragments, pieces of obsidian, shells and animal bones which, on account of top soil erosion, we always find lying about on the surface when we return each year and which we always take good care to collect and hand over to the Adana Museum.

* Prof. Dr. Giovanni Salmeri, University of Pisa, Italy.
Dr. Anna Lucia D'Agata, CNR, Rome, Italy.

On our arrival at Misis in the first week of October 2010 we realised at once what had happened. Together with the representative of the Culture Ministry, the archaeologist Oya Arslan (Archaeological Museum of Adana), we made enquiries among the local population. It was not difficult to establish that a few weeks before our arrival a group comprising a woman aged about 30, of European nationality, and two men had been to work for a few hours on the *höyük* of Misis. In view of the accurate way the excavation had been performed and the material removed, we are convinced that this was the work of professional archaeologists. It was in fact an illegal dig which we have reported both to the local station of the Jandarma at Misis and to the Culture Ministry.

Yes, just one of the many that go on around the Mediterranean, you will say. But in our opinion this is an extremely grave matter because the dig was done by professional archaeologists, not with the aim of securing vases or statues for the market in antiquities but in order to obtain, in flagrant contravention of any professional deontology, information concerning the prehistory of a site, for which they have no research responsibility, and of the entire region in the Neolithic and Chalcolithic periods. Given the way in which it has been obtained, such information will be of no use whatsoever in scientific terms. And we shall make sure that more is heard of this episode in the near future.

2. Coming now to the work we have done, during the 2010 campaign we continued the topographical survey of the area covered by ancient Mopsouestia, consisting in the two centres: Misis and Gecitli, located respectively on the right and left bank of the river Ceyhan. The result of this work is a map that stretches from the area of the necropolis in the north to the section of the defensive walls - still in a good state of conservation - which ring the centre of Gecitli to the south of the river Ceyhan, and from the plots of land adjacent to the Mosaics Museum in the west to the stadion in the east. According to our reconstruction, these represent the limits of the site in antiquity.

3. The 2010 campaign was mainly devoted to an archaeological survey of the urban centre of Mopsouestia. Is it well known that, in the Mediterranean,

surveys of areas that include urban centres are rarely carried out especially because of the huge range of artifacts turned up, which pose problems in choosing collection strategies. Nonetheless we decided to run this risk in order to achieve a detailed reconstruction of the historical periods that followed on one another in the life of the city, with the areas of occupation manifesting in all probability phases of growth and shrinkage. We decided to adopt the sampling method most commonly used for archaeological surveys, and we surveyed the entire accessible surface area of the chosen places by means of 10x2m transects – located on the ground using satellite imagery and total station – and collecting diagnostic pieces. Seven areas were investigated around the *höyük* and inside and outside the Roman theatre; in the densest area, which corresponds to the extension of the theatre, a maximum of 5 artifacts per square metre were collected.

3.1. *The höyük.* Around the *höyük* three areas were systematically surveyed (5, 6, 7). Area 5 corresponds to the large flat field to the north-east of the hilltop lying in front of the medieval city walls. Here we collected 7456 ceramic fragments – predominantly from Imperial Roman, late antique and medieval times – and 653 fragments of tiles, indicating that during the first millennium AD this was probably the most densely populated area. Area 6, on the western slope of the *höyük*, where 1047 fragments were collected, yielded Calcolithic, Middle Iron Age, Roman Imperial and medieval materials. The presence of Middle Iron Age materials from the entire area, and above all in transect 7.1, which falls away steeply, confirms that in this phase there must have been a settlement on the top of the so-called acropolis.

3.2. *The Roman theatre.* Occupying the south-facing slope of the western hill, very near to the river, the remains of the Roman theatre were investigated in detail during the 2009 campaign. It was built in part against a mass of natural rock, exploiting the incline, and was bounded to the north by the columned street. Today only the western *parodos* is still standing, while remains of all the other structures (stretches of walls, seats, steps) can be made out scattered over a series of terraces oriented north-south. Nowadays the area is occupied

by at least two private houses, a stable and a garden, and shows clear signs of re-use dating from both ancient and modern times. The *cavea* measures about 72 m in diameter and the *orchestra* about 24 m. In terms of the phases identified in the area of the theatre, the following chronological sequence can be established:

- settlement type occupation in the Middle Iron Age (Misis 3)
- construction of the theatre (second half of the 2nd century AD)
- re-use of the material of the theatre in the defensive walls (6th century AD onwards).

During the 2010 campaign we carried out a systematic survey of the areas of the *cavea* and *orchestra* by means of long rectangular transects. We collected 3557 ceramic fragments and 550 fragments of brickwork. This material bear out our hypothetical sequence, dating from the Middle Iron Age, the 2nd century AD and late antique and medieval times. A very significant find was the fragment of what seems to be an imitation of a chevron skyphos of Greek derivation dating from the 8th century BC, found near Misis 3 (transect 1.1) , the site of a Middle Iron Age settlement which must have been obliterated by the construction of the theatre. What is very intriguing is that the vase may represent a local production on which we hope to say more in the near future.

3.3. *Stadion*. Work in the stadion of Misis was carried out under the supervision of Dr. Ina Eichner, and primarily concerned the architectonic structures. The monument is situated east of the city, at a distance of about 80 metres from the walls according to our hypothetical reconstruction of the area. It measured about 237 m in length and about 40 m in width, including the two racecourses. These measurements were taken on the southern side of the stadion, since here the condition of the *opus caementitium* making up the substructures for the terraces is in much better condition than on the northern side. In comparison with 2005 the state of conservation of the stadion has deteriorated badly, for in the meanwhile houses have been built on top of the northwestern section.

The building exploited the morphology of the landscape east of the city perfectly. It is inserted into a valley which is flanked by hills on the eastern and western sides. The hills fall away towards the south-eastern end, where massive substructures in blocks of *opus caementitium* level out the differences in elevation.

The usual 12 terraces on each side of the stadion are recognizable at the southeastern end. The substructures in *opus caementitium* are preserved, but the original facing of the terraces and the seats has disappeared. It is not certain where the original entrances were located, but it seems likely that they were on the side facing the city, that is the western side, while the overturned blocks of *opus caementitium* are the result of a violent earthquake whose date cannot be ascertained.

Construction of the stadion dates from the Roman Imperial period, but without carrying out test digs we cannot be more precise. On the basis of the material collected inside the building it appears to have remained in use until Late Antiquity.

4. Our knowledge of the city of Mopsouestia in Roman and Late Roman times owes much to the analysis of the relative pottery, carried out by Prof. Jane Francis.

With one hundred and fourteen fragments identified macroscopically in 23 sites it has now been ascertained that in the area investigated by the Cilicia Survey Project the dominant Late Roman fine ware is the Phocaeian Red Slip. Identified shapes are Hayes Forms 3 and 10, or the flanged dish/bowl, which represent the most common shapes of this ware across the Mediterranean.

The significant presence of Phocaeian Red Slip, and indeed the dominance of this ware in the Misis area, is not surprising. Sites such as Tarsus, Domuztepe and Antioch show a similar pattern of larger Phocaeian numbers than other imported Late Roman wares, like Cypriot Red Slip or African Red Slip. An important result in the reconstruction of the pattern of production and consumption of our class of pottery was achieved through the archaeometric

study of the material, and the recognition of a high number of different fabrics. The range of fabrics used for the Misis vessels, indicates that the region was accessing numerous production centres to acquire these, and that these sources may have changed over the long span in which the ware was made. It is difficult, on the basis of current evidence, to assign specific workshops or clay sources to the Misis fabrics, or to state with certainty which may have come from the primary production centre around Phocaea. An interesting picture, however, is emerging dominated by a wide pattern of circulation of local and imported Phocaeian Red Slip in the site and its surroundings. It confirms once again the importance of Cilicia and the area of Misis as a fertile terrain for processes of contact and exchange, imitation and emulation.

2010 YILI MUĞLA, DENİZLİ ve HATAY İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Erksin GÜLEÇ*
İsmail ÖZER
İsmail BAYKARA
Serkan ŞAHİN
Gülsüm BAYKAL

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün onaylarıyla yapılmasına izin verilen Muğla, Denizli ve Hatay İlleri Neojen ve Pleistosen Dönem çökellerini kapsayan yüzey araştırması 21 Temmuz 2010 – 2 Ağustos 2010 arasında gerçekleştirmiştir.

Araştırma Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof.Dr. Erksin Güleç'in başkanlığında, aynı bölümden Doç.Dr. İsmail Özer, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Dr. İsmail Baykara, Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü'nden Araş.Gör. Serkan Şahin'in katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Bakanlık Temsilcisi olarak Eskişehir Müzesi Müdürlüğü elemanı Arkeolog Gülsüm Baykal görev almıştır.

Denizli İli Araştırmaları

Araştırmanın ilk durağı olan Denizli İlindeki araştırmalarımız, il merkezinin kuzeyinde gerçekleştirildi. İlk araştırmalar, Afyon- Denizli karayolundan Çal yoluna gidilince ulaşılan Mahmutgazi Köyü yakınlarında gerçekleştirildi. Bu bölgede Sickenberg vd. (1975) ve Köhler (1987) tarafından yapılan çalışmalarda Mahmutgazi memeli faunası için Turoliyen (MN11) yaşı önerilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarda *Carnivora*, *Artiodactyla*,

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE
Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü
Eskişehir Müzesi Müdürlüğü, Eskişehir/TÜRKİYE

Hipparion sp., *Diceros neumayri*, *Chilotherium schlosseri* gibi buluntuların varlığı rapor edilmiş, daha sonra Gaziry (1976) tarafından yapılan çalışmada ise *Choerolophodon pentelici* türü de faunaya dahil edilmiştir. Ancak araştırmamız sırasında Mahmutgazi 1 (Kuzey: 38 01 27.0, Doğu: 29 24 34.9, Yükseklik: 1147 m) ve Mahmutgazi 2 (Kuzey: 38 01 23.1, Doğu: 29 24 30.0, Yükseklik: 897 m) lokalitelerinin günümüzde tümüyle tarla olarak kullanılmaya başlandığı tespit edildi ve bu nedenle yüzeyde herhangi bir fosil bulguya rastlanılmadı.

Denizli il merkezinin güneyinde gerçekleştirilen çalışmalar sırasında Kale mevkiindeki Ortaköy (Kuzey: 37 26 47.3, Doğu: 28 42 00.1, Yükseklik: 820 m) ve Ortaköy-Sürüklü Çeşme (Kuzey: 37 26 07.9, Doğu: 28 43 11.2, Yükseklik: 784 m) alanları araştırıldı. Yalçınlar (1961) tarafından hazırlanan raporda, Ortaköy lokalitesinin yaşı Orta Miyosen olarak tanımlanmıştır. Ancak geçmiş araştırmalarda fosil bulgular içerdiği kaydedilen bu alanların da tarla olarak kullanılması nedeniyle yüzeyde herhangi bir fosil bulguya rastlanılmadı.

Aynı bölgede, Kale-Beyağaç güzergahından Çameli'ne doğru oldukça büyük bir vadi boyunca devam eden araştırmalarımızda daha önceki yıllarda Saraç (2003) tarafından hazırlanan raporda Üst Miyosen olarak tanımlanan Çameli-Yeşilyayla (Kuzey: 37 09 52.5, Doğu: 29 21 32.8, Yükseklik: 1251 m) ve Güzelyurt A (Kuzey: 37 10 27.8, Doğu: 29 22 19.0, Yükseklik: 1333 m) ve Güzelyurt B (Kuzey: 37 10 24.9, Doğu: 29 22 19.0, Yükseklik: 1411 m) lokalitelerine ulaşıldı, ancak fosil buluntuya rastlanılmadı. Ayrıca bu vadi boyunca Paleolitik dönem iskanı açısından da incelemeler yapıldı, ancak herhangi bir ipucu sayılabilecek taş alet buluntusu ya da bir mağara tespit edilemedi.

Bu bölgede Kale-Beyağaç yolu üzerindeki Sazak köyü civarında yapılan araştırmalarda ise bazı karasal omurgalı canlılarına ait fosillerin varlığı tespit edildi. Daha önceki yıllarda Kaya (1993) tarafından lokaliteden elde edilen *Perissodactylalar* üzerinde yapılan çalışmalarda *Hipparion matthewi* ve *Ceratotherium neumayri* türleri tanımlanmış ve Sazak lokalitesinin yaşı MN 12 olarak önerilmiştir. Burada köyün batısındaki karayolu kesitleri boyunca bir lokalitede (Sazak 1, Kuzey: 37 17 03.8, Doğu: 28 50 19.4, Yükseklik: 928 m)

fosiller gözlemlendi. Daha sonra ise yaklaşık 1 km kadar uzakta Sazak köyüne ait tarlalarda (Sazak 2, Kuzey: 37 16 57.4, Doğu: 28 50 19.8, Yükseklik: 953 m) yine bazı omurgalı canlılara ait, iyi korunmuş durumdaki fosil buluntular gözlemlendi. Üst Miyosen olarak tanımlanabilecek fosiller içeren Sazak bölgesinin fosil potansiyeli oldukça iyi ve ileriki çalışmalarda mutlaka detaylı araştırmalar yapılması gereken bir alan.

İl merkezinin doğusunda gerçekleştirilen araştırmalarda ise öncelikle Afyon yolu üzerindeki Kocabaş köyüne gidildi. Bu köy civarında pek çok traverten ocağı mevcut ve literatür bilgilerimize göre çok kısa bir süre önce bu alandan fosillerin ele geçirildiği bilinmekteydi. Bu bölgede birkaç ocak ve işleme fabrikası ziyaret edildi. Yine Kocabaş Köyü civarındaki "Travertine Bros" şirketi tarafından işletilen madende ve fabrikada yapılan incelemeler ve görüşmelerde zaman zaman bazı yengeç türlerine ait fosillerin çıktığı öğrenildi.

Muğla İli Araştırmaları

Araştırmamızın ikinci durağı olan Muğla İlindeki çalışmalarımız, Salihpaşalar-Yatağan yolu üzerindeki ormanlık alanda başladı. Atalay (1980) tarafından yapılan çalışmalarda lokalitede *Ictitherium robustum*, *Hipparion matthewi*, *Hiiparion gracile*, *Chilotherium*, *Samotherium*, *Paleotragus*, *Palaeoryx pallasi*, *Protoryx carolinae*, *Gazella* fosillerine rastlanılmış ve bölge Üst Miyosen olarak tarihlendirilmiştir. Salihpaşalar-Kemikalan mevkiinde yapılan araştırmalarda ormanlık arazi içerisinde Kemikalan 1 (Kuzey: 37 15 31.6, Doğu: 28 16 16.9, Yükseklik: 665 m), Kemikalan A (Kuzey: 37 15 16.5, Doğu: 28 16 32.7, Yükseklik: 582 m), Kemikalan B (Kuzey: 37 15 29.9, Doğu: 28 16 33.2, Yükseklik: 643 m), Kemikalan C (Kuzey: 37 15 20.8, Doğu: 28 16 08.9, Yükseklik: 620 m) ve Kemikalan D (Kuzey: 37 15 20.7, Doğu: 28 16 12.3, Yükseklik: 602,5 m) mevkiilerinde fosillere rastlandı. Üst Miyosen olarak tanımlanabilecek bölgede özellikle Kemikalan 1 ve Kemikalan D lokalitelerindeki fosil potansiyelinin oldukça iyi durumda olduğu gözlemlenmiştir. Kemikalan 1 lokalitesinden Bovidae ailesine ait alt çeneler postcranial kemikler ve equidae ailesine ait dişler bulunmuştur. Bulunan fosiller üzerinde Muğla Müzesinin

izinleriyle yaptığımız çalışmalar sonucunda fosiller *Bovidae sp.* *Gazella sp.* (Resim: 1) ve *Hipparion sp.* (Resim: 2) olarak tanımlanmıştır. Kemikalan D lokalitesinde tespit edilen Equidae ailesine ait molarlar ve talus ise *Hipparion sp.* olarak tanımlanmıştır. Daha önceki çalışmalarda bazı fosil lokalitelerin varlığı bildirilen alanda yeni lokalitelerin tarafımızdan tespiti, yörenin bilinenden çok daha zengin bir potansiyele sahip olduğunu ve alanın fosil bulgularının halen korunmakta olduğunu ortaya çıkarmıştır. Günümüzde tümüyle ormanlık bir alan içerisinde bulunan Kemikalan bölgesi de karasal omurgalı fosil araştırmalarında mutlaka dikkat edilmesi gereken bir alan olarak kaydedilmiştir.

Araştırmalarımız sırasında Yatağan'ın hemen çıkışındaki Yenieskihisar lokalitesine de gidildi. Bu bölgede daha önceden tespit edilen ve hemen karayolu kenarında bulunan 3 lokalitenin de halen sürmekte olan yol yapım ve genişletme çalışmaları nedeniyle büyük oranda zarar gördüğü ve şu anda herhangi bir fosil içermediği gözlemlendi. Özellikle son yıllarda karayolu yapım ve genişletme çalışmalarının artışı, yol kesitleri içerisinde tespit edilen ve kayıtlara geçmiş olan pek çok fosil lokalitesinin dikkatsizlik nedeniyle büyük oranda tahrip olmasına neden olmaktadır.

Muğla il merkezinin, kuzeydoğusunda Denizli karayolu boyunca yol kesitleri fosil buluntular açısından incelendi, ancak herhangi bir bulguya rastlanılmadı. Oldukça geniş bir alanı kapsayan Muğla İli Neojen ve Pleistosen çökellerine yönelik olarak ileride daha kapsamlı araştırmaların yapılması ülkemizin karasal omurgalı fosil bulguları açısından zenginliğini arttıracaktır.

Hatay İli Araştırmaları

1997 yılından beri Üçağzılı Mağarası Kazısı'nı gerçekleştirdiğimiz Hatay ilindeki araştırmalarımız, 1) bu mağarada ele geçirilen taş aletlerin hammadde kaynaklarının tespiti ve 2) Hatay ilindeki yeni mağaraların tespiti amaçlarına dayandırılmaktadır.

1) Asi Nehrinin günümüz ve eski deltalarında yapılan araştırmalar

Yüzey araştırmamızın üçüncü ve son ili olan Hatay'daki araştırmalarımız İl merkezinin güneyinde gerçekleştirildi. Bu yörede öncelikle Paleolitik iskan açısından ipuçları verebilecek bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Samandağ ilçesinin Mağracık Köyü civarında yapılan ilk araştırmalarda Mağracık mezarlığının 100 m. kadar batısında oldukça büyük bir mağara tespit edilmiştir. Bu mağara yaklaşık olarak 70 m. genişliğinde, 150 m. uzunluğunda ve 30 m. yüksekliğe sahiptir ve ağız kısmı güneye bakmaktadır. İçerisinde kalın bir yüzey toprağı mevcut olan mağarada herhangi bir paleolitik dönem bulgusuna rastlanılamamakla birlikte ileride yapılacak olan bir sondaj çalışmasıyla potansiyeli daha iyi anlaşılabilir.

Mağracık'ın kuzey bölümündeki araştırmalarda ise kalsiyum karbonat çökelleri içerisinde çeşitli boylarda çakmaktaşı yumruları gözlenmiştir (Resim: 3). Yumruların ince bir beyaz tabakayla kaplı ve siyah renkte olduğu gözlenmiştir. Bu yumrular 10-20 cm. boyutlarında olup, yöredeki Merdivenli, Tıkalı ve Kanal Mağaralarında dönem insanları tarafından alet yapımında kullanılmıştır.

Hatay ilindeki araştırmalarımız sırasında Samandağ-Yayladağ yolu ile Cilvegözü sınır kapısına doğru giden karayolu civarındaki hammadde kaynakları da araştırılmıştır. Bu civarda pek çok hammadde kaynağı ve atölye tespit edilmiş olup, çeşitli renk ve kabuk tiplerinden oluşan çakmaktaşı yumrularının oldukça iyi kalitede olduğu gözlenmiştir. Yumruların 20-50 cm'lik boyutları mevcuttur. Yol yapım çalışmaları sırasında yol kenarlarında açılan kesitler içerisinde insitu atölye/işlikler tespit edilmiştir (Resim: 4). Bu atölye/işlik yerlerinde Orta Paleolitik döneme ait olabilecek Levallois çekirdek ve yongalar, kalın ve geniş topuklu dilgi ve yongalar gözlenmiştir. Bunun yanı sıra Alt Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek iki yüzeyli aletler ve geniş kesme kenarına sahip alet kalıntıları da belirlenmiştir.

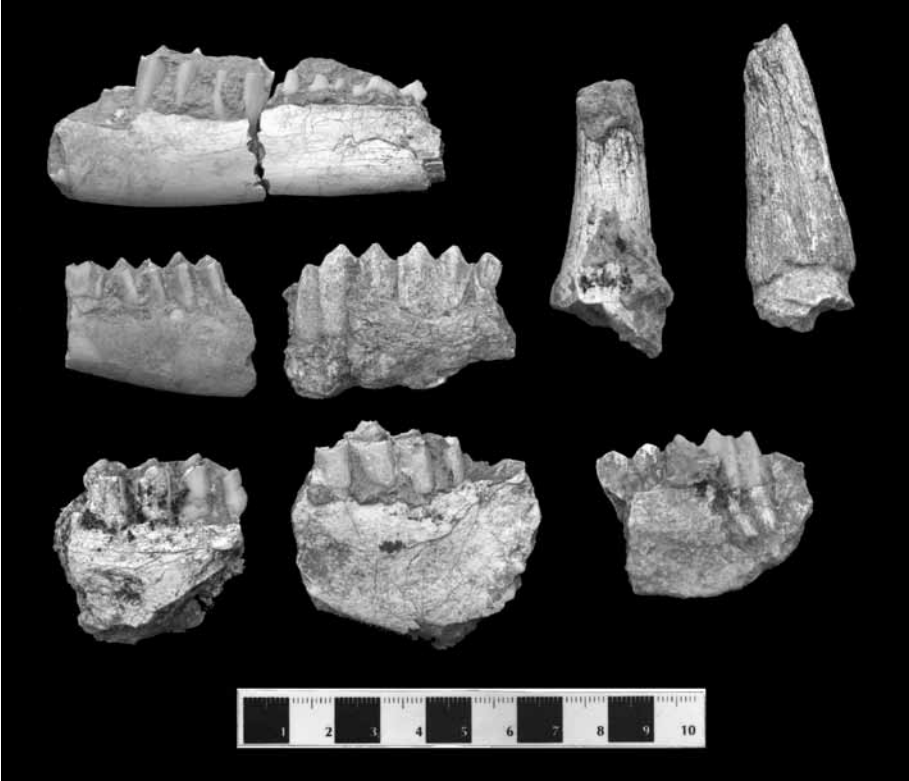
Hatay bölgesi iyi korunmuş ve bilim dünyasını şaşırtacak kalıntıları saklamaktadır. Bu alandaki kesin tarihlendirmeler paleolitik dönem insanların 41 bin yıl öncesinde Hatay'da yaşadıklarını kanıtlamaktadır.

Ancak bu alanda sistemli olarak sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarında elde ettiğimiz bulgular Hatay'daki iskan tarihinin Alt Paleolitik döneme kadar indirilebileceğini açık olarak göstermektedir. Elde edilen bulgular Anadolu'nun en eski sakinlerinin davranışlarının yorumlanmasına yönelik olarak gerçekleştirdiğimiz araştırmalarımıza ışık tutacak niteliktedir.

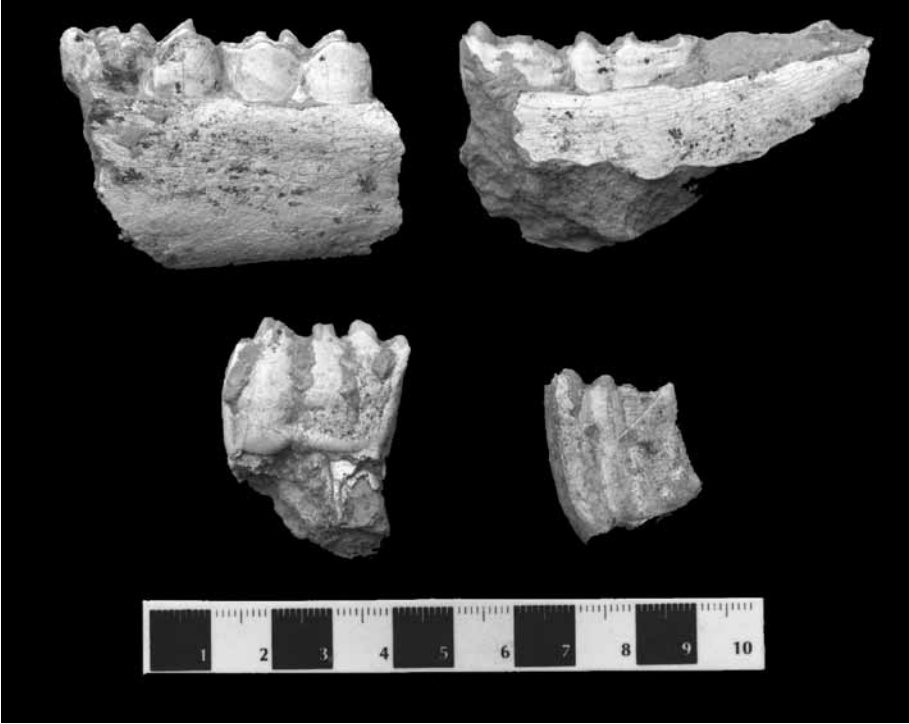
KAYNAKLAR

- Atalay, Z., 1980, "Muğla-Yatağan ve Yakın Dolayı Karasal Neojen'inin Stratigrafi Araştırması", *TJK Bülteni*, 23: 93-99, Ankara.
- Gaziry, A.W., 1976, "Jungtertiare Mastodonten aus Anatolien (Turkei)", *Geologisches Jahrbuch*, B22: 143 pp.
- Güleç, E., G. Saraç, 1993 *Türkiye Omurgalı Fosil Yataklarının Araştırılması Projesi*, MTA Yayınları.
- Güleç, E., S.L. Kuhn, M.C. Stiner 2002 "The early Upper Paleolithic of Üçağzlı Cave, Turkey", *Antiquity*, 76:615-616.
- Bibi, F., E. Güleç 2008 "Bovidae (Mammalia: Artiodactyla) from the Late Miocene of Sivas, Turkey", *Journal of Vertebrate Paleontology*, 28(2):501-519.
- Kaya, T., 1993 "Sazak (Kale-Denizli) Geç Miyosen Perissodactyla'sı" *MTA Dergisi*, 115: 35-42, Ankara.
- Köhler, M. 1987, "Boviden des Türkischen Miozans (Kanozoikum und Braunkohlen der Turkei, 28)", *Paleontologia Evolucio*, 21:142-147.
- Kuhn, S.L., M.C. Stiner, E. Güleç, İ. Özer, H. Yılmaz, İ. Baykara, A. Açikkol, P. Goldberg, K.M. Molina, E. Ünay ve F.S. Alpaslan 2009 "The early Upper Paleolithic occupations at Üçağzlı Cave (Hatay, Turkey)" *Journal of Human Evolution*, 56:87-113.
- Kuhn, S.L., M.C. Stiner, K.W. Kerry, E. Güleç 2003 "Early Upper Palaeolithic at Üçağzlı Cave (Hatay, Turkey): Some Preliminary Results", *More Than Meets The Eye Studies on Upper Paleolithic Diversity in the Near East*, A. N. Goring-Morris and A. Belfer-Cohen (ed.), Oxbow Books, The Short Run Press. USA, 106-117.

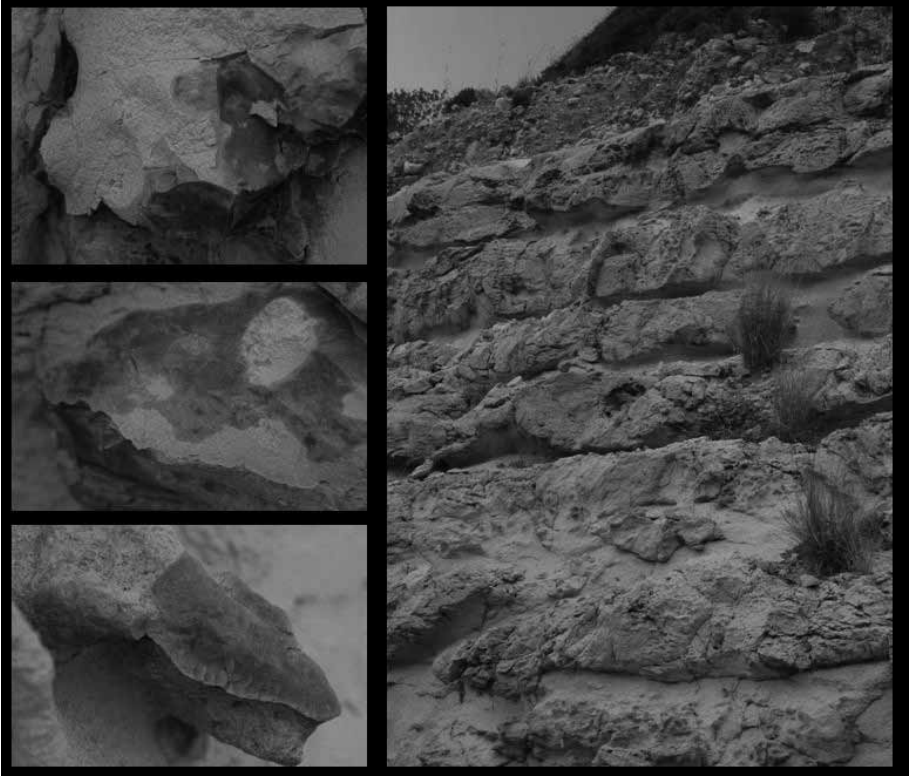
- Saraç, G., 2003, *Türkiye Omurgalı Fosil Yatakları*, MTA Rapor No 10609, Ankara.
- Sickenberg, O., J.D. Becker-Platen, H. Tobien, 1975, "Die Gliederung der Kanozoischen Sedimente der Turkei nach Vertebraten-Faunengruppen", *Geologisches Jahrbuch*, B15: 1-100.
- Yalçınlar, İ., 1961, "1961 Yazında Arazi Çalışmalarına Ait Rapor. *MTA Rap.*, 3261, Ankara.

Resim 1: Muğla, Salihpaşalar - Kemikalan 1 lokalitesi *Bovidae sp.* ve *Gazella sp.* fosilleri.

Resim 2: Muğla, Salihpaşalar - Kemikalan 1 lokalitesi *Hipparion sp.* fosilleri.

Resim 3: Mağracık Mevki Hammadde Kaynakları

Resim 4: Samandağ-Yayladağ Yol Kesitleri Atölye/İşlikleri

2009 YILI BYBASSOS ARAŞTIRMASI

Winfried HELD*
Gonca CANKARDAŞ ŞENOL
Ahmet Kaan ŞENOL

Muğla ili, Marmaris ilçesi, Hisarönü Köyü, Bybassos antik kenti ve civarındaki yüzey araştırması 2010 kampanyası, 24 Ağustos – 2 Ekim tarihleri arasında 29 kişilik bir bilim heyetinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Kampanya, Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) „SPP 1209: Die hellenistische Polis als Lebensform“ („Yaşam Şekli Olarak Hellenistik Polis“) programın üyesi olarak ve TÜBİTAK tarafından finanse edilmiştir.¹ Kültür

* Prof. Dr. Winfried Held, Philipps-Universität Marburg, Archäologisches Seminar, Biegenstr. 11, D-35037 Marburg/ALMANYA

Doç. Dr. Gonca Cankardaş ŞENOL, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-35100 Bornova-İzmir/TÜRKİYE

Doç. Dr. Ahmet Kaan ŞENOL, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-35100 Bornova-İzmir/TÜRKİYE

Yazarların dışında çalışmalara katılanlar: Arkeolog Matthias Nöth, Manuela Tiersch, Bärbel Ruhl, arkeoloji öğrencileri Sophia Walz, Ben Berressem, Kay Schrameyer, Helen Reinhardt (Marburg), Mina Şakrak, Emel Canoğlu, Mustafa Şenoğlu, Abdullah Nizamoglu (İzmir), jeodezi öğrencileri Jakob Geipel, Daniel Behmann, Sebastian Haberstock, Mimar Dipl.-Ing. Christine Wilkening (Cottbus), mimarlık öğrencileri Raisa von Ristok, Henriette Töppner (Cottbus), Pia Goldschaldt (Wiesbaden), Bizans arkeolog Patricia Korte (Greifswald), Philipp Schramm (Bamberg); çizim uzmanı Mimar Ralf Seidl (Marburg), Jeofizik ekibi: Dipl.-Ing. Christian Hübner, Dr. Birthe Hemeier, Armin Grubert (Freiburg), restoratör olarak Elwine Rothfuss-Stein ve Martin Stein (Aschaffenburg).

- 1 İnternette www.poliskultur.de sayfası. İlk kampanyalar hakkında bkz: W. Held – G. Cankardaş Şenol – A. K. Şenol, „2005 yılı Bybassos araştırması“, 24. AST 2006 (Ankara 2007) cilt 1, 37-50; id., „2006 yılı Bybassos araştırması“, 25. AST 2007 (Ankara 2008) cilt 1, 365-380; id., „2007 yılı Bybassos araştırması“, 26. AST (Ankara 2009) cilt 3, 211-226; W. Held, „Der Hafen von Bybassos“, in: Côtes de Carie et de Lycie : état de la question, Table Ronde, Ausonius, Bordeaux 2007 (baskıda); W. Held – K. Şenol, „Karia Chersonesos’unda şarap üretiminin arkeolojik kanıtları“, in: Antik çağda Anadolu’da zeytinyağı ve şarap üretimi sempozyumu, Mersin Üniversitesi 2008 (İstanbul 2010) 175-183; K. Şenol – S. Walz, Bybassos, Oyuklu Tepe – Reconstruction and Context Analysis of a Hellenistic Press Installation in the Survey Territory of Bybassos on the Carian Chersonesos, in: Antik çağda Anadolu’da zeytinyağı ve şarap üretimi sempozyumu, Mersin Üniversitesi 2008 (İstanbul 2010) 185-197; Ch. Wilkening, Das Hemitheia-Heiligtum von Kastabos - ein Bundesheiligtum?, in: L. Schmidt, A. Bantelmann (Hrsg.), Forschen Bauen & Erhalten: Jahrbuch 2008/2009, (Berlin 2008) 98-105; W. Held – G. Şenol – K. Şenol: 2008 yılı Bybassos araştırması, in: 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Denizli 2009, cilt 3 (Ankara 2010) 215-232; W. Held, Sanctuaries and Local identity on the Karian Chersonesos, EUPLOIA “Carie et Lycie Méditerranéennes: Échanges et identités”, Colloque Bordeaux 5.-7. 11. 2009 (baskıda); W. Held, Hellenistische Grabmonumente auf der Karischen

Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verdiği izine ve temsilci olarak bize katılan sayın Güner Özler'e gösterdiği destek için teşekkür ederiz.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

W. HELD

Kapıcıkada (BY-FS 40)

a) Yerleşim

Golden Key Hotel'in arazisinde bulunan Kapıcıkada yerleşiminde 2009'da başlanan çalışmalara devam edilmiştir (Resim:1. 2). Bu çalışmaların sonucu olarak, surların bitkiler altında kalan Kuzey kısmı tesbit edilmiştir. Kısmen 1 m üzerinde korunan ve poligonal bloklardan inşaa edilen surda, ayrıca üçüncü bir kule bulunmuştur. Bu kule, yarımadanın karadan girişine hakimdir. Kulenin Güneyindeki sur, kısmen 2009'da tesbit edilmiş olup sahile doğru devamı bu yıl jeomanyetik araştırmalar ile belirlenmiştir.

Surlarda, Güneyde tepenin sırtındaki bir arkaik evre, ayrıca denize doğru inen ve bugünkü Golden Key Hotel plajının arazisini içeren bir Klasik evreyi ayırmak mümkündür. Bu genişlemeden sonra, arkaik sur bu bölgede yeni ev (yapı 19-24) ve merdivenlerin yapımı sırasında kısmen tahrip olmuştur.

Yarımadanın iki burnunun arasındaki ovada, jeomanyetik bir araştırma yapılsa da kayaçların manyetik özellikleri nedeniyle bir sonuç alınamamıştır. Yerleşimin Doğusundaki yarımadayı kara ile bağlayan arazide, jeomanyetik araştırmalar, çok büyük ve dikdörtgen bir yapıyı göstermiştir. Aynı bölgede yüzeyde çok yoğun keramik ele geçmiştir. Bu bölge, Hellenistik dönemde, belki Rodos'un bir askeri üssü olarak yorumlanabilir.

Surun çok iyi korunan kısımları ve 7, 8, 10, 20, 22 ve 49 nolu yapılar ayrıca çizim ve fotogrametri yöntemleri ile tesbit edilmiştir. İlginç bir sonuç, evlerin

Chersones. Plenarkolloquium des SPP 1209 „Die hellenistische Polis als Lebensform“, 26.-28. 11. 2009 (baskıda); W. Held - G. Şenol - K. Şenol, 2009 yılı Bybassos araştırması, in: 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul 2010, (baskıda); proje internet sayfası: http://www.poliskultur.de/43_Bybassos%20und%20Kastabos.html.

en azından bazılarının iki katlı olmasıdır (örnek: yapı 8/10 ve 5/6). Buna göre, evler Chersonesos'ta bulunan yerleşimlere göre daha kompleks ve büyüktür.

b) Nekropol

2006'da ilk kez keşfedilen nekropol, yarımadanın karşısındaki kıyının yaklaşık 40 m genişliğindeki bir bölgede uzanmaktadır. Bu konumuyla Nekropol alanının yerleşimden görünmesinin mezarlar için önemli bir kriter olduğu anlaşılmaktadır. Nekropol, 1970li yıllarda, Club Amazon'a giden yol inşaat sırasında kısmen tahrip olmuştur. Ayrıca, birkaç yıl önce bu bölgedeki orman yanmıştır. Orman Müdürlüğü, yangını takiben bölgenin ağaçlandırması için arazide çok derin çift sürmüş ve sonrada yeni ağaç dikmek için derin çukurlar kazdırmıştır. Dolayısıyla, nekropolün yüzeyi tamamen mezarlara ait keramiklerle kaplanmıştır. Araştırma sırasında, nekropol alanı küçük parsellere ayrılarak karakteristik keramik bu alanlara göre ayrı ayrı toplatılmıştır.

Asartepe (BY-FS 86)

a) Yerleşim

2009 yılında, Asartepe (491 m) üzerinde, antik ve surlarla çevrili bir yerleşim keşfedilmiştir. 2010'da, detaylı dokümantasyon çalışmalarına başlanmıştır. Yerleşim, daha önce bildiğimiz surlu yerleşimi (= Büyük Asartepe) dışında, Doğusundaki komşu Tepe (Küçük Asartepe) üzerinde ve iki tepenin arasındaki belde devam etmektedir. Yukarı şehrinin yapıları, 5717 m²'lik bir alanda tamamen haritaya geçirilmiştir (Resim:3). Poligonal bloklardan inşaa edilen surlar, özellikle Kuzey ve Doğu taraflarında takip edilmiştir. Batı suru az korunmuş olup Güney taraftaki kaya uçurumu yüzünden orada bir sur bulunmamaktadır.

Yerleşime giriş, Doğudaki bir kapıdan sağlanmıştır. Buradan, evler surların yanında uzanmakta güneyde de bir kayayla sınırlanmaktadır. Bu kayanın

üzerinde, çok az kalıntı korunmuştur. Su ihtiyacı için kullanılan sarnıçlardan iki tanesi yüzeyde tesbit edilmiştir. Zirvede, (geç geometrik/erken arkaik dönemine ait ?) yumurta şekilli plana sahip büyük bir yapı tesbit edilmiştir (Resim:4). Bu yapıyı 5 m'ye varan duvar genişliğine göre, muhtemelen bir kule olarak tamamlamak gerekmektedir. Bu yapının sonraki bir evrede, içine bir sarnıç eklenerek sıvanmış olduğu ortaya çıkarılmıştır.

b) Kutsal Mağara

Yukarı şehrinin altındaki ve Güneydoğu tarafındaki kayanın içinde bir Kutsal Mağara keşfedilmiştir. Mağaranın önündeki yamaçta, çoğu M.Ö. 7.-6. yy:a ait bol miktarda ince keramik, figürin kırıkları, cam ve demir curufu bulundu. Kısmen işlenmiş taşlardan oluşan büyük bir yığın, mağaranın önünde mimari yapıların bulduklarını göstermekte olup bunlar maalesef kaçakçılar tarafından tamamen tahrip olmuşlardır. Mağaranın içi birkaç metreden sonra çok daralmaktadır. Mağaranın içinden sadece az miktarda ve düşük kalitede keramik ele geçmiştir.

c) Aşağı şehir ve Küçük Asartep

Büyük Asartep ve Küçük Asartepinin arasındaki belde büyük bir mağara bulunmaktadır. Buradan, surdışı yerleşimi devam etmekte olup Batıya doğru Küçük Asartepinin zirvesine (482 m) kadar uzanmaktadır. Evlerin çoğu küçük taşlardan inşaa edilmiştir. Yapı 31'in yakınındaki bir pres yatağı tarımsal üretime işarettir.

d) Kutsal Alan

Belden Güneye doğru ve Küçük Asartepinin altında büyük bir kaya terası üzerinde büyük bir kutsal alan kurulmuştur. Kuzeyinde, dik kayalarla sınırlanmıştır, Güneyinde ise yüksek bir teras duvarı inşaa edilmiştir. Bu teras duvarı, kaba taşlardan oluşmaktadır ve bölgenin erken arkaik surlarına

benzemektedir. Terasta yoğun kaçak kazıların arasında, tapınak yapısının duvar izlerini takip etmek mümkündür. Diğer yapı elemanları bütün terasta ve altındaki yamaca yayılmış durumdadır. Tapınak sıradışı bir plana sahiptir. Üç paralel duvar kalıntıları, yan yana iki kült mekanlarına aittir. Bunların birisinin önünde iki kaba sütun bulunmuştur. Sütunlar ve tapınağın iç duvarları, ince kırmızı bir sıva ile kaplanmıştır.

Kastabos, Hemithea Kutsal Alanı (BY-FS 36)

Önceki yıllardaki tapınak dokümantasyonundan sonra, 2010'daki çalışmalar tapınak terasındaki diğer yapılar ve terasa yükselen rampa yolunda yoğunlaşmıştır.

a) Parapet duvarı ve terastaki diğer yapılar

Tapınak terasın (Resim:5) kenarından 1,6 m mesafesinde uzanan parapet duvarı kısmen Cook ve Plommer tarafından araştırılmıştır. 2008'de, terasın Kuzeyinde, bu parapet duvara ve bununla birleşen bir küçük yapıya ait bir temel incelenmiştir. 2010'da, terasın Doğu ve Güney tarafları incelenmiştir.

Kuzeydoğudaki yapı 4 temizlenerek çizilmiştir. Parapet duvarının yapının doğusunda da devam ettiği belirlenmiştir. (Cook ve Plommer bu duvarı yanlışlıkla Güneyde göstermişlerdir). Terasın Doğu tarafında, parapet duvarı 'East Buildings' („Doğu yapıları“) çevresinde incelenmiştir. Bu yapıların büyüğü, parapet duvarı ile aynı çizgide bulunmaktadır, ancak küçüğü Doğuda arkasında kalmaktadır. Ayrıca, büyük yapının duvarı parapet duvarından daha derine inmektedir. Duvarın Güneybatı köşesi sonradan yontulmuştur. Dolayısıyla, bu yapı parapet duvarından daha eski bir evreye ait olmalıdır.

Temeli kısmen korunan diğer bir yapı, terasın Güneydoğu köşesinde bulunmaktadır. Parapet duvarı, Güney terasın ortasında bitmektedir. Burada terasın girişi beklenmelidir çünkü aşağıdan gelen rampa yolu burada bitmektedir. Batıya doğru, parapet duvarın devamı tam olarak

anlaşılammıştır. Terasın Güneybatı köşesinde ise iki mekanlı bir yapı keşfedilmiştir.

Doğu yapıları, parapet duvarın içindeki diğer küçük yapılardan (,naiskoslar') farklıdır. Bunlar kaba poligonal duvarlardan oluşmaktadır. ,Naiskoslar' ise en azından tapınağa doğru cephesinde düzgün kesilmiş bloklardan inşaa edilmişlerdir. Parapet duvarı ve yapıların taş planları çizilmiştir. Taş kataloğuna 207 yapı elemanı eklenmiş olup bunlardan 180 adeti parapet duvarına ve buna bağlı küçük yapılara aittir. Bu ,naiskoslara' ait yapı elemanlarının ölçümleri birbirine çok yakındır. Detayları da birbirine benzemektedir.

Büyük Doğu yapısında, üçtane mermer heykel parça ve bir mermer palmet parçası bulunmuştur. Burada ayrıca birer mühürlü amfora kulbu ve çatı kiremidi ele geçmiştir. Eski kazılar sırasında bu yapının duvarında bulunan bir kitabe de yapının içinde bulunmuştur. Yapı 4 ve 7'den üç adet mermer heykel parçası el geçmiştir.

b) Güney yamaç ve rampa yolu

2010 yılında Güneyden tapınak terasına yükselen rampa temizlenerek iki iyi korunan kısımların rölöveleri ve bütün rampanın da taş planı çizildi. Rampa, doğal kayayı kullanarak ve yontularak, düzgün kesilmiş poligonal bloklarla bir teras duvarı ile sağlamlaştırılmıştır. Cook ve Plommer tarafından önerilen rampa dönüşünün ise yeni sonuçlara göre düzeltilmesi gerekmektedir. Rampadan gelen anayol, düz devam ederek Kutsal kayanın Batısındaki sırta tekrar yükselmektedir. Yolun bittiği yerde, 2008'de Bybassos'tan gelen antik yolun sonu tesbit edilmiştir.

Çiftlikler

Çiftlik araştırmaları, Orhaniye köyünün ovasındaki yamaçlara yoğunlaşmıştır. Burada çok sayıda bulunan, büyük bloklardan oluşan tarım

teraslarının yapısı, daha önce araştırılan Hellenistik teraslarla eşittir. Ovanın Güneyindeki çiftlik BY-FS 60'ın tarım terasları 2,20 m'ye kadar korunmuştur. Bir diğer yapının içinde (FS 124) çok sayıda çatı kiremitleri bulunmuştur. Orhaniye mezarlığı karşısında, geniş bir bölgede birbirine paralel olan antik teraslar tesbit edilmiştir (FS 133). Ovanın Doğusunda diğer bir çiftlik alanı belirlenmiştir. Burada terasların yanında, (çiftlik) yapılarına ait kalıntılar da bulunmaktadır.

Kampanyanın son haftasında, Orhaniye Keçibükü Mah. bölgesi gezilmiştir. Burada antik yapılar kısmen korunmuşsa da yeni yarımdaire yuvarlak zeytinyağı terasları nedeniyle çoğunlukla tahrip olmuştur (FS 140).

Arap Mezarı (BY-FS 101)

Bencik'in Doğusundaki bir koyda Arap Mezarı olarak adlandırılan kalıntının antik bir çömlekçi fırını olduğunu anlaşıldı. Fırın çizildi ve bölgesi araştırıldı. Bir yerleşime işaret eden bulgular ovada ve yakınındaki dağlarda bulunmamasına rağmen, az miktarda keramik geniş bir bölgede tesbit edildi. Bu atölye alanını muhtemelen daha uzak bir yerleşime bağlı bir atölye olarak yorumlanmak gerekmektedir.

Turgut Kiliseleri

Turgut Köyü Limanının yakınında iki Bizans kilisesi incelenmiştir (BY-FS 126 ve BY-FS 127). Üç nefli BY-FS 126 kilisenin (Resim:6) uzunluğu 11 m, genişliği 10 m'dir. Yaklaşık 1,50'lik bir dolguya sahip olan kilise kaba taşlar ve harçtan inşaa edilmiş olup içi sıvalıdır. Burada kırmızı boya kalıntıları tesbit edilmiştir. Batı cephesinde üç adet giriş kapısı mevcuttur. Doğusunda, iki yan kapı ek mekanlara açılmaktadır. Bunlar olasılıkla Prothesis ve Diakonikon'dur. Kilisenin Doğusunda, penceresi olan bir apsis bulunmaktadır. Diğer pencereler yan duvarlarda mevcuttur. Duvar izleri, kilisenin önündeki bir narthexe işaret etmektedir.

BY-FS 127 kilisesi, sahilden 100 m mesafede olup bir tepenin dibinde yer almaktadır. Kilisenin içi, yarısına kadar dolmuştur. Haç şeklindeki yapının Doęusunda bir apsis tesbit edilmiştir. Kilisenin ana girişi Batıdaydı. Duvarlar, diğer kiliseyle aynı yapı tekniğiyle inşaa edilmiştir. Kilisenin çatısı tonozlardan oluşmuştur. Haçın ortası, ya çapraz tonozlu ya da kubbeli olarak dūřünölmelidir.

Bybassos Yüzey Araştırmaları Seramik alışmaları

Gonca CANKARDAŞ ŞENOL

Ahmet Kaan ŞENOL

Bybassos Yüzey Araştırmaları 2010 yılı araştırma sezonunda araziden toplanan 2045 adet küçük buluntu üzerine yapılan incelemelerin ilk sonuçları Hellenistik Dönem’de önemli bir üretici kent olan Bybassos ve evresinin Arkaik dönemden itibaren hacmi artan güney Ege ticaretinde aktif rol oynayan bir konumda olduğunu dūřünmemize neden olmuştur. 2010 yılı araştırmalarında incelenen seramiklerin büyük çoğunluğu Kapııkada yerleşimi ve nekropolünde ele geçmiştir. Özellikle 2 kmlik bir alanı kaplayan Nekropolde gerçekleşen yangından sonra bölgenin ağaçlandırılması sırasında çok sayıda seramik eser günişiğine çıkmış olup bölgede 39 adet mezar tespit edilebilmiştir. Yüzeyde kırık olarak bulunan eserler toplanarak envanterlenmiş ve tümlenebilen eserler restore edilerek Marmaris Müzesi’ne teslim edilmiştir. Seramik eserlerin arazideki dağılımları Kapııkada nekropolisinde yaygın ölü gömme geleneğinin pithoslar içinde inhumasyon şeklinde olduğunu göstermektedir. Arkaik dönemde yaygın olarak izlendiği üzere pithosların kapaklarının mortarlarla kapatılma geleneği Kapııkada nekropolisinde birçok mezarda tespit edilmiştir. Yüzeyde bulunan büyük boyutlu amphoraların da pithoslar gibi kullanıldığı belirlenmekle birlikte araştırmalarda lahitlere rastlanmamıştır. Gerek bebek mezarı olarak kullanılan gerekse mezar ritüellerinde kullanılan ticari amphoraların kökenleri bölgenin ticari ilişkilerini gösteren önemli kanıtlar olarak değerlendirilmelidir. Bu

verilere göre Gökova Körfezinin ticari rotalar üzerinde olmasından yararlanan Kapıcıkada yerleşiminin Güney Ege’de bulunan merkezlerin dışında Atina, Lesbos, Khios, Thasos, Mende gibi kuzeyde bulunan kentlerle hatta Kıbrıs ve Kuzey Suriye’de bulunan merkezlerle de ticari ilişkisinin bulunduğu ortaya çıkarılmıştır. Kapıcıkada nekropolisinde bulunan seramiklerin kronolojik incelemeleri mezarlık alanının İ.Ö. 7. Yüzyılın sonundan İ.Ö. 3. Yüzyılın başlarına kadar kullanıldığını belgelemektedir. Mezar buluntuları içinde 37 nolu mezar, parçaları kısmen tamamlanan bir terrakotta adak figürünü, restore edilen bir Korinth aryballosu ve kısmen tamamlanan bir kraterle birlikte parçalar halinde korunan boyunlu bir pithostan oluşan buluntularıyla İ.Ö. 6. Yüzyılın ortalarına ait olmalıdır (Resim: 7. 8). Kapıcıkada nekropolisinde tespit edilen tahrip olmuş mezarların çevresinden toplanan seramiğin büyük çoğunluğunun İ.Ö. 6. Yüzyıla tarihlendirilmesi mezarlık alanının bu tarihte yoğun olarak kullanıldığını göstermiştir. 1 nolu mezarın çevresinde bulunan atık tabakaları içinde bulunan kylix gibi ince seramik örnekleri tipolojik olarak bu kronolojiyle uyum göstermektedir (Resim: 9). Bu eserlerin içinde kökeni belirlenemeyen grupların arasında kil benzerlikleri olması yerel üretim ihtimalini de düşündürmektedir. 29 nolu mezarda parçalar halinde bulunan tutamaklı kase, kısmen tamamlanan bir kylix, bir mortar ve amphora parçaları bu mezarın da İ.Ö. 6. Yüzyılın ortalarına tarihlendirilmesine neden olmuştur. Kapıcıkada nekropolisinde 17 nolu mezarın atıkları arasında bulunan 9 adet pişmiş toprak ağırşakla birlikte bulunan kylix parçaları da bu mezar buluntusunu İ.Ö. 6. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmemize olanak sağlamaktadır (Resim: 10).

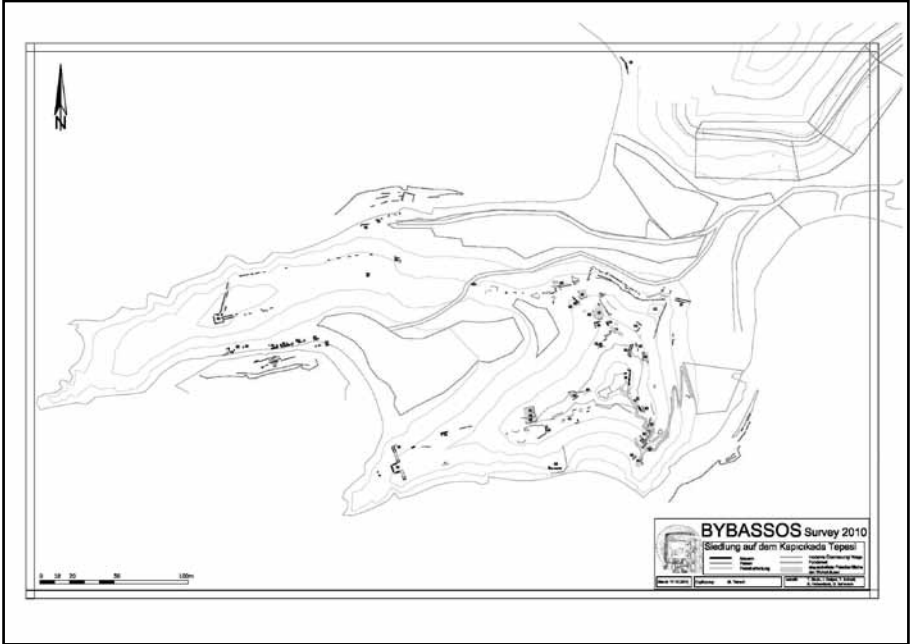
Orhaniye Köyü’nün artalanında gerçekleştirilen araştırmalarda özellikle tarım alanlarında ve işliklerin etrafında bulunan seramik eserler incelendiğinde bölgenin Erken Hellenistik Dönemde ve Geç Antik Dönemde aktif olarak kullanıldığı izlenmektedir. Ele geçen depolama kapları, pithoslar ve günlük kullanım seramiğine ait fragmanlar işletmelerin Erken Bizans Döneminde yoğun olarak kullanıldığını düşünmemize neden olmuştur. Bununla birlikte tarım alanlarında detaylı tarihleme yapmamıza olanak verecek ince seramik sınırlı olarak ele geçmiştir.

Arapmezarı Koyu olarak da adlandırılan BY-FS 101 nolu alanda seramikler bölgelere göre kodlanarak toplatılmıştır. Bu alanda bulunan fırın ve çevresinde İ.Ö. 6.yy sonuna tarihlendirilen ince seramiğin yanında amphoralar da ele geçmiştir. Bu amphoraların kil analizleri bölgede üretilen seramiğin hamurlarıyla paralellik göstermektedir. Böylece Miletos tipi olarak da tanımladığımız badem formulu amphoraların bu bölgede de üretildiklerine dair yeni bir kanıt ortaya çıkarılmıştır. Bölgede ele geçen ince seramiğin incelenmesi sonucunda alanın İ.Ö. 6. Yy'ın ortalarından İ.Ö. 3. Yüzyılın başlarına kadar kullanıldığı anlaşılmıştır (Resim: 11). BY-FS 101'de bulunan eserler arasında İ.Ö. 6. ve 5. Yüzyıllara tarihlendirilen kylixler, skyphoslar, kandiller ve amphoralar önemli yer tutmaktadır. Bu alanda ele geçen mantar formulu amphoralar da bu tipin en erken örnekleri arasında değerlendirilmektedir.

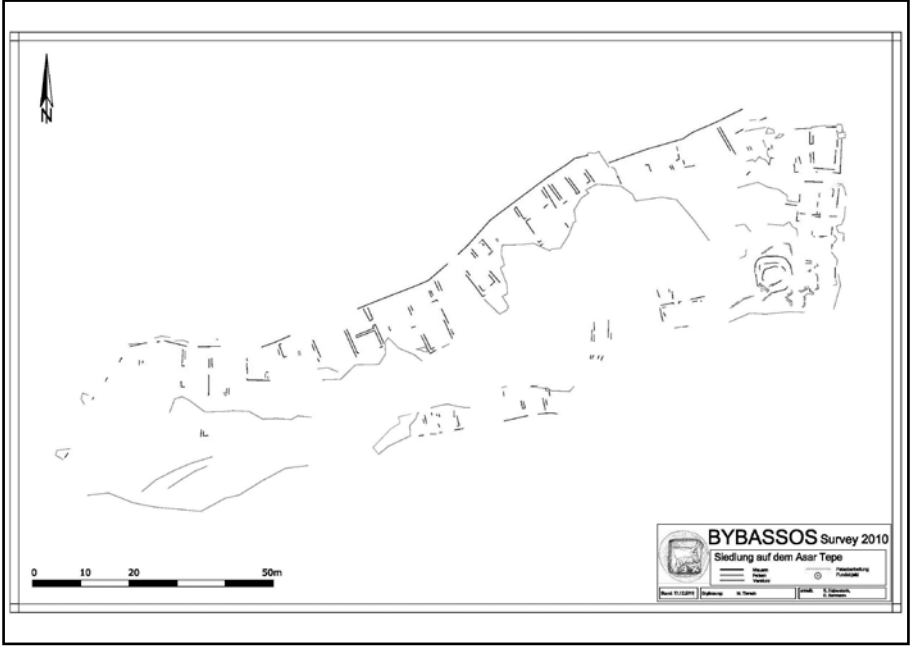
Asartepe'de gerçekleştirilen araştırmalar sonucu tespit edilen ve araziden toplanan seramikler bölgede Arkaik Döneme tarihlendirilen önemli bir yerleşim olduğunu kanıtlamaktadır. Geç Geometrik Dönem'e tarihlendirilen ince bantlı oinokhoeler ve amphoralara ait parçalar yerleşimin başlangıcı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu buluntular arasında bir erken korinth aryballosuna ait parça ve attika siyah figürüne ait bir fragman tarihleyici unsurlar barındırmaları açısından dikkate değer buluntulardır. Bunların dışında İonia kaseleri ve dor tipi tabaklara ait parçalar da bölgenin Erken dönem seramiğinin karakteristik örnekleridir. Ayrıca Asartepe'de yoğun olarak bulunan terrakotta heykelcik parçaları bölgede bir kült alanının da olabileceğine dair veriler sunmaktadır. Arazide tespit edilen demir cürufları bu bölgedeki endüstriyel faaliyetler üzerine yapılacak çalışmalarda da yol gösterici buluntular arasında değerlendirilmelidir.

Resim 1: Kapıcıkada yerleşimi görüntüsü

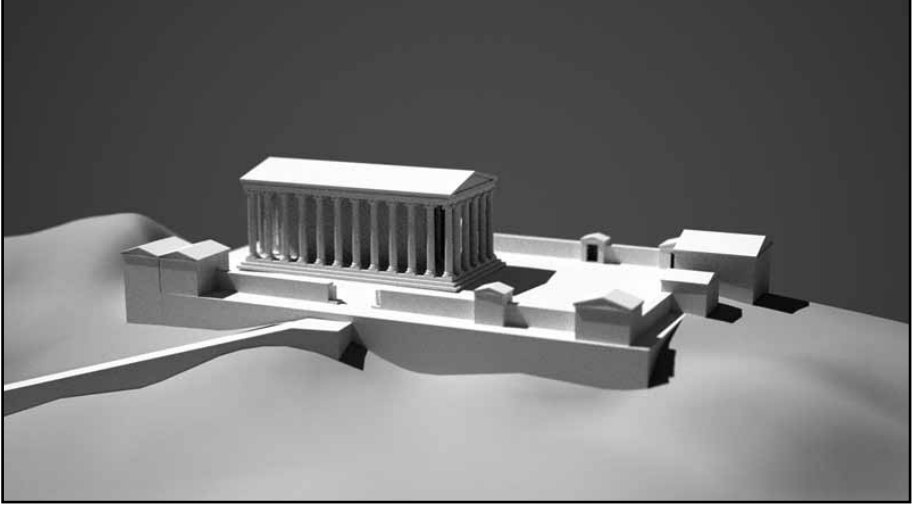
Resim 2: Kapıcıkada yerleşimi planı

Resim 3: Asartepe yerleşimi, yukarı yerleşimin planı

Resim 4: Asartepe yerleşimi, zirvedeki yumurta şekli yapı

Resim 5: Kastabos, tapınak terasının üç boyutlu rekonstrüksiyonu

Resim 6: Turgut, Kilise BY-FS 126

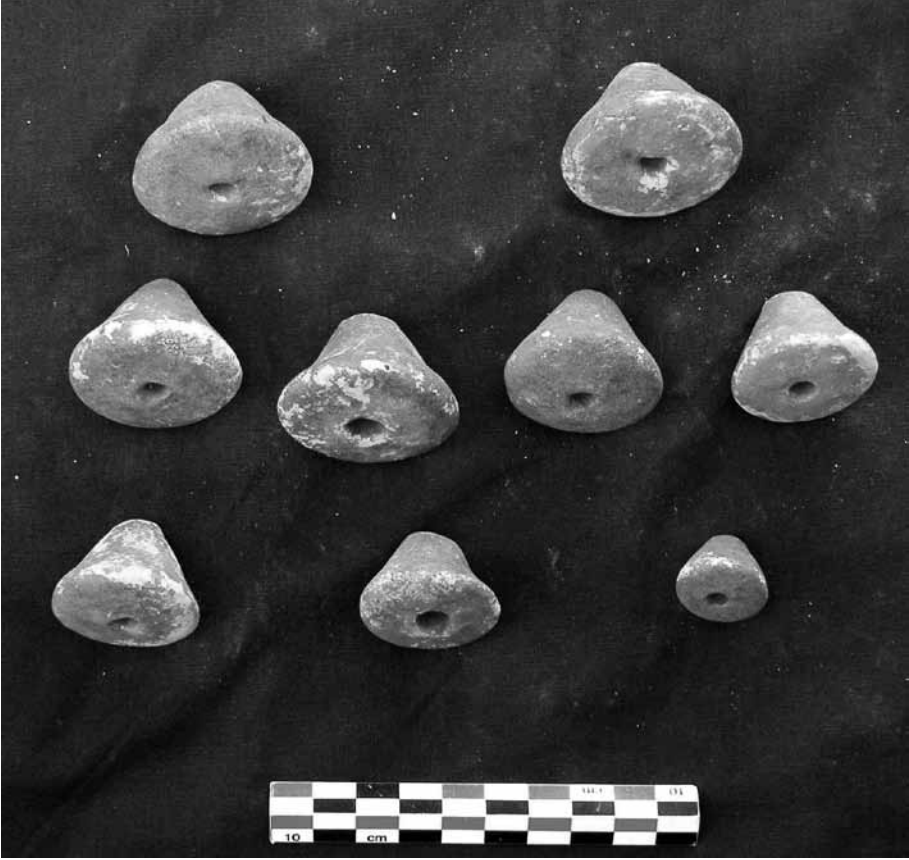
Resim 7: Kapıcıkada nekropolü, krater

Resim 8: Kapıcıkada nekropolü, aryballos

Resim 9: Kapıcıkada nekropolü, kylix

Resim 10: Kapıcıkada nekropolünden ağırşak (BY-FS 40TTT.10)

Resim 11: Arapmezarı Koyu seramiği (BY-FS 101B)

2010 YILI ÇANKIRI ÇORUM İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Tunç SİPAHİ*
Tayfun YILDIRIM

2010 yılı yüzey araştırmalarımız ağırlıklı olarak Çorum İl sınırları içinde sürdürülmüştür (Plan: 1). Eskişehir'de arkeolojik kazıların yeniden başlaması nedeniyle yüzey taramalarımız sırasında bu merkezden kuzey, doğu ve güneye doğru olan alanlardaki yerleşimler araştırılmıştır. 2010 yılı yüzey araştırmalarımızda tespit edilen noktalar aşağıda sıralanmıştır (Plan: 2)

1. Körkü Köyü Güney (Güni) Mevkisi (Resim: 1)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Kavşut Belediyesi, Körkü Köyü

40 06' 24,58822''K

34 25' 57,02191''D

985 m.

Köyün güneyinde yer almaktadır. Hitit yerleşimine ait seramik izleri var. Çok fazla tahribat gerçekleştirilmemiş. Vatandaşlarla yapılan konuşmalar sırasında " Tapur" olarak adlandırılan mevkide eski kalıntılar olduğu söylendi. Yine yakın çevredeki Yazı mevkisinde Roma taban kiremitleri belirlendi.

* Doç.Dr.Tunç Sipahi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE. sipahi@ankara.edu.tr , Prof.Dr.Tayfun Yıldırım, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE.
Yüzey araştırmamızda Bakanlık temsilcisi olarak Yıldırım İnal yer almıştır.

2. *Çalyayla Köyü Güney Mevkisi (Resim: 2)*

Çorum İli, Merkez İlçe, Çalyayla Köyü

40 41' 03,24119''K

34 46' 59,44452'' D

1388 m.

Kızılırmak'a bakan, bölgeye hâkim bir konumdadır. Yerleşim geniş bir alana yayılmış, Roma dönemi mezar küplerine ait parçalar görüldü. Çevrede çok az sayıda M.Ö.2. bin yıl seramik parçası belirlendi.

3. *Dağbaşı Mevkisi*

Çorum İli, Merkez İlçe, Çalyayla Köyü'ne bağlı Dağbaşı Mevkisi

40 40' 49,54744''K

34 45' 13,56763'' D

488 m.

Bölge dağlık engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Buradaki Dağbaşı Köyü'nde bir evin köşesinde haç işareti olan bir taş görüldü (Resim: 4). Ayrıca yakındaki Mollanın bağı mevkisinde de mimari elemanlar tespit edildi.

4. *Mollanın Bağı Mevkisi (Resim: 3)*

Çorum İli, Merkez İlçe, Çalyayla Köyü'ne bağlı Dağbaşı Mahallesi.

40 41' 11,20087'' K

34 45' 35,23918'' D

992 m.

Eğimli bir arazide yer alan bir mezarlık ile yerleşim alanı tespit edildi. Burası günümüzde bağ olarak kullanılan bir alandır. Çevrede G. Roma

kiremitleri mevcut. Yüzey taraması sırasında ortası oyuk bir taş görüldü (Resim: 5). Kızılpınar mevkinde kalıntılar devam etmektedir.

5. Türkerler Güneydoğu Mevkisi (Resim: 6)

Çorum İli, Merkez İlçe

40 39' 43,22129'' K

34 52' 04,11848'' D

997 m.

Köyün güneydoğusundaki yamaçlarda G.Roma, Bizans dönemi taban döşeme parçaları ve küp mezar parçaları mevcuttur. Mezar hediyesi olabilecek seramik kırıkları da görüldü. Ayrıca aynı bölgede küçük boyutlu bir tümülüs belirlendi. Çevrede kaçak kazı izleri tespit edildi.

6. Yoğunpelit Turgut Köyleri arası Eski Tunç Çağı (ETÇ) mezarlığı (Resim: 7)

Çorum İli, Merkez İlçe, Turgut Köyü

40 28' 52,14193'' K

35 03' 12,66063'' D

1090 m.

Kutluca'ya giden yol üzerinde. Yoldan uzakta küçük bir kayalık alan üzerinde, tüm bölgeyi gören bir yerdedir. Hemen yanında küçük dar bir vadi mevcuttur. Çevrede kaçak kazı izleri var. Mezarlara ait kırık sal taşları ve küp parçaları görüldü. Bozulmamış taş çevrikler tespit edildi. Seramiklerin tamamının Eski Tunç Çağı'na ait olduğu belirlendi (Resim: 8).

7. *Kirazlıpınar Yazıtı*

Çorum İli, Merkez İlçe, Kirazlıpınar Köyü

40 17' 45,85448'' K

35 05' 24,76646'' D

1168 m.

Mollahasan'dan sonra Kirazlıpınar köyü arazisi sınırları içinde sulak bir alanın içindeki kaya kütesinin düzlenmiş yüzeyinde G.Roma-Bizans dönemi yazıtı tespit edildi. Yazıt, haçlarla bezelidir. Yazıtın yer aldığı kayanın arkasında bir pınar mevcuttur. Defineciler tarafından kayaların bir kısmı kırılmış, kayalığın bazı yerlerinde dinamit delikleri açılmıştır. Ayrıca çevrede haç motifli bir taş görüldü.

8. *Karacaören Höyük (Resim: 11)*

40 28' 34,85064'' K

35 07' 45,23826'' D

1073 m.

Köyden sonra kuzeye doğru çeşmeyi geçince yolun sonunda geniş bir alana yayılmış büyük bir höyüktür (Resim: 12). Höyüğün bir ucunda köy camisi var. M.Ö.3,2 ve 1. bin yılın yanı sıra Klasik dönem seramikleri mevcuttur (Resim: 13). Burası bölgedeki merkezi bir M.Ö.2. bin yerleşimi niteliği taşımaktadır.

9. *Sorkoğlan Köyü ETÇ Yerleşimi (Resim: 14).*

Çorum İli, Mecidözü İlçesi, Sorkoğlan Köyü

40 27' 44,87659'' K

35 08' 05,30379'' D

1138 m.

Köyün hemen güneyinde çok zayıf bir yerleşimdir. Yolun kenarında bir tepenin yamaç ve yüksek kesimlerinde nadir ETÇ seramikleri yüzeye yayılmış durumdadır (Resim: 15). Tepe kesiminde kaçak kazı çukuru tespit edildi.

10. Yaylacık Köyü Güney Mevkisi

Çorum İli, Ortaköy İlçesi, Yaylacık Köyü

40 16' 21,79296'' K

35 04' 38,07524'' D

1243 m.

Bu bölgede sürdürülen yüzey taramaları sırasında bir evin arkasında Roma dönemi mezarlığına ait izlerin mevcut olduğu belirlendi. Roma döneminin uzun formlu lahitlerine ait parçalar görüldü.

11. Yaylacık Tekke Mevkisi

Çorum İli, Ortaköy İlçesi, Yaylacık Köyü

40 17' 11,14413'' K

35 05' 10,04986'' D

1422 m.

Yaylacık Köyü. Bölgenin en yüksek noktasında kayalık bir tepenin üstünde yer alan bir ibadet alanı mevcuttur. Çevre halkı tarafından bilinen ve ziyaret edilen bir yerdir. Alan çevresinde ETÇ seramikleri mevcuttur. Buradan Kızılhamza höyüğü görülebilmektedir.

12. *Soğucak Höyük*

Çorum İli, Alaca İlçesi, Soğucak Köyü

40 14' 28,78810'' K

35 03' 49,24913'' D

1181 m.

Soğucak köyünün içinde yer almaktadır. Höyük üzerinde yapılaşma var. Doğu etekleri kepçe ile düzlenmiş tarla haline getirilmiştir. ETÇ, Hitit ve Klasik çağlara ait seramik parçaları mevcuttur. Bölgeyi gören ve yola hâkim bir noktada yer almaktadır. Seramik buluntularının ışığında Eski Hitit dönemine ait orta büyüklükte bir yerleşime sahip olduğu anlaşılmaktadır.

13. *Kalecik Kaya Kale Mevkisi*

Çorum İli, Alaca İlçesi, Kalecikkaya Köyü

40 06' 50,61281'' K

34 40' 59,59046'' D

1125 m.

Köyün içinde bir kayalık alanda yüksekçe bir seviyede yer almaktadır. Üstündeki düzlükte ve eteklerinde seramik parçaları görüldü. M.Ö.3, 2 ve 1. bin yıllara ait seramikler mevcuttur. İstasyon niteliğinde küçük bir yerleşimdir. Yakın çevrede dağınık durumda başka yerleşimlerin varlığı da belirlenmiştir. Bunların arasında en belirginini Kale mevkisi oluşturmaktadır.

14. Miyane Sultan Köyü

Çorum İli, Alaca İlçesi

40°17'24.37" K

34°57'41.46" D

1140 m.

Köyün kuzey yamaçlarını kesen yolun oluşturduğu kesitte M.Ö..3. ve 2. bin yıl seramikleri görüldü. Köy yolu yerleşimi kesmiş olup oluşan kesitte seramikler mevcuttur.

15. Miyane Sultan Tekke Mevkisi (Resim: 9)

Çorum İli, Alaca İlçesi, Miyanesultan Köyü

40°17'12.07" K

34°57'22.58" D

950 m.

Buradaki Tekke, köyün yaklaşık 2 km. aşağısında vadiye inen bir yolda düzlük bir alana yerleştirilmiş basit bir yapıdır. Avlusuna yerleştirilen iki adet antik sütun parçasının arasına uzunca bir lahit mezar yapılmıştır. Tekkenin avlu duvarında devşirme durumda yer alan insan tasvirli bir yazıt parçası ile Arap harfleri ile yazılı bir başka parça görüldü. Avlu çevresinde ve vadiye doğru olan yamaçlarda G.Roma ve Bizans seramikleri tespit edildi (Resim: 10). Günümüzde bir tekkenin yer aldığı bu bölgenin kutsallığının çok eskilere dayandığı anlaşılmaktadır.

16. *Çırçır Köyü Karadere Mevkisi ETÇ yerleşimi*

Çorum İli, Alaca İlçesi, Çırçır Köyü

40 15' 58,94650'' K

34 52' 39,81471'' D

1031 m.

Köyün güneydoğusunda yer alan bir yamaçta geniş yayılım gösteren bir yerleşimdir. ETÇ'nin yanı sıra Roma yerleşim izleri de var. Yerleşim kayalık alan üstünde ve çevresinde devam ediyor. Daha önce bölgede Çırçır Höyük müze tarafından görülmüş ve bir başkasının tespiti heyetimiz tarafından geçmiş yıllarda yapılmıştır. Yerleşim, Değirmenözü vadisine bakan yüksek bir noktadadır. Köy girişinde de haç tasvirli bir mimari eleman tespit edildi.

17. *Alaca üzeri mevkisi*

Çorum, Alaca İlçesi

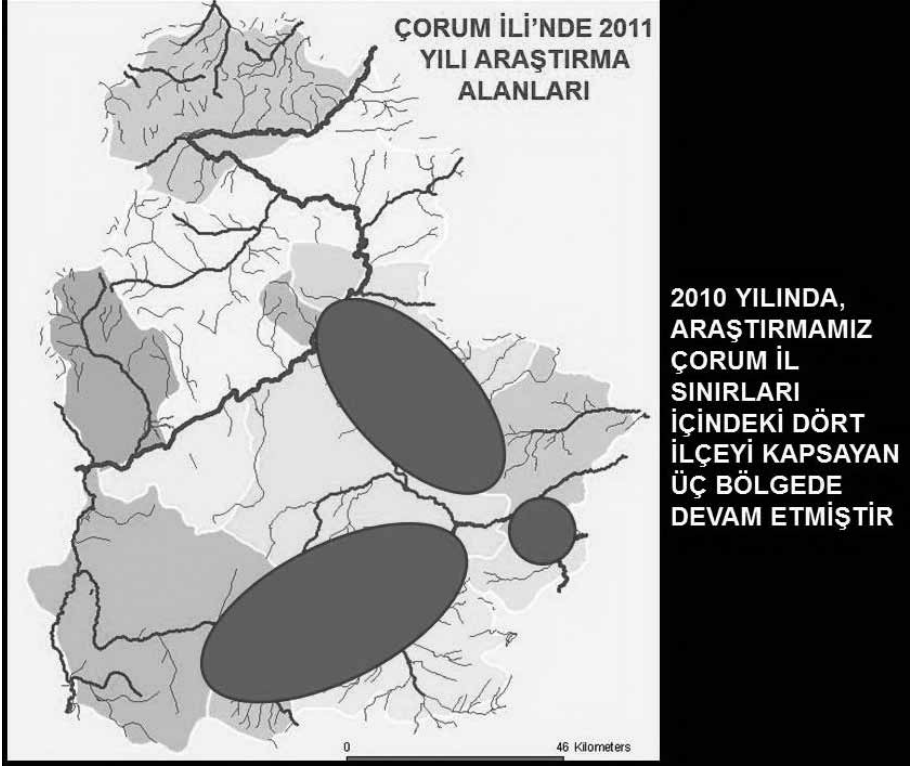
40° 9'48.01''K

34°47'47.84''D

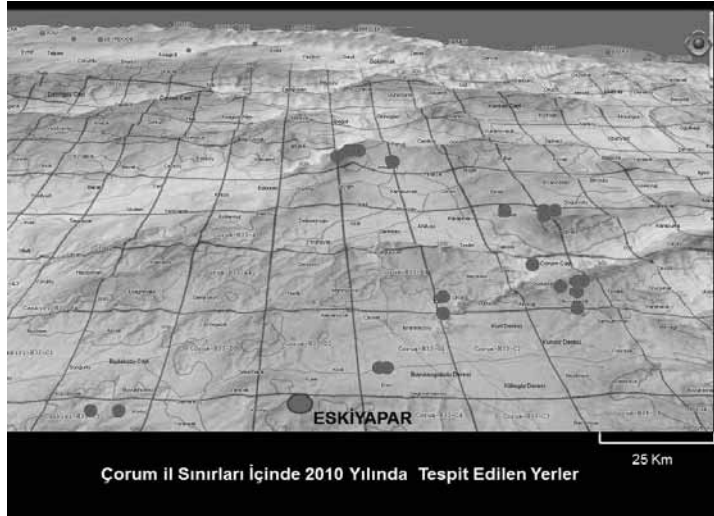
943 m.

Hüseyinabad ovasında Eskiypar'dan doğuya doğru giderken yolun solunda yer alan yayvan bir yerleşim yeridir. Yerleşim geniş bir alana yayılmıştır. Taşlı ve hafif engebeli bir arazi üzerinde M.Ö.3-2, eteklere doğru ortaçağ seramikleri görüldü ve derlendi.

2010 yılı araştırma programı yukarıdaki sonuçlarla tamamlanmış bulunmaktadır. 2011 yılında bu yılın sonuçları doğrultusunda araştırmalara devam edilecektir.

Plan: 1

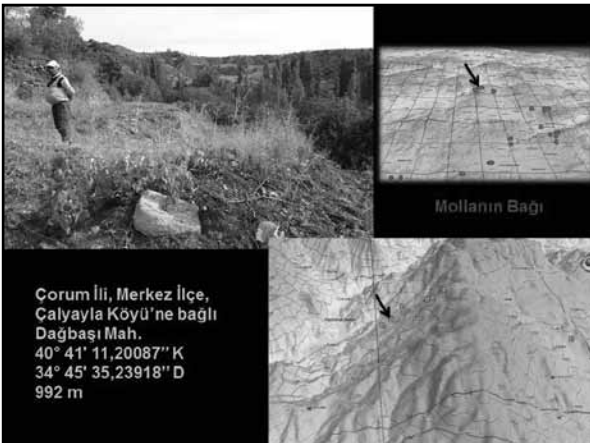
Plan: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

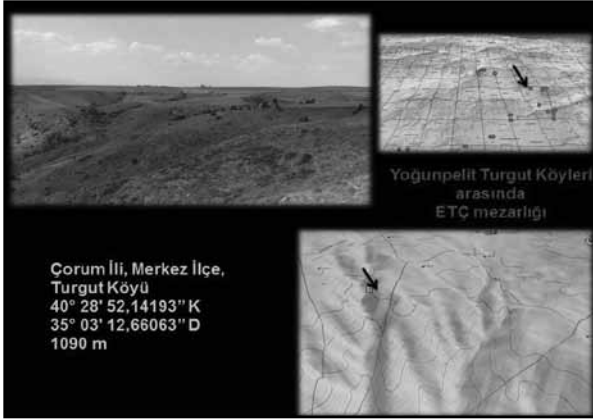
Resim: 4

Resim: 5

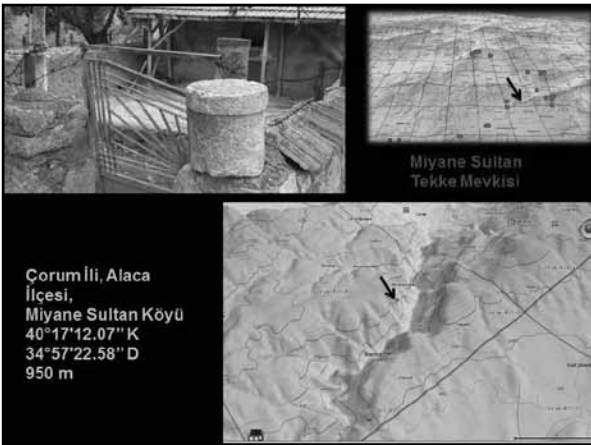
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

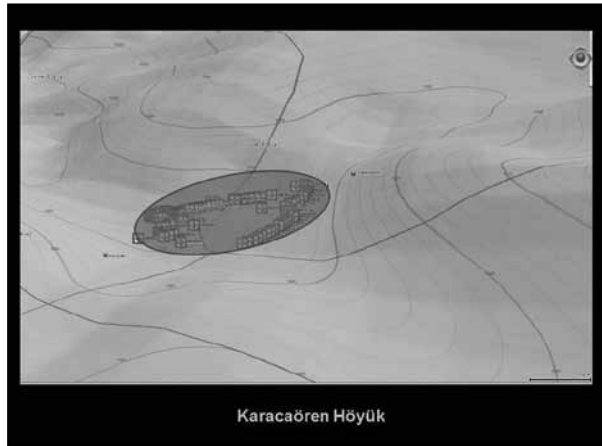
Resim: 9

Resim: 10

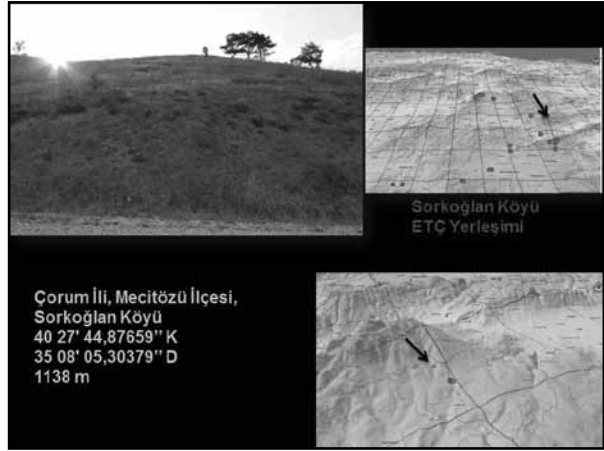
Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

KAYSERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI PROJESİ (KAYAP) 2010 YILI ÇALIŞMALARI

Fikri KULAKOĞLU*

Kutlu EMRE

Ryoichi KONTANI

Sabahattin EZER

Kültepe-Kaniş Kazıları bünyesinde, Kayseri İli sınırları içinde, eski ticaret yollarının ve yerleşimlerinin araştırılmasına yönelik hazırlanan “Kayseri Arkeolojik YüzeY Araştırması Projesi” (KAYAP)¹ kapsamında yürütülen yüzeY araştırması 2010 sezonu çalışmaları, 21 Ağustos 2010-24 Eylül 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir².

Çalışmalara Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu, Prof. Dr. Kutlu Emre, Doç. Dr. Ryoichi Kontani, Yrd. Doç. Dr. Sabahattin Ezer, GIS Uzmanı Dr. Yuichi Hayakawa, Arkeologlar Dr. Yuji Yamaguchi, Hiroshi Sudo ve arkeoloji öğrencisi, Yuri Kishida heyet üyesi olarak katılmışlardır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nu, Kayseri Müzesi’nden Hamdi Oktay temsil etmiştir.

* Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu, Ankara Üniversitesi DTCF Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE, 06100.

Prof. Dr. Kutlu Emre, Ankara Üniversitesi DTCF Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE, 06100.

Doç. Dr. Ryoichi Kontani, Department of Contemporary Sociological Studies, Notre Dame Seishin University, JAPAN

Yrd. Doç. Dr. Sabahattin Ezer, Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Altınşehir-Adıyaman/TÜRKİYE

1 Kulakoğlu, F., et. al. 2010 “Kayseri Arkeolojik YüzeY Araştırmaları Projesi (KAYAP) 2008 Yılı Çalışmaları Sonuç Raporu”, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 305-317; Kulakoğlu, F., et. al. 2011 “Kayseri Arkeolojik YüzeY Araştırmaları Projesi (KAYAP) 2009 Yılı Çalışmaları Sonuç Raporu”, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 409-428

2 2010 yılı Kayseri Arkeolojik YüzeY Araştırması Projesi’nin gerçekleştirilmesinde katkıları geçen tüm kurum ve kuruluşlar ile yöneticilerine teşekkürlerimizi sunarız. Kayseri Müzesi Müdürlüğü, 2010 yılı Kayseri Arkeolojik YüzeY Araştırması Projesi’nin gerçekleştirilmesi için her türlü katkısı yaptı. Çalışmalarımızın sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan Kayseri Müzesi Müdürlüğü’ne, başta Sayın Müdür Hamdi Biçer olmak üzere tüm Müze çalışanlarına teşekkür ederiz. Bakanlık Uzmanı olarak kazılarımızda görev alan Kayseri Müzesi Arkeologu Sayın Hamdi Oktay’ın katkıları sayesinde, çalışmalarımız çok daha sağlıklı bir şekilde yürütülebildi. Kendilerine ayrıca teşekkür ederiz.

2010 KAYAP kapsamında aşağıdaki yerleşim yerleri ve güzergâhları araştırılmıştır (Harita: 1).

1. Zekaltı Höyük

36°02'18.9"E

38°41'05.77"N

Bünyan İlçesi, Köprübaşı Köyü'nün (Eski Adı Ekrek) 2 km kuzeyinde, tarla üzerinde yer alan bir höyüktür (Resim: 1). Söz konusu höyüğün adı, S. Güneri'nin raporunda Delihöyük olarak geçmektedir³. Höyüğün tepesi, kaçak kazı nedeniyle tahrip edilmiştir. Tahrip edilen çukurlardan birinde en az 2.5 m. yüksekliğinde taş duvarı görülmektedir. Höyük yüzeyinden bol miktarda Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları toplanmıştır. Bunların içinde Alışar III dönemine ait seramik parçaları da vardır. Az miktarda Orta Tunç ve Demir Çağı'na ait parçalar da bulunmuştur (Resim: 2).

2. Çakıllı Pınar

35° 56'44.45"E

38° 47'25.24"N

Bünyan İlçesi, Süksün Kasabası, Kayseri-Malatya karayolu üzerinde, Bünyan'ın 10 km. güneydoğusunda yer alır (Resim: 3). Çakıllı Pınar Höyük, S. Güneri tarafından daha önce ziyaret edilmiştir⁴. Höyük, doğal kaya üzerinde yer almaktadır. Höyüğün ortasında büyük bir kaçak kazı sondajı vardır. Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur (Resim: 4).

3 Güneri, A. S. 2005, "Orta Anadolu Höyükleri 1998 Yılı Çalışmaları: Kayseri'de Arkeolojik Keşifler" *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya I*, 47-86, (s. 47). Kesin olmamakla beraber daha önce G.H. Brown tarafından ziyaret edilmiş olabilir (Brown, G. H. 1967, "Prehistoric Pottery from the Antitaurus" *Anatolian Studies XVII*, 123-164 (s. 127, fig. 1).

4 Güneri, A. S. 2005, "Orta Anadolu Höyükleri 1998 Yılı Çalışmaları: Kayseri'de Arkeolojik Keşifler" *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya I*, 47-86 (s. 48).

3. Elbiz Tümülüsü

35°46'43.20"E

38° 51'01.05"N

Melikgazi İlçesi, Ağırnas Kasabası, Kızılıcihan Mevkiinde, Bünyan İlçesi'nin 7 km. batısında, Kayseri- Bünyan karayolunun ise 1 km. güneyinde yer alır. Uzaktan bakınca bir yığma halinde, fakat yüzeyinde Tümülüs'lere özgü yumruk büyüklüğünde taşlar görülmektedir. Tümülüs'ün yüzeyinden az miktarda Roma Çağı'na ait seramik parçaları toplanmıştır.

4. Kurttepesi

36°08'12.29"E

38°36'15.00"N

Pınarbaşı İlçesi, Saçlı Köyü'nün 100 m. doğusundadır. Zamantı Irmağı'nın kenarında, kesik konik biçimli, doğal bir teras üzerinde yer almaktadır (Resim: 5). Daha önce, G. H. Brown tarafından ziyaret edilmiştir⁵. Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı (gri renginde seramiği dahil) ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları toplanmıştır (Resim: 6). Zamantı Irmağı ve onu izleyen vadi, Toros Dağları'ndan kuzeye, yani Sivas istikameti için uygun bir ticaret yoludur. Karakuyu/ Hitit Barajı ve İmamkulu, birbirine Zamantı Irmağı ile bağlıdır. Bu bakımdan Zamantı Irmağı boyunca tek büyük merkez olan Kurttepesi, oldukça önemli bir yere sahiptir.

5. Ağın Çeşmesi (Tümülüs)

35°58'49.23"E

38°36'49.44"N

Bünyan İlçesi, Yünören Köyü'nün 3.5 km. kuzeydoğusunda, doğal kaya

5 Brown, G. H. 1967, "Prehistoric Pottery from the Antitaurus" *Anatolian Studies* XVII, 123-164 (s. 27, fig. 1).

üzerinde yer almaktadır. Demir Çağı, Roma Çağı ve çok az miktarda Orta Tunç Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.

6. Tumba Höyük/Tümülüs

35°57'53.08"E

38°58'34.95"N

Bünyan İlçesi, Karacaören Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda, tarla içinde yer alan bir yığma tepedir. Tümülüs höyük üzerine yapılmıştır. Özellikle Eken Tunç Çağı'na ait seramik (Alışar III dahil) parçaları bol miktarda ele geçmiştir. Bunun dışında az miktarda Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramiklerde vardır.

7. Koyunabdal Höyük/Tümülüs

36°02'05.86"E

38°57'09.99"N

Bünyan İlçesi, Koyunabdal Kasabası'nın 50 m. kuzeybatısında yer alır. Söz konusu Tümülüs, Tumba Höyük'te olduğu gibi bir höyük üzerine yapılmıştır. Bundan dolayı höyük tahribata uğramıştır. Tümülüs'ün etrafından Erken Tunç Çağı seramik parçalarını kolay bir şekilde toplamak mümkündür. Bunun dışında Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları da ele geçmiştir.

8. Purağıl - Derindere

36°05'18.30"E

38°56'43.80"N

Bünyan İlçesi, Koyunabdal Kasabası'nın 4.5 km. doğusundadır. Ova içinde hafifçe yükselen yığma tepede ve çevredeki tarlada seramik parçaları

bulunmaktadır. Az miktarda Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları toplanmıştır. S. Güneri tarafından Purağıl Yayla olarak belirtilen doğal kaya üzerinde, 50 m. yükseklikte olduğu belirtilen yerleşme bulunamadı⁶. Köy sakinlerine göre Bünyan-Kahramanmaraş yolu (ipek yolu), bu dere üzerinden geçmiştir.

9. Saltepesi Höyük

35°53'34.17"E

38°35'40.30"N

Tomarza İlçesi, Kızılıören Köyü'nün 2,5 km. kuzeybatısında yer almaktadır (Resim: 7). Höyük, S. Güneri tarafından Kızılıören olarak belirtilmiştir⁷. Saltepesi Höyük, doğal kaya üzerinde kurulmuştur. Ayrıca höyüğün doğu tarafı teras şeklindedir. Höyüğün tepesi ve kenarları define kazıları tarafından tahrip görmüştür. Söz konusu defineci çukurlarında en az 2 metre yüksekliğinde bir taş duvar görülmektedir. Yüzeyinde bol miktarda Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları toplanmıştır. Bunun dışında, Höyük'ün teras kısmında, az miktarda da olsa Orta Tunç Çağı'na ait seramik parçaları ele geçmiştir. (Resim: 8).

10. Mahzemin Höyük Yanı

35°19'26.59"E

38°51'33.57"N

Kocasinan İlçesi, Mahzemin Kasabası'nın 60 m. kuzeydoğusundadır. Küçük ve alçak bir yerleşmedir. Tarım arazisi ve yerleşim yeri olarak kullanıldığından büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Kesitteki tabakalarda kül görmek mümkündür. Yüzeyinde az miktarda Erken Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.

6 Güneri, A. S. 2005, "Orta Anadolu Höyükleri 1998 Yılı Çalışmaları: Kayseri'de Arkeolojik Keşifler" *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya* 1, 47-86 , (s. 48).

7 Güneri, A. S. 2005, "Orta Anadolu Höyükleri 1998 Yılı Çalışmaları: Kayseri'de Arkeolojik Keşifler" *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya* 1, 47-86 , (s. 47).

11. *Mahzemin Höyük*

35°19'13.94"E

38°51'31.49"N

Kocasinan İlçesi, Mahzemin Kasabası'nın 30 m. kuzeydoğusundadır. Yuvarlak bir yığma tepedir. Höyüğün ortası ve kenarlarında defincilerin açtığı çukurlar bulunmaktadır. Yüzeyindeki bitki örtüsü seramik parçalarının bulunmasını oldukça zorlaştırmıştır. Az miktarda Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'na ait seramik parçaları, bol miktarda ise; Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.

12. *Soğulca Höyük*

35°21'31.43"E

38°49'00.70"N

Kocasinan İlçesi, Molu Köyü'nün 2 km. kuzeybatısındadır. Doğal kaya üzerinde yer alan yuvarlak bir yığma tepedir (Resim: 9). Kayseri İli sınırları içerisinde ekibimiz tarafından şimdiye kadar yapılan araştırmalarda, Soğulca Höyük'ün en fazla tahrip edilmiş höyük olduğu görülmüştür. Büyük iş makineleri ile höyüğün her tarafı büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Hemen hemen höyüğün 2/3'ü yok olmuştur. Açılan çukurun kesitinde en az 2 m. yüksekliğindeki taş duvarlar görülmektedir. Yüzeyde ve kesitte bol miktarda Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur. Boyalı seramiklerden sadece bir tane parça görülmüştür. Bunun dışında Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağı ve az sayıda Demir Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur (Resim: 10).

13. *Hacafer 1*

35°11'45.96"E

38°37'51.64"N

İncesu İlçesi'nin 1.5 km. kuzeydoğusundadır. Kayseri-Niğde karayolu üzerinde yer almaktadır (Resim: 11). Höyüğün güneybatısında demiryolu istasyonu bulunmaktadır. Tam yuvarlak yığma bir tepedir. Kuzeydoğu köşesinde büyük bir tahribat oluşmuştur. Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları dikkat çekmektedir. Bunların dışında az miktarda Orta Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ait seramik parçaları da bulunmaktadır (Resim: 12).

14. Hacafer 2

35°11'36.67"E

38°37'35.06"N

İncesu İlçesi'nin 1.5 km. kuzeydoğusunda, Hacafer 1 Höyük'ün 500 m. batısında yer almaktadır (Resim: 13). Daha önce I. Todd ve S. Omura tarafından araştırılmıştır⁸. Söz konusu araştırmacılar tarafından daha önce Kumluk Tepe olarak isimlendirilen yer, kesin olmamakla birlikte Hacafer 2 olmalıdır. Höyükte aşırı tahribat olmuştur. Yüzeyinde obsidyen taşları mevcuttur. (Resim: 14)

15. Topalınpınarı

35°17'41.08"E

38°24'54.44"N

Develi İlçesi, Çayırözü Köyü'nün 500 m. güneyinde, Sazlık Kanalı'nın hemen yanında, kayalık bir alanda yer almaktadır. Höyük ilk olarak S. Fujii tarafından keşfedilmiştir⁹. Yeni açılmış olan su kanalının kenarındaki hafriyat içinde obsidyen parçalarına rastlanılmıştır. Ayrıca yüzeyde bulunan seramik

8 Todd, I. 1980, *The Prehistory of Central Anatolia I: Studies in Mediterranean Archaeology* 50, Göteborg, (s. 40); Omura, S. 1992 "1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzeysel Araştırmaları" IX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 541- 560, (s. 542).

9 Omura, S. 1992 "1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzeysel Araştırmaları" IX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 541- 560, (s. 542);

Fujii, S., 1995 "Hacıbeyli Höyük: A Pre-pottery Neolithic Site in the Yay-Gözü Lake Basin, Central Anatolia", *Essays on Ancient Anatolia and its Surrounding Civilizations*, 131-152 (s. 133, fig.1).

parçaları Kalkolitik Çağ'a aittir.

16. İkitepe 1

35°19'13.06"E

38°25'07.18"N

Develi İlçesi, Çayırözü Köyü'nün 2 km. doğusunda yer almaktadır. Üç höyük bir arada yer almaktadır. Aralarında yaklaşık olarak 400 m.lik bir mesafe bulunmaktadır. Daha önceleri S. Omura ve S. Girginer tarafından gezilmiştir¹⁰. Orta Tunç Çağı'na ait seramik parçaları bol miktarda bulunmuştur. Bunun dışında Alişar III, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları da az miktarda ele geçmiştir.

17. İkitepe 2

35°19'19.73"E

38°25'06.96"N

Birinci Höyüğün hemen doğusunda yer almaktadır. Erken Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları az miktarda bulunmuştur.

18. İkitepe 3

35°19'34.52"E

38°25'30.65"N

Kayalık bir yerde kurulmuştur. I. Höyüğün 500 m. kuzeyindedir. Höyüğün kuzey yamacından, Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları toplanmıştır.

10 Omura, S., 1992 "1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüze Araştırmaları" IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 541- 560, (s. 546); Girginer, K. S. 2007, "2002-2006 Yılları Kapadokya ve Kilikya yüze Araştırmaları: Genel Bir Değerlendirme" *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları (Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı)*, B. Can, et. al., (ed), İstanbul, 231-266 (s. 240).

19. İkitepe Arası

35°19'49.79"E

38°25'24.95"N

Üç Höyük'ün ortasında düz bir alanda yer almaktadır. Az miktarda Erken Tunç Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.

20. Soysallı 1

35°20'50.43"E

38°24'37.75"N

Develi İçesi, Soysallı Köyü'nün 3.5 km. kuzeybatısında ana yolun kuzeyinde yola yaklaşık 500 m. uzaklıkta yer alır. Üç höyük bir arada yer almaktadır. Höyüklerin arasındaki mesafe yaklaşık olarak 400 m. dir. Dördüncü yerleşim yeri ise düz bir arazi şeklinde olan tarlada yer almaktadır. Roma Çağı'na ait çok az miktarda seramik parçaları bulunmuştur.

21. Soysallı 2

35°20'53.32"E

38°24'15.19"N

Birinci Höyük'ün doğusunda yer almaktadır. Doğal kaya üzerinde kurulmuş, çok az miktarda Roma Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.

22. Soysallı 3

35°21'07.15"E

38°24'14.67"N

İkinci Höyüğün kuzeyinde yer almaktadır. Doğal kaya üzerinde kurulmuş, çok az miktarda Roma Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.

23. *Soysallı 4*

35°20'45.46"E

38°24'23.20"N

Birinci ve ikinci Höyük arasında bulunan düz arazi şeklindeki tarlada yer almaktadır. Çok az miktarda Roma Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.

24. *Çardakbaşı Höyük*

35°21'56.49"E

38°22'30.99"N

Develi İçesi, Soysallı Köyü'nün 500 m. güneyinde, kayalık alanın yanında, yerden çıkan su kaynağının kenarında bulunmaktadır. Höyüğün batı tarafında kaçak kazı izlerine yer yer rastlanılmaktadır. Daha önce S. Güneri ve S. Girginer tarafından ziyaret edilmiştir¹¹. Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları toplanmıştır. Özellikle Demir Çağı'na ait seramik parçaları bol miktarda bulunmuştur.

25. *Kadılar Höyük*

35°21'45.90"E

38°07'58.26"N

Yahyalı İlçe merkezinin kuzeyinde, Kayseri istikametinden İlçe'ye giriş karayolunun hemen sağ tarafında yer almaktadır. Söz konusu höyük, daha önce S. Girginer tarafından ziyaret edilen Fethullah Höyük olabilir¹².

11 Güneri, A. S. 2005, "Orta Anadolu Höyükleri 1998 Yılı Çalışmaları: Kayseri'de Arkeolojik Keşifler" *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya 1*, 47-86, (s. 49-50); Girginer, K. S. 2007, "2002-2006 Yılları Kapadokya ve Kilikya Yüzeý Araştırmaları: Genel Bir Değerlendirme" *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları (Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı)*, B. Can, et. al., (ed), İstanbul, 231-266 (s. 240).

12 Girginer, K. S. 2007, "2002-2006 Yılları Kapadokya ve Kilikya Yüzeý Araştırmaları: Genel Bir Değerlendirme" *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları (Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı)*, B. Can, et. al., (ed), İstanbul, 231-266 (s. 265, Harita 13).

Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ait seramik parçaları bulunmuştur.

26. Müşevge (Menekşe)

36°01'41.51"E

38°30'17.52"N

Pınarbaşı İlçesi, Aşağı Söğütlü Köyü'nün yaklaşık 2,2 km. güneyinde, Zamantı Irmağı'nın kenarında, dik kayalıkların eteğinde yer almaktadır. Roma Çağı'na ait bir yerleşim yeri olmalıdır. Araştırmada Roma Çağı'na ait seramik ve cam parçaları bulunmuştur. Ayrıca kabartma taşlar mevcuttur. Kayalık arazi üzerinde de ana kayaya oyulmuş lahit bulunmaktadır.

27. Uzunkaya Höyük

35°56'58.18"E

39°04'04.76"N

Sarıoğlan İlçesi, Güzelyazı mevkiinde, İlçe merkezine yaklaşık 2 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Yolun hemen kenarında tarım yapılan arazi üzerinde yer almaktadır. Yaklaşık 10 m. yükseklikte 122 m. çapındadır. Doğal kaya üzerinde bulunmaktadır. Uzunkaya Höyük, kaçak kazılar nedeniyle aşırı derecede tahribata uğramıştır. Çok az sayıda Erken Tunç Çağı'na ait seramik parçaları mevcuttur. Bunun dışında Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Çağı'na ait seramik parçaları da bulunmuştur.

28. Kuruca

35°42'30.73"E

38°58'24.46"N

Bünyan İlçesi, Karakaya Kasabası, Kuruca mevkiinde, köyün hemen üst tarafında yer alan bazalt kayalık ve vadi içerisinde yer almaktadır. Büyük kayalıklarla kaplı arazi içerisinde yer aldığı için burasının bir höyük olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varılamamıştır. Kayalık arazinin çok önceleri, heyelan sonucunda kaymış olabileceği tahmin edilmektedir. Kayalık arazi içerisinde yapılan araştırmalarda özellikle Erken Tunç Çağı'na ait siyah ve kaba hamurlu seramik parçalarına rastlanmıştır. Bunların dışında çok az sayıda sırlı seramiklerde ele geçmiştir.

29. Yahyabey Köyü (Hayriye Yolu Üzeri)

36°29'39.10"E

39°03'12.54"N

Pınarbaşı İlçesi, Yahyabey Köyü ile Hayriye Köyü arasında yeni yapılan yolun hemen kenarında yer almaktadır. Yeni yol yapımı için yapılan hafriyat sırasında fark edilmiştir. Doğal tepe üzerine kurulmuş, moloz taşlarla çevrelenmiş ve muhtemelen İslami Dönem'de mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Tepenin üzerinde çok az sayıda sırlı seramik parçalarının yanı sıra, Roma ve Ortaçağ dönemine ait seramik parçaları bulunmuştur.

Sonuç

2010 yılı Kayseri Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi kapsamında toplam 29 merkez tespit edilmiştir. Ayrıca 2008 ve 2009 yıllarında tespit edilen ticaret yolları ve eski yerleşimler ile 2010 yılında tespit edilenler arasındaki güzergâh ilişkileri de araştırılmıştır. Özellikle Kayseri İli'nin doğusuna doğru, arazinin engebese arttıkça, yerleşim yeri sıklığının azaldığı görülmektedir.

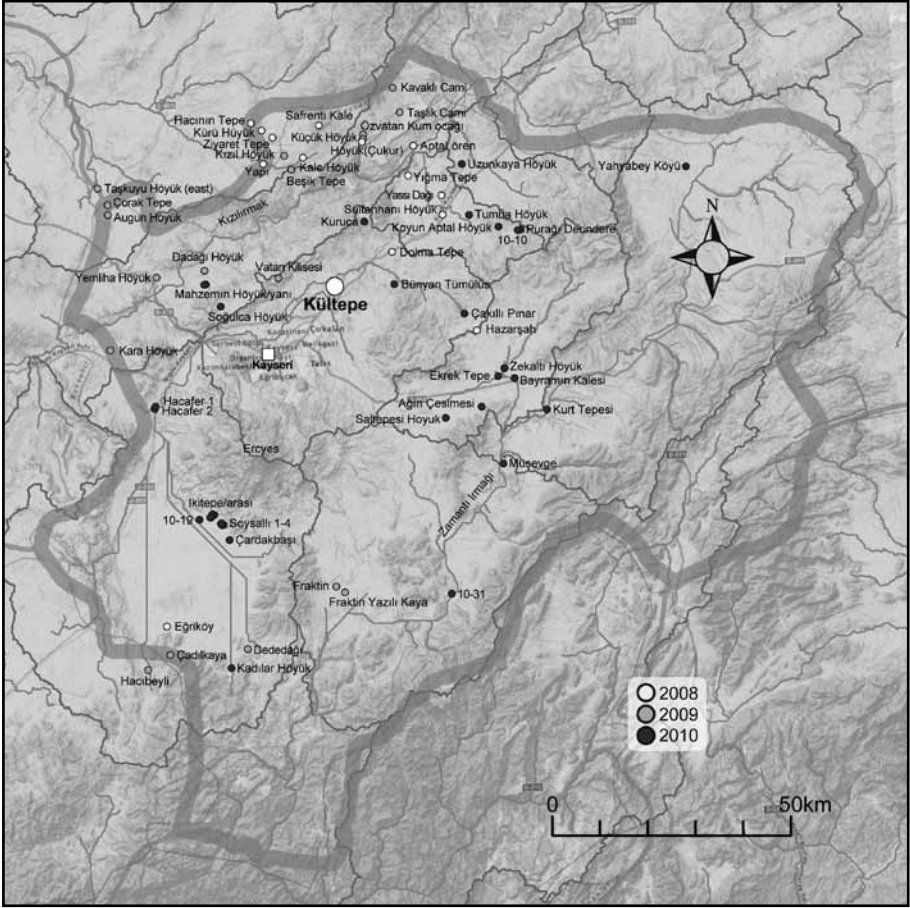
Kültepe’de bulunan Erken Tunç Çağı III dönemine ait seramikler ile tarafımızdan yüzey araştırmalarında toplanan ve Erken Tunç Çağı’na tarihlenen seramikler benzerlik göstermektedir. 2010 yılı araştırmaları kapsamında gezilen yerleşim yerlerinden çok sayıda Erken Tunç Çağı’na ait seramik toplanmış olmasına rağmen, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na ait çok az seramik ele geçmiştir. Hitit İmparatorluk Çağı’na ait seramik parçaları ise hiç bulunamamıştır.

Höyüklerdeki kaçak kazı çukurlarının çoğunda, Erken Tunç Çağı’na ait mimari kalıntılar saptanmıştır.

Kayseri Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi kapsamında, 2008 yılından itibaren bugüne kadar keşfedilen höyükler ile Kültepe arasındaki “en elverişli mesafe analizi” olarak Türkçe’ye çevrilebilecek “Cost Distance Analysis” üzerinde de çalışılmıştır. Dr.Yuichi Hayakawa ve Dr. Yuji Yamaguchi tarafından sürdürölen bu çalışmalarda elde edilen veriler Resim 24 ve 25’te gösterilmektedir. Bu çalışmada dikkat çeken nokta, grafikte gösterilen en yüksek iki değerdir. Grafiklerde gösterilen bu iki değer, Kültepe ve Eğriköy gibi büyük merkezlerin etrafında yoğunlaşan yerleşimlerin sayısını vurgulamaktadır¹³.

Çalışmalara 2011 yılında da devam edilmesi planlanmaktadır.

13 Kulakoğlu, F., et. al. 2010 “Kayseri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Projesi (KAYAP) 2009 Yılı Çalışmaları Sonuç Raporu”, 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı 24-28 Mayıs 2010 İstanbul. 3. Cilt. Ankara, 409-428 (s. 410-412)

Harita: 1

Resim 1: Zekaltı Höyük

Resim 2: Zekaltı Höyük'ten derlenen seramikler

Resim 3: akılı Pınar

Resim 4: akılı Pınar'dan derlenen seramikler

Resim 5: Kurttepesi

Resim 6: Kurttepesi'nden derlenen seramikler

Resim 7: Saltepesi Höyük

Resim 8: Saltepesi Höyük'ten derlenen seramikler

Resim 9: Soğulca Höyük

Resim 10: Soğulca Höyük'ten derlenen seramikler

Resim 11: Hacafer I

Resim 12: Hacafer I'den derlenen seramikler

Resim 13: Hacafer 2

Resim 14: Hacafer 2'den derlenen seramikler

2010 CİDE ARKEOLOJİ PROJESİ: İKİNCİ SEZON SONUÇLAR

Bleda DÜRING*

Tevfik Emre ŞERİFOĞLU

Claudia GLATZ

Cide Arkeoloji Projesi 'nin ikinci sezonu 21 Haziran ile 30 Temmuz tarihleri arasında gerçekleşti ve arazide 27 gün geçirildi. Bu proje Bleda Düring (Leiden Üniversitesi), Claudia Glatz (yardımcı başkan, Glasgow Üniversitesi), ve Tevfik Emre Şerifoğlu tarafından yönetilmektedir. Proje Hollanda Bilimsel Kurumu, Leiden Üniversitesi Arkeoloji Fakültesi, Byvanck Fonu, G.A. Wainwright Fonu, Robertson Bequest, ve İskoça Üniversitelerinden Carnegie Trust tarafından finanse edilmektedir. Aynı zamanda Ankara'daki İngiliz Enstitüsü (BIA) ve Türkiye'deki Hollanda Enstitüsü (NIT) tarafından da desteklenmektedir. Yardımlarından ötürü Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Kastamonu Müzesi çalışanlarına, ve Ereğli Müzesi'nden temsilcimiz Ünver Göcen teşekkür ederiz.

ARAŞTIRMA BÖLGESİ

2010 yılında itibaren Cide Arkeoloji Projesi iki ilçe araştırıyor: Cide ve Şenpazar ilçeleri. Cide İlçe'si Türkiye'nin Kastamonu İli'nin kuzeybatısında yer almaktadır ve yaklaşık 50 kilometre uzunluğunda bir sahil şeridine sahip olup 12 kilometre kadar içeriye uzanmaktadır. Daha küçük olan komşusu Şenpazar İlçesi Cide'nin arkasında, güneydoğudaki tepelerde yer almakta olup 27'ye 13 kilometrelik bir alanda uzanır. Toplam genişliği 928 km² dir (Harita: 1). Cide ve Şenpazar ilçeleri karakteristik olarak dağlık bir araziye ve daima yeşil, yoğun bir maki bitki örtüsüne sahiptir.

* Dr. Bleda S. DÜRING, Leiden University, Faculty of Archaeology, Leiden/HOLLANDA
b.s.during@arch.leidenuniv.nl.

Dr. Tevfik Emre Şerifoğlu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/TÜRKİYE
teserifoglu@gmail.com.

Dr. Claudia Glatz, Glasgow University, Department of Archaeology, Glasgow/TÜRKİYE,
c.glatz@archaeology.arts.gla.ac.uk.

CİDE ARKEOLOJİ PROJESİ

Cide Arkeoloji Projesi 2009 yılında başlayan üç yıllık bir arkeolojik yüzey araştırmasıdır. CAP Bleda Düring (Leiden Üniversitesi), Claudia Glatz (Glasgow Üniversitesi) ve Tevfik Emre Şerifoğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) 'nin ortak yöneticiliğinde gerçekleştirilen uluslararası bir projesidir.

Cide Arkeoloji Projesi iki ana araştırma hedefine sahiptir. İlk hedefimiz bölgedeki yerleşim hakkında veri toplamak ve bugün çok az bilinen yerel kültürlerin ve toplumların tarihsel gelişiminin yeniden inşasıdır. İkinci hedefimiz bu gelişimlerin anakara Anadolu'su ve Karadeniz'i çevreleyen bölgelerdeki çağdaş toplumlar ve daha geniş çaplı sosyo-kültürel oluşumlarla nasıl bir ilişkisi olduğunu anlamaktır.

Genel olarak Kuzeybatı Karadeniz Bölgesi'nin Pre- ve Protohistorya dönemlerini çok az bilmekteyiz. Mesela Mesolitik ve Neolitik dönemler hakkında hiç bir bilgi yoktur (Düring 2008). Bir çok diğer dönemleri bu durumu benzer: Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'nı bilgi az sayabiliriz; Orta ve Son Tunç Çağları ve Demir Çağları Kuzeybatı Karadeniz Bölgesi hakkında yine bilgilerimiz zayıftır (Düring ve Glatz 2011: 188). Roma ve Bizans dönemleri daha çok bilimiz var (Belke 1992; 1996; Marek 2003), ama düzenli bir araştırma Kuzeybatı Karadeniz Bölgesi'ndeki yoktu.

Bizim araştırmalar'ile bazı sorular cevaplamayı sıralanabilir: Tarım bölgeye ne zaman ve nasıl gelmiştir? Balıkçılık ve kıyı ticareti ne zaman önem kazanmıştır? Anadolu'da görülen Erken Tunç Çağı yerleşmelerinin genişlemesi bu bölgede de gerçekleşmiş midir? Bölge Kaniş Karum (Kültepe) ve diğer Orta Anadolu yerleşmelerinden bilinen Orta Tunç Çağı'nın uluslar arası ticaret sistemleri ile ne derecede ilişkide olmuştur? Hitit İmparatorluğu'nun yükselişinin bu periferik bölge üzerinde ne gibi etkileri olmuştur? Erken Demir Çağı'ndaki çöküşten sonra bu bölgede neler olmuştur? Bölge Frigler'in kültürel ve politik genişlemesinden nasıl etkilenmiştir? Bölgedeki Roma ve Bizans ve Roma yerleşimlerinin yapısı nasıldır?

ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Cide karakteristik olarak dağlık bir araziye ve daima yeşil, yoğun bir maki bitki örtüsüne sahiptir. Son dönemde tahıl tarımı ciddi şekilde azalmış olup sürülmüş araziler son derece azdır. Cide Arkeoloji Projesi bölgeye araştırmamak için iki yöntem kullanıldı: geniş alanlı ve yoğun. *Geniş Alanlı:* Geniş kapsamlı keşif yöntemlerimiz Cide tabiatında araçla gezmeyi ve yerel bilgiye başvurmayı içermektedir. *Yoğun:* Yoğun yüzey çalışması yöntemlerimiz ilgi duyulan bir alanda 50'ye 50 metrelik karelerin uygulanmasını içermektedir. Yürüyüşçüler seramik yoğunluklarının kaydı için sayaçlar kullanmış, diagnostik seramikler, litik eserler ve küçük buluntularla birlikte özel ilgi duyulan diagnostik olmayan çanak-çömlek parçalarını da toplamışlardır.

Yoğun yüzey çalışması yöntemler iyi sonuçlar vermişler (Harita:2) mesela çiftlikler bu yöntem ile bulduk, ama buluntular genel Roma ve Bizans dönemleri ait, ve daha eski dönemleri buluntuları sayısı çok az. Bu böyle anlaşabiliriz. Yoğun yüzey çalışması için yüksek görürlük alanlar seçtik, ama bu alanlarda çok erozyon var, ve Pre- ve Protohistorya dönemlerini tabakalar bu nedenle yok oldu. Bu konu'da daha iyi bilgi almak için 2010 yıl bize jeoarkeolog Geuch de Boer takip etti.

Bölgesinde bir kaç alanlarda jeoarkoloji araştırmalar yaptık ve ilginç sonuçları çıktı. Abdulkadir Vadisin'da (Harita: 3) en az bir metre erozyon vardır, ve bu metre tabakalar'da Roma/Bizans döneme ait seramik parçaları var. Cide'nin sahil ovası Roma dönem'den sonra en az bir metre ekledi: temel keşitlerinde o ölçü'da seramik parçaları bulduk. Başka noktalar'da Karadeniz yükseltmeye gösteriyor: Kalafat Kilise bü gün deniz tarafından yok oluyor; Gideros Kale'de bir iskele aşağı yukarı bir metre su altında kalmış. Bu göstermelere göre Cide bazı yerlerde çok erozyon olduğu ve sahil tarafda deniz çok yükseltmiş.

şenpazar İlce, Aybasan köy jeolojik acısından daha sağlam bir alan büldük: bu dik dağa'da erozyon galiba fazla olmuyor. Bu alan da bizim ilk yüzey Prehistorik yoğunlaşma bulduk: bir yontma taş yoğunlaşma. Seksen

yontma taş parçalar küçük bir yer den çıktı, ve bunlar büyük ihtimalle Erken Holosen dönem'e ait. Bazı parçalar obsidiyendir, ve bu bölgenin en yakın kaynak Çankırı (Orta bölgeside): demek ki batı Karadeniz o zamanlarda uzak değis tokuş bir bağlantı vardı.

2010 ARAŞTIRMA SONUÇLAR

2010 alışmalar'dan sonra aşağıdaki dönemlere tarihlendirebiliriz: Erken Holosen, Geç Kalkolitik, Erken Tunç, M.Ö. İkinci Binyıl, Demir Çağ, Helenistik, ve Osmanlı Dönem. Tüm bu safhalar sadece az sayıda buluntuyla temsil edilmekte olup daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Buna karşılık tüm doğaya yayılmış aşağı yukarı kesintisiz bir buluntu dağılımıyla çok sayıda Roma ve Bizans materyali bulunmuştur.

Erken Holosen. şenpazar İlce Aybasan köy buluntarlar'dan hariç, Cide İlçesi Okçular ve Abdülkadir vadilerinde toplanmış az sayıda yontma taş büyük ihtimalle bu döneme'e aittir. En güzel buluntular ikitane rötüşlanmış uçlar sayılır (Resim: 1). Bu buluntulari güney i Anadoluda benzerler var, mesela Çatalhöyük ve Köşkhöyük'de (Shimelmitz 2011).

Kalkolitik. Orta Kalkolitik dönem arasında kültürel materyal açısından bir boşluk bulunmaktadır. Orta Kalkolitik buluntular Cide İlçesi sınırları içerisinde yer alan Gideros Mağara I, adır İni ve Ballı İni ayrıca Lo Bölgesi'nde yer alan Kılıçlı Mağarası'nda kaçak kazılarla açılan çukurlardan toplanmış birkaç seramik parçasından ibarettir. Geç Kalkolitik dönem yine Kılıı Mağarası'nda gerçekleştirilen tetkiklerde seramik örneklerine rastlanmıştır. Boyunlu küpler ile basit ve omurgalı kâselerden oluşan bu Geç Kalkolitik seramikleri genelde siyah ilâ kahverengi renkli, iyi perdahlanmış ve kuvarz katkılıdır. Üzeri beyaz paralel çizgilerle boyanmış bitki katkılı bir kâsenin Yozgat adır Höyük'te (Steadman *et al* 2008) ve Samsun İkiztepe II'de (Alkım *et al* 1988: lev. 24-25) benzerleri bulunmuştur.

Erken Tunç Çağı. Erken Tunç Çağı'nın en erken evresine ait buluntular Okçular Kale İni'nden toplanan Geç Kalkolitik sonu ve Erken Tunç

I Dönemleri'ne tarihlendirilebilen seramiklerdir. Dış yüzey renkleri kahverengimsi kırmızıdan siyaha kadar değişen, 5 mm'den ince cidarlı, çok ince mineral katkılı ve gri çekirdekli bu örnekler çok iyi şekilde perdahlanmış olup, Orta Kalkolitik Dönem örneklerine göre daha iyi şekilde pişirilmişlerdir. Öte yandan bu mağarada bulunan iki seramik gövde parçası Erken Tunç Devri'nin daha sonraki evrelerine ait olabilir.

Kılıçlı Mağarası'nda bulunan bir burgulu yatay kulp, ağzının altında kazılmış ya da basılmış bir çıkıntıya sahip kaplar ve kırmızı perdahlı S-şekilli kaseler Erken Tunç Devri'nin son evresine tarihlendirilmiştir. Bu örnekler arasında yer alan burgulu kulpların benzerlerine Demirci Höyük (Efe 1987) ile Beycesultan (Lloyd ve Mellaart 1962: 23-68) kazılarında da rastlanmış olduğundan bu seramik geleneğinin bu dönemde Batı ve Kuzeybatı Anadolu'nun geniş bir kısmında takip edildiğini söylemek mümkündür. Kabartılmış bezekli şeritler ve iyi perdahlanmış iç çepere sahip büyük, kalın cidarlı bazı seramik gövde parçalarının benzerleri hem Balkanlar'da hem de Zonguldak Yassıkaya'da (Efe 2004), Sinop'ta (Doonan 2004) ve Paflagonya yüzey araştırması (Matthews 2009: resim 3) esnasında Kuzey-Orta Anadolu'da tespit edilmiştir. Bu seramik geleneğinin Orta Tunç Devri'nde Boğazköy'de (Orthmann 1963: lev. 33: 330-333) sürdürülmeye devam edildiği de bilinmektedir.

M.Ö. İkinci Binyıl. Bölgede Orta ve Geç Tunç Çağları'na tarihli olması muhtemel seramik parçalarıyla az da olsa karşılaşmıştır. Ancak bu örnekler dar bir alanda, daha ziyade Kılıçlı Mağarası ve Okçular mevkiinde bulunmuştur. Bir boncuk ağızlı kâse, kırmızı astarlı, perdahlı küçük bir küp ağızlı, geniş üçgen şekilli bir kulp ve birkaç adet orta ilâ iyi kalite, taşçıklı, kırmızı ve mor perdahlı seramik parçası Orta Tunç Çağı'na, devetüyü-pembe renkli, ince, pudramsı mikalı bir hamura sahip içe eğik ağızlı bir kase ve dışa çekik ağızlı, sarımsı kahverengi bir omurgalı kase, Boğazköy örnekleriyle (Müller-Karpe 1988) olan benzerlikler gözönüne alınarak Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir (Çizim: 1: 1-2). Her ikisi de düzlenmiş yüzeylere ve açık kahverengi, orta kaliteli hamurlara sahip olan daralmış boyunlu bir küpün

ağız parçası ve bir kâseye ait basit ağız parçası ise her iki döneme de ait olabilirler.

Orta ve Geç Demir Çağı ile Helenistik Dönem.

Bu bölgeye ait Orta ve Geç Demir Çağı seramikleri hakkındaki bilgilerimizin kısıtlı olması bu dönem buluntularının tarihlendirilmesinde sıkıntılara yolaçmaktadır. Üretim biçimi, malzemesi, pişirme ve dış yüzeyin işlenme şekli itibariyle Tunç Devri ya da Klasik Dönem seramiklerinden farklılık gösteren bazı buluntular Demir Çağı'na tarihlendirilmiş olup bunlara daha ziyade mağaralarda rastlanmıştır. Kılıçlı Mağarası'ndan bir pişirme kabı ağız ve Abdülkadir mevkiinde bulunan bir dışa çekik ağızlı gri mal küp bu döneme tarihli önemli parçalardır. Gideros'taki harçsız duvarlara sahip savunma sistemi Demir Çağı ya da Helenistik Dönem'e ait olmalıdır. Öte yandan elimizdeki az sayıdaki Helenistik seramikse sadece Okçular Mevkii'ndeki bazı alanlardan, özellikle de Okçular Kalesi yakınlarında yer alan ikinci bir kayanın yamacından elde edilmiştir.

Roma ve Bizans.

Roma Dönemi'ne ait olması muhtemel bazı seramik parçaları dışında Cide sahil ovasında rastladığımız çok sayıda *spolia* ve Devrekani Çayı üzerindeki Atköprü'deki giriş köprü kalıntılarının Roma Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir (Resim: 2). Geçmiş yıllarda Cide limanında bulunan ve bugün Samsun Etnografya Müzesi'nde sergilenmekte olan tunç genç adam heykeli burada bahsedilmesi gerekli olan ve bölgedeki Roma varlığını belgeleyen önemli bir eserdir.

Cide bölgesindeki Çadır İni mağarası ve bununla bağlantılı kilise, ayrıca Okçular, Kalafat, Sakallı, Çayyaka ve İlyasbey'de karşılaşılan ve burada daha evvel bulunan birkaç Erken Bizans Kilisesi'ne ait olması muhtemel sonradan tekrar kullanılmış mimari parçalar bu yörenin Geç Roma ve Bizans

Dönemi'nde yoğun bir şekilde iskân edildiğini göstermektedir. Bulunan amfora örnekleri de altıncı ve yedinci yüzyılda bölgenin İstanbul, boğazlar ve Ege Bölgesi'yle olan yakın ticari ilişkisine işaret etmektedir.

Bizans Dönemi küçük buluntuları incelendiğinde seramikler arasında çokça rastlanan bu amfora parçaları haricinde bu döneme ait yontma taşlar dikkat çekmektedir. Okçular Vadisi yamaçlarında toplanan çok sayıda çatı kiremitinin buradaki Bizans Dönemi çiftliklerine ait olduğu ve zamanla yamaçlardan aşağı döküldüğü tahmin edilmektedir. Modern köylerin yine bu yamaçların üst noktalarında yer almaları bir rastlantı olmamalıdır.

Bu dönem kaleleri sahilde ya da Cide sahil ovasını çevreleyen yamaçlarda belli aralıklarla, dik kayalıklar üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan bazıları kare planlı kulelerle kuvvetlendirilmiştir. Hıdır Kalesi duvarlarında görülen yatay kiremit sıraları ve dik açılı hatlı girişleri, Çobankale ve Okçular Kale duvarlarında ise kullanılan harç tipi ve inşaat yöntemi bunları Bizans Dönemi'ne tarihlendirmemizi sağlamıştır.

İç kesimlerin Selçuklu egemenliğine geçtiği dönemde bölge halkı yüzünü tamamiyle Karadeniz'e çevirmiştir (Foss ve Winfield 1986). Okçular Kalesi çevresinde toplanan birkaç *Scrafitto* Malı seramik parçası ve burada yerli halkın bulup bize gösterdiği bazı sırlı seramik örnekleri iç kesimlerde de Geç Bizans Dönemi'nde yerleşimin devam ettiğinin göstergesidir. Ancak buradaki yerleşimlerin sözkonusu dönemde küçüldüğü ve sayıca azaldığı tahmin edilmektedir. Sahil kesiminde toplamış olduğumuz seramik buluntuların da işaret ettiği üzere, Geç Bizans Dönemi'nde birkaç kıyı istihkâmının onarılması ya da inşa edilmesi suretiyle İstanbul ve Yunan anakarasıyla olan deniz bağlantısı korunabilmiştir.

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemi.

Yörede şu ana dek Selçuklu ya da Beylikler Dönemi'ne tarihlendirilebilecek bir arkeolojik kalıntıya rastlanmamıştır. Bunun bir sebebi bu dönemlere ait kültürel materyalin Geç Bizans materyalinden ayırdedilemiyor olması

olabilir. Öte yandan Osmanlı varlığı birkaç köy mezarlığı, Çilekçe'deki taş köprü (Resim: 3), Şenpazar'ın Harmageriş Köyü'ndeki bir caminin yanında bulunan büyük pitos ve Cide yakınlarında bulunan bir boru parçasıyla belgelenmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmalarımızın ikici sezonunun tamamlanmasıyla Cide ve Şenpazar ilçelerinde toplam 204 hektarlık bir alan birim yürüyüşleri, 2.3 hektarlık bir alan da karelere bölünerek yoğun şekilde taranmak suretiyle incelenmiş ve buralardan arkeolojik materyal toplanmıştır. Her ne kadar Helenistik ve Osmanlı dönemleri zayıf şekilde temsil edilseler de ekibimizin bölgenin kültür tarihini Neolitik Dönem hariç, Erken Holosen dönem'den Bizans devri'ne kadar kesintisiz olarak belgeleme imkânı olmuştur.

İki sezonluk çalışma neticesinde insanların bölgeye ilk defa Erken Holosen yerleştiği ve daha bu ilk dönemde çevre bölgelerle irtibata geçerek bir değiş tokuş sisteminin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Buluntular ışığında yöre insanının Kalkolitik Dönem'de daha ziyade Karadeniz kıyıları ve Kuzey-Orta Anadolu ile ilişki içinde olduğu ancak Erken Tunç Çağı'yla birlikte Anadolu'nun daha güney kesimleriyle de irtibat kurduğu söylenebilir.

CİDE ARKEOLOJİ PROJESİ WEB SAYFA

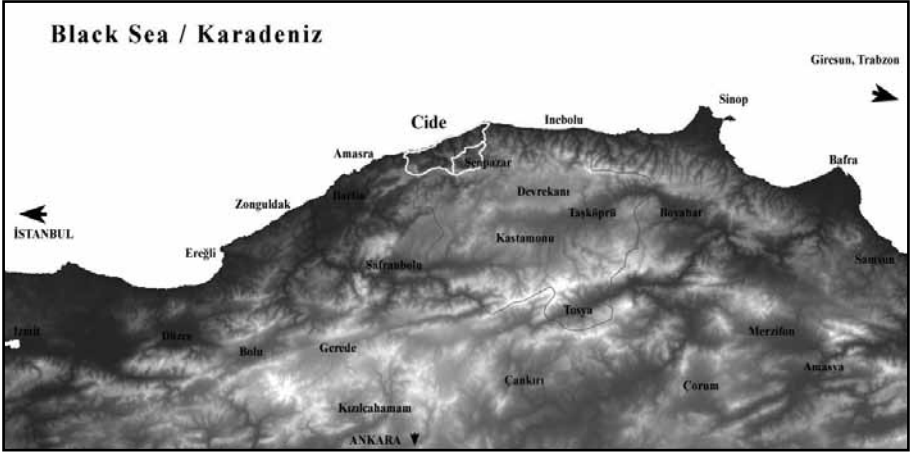
www.cidearchaeology.com. Bu çift-dilli web-sayfası'nda ayrıntılar ve makaleler bulabilirsiniz.

KAYNAKÇA

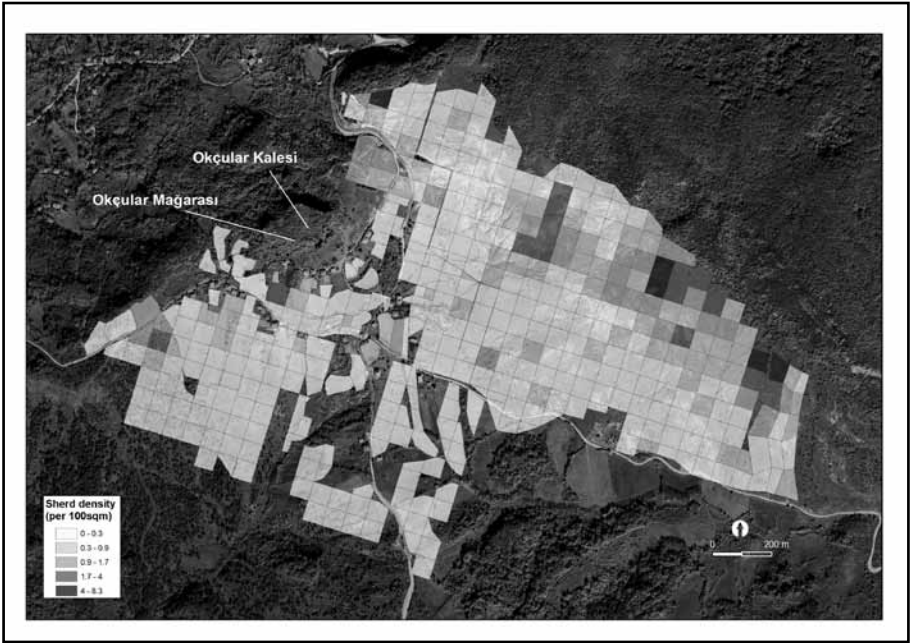
- ALKİM, U. B., H. ALKİM, ve Ö. BİLGİ 1988, *Ikiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BELKE, K. 1992, "Untersuchungen an der paphlagonischen Schwarzmeerküste", *Die Schwarzmeerküste in*

- der Spätantike und im frühen Mittelalter. Edited by R. Pillinger, A. Puz, and H. Vetter. Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, s145-154.
1996. *Paphlagonien und Honorias*. Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
- DOONAN, O. 2004, *Sinop Landscapes, Exploring Connectivities in a Black Sea Hinterland*. University of Pennsylvania Museum, Philadelphia.
- DÜRING, B. S. 2008, "The Early Holocene occupation of North-Central Anatolia between 10.000 and 6,000 BC cal: investigating an archaeological *terra incognita*." *Anatolian Studies* 58: s15-46.
- DÜRING, B. S., ve GLATZ, C. 2010, "2009 Cide Arkeoloji Projesi: İlk Sonuçlar." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 28/1: s187-201.
- EFE, T. 1987, *Demircihüyük : die Ergebnisse der Ausgrabungen, 1975-1978, Die frühbronzezeitliche Keramik der jüngeren Phasen (ab Phase H)*. Mainz am Rhein, Philipp von Zabern.
2004. "Yassıkaya, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast," *Zwischen Karpaten und Agais. Neolithikum und Altere Bronzezeit. Gedenkschrift für Nemejcova-Pavukova*. Edited by B. Hansel and E. Studenikova. Springer, Rahden, s.27-38.
- CLIVE, F ve WINFIELD D. 1986, *Byzantine Fortifications: An Introduction*, University of South Africa, Pretoria.
- LLOYD, S., ve MELLAART, J. 1962, *Beycesultan volume I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*. London, British Institute of Archaeology at Ankara.
- MAREK, C. 2003, *Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasien*. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein
- MATTHEWS, R. 2009, "The silent centuries: Paphlagonia from the Palaeolithic to the Early Bronze Age, 200,000 to 2000 BC", *At Empires' Edge: Project Paphlagonia Regional Survey in North-Central Turkey*. Edited by R. Matthews and C. Glatz. British Institute at Ankara, Londra, s.75-106.

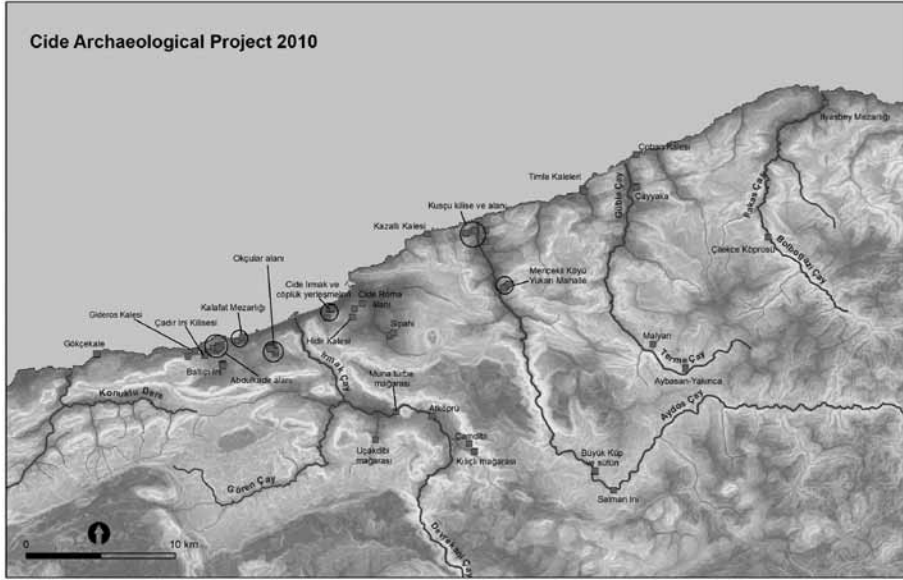
- MÜLLER-KARPE, A. 1988, *Hethitische Töpferei der Oberstadt von Hattuša. Ein Beitrag zur Kenntnis spät-großzeitlicher Keramik und Töpferbetriebe unter Zugrundelegung der Grabungsergebnisse von 1978-82 in Boğazköy.* Marburg, Hitzeroth.
- ORTHMANN, W. 1963, *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien.* Berlin, Gebr. Mann Verlag.
- SHIMELMITZ, R. 2011, "Lithic industries of Prehistoric Anatolia: An overview", *Reflections of Ancient Anatolian Society in Archaeology, From Neolithic Village Communities to EBA Towns and Politics.* Edited by Y. Yakar. Istanbul, Homer, s477-536.
- STEADMAN, S. R., J. C. ROSS, G. MCMAHON, ve R. L. GORNY 2008, "Excavations on the north-central plateau: The Chalcolithic and Early Bronze Age occupation at Çadır Höyük." *Anatolian Studies* 58: 47-86.

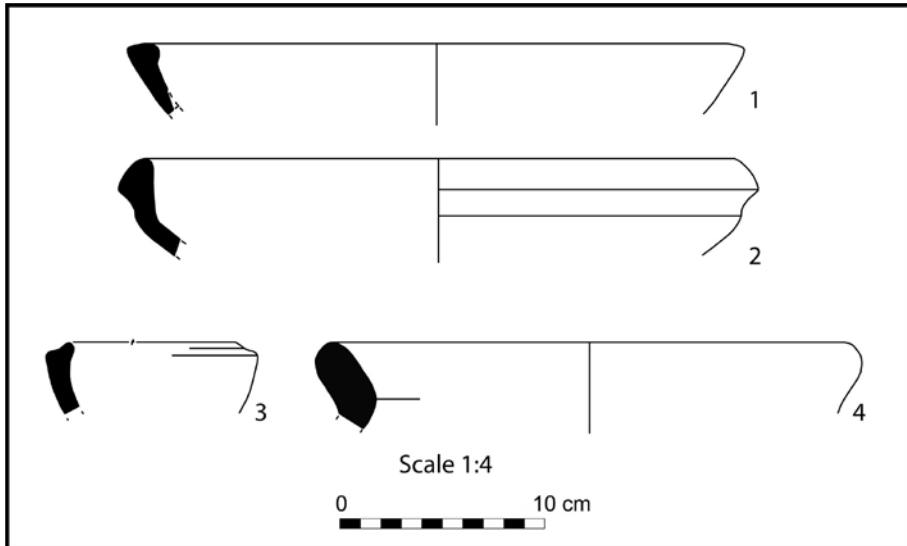
Harita 1: Cide ve Şenpazar İlçeleri.

Harita 2: Okçular birimi seramik yoğunluk haritası.

Harita 3: 2010 sezonunda tanımlanan yerleşim ve buluntu noktalarıyla Cide İlçesi haritası.

Çizim 1: Okçular bölgesinden Geç Tunç Çağ (1-2) ve büyük olasılıkla M.Ö. İkinci Binyıl el yapımı (3-4) çanak-cömlek parçaları.

Resim 1: Okçular'dan rötuşlanmış uç.

Resim 2: At Köprüsü.

ASPENDOS YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2010 SEZONU ÇALIŞMALARI

Veli KÖSE*

1. Ekip ve Teşekkür

Aspendos Projesi'nin Aspendos kentinde üçüncü sezon araştırmaları yine her yıl olduğu gibi T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden sağlanan izinle 15 Ağustos ve 15 Eylül 2010 tarihleri arasında, Türk ve yabancı üniversitelerden geniş ve disiplinler arası bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Doç. Dr. Veli Köse (Hacettepe Üniversitesi) başkanlığında yürütülmüş bu yıl ki çalışmada, Doç. Dr. Mustafa Türker ve Ali Osman Demirer, Engin Tunalı (Hacettepe Üniversitesi, Jeodezi ve Fotogrametri Bölümü), Dr. Lutgarde Vandeput (Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü), Dr. -Ing. Martin Bachmann (İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü), Doç. Dr. Musa Kadioğlu (Ankara Üniversitesi Arkeoloji Bölümü), Ercan Erkul, (Kiel Üniversitesi Jeofizik Bölümü, Almanya), Pelin İnan, Mustafa Emre Özyürek, Fatih Turhan, Pınar Esmer, Cansu Karaca (Kocaeli Üniversitesi Jeofizik Bölümü), Sabri Aydal, Prof. Dr. Ralf Behrwald (Eski Çağ Tarihçisi, Bayreuth Üniversitesi, Almanya), Konstantin Klein (Eski Çağ Tarihçisi, Oxford Üniversitesi, İngiltere), Arkeoloji öğrencileri Jana Mokrisova (Michigan Üniversitesi, A.B.D.), Abby Jane Robinson (Melbourne Üniversitesi, Avustralya), Maria Duggan (Newcastle Üniversitesi, İngiltere), Ahmet Küçük, Buşra Ünsal, Mehmet Üren ve Dilara Gümüş (Hacettepe Üniversitesi), Dr. Scott Redford (Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümü), Sıla Karataş (mimarlık öğrencisi, ODTÜ), katılmışlardır. Bakanlık temsilcisi olarak Antalya Koruma Kurulu'ndan sayın Muhammed Selim Erdoğan görev almıştır. Kendilerine yardımlarından ötürü teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca çalışmamız esnasında çok yardımlarını gördüğümüz Antalya Müzesi müdürlüğü, Antalya Koruma Kurulu ile Aspendos antik kenti bakanlık ve

* Doç. Dr. Veli Köse, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, TR-Beytepe/Ankara/TÜRKİYE
Tel. +90 312 297 81 52.

müze görevli memurlarına özellikle çok teşekkür ederiz. Hepsinden önce pek tabi ki Aspendos antik kentinde bizleri çalışmaya layık gören ve de finansal destek sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ve çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız. Son olarak da bu çalışmaya ana kaynak sağlayan TÜBİTAK'a şükranlarımızı sunarız.

2. Çalışmalar

2.1. Topografik harita

Bu çalışmalar tıpkı önceki senelerde olduğu gibi Hacettepe Üniversitesi Jeodezi Bölümü Başkanı Doç. Dr. Mustafa Türker, Ali Osman Demirer, Engin Tunalı ve Doç. Dr. Veli kose ile Arkeoloji bölümü öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Topografik haritanın oluşturulması için 2010 sezonunda da arazide görülebilen yapıların skeç çizimleri, ardından milimetrik hassasiyetindeki Leica GPS 500 real time aletleriyle eksik olan antik kalıntılar ve bazı detay gerektiren doğal oluşumlar ölçüldü. Liman hamamı, küçük hamam, Stadion, iki katlı dükkanlar/market binası (?), gibi önceki yıllarda ölçülen yapıların eksik kalan kısımlarının yanısıra, yeni olarak kentin güney, batı ve güney batısındaki yapı kalıntıları ile kentin yine batısındaki düz alanlarda yer alan yapılar, Camili Köy çevresindeki kalıntılar ölçülerek topografik haritaya yerleştirilmiştir (Fig. 1). Doğu kapısının çevresindeki geç antik yapılarla yine önceki sene ottan dolayı girilemeyen ancak ot kesiminden sonra içi ve çevresi açılan tapınağın hemen kuzeyindeki geç antik yapı ölçülmüştür. Liman hamamı ve küçük hamamda bazı noktalar total station ile alınarak topografik haritaya tam anlamıyla oturtulması sağlanmıştır.

2.2. Anıtsal yapılar

2010 sezonunda tek başına anıtsal yapıların bazılarının detaylı incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında küçük hamam binası olarak bilinen yapı,

agoranın batısındaki iki katlı dükkanlar/market binası (?) olarak şimdilik düşünülen bir yapı, anıtsal kemerli doğu kapısıdır. Bunlardan başka tiyatro yapısında da anastylosis ve rölöve çalışmaları sürdürülmüştür.

Küçük Hamam Yapısı

Kentin güneyindeki düz alanlarda bulunan iki devasa yapıdan kente yakın olanı küçük hamam diye literatürde bilinmektedir (Fig. 2). Bu yapının güney fasadı hem total station ile ölçülmüş hem de fotogrametrik deneme için fotoğrafları ve ölçüleri alınmış, Leica Total Station yardımıyla bu yapının tümünün planı çıkarılmış ve ardından AutoCad yardımıyla dijital cephe görünüş çizimi gerçekleştirilmiştir (Fig. 3). Anlaşılan o ki Lanckoronski, bazı duvarları geç ekleme olduğundan kitabındaki planda göstermemiştir¹.

Yapıda farklı yapı malzemeleri, Konglomera bloklar ve tuğla kullanılmış, bazı duvarlarda devşirme mermer bloklar ve sütun parçaları görmek söz konusudur. Yapı güneybatı-kuzeydoğu istikametinde bir apsisili oda ve bu odanın güney, kuzeydoğu-kuzey ve doğusunda yer alan birer dörtgen odadan ibarettir. Apsisin bulunduğu kesimde büyük pencereler yer almış olmalıydılar. Bu pencerelerin oturacağı açıklıklar bazı yerlerde tespit edilebilmektedir.

İki katlı Dükkanlar/Market Binası (?)

2010 sezonunda agoranın hemen batı kenarında agora boyunca inşa edilmiş iki katlı bir kompleks yer alır. Dükkanlar olarak da tanımlanabilen bu yapı kompleksi oldukça büyük ve tek bir dönemde bir kerede yapılmış olmalı. Olasılıkla devlet eliyle inşa edilmiş önemli satış ya da depo vazifesi gören bir tür market binası olarak da düşünülmüş olabilir. Özellikle Aspendos'un Roma döneminde de ekonomik rezervleri ve gücü, tahıl ve tuz birikimi hesaba katıldığında bu çift katlı yapının bu gelişkin ekonomiye bağlı amaçlara hizmet için inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir. O yüzden

1 Lanckoronski 1890, 91 vdd. Fig. 70.

bu yapıya şimdilik dükkanlar/market binası (?) olarak tanımlamayı uygun gördük. Bu yapının dörtgen odalarından birinin planı ile birlikte duvar görünüş çizimleri gerçekleştirilmiştir (Fig. 4). İkinci kat döşemesinin oturduğu hatlı delikleri de aynı şekilde birbirlerinin aynı ölçülerinde bir kere de inşa edildiğini gösterircesinedir. Konglomeradan yapılmış olan yapının her odasının blokları birbirlerini kopyalamaktadır. Yapının önünde bir portikonun var olup olmadığına ait bloklar çevrede bulunmamakla birlikte, ön cepheye ait hiç bir bloğun yer almaması portikonun varlığının bir göstergesi olarak algılanabilir. Yapı hakkında daha fazla bilgiler, yapının detaylı çalışmasında ve gerçekleştirecek kazılar sonucunda söylenebilecektir.

2.3. Jeofizik yüzey araştırmaları

Kentin surlar içinde ve dışında muhtelif yerlerde bu sezon da jeofizik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. İlk etapta bu alanlar manyetik yöntemiyle yapılmıştır. Kentin güneyinde, batısında ve kuzey batısında sur dışında kalan düzlük arazilerde, özellikle Camiili Köy civarındaki bazı tarlalarda, agoranın batısındaki dükkanların da batısına rastlayan bir düzlükte, stadionun içinde uzunlamasına bir kesit boyunca ve de 2010 sezonunda keramik toplanılan alanlarda manyetik yöntemi ile jeofizik araştırmaları gerçekleştirilmiştir.

Bunlardan agoranın batısında ve Camiili Köy civarındaki iki noktada manyetik yapılan alan radar yöntemiyle de yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda agoranın batısındaki alanlarda iki farklı döneme rastlayan bir yapılaşma tespit edilmiştir. Alt tabakalarda ortaya çıkan yapılaşmanın Aspendos'un arkasik klasik dönemlerine tekabül ettiğini düşünmekteyiz. Aynı şekilde Camiili Köy çevresinde bir kaç noktada yapılan jeofizik yüzey araştırmalarında da yine Aspendos arkaik-klasik dönemlerine işaret eden bazı kalıntıların varlığı tespit edilmiştir. Bu alanların varlığı Aspendos'da kazı çalışmalarının vakit kaybetmeden başlanması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Birinci alan Camiili Köy'ün Aspendos'a yakın olan kesimindeki bir tarladır. Burada tespit edilen, benzerlerine sadece Küçük Asya'da olmayıp

tüm Akdeniz çevresinde çok az rastlanılan, özellikle erken Demir Çağı ve Arkaik dönemlerden sadece bir kaç tane bilinen apsisli uzun bir yapı çok önem ihtiva etmektedir. Ölçülerinden anlaşıldığı kadarıyla olasılıkla bir Hekatompedos'du ve apsisli batı-kuzeybatı yüzünde bulunmaktadır (Fig. 5).

Yapının benzerleri çok azdır. En iyi örnek MÖ 10.YY'a tarihlenebilen Lefkandi'dendir. Lefkandi'deki örnekte bir Heroon vazifesi gören yapı, duvarların dışında ve yapının ortasında yere çakılan kazıklar üzerinde bir çatıya sahipti. Yapının duvarları kerpiçti². Kerpiç bir başka Hekatompedos Eretria'dan tapınak vazifesi yapmış Apollon Daphnephoros'a ait MÖ 6-5. YY'a tarihli olan yine apsisli bir başka küçük yapının altında çıkmıştır³. Bir başka apsisli yapı ihtiva eden Apollon kutsal alanından Megaron A olarak adlandırılan tapınak, MÖ 11. YY'a tarihli Thermos'dandır. Aslında planı Aspendos'dakinin planına çok yakındır⁴. Aspendos'daki yapının bir heroon mu yoksa Eretria ve Thermos'daki örnekler gibi bir tapınak mı, veya başka işleve sahip bir yapı mı olacağı sorusu şu an için açık bırakılmaktadır. Ancak tapınak olabileceği daha yüksek ihtimal dahilindedir.

Tüm bu yapılar karanlık çağları aydınlatan buluntular vermiştir. Aspendos'daki Hekatompedos yapısı sadece Aspendos ve Pamphylia bölgesinde olmayıp tüm Anadolu'da yeni bir eranın başlangıcına neden olabilir. Özellikle Pamphylia bölgesi ve Aspendos'un, söz konusu dönemlerde hangi kent ve bölgelerle ilişkisini ve Anadolu'daki Demir Çağlarını anlamak açısından çok çok önemlidir. Yukarıda değinilen Yunanistan'dan benzerleri olan apsisli yapılar kuşkusuz Herodot'un Aspendos'u Argos'luların kurmuş olabileceği ilişkisini akla getirmektedir⁵.

Hekatompedos'un var oluşu Aspendos ve Pamphylia için devrim niteliğindedir, çünkü bu yapı Aspendos ve Pamphylia'nın Yunan ve Ege kültürleriyle yakın ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Özellikle Doğu Akdeniz'de bulunan buluntulara göre Euboia-Doğu Akdeniz ilişkisinden

2 Osborne 1996, 41-47; Pomeroy ve diğ., 2009, 44-45; Kourou 2009, 121-123; Malacrino 2010, 51-52.

3 Gounaris 2009, 134; Malacrino 2010, 52-54.

4 Gruben 2001, 33-34.

5 Stoud 1984, 193-216; Grainger 2009, 9.

Aspendos ve çevre Pamphylia kentleri nasibini almış olmalı⁶. Yapı Yunan ve Ege kültürlerinden uzakta izole bir kültür olmayıp, dönemi çağdaş bir şekilde yaşayan bir toplumun varlığını ispatlamaktadır. İleriki yıllarda kazılarla da desteklenerek bu yapı hakkında daha çok bilgi edinmeyi ve yapıyı daha detaylı incelemeyi arzulamaktayız.

Bir diğer erken dönemlere işaret eden bulgular bu yapının hemen batısına rastlayan düzlüklerde yer alan bir tarlada tespit edilmiştir. Burada iki birbirine paralel siyah çizgi ve buna bitişik dışa bakan kesimi yarım daire formunda bir diğer siyah çizgi olan kalıntılar, taş harici bir malzemedен, belki kerpiçten olabileceğine, ve olasılıkla kent suru ve bastiyonuna işaret etmektedir (Fig. 6).

Normalde manyetik yöntemiyle yapılan jeofizik çalışmalarında taş duvarlar beyaz olarak yansırken bunların aynı apsisli Hekatompedos'da olduğu gibi siyah renkli olması, bu yapının da aynı malzemedен ve olasılıkla kerpiçten olduğu sonucuna götürebilir. O halde iki iç ve dış yüzeyi kalın kerpiç ile sıvalı içi taş ile doldurulmuş duvarlar olabileceği gibi, iki arka arkaya sıralı kalın kerpiç duvarda olabilir. Arka yani iç duvardan dış duvara atılan ahşap hatıllar ve bir döşeme ile askerlerin üzerinde durmuş ve yürümüş olabileceği olarak da düşünülebilir. Tüm bunlar pek tabiki yalnızca kazılarla kesinlik kazanacaktır.

Form açısından benzer surlar ve bastiyonlardan biri Kykladlardan Syros adasındaki Khalandriani'den bilinmektedir⁷. Burada bir alçak ve bir de yüksek duvardan oluşan surlarda kıvrımlı bastiyonlar iç duvara bitişik inşa edilmiştir. Bir başka örnek Argolis bölgesinden Lerna III'dendir⁸. Ancak burada fonksiyonu halen tartışmalı duvar koridor şeklinde içinde odalardan ibarettir. Taştan yapılan benzer formda örnek ise Assos ve İasos'dandır. Burada da bastion önü kavisli ancak Aspendos örneklerine göre daha düzgündür⁹.

6 Hall 2007, 96

7 Lawrence 1957, 13-14; Lawrence 1979, 11-12.

8 Dickinson 1994, 58-59.

9 Lawrence 1979, 184-187. 227-228.

Üçüncü Aspendos'un erken dönemlerine işaret eden buluntular ihtiva eden alan akropolde agoranın kuzey batısına rastlayan alanda tespit edilmiştir. Bu alanda hem jeomanyetik ve hem de jeoradar yöntemi uygulanmıştır. Jeomanyetik yöntemin uygulaması sonucunda elde edilen planda derinlikleri ayırt edilmeksizin bir çok duvar kalıntısının izleri açıkça görülmüştür (Fig. 7). Bir çok birbirini kesen duvarlar odalar ihtiva ediyor gibi gözükmetedir. Ancak jeoradar yönteminde derinlik farkları tespit edilmektetir. En tepede duvarların kırmızı renkli görüldüğü dörtgen bir odanın izleri görülmektetir (Fig. 8). Ancak en derine inildiğinde daha büyük mekanlardan ibaret odalı geniş bir kompleksin izleri bu sefer mavi renkli olarak görülmektetir. Bu da aşağı seviyedeki duvarların yukarı seviyedekinden farklı malzemenin yapıldığına işarettir (Fig. 9). Yapının formundan fonksiyonu hakkında her hangi anlam çıkarmak şu an için söz konusu değildir. Ancak ileride gerçekleştirilebilecek Kazılar bu konuda kesin sonuçlar edinilmesine olanak sağlayacaktır.

2.4. Keramik yüzey araştırması

Keramik yüzey araştırmaları 2010 sezonunun da en önemli çalışma ayaklarından birini oluşturmuştur. Önce keramik yüzey araştırmasının yapılacağı alanlar tespit edilip ülke koordinatlarına göre oluşturulmuş 5 m x 5 m ölçülerinde bir grit sistemi içinde ölçülmüştür. Devamında kentin güneyindeki düzlükte küçük hamam diye bilinen yapının hemen güneyindeki düzlükte yer alan F alanında, kentin batısında bir önceki sene toplanılan C alanının bitişiğindeki G alanında ve de yine kentin güneybatısında, Camiili Köye giden yolun kenarındaki H alanında keramikler toplanmıştır (Fig. 1). Toplanan keramiklerin istatistiği gerçekleştirilerek çizimleri ve detaylı dokümantasyonu yapılmıştır. F alanında toplanılan keramiklerin sayıları G ve H alanlarına oranla çok daha azdır. G alanından toplanılan keramikler bir önceki yıl C alanında toplanılanlarla konumu itibarıyla yan yana olduklarından çok benzeşmektedirler. Bu alanda ayrıca oldukça tahrip olmuş bir bronz sikke'de bulunmuştur.

2.5. Epigrafik araştırmalar

2010 sezonda da epigrafik çalışmalara devam edilmiştir. Camiili Köy civarında çalışmalara yoğunlaşılmış ve burada bu sene de toplam 15 adet yeni geç hellenistik döneme tarihlenebilen yazıtlı mezar steli tespit edilmiştir ve bunların 14 tanesi sezon bitiminde Antalya müzesine gtrlmştir. Bu stellerin stampajlarının alınması ile birlikte tüm belgelemesi yapılmıştır. Bu stellerden özellikle bir tanesi diğerlerine göre çok daha süslü ve günümüze çok iyi kalmış durumda bulunmuştur (Fig. 10). Acherdaos oğlu Athmopatras'ın mezar steli bir tür naiskos gibi işlenmiştir. Stelin gerek alınlığında ve gerekse akroterlerinde bitkisel motifler yanı sıra yazıtın hemen üzerindeki rozet bezemeleri ilginçtir. Genelde üzerlerinde mezar sahipleri ile birlikte kimin oğlu ya da kızı olduğu yazılı bu steller anlaşılan Aspendos'a özgü bir mezar donanımıydılar. Bu tip mezar stelleri ileride bir sponsor bulunduğu takdirde Antalya müzesi ile ortak çalışılarak ziyaretçilere orjinal kontekstleri ve kullanım Őekilleri hakkında bildilendirecek Şekilde bir arada ve bir salonda toplanılmaları sağlanacaktır.

2.6. Territoryum araştırmaları

Aspendos teritoryum çalışmaları git gide artarak devam etmektedir. 2010 sezonunda bir önceki sezona oranla daha fazla alan gezilmiştir. Ancak yine de çalışmalarımızın ağırlıklı noktasını halen kent ve kent yakın kenarının araştırılması oluşturduğundan yoğun teritoryum çalışmaları sonraki sezonlarda planlanmaktadır. 2010 sezonunda yine bazı yakın çevredeki kalıntılar ihtiva eden sit alanları gezilmiş, fotoğraflanmış, GPS noktaları alınmış ve bazılarının hem real time GPs ile hem de el GPS'i ile planları çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunlardan bir önceki sene tespit edilen Şahin tepesi/ Asar Yıkığı mevkiindeki büyük yapı Real time GPS ile ölçülerek planı gerçekleştirilmiştir (Fig. 11).

Bundan başka Roma/Selçuklu kprsnnn hemen güneybatısında yer alan tepecik gezilmiştir. Burada az da olsa roma dönemi keramikleri

bulunarak toplanmış ve el GPS koordinatı alınmıştır. Ancak mimari bir kalıntıya rastlanmamıştır.

Bir diğer gezilen alan Cinlicamii olmuştur. Burada önce günümüze kalmış eski bir caminin kalıntıları gezilmiş ardından hemen güneybatısında yer alan köyde yolun kenarında bulunan zeytinyağı pres taşı fotoğraflanarak koordinatı alınmıştır (Fig. 12).

Bir başka gezilen alan Zincirli-tepe adı verilen Aspendos'un doğusunda ve Eurymedon'un doğu kesiminde yer alan bir tepenin zirvesi olmuştur. Anlaşılan geç antik dönemde kullanım görmüş bu kale yerleşmesinde Osmanlı ya da Selçuklu dönemine de tarihlenebilen seramiklere de rastlanmıştır (Fig. 13). Alanı çeviren bir sur söz konusudur ve Aspendos'u gören yüksek bir tepe üzerinde konumlanmıştır (Fig. 14). Konumu itibarı ile gerek Aspendos ve gerekse çevre bölgeleri kontrol amacıyla kurulmuş bir yerleşme olmalıdır.

Bir diğer gezilen tepe Gebekaya'sıdır. Burada olasılıkla bir kaç yapıdan oluşan bir çiftlik ve zeytin yağı üretim merkezi söz konusudur (Fig. 15). Kayaya oyulan odalardan birinde pres ağırlığının oturduğu çukur tespit edilmiştir. Ancak zeytinyağı pres taşı görülememiştir. Bu tip zeytin yağı çiftlik ve atölyelere Pisidya Yüzey Araştırmasının komşu kent Pednelissos teritoryumunda gerçekleştirdiği çalışmalarda yoğunlukla bulunmuştur¹⁰.

3. Sonuç

2010 yılı çalışmaları önceki senelerde olduğu gibi çok verimli geçmiştir. Aspendos'un arkaik-klasik dönem ve hatta arkaik öncesi dönem kalıntılarının varlığı jeofizik yüzey araştırmaları ile ortaya çıkarılmıştır. Şimdi yapılacak bu sonuçların doğruluğunu test edecek bazı sondaj ve kazı çalışmalarıdır. Gerek

10 Vandeput, L ve V. Köse. 2008. "Pisidia survey project 2007: Remains in the territory of Pednelissos.", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 45-58; Vandeput, L ve V. Köse. 2008. "Pisidia survey project 2008: research in the territory of Pednelissos", *Anatolian Archaeology* 14: 32-33; Vandeput, L., Köse, V. ve M. Jackson. 2009. "Pisidia survey project 2009: pottery and more in the territory of Pednelissos", *Anatolian Archaeology* 15: 31-32; Vandeput, L. ve V. Köse, 'Pisidia survey project: Survey in the territorium of Pednelissos', 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2 (2010) 179-194.

kent içinde ve gerekse kent yakınındaki düzlükte rastlanan yapı kalıntılarını olasılıkla toprak üstünde görülen yapılardan farklı malzemeden ve belki de olasılıkla kerpiçten yapılmışlardı.

2010 yılında çalışmalara aynı geniş ve inter disiplinler bir ekip ile devam etmeyi umuyoruz. Bundan başka T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile irtibata geçerek gelecek sezondan itibaren olası bir kazı başlangıç çalışmalarına da geçmeyi arzu ediyoruz.

Bibliografya:

- Dickinson, O. (1994), *The Aegean Bronze Age*, Cambridge.
- Gounaris, A. (2009), 'City-Polis in the Late Geometric and the Archaic Period', in: Lagopoulos, A. Ph. (ed.) *A History of the Greek City*, BAR International Series 2050, Oxford: 127-142.
- Grainger, J.D. (2009), *The Cities of Pamphylia*, Oxford.
- Gruben, G. (2001), *Griechische Tempel und Heiligtümer*, Münih.
- Hall, J. M. (2007), *A History of the Archaic Greek World. ca. 1200-479 BCE.*, Oxford.
- Kourou, N. (2009), 'The Settlements of the Dark Ages', in: Lagopoulos, A. Ph. (ed.) *A History of the Greek City*, BAR International Series 2050, Oxford: 109-123.
- Lanckoronski, K.G. (1890), *Städte Pamphylens und Pisidiens I*, 85-124, Prag, Viyana ve Leipzig,
- Lawrence, A.W. (1957), *Greek Architecture*, Harmondsworth.
- Lawrence, A.W. (1979), *Greek aims in Fortification*, Oxford.
- Malacrino, C.G. (2010), *Constructing the Ancient World*, Los Angeles.
- Osborne, R. (1996), *Greece in the Making 1200-479 BC*, Londra ve New York.
- Pomeroy, S.B., Burstein, S.M., Donlan, W., ve Roberts, J.T. (2009, 2. Basım), *A Brief History of Ancient Greece. Politics, Society and Culture*, Oxford.
- Stoud, R.S, 'An Argive Decree from Nemea concerning Aspendos', *Hesperia* 53, 1984, 193-216.

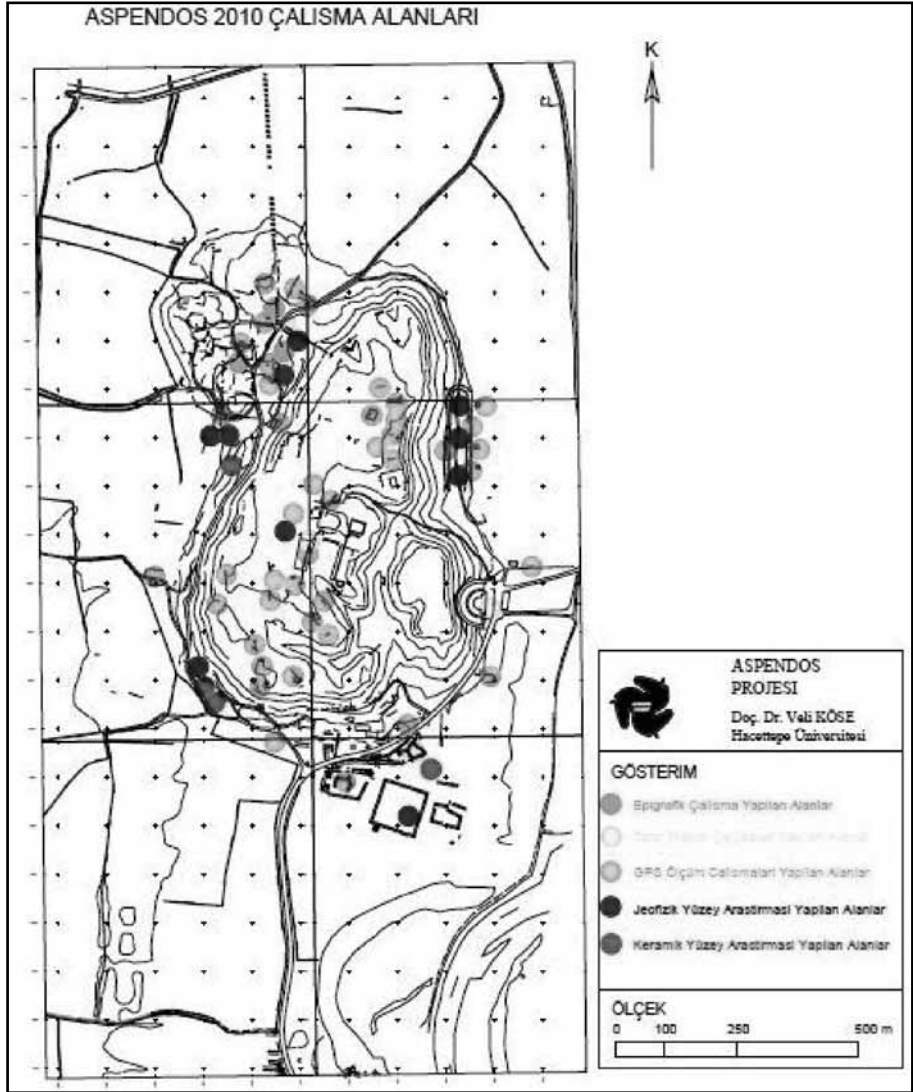

Fig. 1: Aspendos 2010 sezonu çalışmaları ve dağılım alanları

Fig.2: Küçük Hamam binasının güney cephesi.

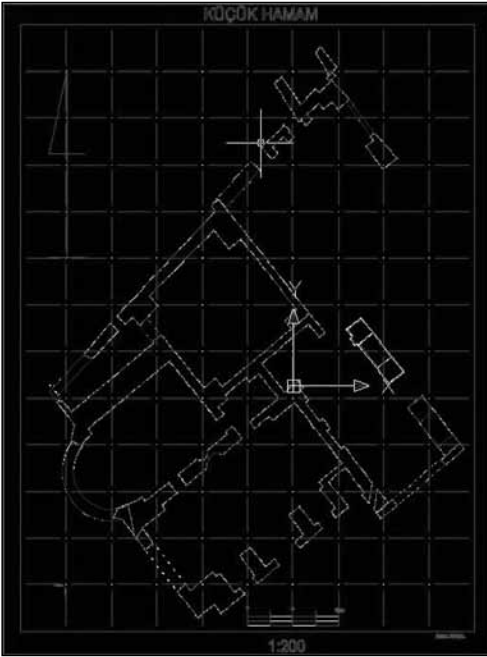

Fig.3: Küçük hamam binası plan çizimi

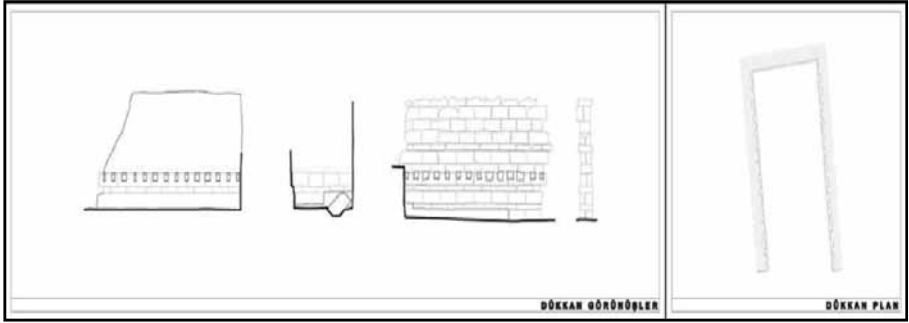

Fig.4: İki katlı dükkanlar/market binası (?).

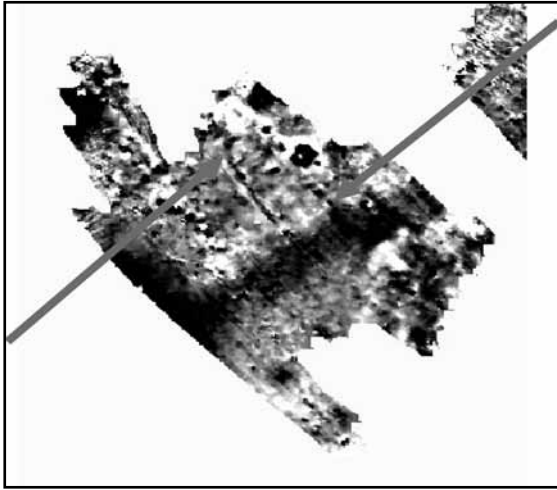

Fig.5: Camiili Köyü civarında tespit edilen apsisli Hekatompedos.

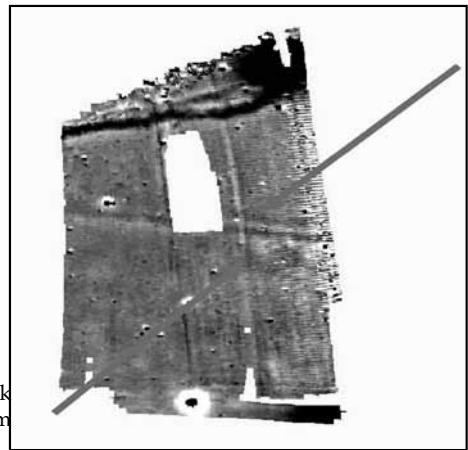

Fig.6: Kent suru ve bastiyonu olduğu şimdilik düşünülen iki siyah çizgi ve yarımdaire.

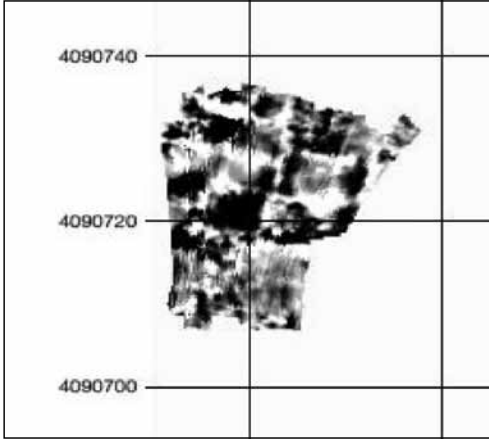

Fig.7: Akropolde agoranın batısındaki alanın jeomanyetik planı. Birbirini kesen duvarlar.

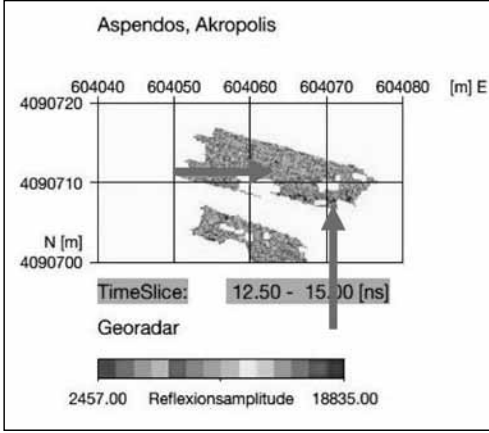

Fig.8: Fig. 7'deki aynı alanın jeoradar görünümü. Oklarla işaretli kırmızı renkli çizgiler taştan duvarlardır.

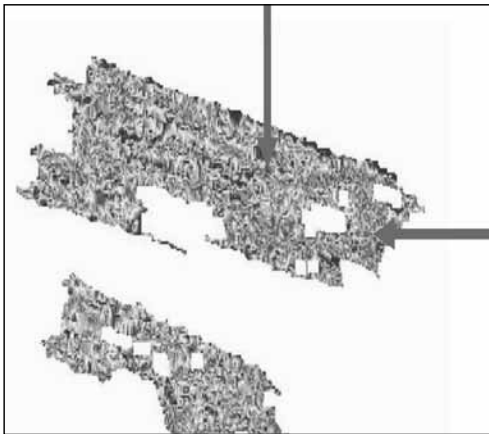

Fig.9: Fig. 7'deki aynı alanın derinliklerdeki görünen planı. Oklarla işaretli mavi renkli çizgiler olasılıkla kerpiçten erken dönem duvarları işaret etmektedir.

Fig.10: Camiili Köy'de bulunmuş
Çok süslü bir mezar steli

Fig.11: şahin Tepesi/Asar Yıkığı'nda bulunan büyük bir konutsal yapıya ait kalıntılar.

Fig.12: Cinlicamii mevkiindeki yol kenarına taşınarak getirilmiş bir zeytinyağı pres taşı.

Fig.13: Zincirlipepe' de bulunan yeşil sırlı seramik.

Fig.14: Zincirli Tepe, sur duvarı.

Fig.15: Gebekaya, kayaya oyulmuş çiftliklere ait odalar.

RESULTS of the 2010 PISIDIA SURVEY PROJECT FIELDWORK in the TERRITORY of PEDNELISSOS

Lutgarde VANDEPUT*

Veli KÖSE

Mark JACKSON

The fieldwork of the Pisidia Survey Project took place in July 2010 under the direction of Lutgarde Vandeput (BIAA) and Veli Köse (Hacettepe, Ankara). The international team consisted of archaeologists from the universities of Newcastle and Exeter (UK) as well as Melbourne University (Australia). Ahmet Çinici (METU) joined the team as an architect. Mustafa Türker and his team from the Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümü (Geomatics Department) of Hacettepe University drew maps using real-time GPS, alongside Sabri Aydal who worked at other sites, using a total station. The Turkish government was represented by Fırat Güngör from the museum at Tarsus. We would like to thank the General Directorate for Cultural Heritage and Museums for granting us permission to continue our research in Pisidia.

Funding came from the British Institute at Ankara and Newcastle University.

As in previous years, the location of remains in the survey area was one of the main aims in 2010. In total 48 new sites were located. Work concentrated on two areas: the south and southwest sector of the survey area; and remains in the immediate vicinity of Pednelissos itself. Unlike in previous field seasons (2007-2009), the topographies of the regions studied were very different from one another. Remains around Pednelissos are located in the Taurus mountains while those in the S and SW of the survey area are located in the

* Dr Lutgarde VANDEPUT, British Institute at Ankara, Tahran Caddesi 24, Kavaklıdere, Ankara, / TÜRKİYE. lvandeput@biaatr.org.

Dr Veli KÖSE, Hacettepe University, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Blok B11, 2. Kat, 06800 Beytepe -Ankara/TÜRKİYE. velikose@hacettepe.edu.tr.

Dr Mark JACKSON, School of Historical Studies, Armstrong Building, Newcastle University, Newcastle upon Tyne NE1 7RU, UK. m.p.c.jackson@newcastle.ac.uk.

foothills of these mountains and in the plain of the river Kestros (Aksu). The new discoveries indicate that the settlement pattern in the lowlands differs from that in the mountains.

TAURUS MOUNTAINS

All the newly identified remains in the mountainous area of the survey region correlate with the previously identified categories¹, and intensify the emerging picture of an evolving settlement and habitation pattern from the middle Hellenistic period onwards. Several sites with remains of isolated buildings were discovered. These remains consist of a cluster of large rooms, built on a slope or near its top. The most impressive feature in each of them is a well-built tower-like structure in large blockwork. The remainder of the structures have walls constructed with differing techniques. At each of the sites, press installations and/or grinder stones for the production of olive oil are preserved. The sites are located in Haspınar, at Karaburun Mevkiisi; Delik Pelit Mevkiisi and Çaparlar mahallesi, Kisecik Mevkiisi, and have been classified as large, isolated farmsteads. One of them, Delik Pelit Mevkii, allows the reconstruction of at least three phases. The oldest remains consist of a large rectangular construction (Fig. 1), subdivided into two rooms of unequal size. The coursed walls are built of large, well-cut blocks. Most of them span the whole depth of 0.60m. The interior division wall is double-faced and built of smaller, largely uncoursed blocks. At a later stage, the building was extended towards the E and the S. To the E, two rooms were added. A further extension was built to the S of the original structure, possibly contemporarily with the extension to the E. The third phase saw a subdivision of the northernmost room of the E extension. Changes to the room also included the addition of an apsidal extension to the N. This was inserted by partially destroying the northernmost wall of the complex. Within the room, a lower grinder stone still seems to be in situ. A cistern built against the southern wall of the E extension

1 Vandeput 2007; Vandeput – Köse 2008; Vandeput – Köse 2009; Vandeput et al. 2009; Vandeput – Köse 2010; Vandeput et al. 2010; Vandeput et al. 2011

may be evidence of a fourth phase. The remains at Delik Pelit, Karaburun Mevkiisi and Kiseçik Mevkiisi can be compared to findspots from previous years² and should also be interpreted as villas, the seats of large agricultural enterprises. Their locations incorporate them into the ring of large farmsteads centred around the city of Pednelissos itself. Unfortunately, dense forest with a multitude of shrubs underneath the trees prevented the collection of ceramics at Delik Pelit. As a consequence, it remains difficult to pin down a date-range for the remains. Ceramics were collected at Kiseçik Mevkiisi and Karaburun Mevkiisi, however, indicating that occupation started in the Hellenistic period and continued in to the Roman imperial and late antique periods. The present state of research does not allow us to state whether habitation was at some point interrupted³.

In contrast to these farmsteads, the isolated example in Haspınar köyü, at Sarı taş Mevkiisi, is located on a rocky outcrop, raised several metres above a long slope. The rocky outcrop functions as the S wall of the farmstead, which occupies a small platform and is surrounded by a wall constructed of large, unworked boulders. Within the wall there are scant remains of constructions as well as a grinder stone (Fig. 2) and a pressbed.

Traces of further constructions are preserved on a lower terrace and best defined as housing facilities. Amongst the remains is a fragment of a badly weathered pressbed. The remains compare very well with previously identified isolated, fortified farmsteads, which seem to have been in use before the Roman imperial period and especially in late antique times, when the need for easily defensible facilities was obviously felt more strongly than in the imperial period⁴.

Of an entirely different character are the isolated remains on a westward sloping area close to the top of Asartepe, a high mountain to the north of Pednelissos. The space is blocked by rocky peaks on all sides except for the

2 Vandeput – Köse 2009, 47-48, Figs 4-5; Vandeput – Köse 2010, 181, Figs 3-4; Vandeput et al. 2011, 76.
3 Dating provided by M. Zelle upon the basis of grab samples collected at the site.
4 Vandeput – Köse 2009, 47; Vandeput – Köse 2010, 180; Vandeput et al. 2011, 77, Figs 3-4.

E. On this side there is a wall with only one narrow gate (Fig. 3). Within the enclosed area, traces of a cistern were found. The enclosure can best be compared to the animal pens in to which sheep and goats were driven for safekeeping overnight, and of which examples have been found in Lycia and the Kibyrtis⁵.

The other identified sites are clustered rather than isolated single constructions. The remains of the settlement at Haspınar köyü, Kocayer Mevkii, are covered by natural forest, which results in very low visibility of the remains. Additional major damage has been caused by the construction of a forest road. Within partially defined defensive walls remains of the walls of buildings are visible over a large area of ca 1ha, but hardly any of these can be traced over more than few metres. Two elements from oil production facilities were recovered (Fig. 4).

The remains at a further large settlement or village at Yumaklar, Arpalık Tepe, are comparable to those in the same present-day village of Yumaklar, Kocamehmetler Asarı⁶. Arpalık Tepe was previously visited in 2007, but reports of new illegal excavations prompted a return⁷. Arpalık Tepe and Kocamehmetler Asarı were both inhabited from the Hellenistic to the late antique period. They are equally extensive, complex and well preserved, but the site at Arpalık Tepe is now being completely destroyed by looters. The remote location of the site makes illegal excavations even more difficult to track. The looting mainly concentrates on – but is certainly not limited to – a Doric temple built over a natural cave (Fig. 5). This site was used as a sanctuary from the Archaic to the late antique period, as votives, retrieved during rescue excavations by the Antalya Museum in 1998, demonstrate⁸.

5 E.g. Kyaneai: Hailer 2008a: 258-9, Fig. 12 [HA22], 268-9, 329-30, Figs 18, 50 [HA2 and HA37]; Balbura: Coulton et al. (in press)

6 Vandeput et al. 2011, 78, Figs 6-7.

7 Vandeput – Köse 2009, 49, Fig. 13.

8 Gül Işın has published a preliminary report on the terracotta votives from the excavation, see Işın, 2006. Apart from the votives, nearly 500 coins were retrieved during the excavations conducted by the museum, which lasted for one week only.

Intensive survey of the remains at Kocamehmetler Asarı continued in 2010. Mustafa Türker (Geomatics Department, Hacettepe University, Ankara) and his team completed work on the topographical map of the site, using real-time GPS (Fig. 6)⁹. Meanwhile, detailed documentation of the architecture at the site continued. Research started on the Doric temple. The original structure was a podium temple, of which the layout of the front is still unclear. Ahmet Çinici (METU) mapped the plan of the building and proposed a reconstruction upon the basis of the many preserved building elements. An unusual feature are the windows on all four sides, inserted just below the architraves (Fig. 7). At a later stage, walls were erected against the northern wall of the podium. These are not entirely perpendicular to the course of the temple wall and are constructed of large, hardly-worked boulders, creating a striking contrast with the beautifully cut ashlar of the temple itself. The original podium wall was destroyed and then re-erected with blocks of a different and less well-worked appearance. Possibly, a space was created underneath the temple, but the collapsed superstructure completely obscures this part of the construction. At some point, the front of the original structure was incorporated into a large, domestic structure, but it is unclear whether this happened contemporarily with the changes along the N side. In a final phase, dwellings seem to have been installed in to the temple itself. Ca 0.60m wide, double-faced, uncoursed walls composed of small smoothed blocks are found still, dividing the interior where looters have moved the ashlar of the temple away and dug down into its podium. Plastered walls bear testimony to the same phase of late domestic occupation.

Detailed study of the well-preserved domestic architecture at the site was initiated. The houses are extremely well preserved, because many are largely built of stone. This allows the identification of different construction techniques. Amongst the oldest dwellings are several large, stone-built constructions with beautifully carved blockwork and carefully worked details such as shutters for windows. The construction technique is the same as that

9 Preliminary version

of the mansions ('Herrenhaus') in Dumlutaş¹⁰ and Hellenistic constructions elsewhere¹¹. The majority of the constructions show double-faced uncoursed walls, ca 0.80m wide and preserved to varying heights. The space between the faces is filled with small rubble. The sizes of the stones used in the outer faces varies strongly within individual constructions as well as between dwellings. Smaller stones tend to be inserted to fill the gaps between the larger ones. One house is particularly well preserved and its construction technique can be considered exemplary of the domestic architecture at the site. In the outer face, the space where wooden beams were inserted to level the surface is still apparent. The windows (Fig. 8a-b) are of a narrow, slit-like appearance on the exterior, with a height of 0.50m and a width of 0.17m. Towards the interior of the wall they widen and expand upwards with dimensions of 0.85 x 0.40m, tapering at the top. They thus allow the maximum level of light to enter, without losing the strength of the wall.

From Kocamehmetler Asarı, the modern road curves up in a NE direction to a natural pass between high mountain peaks. The pass leads to an alp or yayla, Yumaklar Yaylası, Kıcalı Yaylası, situated more than 1000m above sea level where a powerful spring ensures the provision of fresh water.

On the S side of the yayla, where the road curves up from Kocamehmetler Asarı, a concentration of buildings is spread over the rocky spur, running E-W over the pass and narrowing it considerably (Fig. 9a). Remains of walls and structures on the easternmost point of this spur could be interpreted as a watchpost controlling traffic on the road. Towards the W, traces of several more buildings, which can be seen as housing facilities, are preserved.

Further N on the plain, a cluster of buildings is preserved in close vicinity to an early Christian basilica (Fig. 9b)¹². The church itself was originally a three-apsed monument. In a later phase, a smaller chapel was built within the original building. The original church can probably be dated to the 5th or 6th

10 Vandeput - Köse 2010, 184, figs 10-11.

11 Vandeput - Köse 2009, 47.

12 Preliminary version.

century AD, like numerous examples elsewhere in Pisidia¹³. Smaller chapels built within larger, older basilicae are common in the area. Several of the churches in Pednelissos were downsized at some point in their existence, such as the one in the agora (Church 1), the church next to the temple podium in the lower city (Church 5) and the one in the necropolis close to the Sanctuary of Apollo (Church 6)¹⁴. When the downsizing of these constructions took place is unclear. Ristow dates the changes in the churches in Pednelissos generally to the late Byzantine period¹⁵.

To the N of the basilica, at the foot of a rocky outcrop, structures consisting of single or multiple rooms of varying dimensions were recorded. The remaining walls are double faced and built of only roughly-worked, largely uncoursed blocks of various sizes. The constructions should be interpreted as housing facilities. The houses and the church are clearly connected, but should not necessarily be considered a single complex.

THE FOOTHILLS OF THE TAURUS AND THE PLAIN OF THE KESTROS

In the foothills of the Taurus and the plain of the Kestros, two complexes stand out amongst the remains identified.

The first is located at Gebiz, Kuruçen ovası, Camii yıkığı Mevkiisi, and consists of a now ruined mosque of a square plan with sides of 15m in length (Fig. 10). Its walls are 1.30m thick and constructed of heavily mortared rubble. Each wall is interspersed with three windows (1.48-1.61 x ca 2.00m), except for the N side in which the doorway (2.10m wide) replaces the central windows on the E and W sides. The windows of the southern wall of the building are placed in an asymmetrical pattern in order to allow space for the mihrab in its centre. The base of the brick-built dome of the structure is still preserved. The socle of the minaret in the NW corner of the central construction is preserved

13 E.g. Pednelissos: Karas – Ristow 2004; Cremna: Mitchell 1995, 219-232, esp.229-231.

14 Karas – Ristow 2004, 139-141, Fig. 3, 149-151, Fig. 10, 151-152, Fig. 11.

15 Karas – Ristow 2004, 155 refer to an example in Side, where the transformation is generally dated to the 8/9th century AD.

to the same height. At some point, the E wall of the mosque was extended over a length of 4.6m to the N. Traces of at least one additional room built against the N wall of the minaret and connecting to the N wall of the mosque itself, adjacent to the central doorway, are preserved. The heavily mortared rubble of the walls of the mosque are interspersed with sherds of the same late Roman ware (late Roman D Ware) as that found at the production sites of the survey area. The sherds incorporated in the walls of the mosque were retrieved from the dumps of the newly discovered production centre in the immediate vicinity of the remains of the mosque (see below).

The production centre is located on top of a conglomerate outcrop to the E of the mosque, on the other side of the present-day road. Next to these remains is a building with walls built in the same technique as the mosque itself: heavily mortared rubble with a large number of sherds interspersed between the stones. The single-roomed building measures 6.3 by 5.7m.

Remains are also preserved bridging the lower half of the steep, ca 12m high, slope between the conglomerate plateau and the bottom of the valley; these are the remains of watermills. The mills themselves have disappeared, but built waterflumes are preserved. The level at which a waterchannel was dug, about halfway up the slope of the conglomerate outcrop, can still be discerned. A recession indicates where the waterchannel ran. The waterflumes are constructed of heavily mortared rubble stones. Two of them have large amounts of late Roman D sherds inserted between the rubble stones of the concrete. The third, and probably oldest one, does not. The chronology is unclear, but activity in late antique and Byzantine times can be taken for granted, as well as continued activity after the arrival of Islam.

The remains of the second complex at Yalçıtepe are all located on the southern half of a low hill. The hill was entirely forested until the central area burned down a few years ago. The northernmost remains consist of a stronghold in the shape of an irregular rectangle, surrounded by a 1.50m wide double faced, uncoursed wall. Bedrock is partially incorporated into the wall's course. A tower stands in the SE corner of the stronghold. Inside

the walls no traces of buildings are recognisable. The site yielded only a few ceramics. Two pressbeds were cut into the rock inside the walls. On the slope towards the stronghold, a double rock-cut olive-oil press is preserved, as well as several very simple pressbeds.

The most important remains on this hill are located within the area that did not suffer in the recent fire. Their E border is defined by a rocky outcrop at the centre of the hill. The N, W and E walls of this system consist of beautifully built walls and towers enveloping an area of ca 0.01km². Only a few traces of the wall itself are preserved, but the nine towers still stand, even if most of them have been excavated illegally (Fig. 11). On the E side of the walled area, several oil presses have been cut in the bedrock (Fig. 12). In addition to the presses, two bottle-shaped cisterns were also discovered.

At the bottom of the hill, along its SW point, remains of several stone quarries are preserved. Rectangular ashlar were obviously extracted in the open air in stepped quarries. Amidst the quarries a large pressbed was identified. Traces of grinder stones are not preserved, which may indicate that these presses were for wine, rather than for olive oil, and are the remains of the production centre of a large estate.

CERAMIC PRODUCTION CENTRES

In 2008, four ceramic production centres of a red slipped ware were discovered in the foothills of the Taurus mountains, to the SW of Haciosmanlar Köyü and the NE of Gebiz¹⁶. The newly found production has all forms of the so-called Cypriot Red Slip Ware. In 2010, two more production units were discovered at which the same ware was produced. These are located at Gebiz, Hacıahmet Kırığı, and at Gebiz, Kuruçen ovası, Camii yıkığı Mevkiisi, in close vicinity of the mosque and the watermills discussed above.

16 Vandeput – Köse 2009a; Vandeput – Köse 2010, 186, Fig. 13.

2010 intensive survey of ceramic production centres (Mark Jackson)

Intensive survey work was carried out at the late Roman D Ware red slip pottery production site at Akçapınar Köyu, Değirmen Burnu Mahallesi Camii Yıkığı Mevkii by Mark Jackson and his small team (Maria Duggan and Alisa Wilson) from Newcastle University together with Michael Zelle from Detmold Museum. In 2009 reconnaissance survey and a geophysical survey had been undertaken at this location. The 2010 work follows intensive surveys at other production sites in 2009¹⁷.

This material has for many years been referred to as Cypriot Red Slip Ware but its discovery at several production sites by the Pisidia Survey Project in Turkey has confirmed the suggestion that some of the production at least was coming from southern Turkey¹⁸.

The site itself lies in fields between the S side of the modern road and the N side of a modern concrete water channel between which large numbers of sherds are visible on the surface. The sloping field making up the southern half of this area is under plough, but the central part of the site has been subject to levelling operations by a bulldozer (Fig. 13). The bulldozing activity has removed much of what must have been the focus of the production site and has created a flat area where a grove for fruit trees has been planted and two large greenhouses built. This also exposed a section running E-W through the site in which archaeological remains are visible.

The most important part of the exposed section created by the bulldozer was drawn and much of the exposed section was recorded for photogrammetry. The section clearly preserves a very dense dump of Late Roman D Ware pottery, which appears to respect a dry stone wall. Both these features have been truncated by the bulldozing activity. This dump of pottery not only contained many misfired wasters in a range of forms but also a tool for stamping pottery. This ceramic tool has a leaf-shaped stamp at one end and a circular motif at the other. The dump identified in the section was clearly associated with pottery production.

17 Vandeput et al. 2010a; Vandeput et al. 2011, 79-80, Fig. 8.

18 Hayes 1972; Firat 2000.

Intensive pottery collection was carried out across the site. The site was divided into different areas which were sampled by fieldwalking at 5m intervals. All diagnostic sherd forms, which provided a representative sample of types distributed across the site, were collected. On the ploughed surface of the fields, there was evidence for kilns. They were poorly preserved but identifiable as partially fired mud-bricks associated with overfired sherds and areas of burning.

Quantification of the pottery revealed a very high concentration of sherds and misfired wasters in Late Roman D Ware forms which were clearly produced at these sites. Of particular importance is the range of colour and hardness of sherds in these forms produced here. Colours vary from very over-fired brown/grey wasters to very hard, orange sherds, typical of red slip of the highest quality, and the fabrics vary from very soft poorly-fired pieces to very hard well-fired examples. The range of forms present included mostly bowl and basin forms typical of Late Roman D Ware.

In addition to ceramic production, several burials were identified below the road in the flat area above the exposed section. The burials appeared to be aligned E-W and large ceramic tiles which had been damaged by levelling activity were visible on the surface. No bones or other artefacts were identified on the surface connected with the burials, but the identification of the features as burials was confirmed by the local farmer, Talat Bey. Fragments of bi-chrome mosaic set within mortar were also found on the surface.

Research on all elements of the survey will continue in the coming years.

BIBLIOGRAPHY

Coulton, J.J., Armstrong, P., Erdentuğ, A., French, D.H., Kiel, M., Milner, N.P., Sekunda, N. and Wagstaff, J.M. (in press): *The Balboursa Survey and Settlement in Highland Southwest Anatolia, from the Prehistoric Period to the Turkish Republic*. London

- Fırat, N. 2000: 'So-called "Cypriot Red Slip Ware" from the habitation area of Perge (Pamphylia)', *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 36, 35-38.
- Hailer, U. 2008: *Einzelgehöfte im Bergland von Yavou (Zentrallykien) 1. Indigene agrarstrukturen un Akkulturation im südwestlichen Kleinasien in archaischer und klassischer Zeit* (Antiquitas Reihe 3, 46.1). Bonn.
- Hayes, J.W. 1972: *Late Roman Pottery*. London.
- Işın, G. 2006: 'Yumaklar Arpalık Tepe Küçük Buluntular: Ön Rapor', 23. *AST* 2, 125-134.
- Karas, U. and S. Ristow 2003: 'Kirchenbauten in Pednelissos (Pisidien) ', *Jahrbuch für Antike und Christentum* 46, 134-155.
- Mitchell, S. 1995: *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War*. London
- Vandeput, L. 2007: 'Pisidia Survey Project 2007: a survey in the territory of Pednelissos', *Anatolian Archaeology* 13, 33-35.
- Vandeput, L. and Köse, V. 2008: 'Pisidia Survey Project 2008. Research in the territory of Pednelissos', *Anatolian Archaeology* 14, 32-33.
- Vandeput, L. and Köse, V. 2009: 'Pisidia Survey Project 2007: remains in the territory of Pednelissos', 26. *AST* 3, 45-58.
- Vandeput, L. and Köse, V. 2010: 'Pisidia Survey Project: survey in the territory of Pednelissos', 27. *AST* 2, 179-194.
- Vandeput, L., Köse, V. and Jackson, M. 2009: 'Pisidia Survey Project 2009: pottery and more in the territory of Pednelissos', *Anatolian Archaeology* 15, 31-32.
- Vandeput, L., Köse, V. and Jackson, M. 2010: 'Pisidia Survey Project: the high and the low in the territory of Pednelissos', *Anatolian Archaeology* 16, 29-31.
- Vandeput, L., Köse, V. and Jackson, M. 2011: 'Pisidia Survey Project 2009: research in the territory of Pednelissos', 28. *AST* 3, 75-90.

ÖZET

Geçmiş yıllarda olduğu gibi, 2010 yılı çalışmasının başlıca amaçlarından biri Pisidya toprakları üzerindeki yerleşimlere ait kalıntıların saptanmasıydı. Bu amaç doğrultusunda toplam 48 yerleşimin konumu saptanmıştır. Önceki sezonlardan farklı olarak (2007 – 2009) 2010 yılı araştırması sırasında çalışılan alanlar arasında belirgin coğrafi farklılıklar vardı. Çalışma iki alan üzerinde yoğunlaşmıştır: çalışma alanının güney ve güneybatı kısımları ve Pednelissos yerleşiminin hemen yanında bulunan kalıntılar.

Toros dağları

Pednelissos çevresindeki dağlık alanda tanımlanan tüm kalıntılar daha önce bölge için tanımlanmış olan kategoriler içinde yer bulmuşlardır. Ancak yine de orta Helenistik dönemden başlamak üzere yerleşim ve oturma düzeni ile ilgili olarak ortaya çıkmakta olan tabloyu güçlendirici bulgular sağlamışlardır. Birkaç geniş, bağımsız yapı veya çiftlik yapısı (villa) bulunmuştur. Yerleşimlerin hepsinde zeytinyağı üretiminde kullanılan pres ve/veya ezme taşları korunagelmiştir. Yerleşimler Haspınar da Karaburun mevkiisinde, Delik Pelit mevkiisinde ve Çaparlar mahallesi Kiseçik mevkiisinde yer almaktadır. Keramik buluntular yerleşimlerin Helenistik Dönemde başlayıp, Roma İmparatorluk Döneminde devam ederek geç Antik döneme ulaştığını göstermektedir.

Diğer çiftlik yapılarından farklı olarak Haspınar Köyü *Sarı taş mevkiisindeki* bağımsız yapı kayalık bir dağ çıkıntısı üzerinde yer almaktadır ve işlenmemiş iri kaya parçaları ile yapılmış bir duvarla çevrilmiştir.

Duvarın içinde kalan alanda az miktarda yapı kalıntıları ile birlikte bir ezme taşı ve bir pres yatağı bulunmuştur. Kalıntılar daha önce tanımlanmış olan bağımsız, korumalı çiftlik yapılarına ait kalıntılarla yakın benzerlikler göstermektedir.

Pednelissos'un kuzeyinde bulunan yüksek Asartepé'nin tepe noktasına

yakın bir konumda yer alan bağımsız kalıntılar ise tamamen değişik özelliklere sahiptirler. Bu alan doğu kısmı hariç sivri uçlu kayalarla çevrilidir. Doğu kısmında ise tek bir dar girişi olan bir duvar vardır. Bu kapalı alanda bir sarnıca ait kalıntılar bulunmuştur. En iyi ve doğru şekilde bir ağıla benzetilebilir.

Tanımlanan diğer yerleşimlerde yapılar gruplar halindedir. *Haspınar köyü, Kocayer mevkindeki* yerleşimin kalıntıları doğal orman ile kaplıdır. Kısmen tanımlanabilmiş olan koruma duvarlarına ait kalıntılar içindeki geniş alan üzerinde çeşitli yapılara ait kalıntılar izlenebilmektedir.

Yumaklar, Arpalık Tepede yer alan ikinci geniş yerleşime/köye ait kalıntılar günümüz Kocamehmetler Asarı Yumaklar köyünde bulunan kalıntılarla mukayese edilebilir. Arpalık Tepe daha önce 2007 yılında ziyaret edilmişti; ancak yeni kaçak kazılarla ilgili duyumlar nedeniyle bir ziyaret daha yapma ihtiyacı duyduk. Yağmalama en çok arkaik dönemden geç antik döneme kadar kutsal kabul edilmiş doğal bir mağaranın üzerinde yer alan Dorik stildeki tapınakta meydana gelmiştir. Hem Arpalık Tepe, hem de Kocamehmetler Asarı Helenistik Dönemden Geç Antik Döneme kadar iskan edilmiştir.

Kocamehmetler Asarındaki kalıntılar üzerinde sürdürülen yoğun araştırmalara 2010 yılında da devam edilmiştir. Mustafa Türker (Hacettepe Üniversitesi Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümü, Ankara) ve ekibi tarafından gerçek zamanlı bir GPS kullanılarak başlanan topografik harita çalışmaları 2010 yılında tamamlanmıştır. Bu sırada yerleşimdeki mimarinin de detaylı olarak kayıtlara geçirilme çalışmalarına devam edilmiştir. Dorik stildeki Tapınakta incelemelere başlanmış, aynı zamanda yerleşimdeki çok iyi durumda korunmuş olan yerel mimarinin de detaylı olarak incelenmesi çalışmalarına başlanmıştır. Mükemmel korunma yapılar üzerindeki değişik evrelerin ve tekniklerin takip edilmesine olanak sağlamaktadır.

Modern yol Kocamehmetler Asarından kuzeydoğu istikametine dönmekte ve yüksek dağ tepeleri arasındaki doğal bir geçide doğru yol almaktadır. Bu geçit bir yaylaya açılır : *Yumaklar, Yumaklar Yaylası, Kıcalı Yaylası*. Yaylanın

güney kısmında kayalık dağ çıkıntısı üzerinde doğu-batı istikametinde uzanan bir grup yapı vardır. Yol üzerindeki trafiği kontrol eden bir gözetleme birimi olarak tanımlanabilir. Yayla üzerinde kuzeye doğru, erken Hıristiyanlık dönemine ait bir bazilikanın yakın çevresinde bir grup yapı vardır.

Toros Dağlarının Etekleri ve Kestros Ovası

Toros dağlarının eteklerinde ve Kestros ovasındaki kalıntılar arasında iki yapı kompleksi ayakta durmaktadır. Bunlardan ilki Gebiz, Kuruçen ovasında cami yıkığı mevkiinde yer alır. 15 metre uzunluğa sahip, kare planlı, şu anda harap durumda olan bir caminin kalıntlarına sahiptir. Yapının tuğladan yapılmış kubbesinin temel kısmı korunagelmiştir. Aynı şekilde kuzeybatı köşesindeki minarenin duvar kaidesi de aynı yükseklikte korunagelmiştir. Caminin yoğun kireç harçlı moloz taşı duvarları arasında geç Roma D tipi çanak çömlek parçaları vardır. Üretim merkezi caminin doğusunda yer alan konglomera yeryüzü çıkıntısının üzerinde yer almaktadır. Yanıbaşında duvarları caminin duvarları ile aynı teknikte yapılmış bir başka yapı vardır. Yakınlardaki korunagelmiş köprüye ait su olukları yamacın aşağı yarısında vadinin tabanı ile konglomera yayla arasındaki yaklaşık 12 metre eğim üzerinde korunagelmiştir.

Yalçıtepe'deki tüm kalıntılar alçak tepenin güney tarafında yer alır. En kuzeydeki kalıntılar gayrimuntazam bir dikdörtgen biçimli kale benzeri bir yapıya sahiptir. 1.50 metre genişliğinde özensizce yapılmış çift taraflı bir duvarla çevrilidir. Kalenin güneyinde iki adet kayalara oyulmuş zeytin presi ile birkaç adet basit pres yatağı vardır. Bu tepe üzerindeki en önemli kalıntılar daha güneyde yer alır. Bunların doğu sınırı tepenin tam ortasında yer alan bir kaya çıkıntısıdır. Bu sistemin kuzey, batı ve doğu duvarları çok özenli bir şekilde inşa edilmiş duvarlar ve kulelere sahiptir. Sistem yak. 0.01km² lik bir alanı çevreler. Duvarlarla çevrili alanın doğu tarafında anakayaya kazılmış pekçok pres ile iki adet şişe biçimli sarnıç vardır.

Tepenin en aşağısında, gúneybatı noktasında, taş ocaklarına ait kalıntılar vardır. Taş ocaklarının ortasında büyük bir pres yatağı vardır.

SERAMİK ÜRETİM MERKEZLERİ

2010 yılında iki adet daha Geç Roma Dönemi D tipi çanak çömlek üreten merkez bulunmuştur. Bunlar Gebiz, Hacıahmet Kırđ ve Gebiz, Kurucen ovasında, Cami yıkığı mevkiinde daha önce söz edilen cami ve su değirmeni yakınlarında bulunmuştur.

2010 yılı seramik üretim merkezleri yoğun araştırması (Mark Jackson)

2010 yılında yoğun çalışmaya Geç Roma Dönemi D malları olarak bilinen kırmızı perdahlı seramikler üreten Akçapınar Köyü, Değirmen Burnu Mahallesi Yıkık Cami mevkiindeki üretim merkezinde New Castle Üniversitesi'nden Mark Jackson ve ekibi (Maria Duggan ve Alisa Wilson) ile Detmold müzesinden Michael Zelle tarafından devam edilmiştir. Bu malzeme yıllarca Kıbrıs kırmızı perdahlı seramikleri olarak bilinmiştir. Ancak Pisidya Yüzey Araştırması sırasında buluan bu üretim merkezleri bu malzemenin en azından bir kısmının Türkiye'de bu bölgede üretildiğini ortaya koymuştur.

Yerleşim eğimli bir arazi üzerinde yer alır. Alanın gúney yarısını oluşturan eğimli tarla pulluk ile sürülmüş, yerleşimin ortasında ise bir buldozerle düzleştirme çalışmaları yapılmıştır. Buldozer çalışmaları araştırmanın hedefi olan pekçok malzemeyi ortadan kaldırmıştır. Bu çalışma ayrıca yerleşim bıyunca doğu batı doğrultusunda uzanan ve arkeolojik kalıntıların görüldüğu bir kesiti ortaya çıkarmıştır. Buldozer tarafından açılmış olan kesit kayıtlara geçirilmiş ve fotogrametri çalışmaları yapılmıştır. Bu kesitin çok yoğun bir Geç Roma D tipi seramiğine sahip olduğu kesindir. Seramik artıkları taş bir duvar önüne atılmışlardır. Yerleşimde yoğun bir seramik araştırması yürüyüşü yapılmıştır. Teşhis edici nitelikteki tüm örnekler yerleşimi temsil eden bir grup oluşturmak üzere toplanmıştır. Tarımsal faaliyetler nedeniyle

alt üst olmuş tarlalarda fırınları işaret eden bulgular saptanmıştır. Toplanan seramik örneklerinin miktarı bu yerleşimlerde üretilmiş çok fazla sayıda Geç Roma D tipi mal olduğunu ortaya koymuştur. Tipik örnekler kase ve havuz formundadır.

Seramik üretimiyle ilgili malzemeye ek olarak birkaç gömü de düzleştirilmiş yolun hemen altında açığa çıkarılmıştır. İki renkli bir mozaik setine ait parçalar da yüzey üzerindeki harç içinde bulunmuştur.

Fig.1: Haspınar Köyü, Delik Pelit Mevkii, tower-like structure

Fig.2: View of the isolated farmstead at Haspınar Köyü, Sarı Taş Mevkiisi

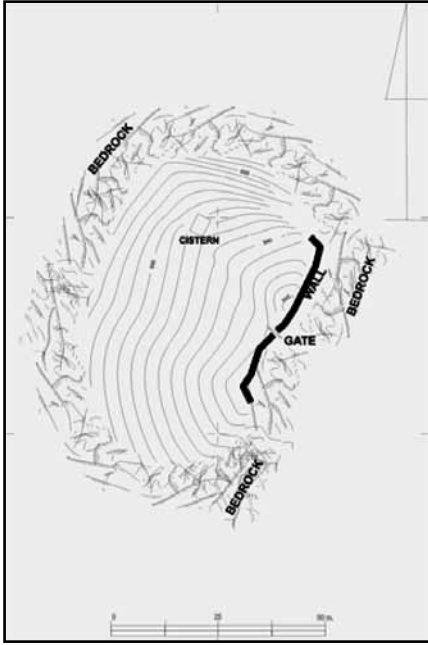

Fig.3: Plan of Haspınar Köyü, Asartepe, animal pen (S. Aydal)

Fig.4: Haspınar Köyü, Kocayer Mevkiisi, press facilities

Fig.5: Yumaklar Köyü, Arpalık Tepesi, view of the remains of the Doric temple

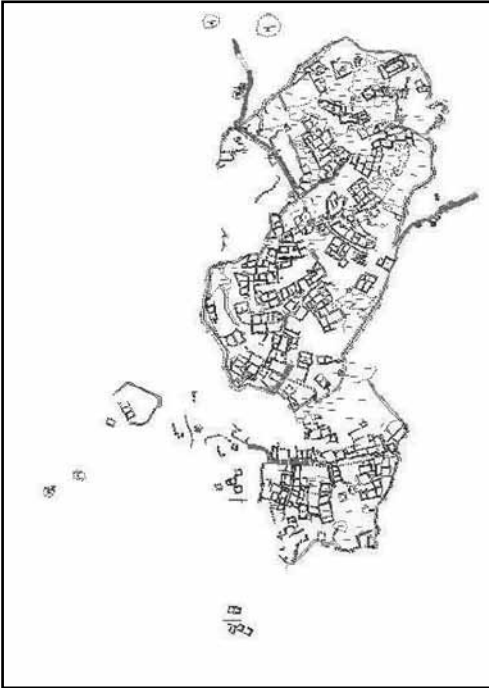

Fig.6: Yumaklar Köyü, Kocamehmetler Asarı, topographical map of the site (M. Türker)

Fig.7: Yumaklar Köyü, Kocamehmetler Asarı, Doric architrave with provisions for the window

Fig.8: Yumaklar Köyü, Kocamehmetler Asarı, exterior and interior view of a window in one of the houses

Fig.9a: Yumaklar Köyü, Kıcalı Yaylası, view from the N on the fortifications of the roadstation (S) and Fig. 9b. Map of the church and surrounding remains in the N (M. Türker).

Fig.10: Gebiz, Kuruçen ovası, Camii yıkığı Mevkiisi, E wall of the ruined mosque

Fig.11: Gebiz, Yalçitepe, one of the towers of the southernmost castle

Fig.12: Gebiz, Yalçitepe, rock-cut pressbeds

Fig.13: Akçapınar, Camii yıkığı Mevkiisi, section created by the bulldozer in order to create a level surface for a fruit grove, truncating the pottery dump and wall

2010 YILINDA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE URARTU BARAJ, GÖLET ve SULAMA KANALLARININ ARAŞTIRILMASI

Oktay BELLİ*

GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi'nde " Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması" konusunda yapmış olduğumuz çalışmaların yirmi dördüncü yılını, 16 Temmuz - 16 Ağustos 2010 tarihleri arasında gerçekleŐtirdik. Başkanlığım altında gerçekleştirilen yüzey araştırmasına Yrd. Doç. Dr. Şahabettin Öztürk, Teknik Ressam Güzin Sühran Belli, Vedat Evren Belli (M.A.), Yasin YaŐar Köse, Mehmet Kolsuz ve Bora Özdoğan katılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini ise, Van Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü'nden Arkeolog Seyithan Aydemir yapmıştır.¹¹

1987 yılından beri Doğu Anadolu Bölgesi ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında gerçekleştirdiğimiz arkeolojik yüzey araştırması sırasında saptamış olduğumuz baraj, gölet ve sulama kanallarının sayısı, şimdilik 133'e ulaşmıştır. Bunlardan 131 tanesi Doğu Anadolu Bölgesi'nde, iki tanesi de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında bulunmaktadır. Daha önceki yazılarımızda da sık sık belirttiğimiz gibi, şimdiye değin bulmuş olduğumuz 133 adet baraj, gölet ve sulama kanalı, Doğu Anadolu'yu bir " *Barajlar Bölgesi*" haline getirmiştir. Bunlardan da önemlisi bulmuş olduğumuz baraj, gölet ve sulama kanallarının %13'ü, geçirmiş oldukları küçük onarımlar ile günümüze değin kesintisiz olarak çalışmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi dışında, ne Anadolu'da, ne de dünyanın başka coğrafi bölgelerinde bu kadar çok sulama tesisinin varlığına rastlanılmamıştır.

* Prof. Dr. Oktay BELLİ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi, 34134, İstanbul/TÜRKİYE e-posta: oktaybelli@oktaybelli.net - obelli@istanbul.edu.tr - obelli@hotmail.com

1 Ekip üyeleriyle uyum içinde çalışan sayın Seyithan Aydemir'e, değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Eski Çağda baraj, gölet ve sulama kanallarının yardımı ile yapılan tarım, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki tarım kültürünün ne denli modern ve çağdaş olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Eğer sulamaya dayalı modern tarım yapılmamış olsaydı, tarım için oldukça az ve yetersiz topraklara sahip olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu kadar çok nüfus yaşayamazdı. Tarlalardan elde edilen çeşitli tarım ürünleri ve baklagillerin yanı sıra, meyve sebze bahçelerinden elde edilen ürünler, ekonomik amaçla kurulan kalelerin büyük depolarındaki yiyecek ve içecek küplerini doldurmuş ve uzun geçen kış mevsiminde, on binlerce insanın besin gereksinimini karşılamıştır.

ÇALIŞMA BÖLGESİ

Urartuların baraj, gölet ve sulama kanallarını araştırmak amacıyla 2010 yılında sürdürdüğümüz çalışmayı, Urartu Krallığı'nın merkezi bölgesini oluşturan Van Gölü Havzası'nda yoğunlaştırdık. Son 42 yıldır Doğu Anadolu Bölgesi'nde kesintisiz olarak arkeolojik yüzey araştırması yapmamıza karşın, hala bölgeye tam egemen olduğumuz söylenemez. Özellikle baraj ve göletlerin ana yolların dışında, engebeli ve yüksek dağların zirvesinde yer alması, sulama tesislerinin bulunmasını ve değerlendirilmesini oldukça zorlaştırmıştır. Bu yüzden keşfedilmeyi bekleyen bu bölgedeki arkeolojik ören yeri, ekonomik yönetim merkezi ve sulama tesislerini saptamak ve bilim dünyasına duyurmak için, çalışmalarımız tüm hızıyla devam etmektedir.

2010 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde " Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması" projesinde, Van Gölü'nün kuzeyi ile doğusunda yer alan bölgelerde daha fazla çalışılmıştır. Sulama tesislerinin saptanması için sürdürülen yüzey araştırması, özellikle Van Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alan bereketli toprakların su gereksinmesini karşılayan baraj, sulama kanalı ve göletler üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

ZAMBOK KANALI

Zambok Kanalı, Van'ın 98 km. doğusunda bulunan Yeşilalıc (eski Pagan) Köyü'nün yaklaşık olarak 1 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Farklı yönlerde bulunan 3 gölete su sağlamak için kayalıklar içinden oyularak yapılan Zambok Kanalı, Urartu su mühendisliğinin eşsiz örneklerinden birini yansıtmaktadır.²²

Zambok Kanalı, güneydoğu yönüne doğru akan Pagan Çayı'ndan alınmıştır. Kalkerden oluşan yüksek iki kayalık boazı parçalayarak akan Pagan Çayı, arazide derin ve geniş bir vadi açmıştır (Resim:1). Aktığı araziye derin bir şekilde oyduğu için, Pagan Çayı tarım alanları, otlak ve çayırları sulamak için elverişli özelliklere sahip değildir. Kayalıkları parçalayarak aktığı yerden geçirilen bir kanal ile sular, birbirini ile bağlantılı olarak yapılan üç gölete su sağlamış ve farklı yönlerdeki tarım alanlarının su gereksinmesi karşılanmıştır.

Pagan Çayı tarafından dik ve derin bir şekilde açılan Zambok Boğazı kayalığı, aslında iki Urartu kalesini birbirinden ayırmaktadır. Kuzeybatıdaki kayalık tepe üzerinde Yukarı Yeşilalıc Kalesi, güneybatıdaki kayalık tepe üzerinde de Aşağı Yeşilalıc Kalesi bulunmaktadır. Yukarı Yeşilalıc Kalesi daha küçük, Aşağı Yeşilalıc Kalesi ise çok daha büyüktür. Çay tarafından oldukça dik bir şekilde oyularak ikiye ayrılan kayalığın yerden yüksekliği 80-85 m. arasında değişmektedir (Resim:2).

Pagan Çayı, kayalığın güney doğusunda önce toprak bir kanal içinden geçirilmiştir. Daha sonra Zambok Boğazı'ndaki kayalığın güney yüzünde açılan bir kanala bağlanmıştır. Kanalin yerden yüksekliği değişkenlik göstermekle beraber, 15-25 m. arasında değişmektedir. Ortalama 70-80 cm.genişliğinde ve 40-50 cm.derinliğinde olan kanalın bir yüzü, yani güney tarafı kayalığın dibinden geçirilmiştir. Kanalın kuzey yüzü de, kayalığın düzgün bir şekilde oyulması ile şekillendirilmiştir(Resim:3).

2 Özalp İlçesini'nin güneydoğusunda yer alan gölet ve sulama kanallarının araştırılması sırasında bizlere yardımcı olan ve ekibe katılan araştırmacı sayın İhsan Öztürk'e teşekkür ederim. Eğer sayın İhsan Öztürk'ün değerli katkıları olmasaydı, Urartu sulama tesislerini bulup değerlendirmek mümkün olmayacaktı.

Yüzlerce yıldan beri çay sularını taşımasından dolayı, kanalın içi daha farklı bir renge, kirli sarı rengine dönmüştür. Ancak ne yazık ki büyük bir özenle kayalık içine oyularak açılan kanalın kuzey kısmı, define aramak için yapılan kaçak kazılar sonucunda tahrip edilmiştir. Kaya kanalın kuzeybatısında bulunan bir mağaranın duvarları üzerine yapılan dağ keçisi ve çeşitli resimler, define kazılarını teşvik ederek hızlandırmıştır. Kayalıklar içine oyularak yapılan kanalın tahrip olmasında, aşağısında bulunan destek duvarlarının definciler tarafından kazılarak yıkılmasının da çok büyük bir etkisi olmuştur. Büyük bir özenle düzeltilmiş taşlardan örülen eğimli destek duvarları, yalnızca kaya kanalının aşağısında değil, kuzeybatı yönüne doğru devam eden ve toprak içine açılan kanalın elverişli olmayan kısımlarına da yapılmıştır. Kanal suyunu belirli bir seviyede akıtmak için arazinin elverişli olmayan, çukur kısımlarına yapılan destek duvarları, diğer Urartu sulama kanallarında da görülmektedir. Yıkılan destek duvarlarının taşları çeşitli yerlerde kümeler oluşturmaktadır.

Kuzeybatı yönüne doğru devam eden Zambok Kanalı, Yeşilaliç Köyü'nün hemen üstünde bulunan Köyüstü Göleti'ne kadar toprak içinden geçirilmiştir. Kanalın oldukça geniş olarak açıldığı görülmektedir. Ortalama 3.5-4 m.genişliğinde olan kanalın mevcut derinliği de, 40-80 cm.arasında değişmektedir. İçi toprak ile dolduğu için, gerçek derinliğinin 1-1.5 m.arasında olduğu anlaşılmaktadır. Yaklaşık 900 m.uzunluğundaki kanal, çok uzun süreden beri çalışmamaktadır (Resim:4).Yeşilaliç Köyü'nde oturan yaşlı insanlar, 60 - 70 yıl öncesine kadar Zambok Kanalı'nın çalıştığını ve göletlere su taşıdığını söylemektedir. Kanalın çalışmamasının asıl nedeni, kayalıklar içine oyularak yapılan kanalın define bulmak amacıyla tahrip edilmesinden sonradır. Kanalın diğer kısımları sağlam ise de, Köyüstü Göleti'ne yakın olan kısımların bozulduğu görülmektedir.

Zambok Kanalı'ndan akıtılan suların bir kısmı Köyüstü Göleti'ni doldurmakta, bir kısmı da yine göletin üst kısmından açılan bir kanal ile Köyaltı ve Şekersu göletlerine su taşımaktadır. Oldukça iyi tasarlanmış kanal ve göletler, Urartu sulama tesisi kurma başarısının ayırtkan özelliğini taşımaktadır.

Urartu su mühendisliğinin ve kaya işçiliğinin seçkin örneklerinden birini yansıtan Zambok Kanalı'nın tek olmadığını, birçok benzerinin olduğunu da çok iyi bilmekteyiz. Örneğin kayalıkların eteğinin oyularak yapıldığı ve aşağı kısmının eğimli destek duvarları ile güçlendirildiği benzer sulama kanalları, Ferhat ve Mengene sulama kanallarındaki kaya işçiliği ve kanal yapma tasarımı, sanki aynı ustanın elinden çıkmış gibi benzerdir. Ferhat ve Mengene Sulama kanalları, Urartu su mühendisliğinin çok geliştiği M.Ö.7.yüzyılda tasarlanarak yapılmıştır.

Zambok Kanalı'nın hemen güneyindeki kayalık tepe üzerine kurulan Aşağı Yeşilaliç Kalesi'de , M.Ö.7.yüzyılda tasarlanarak kurulmuştur. Öyle anlaşılmaktadır ki Aşağı Yeşilaliç Kalesi, Zambok Kanalı ve göletlerdeki suların yardımı ile yapılan tarım alanlarından elde edilen tarım ürünlerinin depo edildiği ekonomik amaçlı kurulmuş bir kaledir. Bu yüzden Zambok Kanalı ve birbiri ile bağlantılı olarak yapılan diğer üç gölet de, M.Ö.7.yüzyılda yapılmış olmalıdır.

KÖYÜSTÜ GÖLETİ

Köyüstü Göleti, Yeşilaliç Köyü'nün hemen güneydoğusunda bulunmaktadır. Köyün Van'a uzaklığı ise 98 km.'dir. Göletin deniz seviyesinden yüksekliği, 2300 m.'dir.

Köyün hemen üzerinde bulunan gölet, fazla büyük değildir. Göletin eğimli ve açık olan kuzey kesimi, kabaca yarım ay biçiminde bir duvar ile kapatılmıştır (Resim :5) . Duvarın uzunluğu, ortalama 70 m.'dir. Duvarın kalınlığı, 6-7 m. arasında değişmektedir. Duvarın çok kalın olmasında göletin içine biriken toprağın temizlenerek duvarların üzerine yığılmasının çok büyük bir etkisi olmuştur. Gölet duvarının mevcut yüksekliği de, 1-1.5 m. arasında değişmektedir. Ancak duvarın ilk yapıldığı sırada yüksekliğinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan gölet, kabaca elips plan göstermektedir. Ortalama 75 m. uzunluğunda ve 40 m. genişliğindeki gölet,

yaklaşık olarak 300 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Göletin güneydoğusu, kalker kayalıkardan oluşmaktadır. Göletin içinin, kanal suyunun getirmiş olduğu kalın bir toprak tabakası ile dolu olduğu görülmektedir. Gölete su taşıyan Zambok Kanalı'nın tahrip olması yüzünden, gölette artık su birikmemeye başlamıştır. Günümüzde gölet, köy halkı tarafından tarla olarak kullanılmaktadır (Resim:6).

Eskiden gölette biriktirilen sular, kuzey yönüne doğru akıtılmaktaydı. Göletin kuzey savağı da kapanmış durumdadır. Öyle anlaşılmaktadır ki Köyüstü Göleti, köy yerleşmesinin kuzeyinde bulunan ve Pagan Çayı'nın sulayamadığı alanlarda yapılan tarım alanlarının, çayır ve otlakların su ihtiyacını karşılamaktaydı.

Zambok Kanalı ve diğer göletler ile birlikte planlanarak yapılan Köyüstü Göleti'nin, M.Ö.7.yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır.

KÖYARKASI GÖLETİ

Köyarkası Göleti, Yeşilalç Köyü'nün ortalama 500-600 m.kuzeybatısında yer almaktadır. Göletin suları, Zambok Kanalı'ndan gelmektedir (Resim:7). Batıya devam eden ve Şekersu Göleti'ne doğru uzanan kanaldan kuzey yönüne doğru açılan bir başka kanal, Köyarkası Göleti'ne su taşımaktaydı. Günümüzde kanal su taşımamasına karşın, izi belirgin olarak görülmektedir. Toprak içine açılan kanal, ortalama 80-90 cm.genişliğinde ve 40-50 cm.derinliğindedir. Ancak kanal çok uzun bir süreden beri çalışmadığı için, içi toprak ile dolmuştur. Bu yüzden kanalın ilk açıldığı sıradaki genişliği ve derinliğinin çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Dar bir vadi içine yapılan gölet, kabaca doğu-batı dorultusunda uzanmaktadır. Ortalama 90 m.genişliğinde ve 250-300 m.uzunluğunda olan gölet alanı, 3000 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Bu durumda Köyarkası Göleti, Köyüstü Göleti'nden çok daha büyüktür. Göletin duvarı, doğu yönünü kapatmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda yapılan gölet duvarının uzunluğu, 78-80 m.'dir. Kanal, yağmur ve sel sularının taşımış olduğu kalın

toprak tabakası hem göletin içini, hem de duvarların üzerini kapatmıştır. Bu yüzden gölet duvarının yüksekliği, 40-80 cm. arasında değişmektedir.

Günümüzde gölet içinde fazla su bulunmamaktadır. Zambok Kanalı tahrip olduğu için, gölete su getirilememektedir. Ancak batıdaki yüksek tepelerden çıkan kaynak sularının gölete doğru akması ile göletin içinde az da olsa su bulunmaktadır. Bu yüzden gölet içinde gür otlaklar yetişmektedir (Resim:8).

Göletin Savağı, duvarın kuzey bölümüne doğrudur. Günümüzde savağın bozulduğu görülmektedir. Ancak savaktan önce doğru, daha sonra da kuzeydoğu yönüne doğru açılan bir kanal, çok az da olsa gölet içindeki suları akıtmaktadır. Ortalama 80-90 cm. genişliğinde ve 60-70 cm. derinliğindeki kanalın içi ve çevresi, çayırlar ile kaplıdır. Kanalın ilk açıldığı sırada çok daha geniş ve derin olduğu anlaşılmaktadır.

Köyarkası Göleti'nden kuzeydoğu yönüne doğru devam eden kanalın taşımış olduğu su, kuzeyde Elaçmaz Köyü'ne kadar uzanan geniş arazide yapılan tarım alanlarının su ihtiyacını karşılamaktaydı. Köyarkası Göleti'nin de Zambok Kanalı ve diğer göletler gibi, M.Ö.7.yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır.

ŞEKERSU GÖLETİ

Şekersu Göleti, Yeşilalıç Köyü'nün 2 km. kadar güneydoğusunda yer almaktadır. İki savaklı olan bu gölet, diğer göletlerin en büyüğünü ve tasarım olarak en gelişmişini oluşturmaktadır.

Gölet, yüksek ve eğimli tepelerin batı eteğine yapılmıştır. Göletin suları, doğudan gelen Zambok Kanalı ile doğuda yüksek tepelerden gelen kar, yağmur ve sel sularının birleşmesinden oluşmaktadır. Ancak gölette biriken suların %90'dan fazlasını, Zambok Kanalı taşımaktadır. Zambok Kanalı'ndan gelerek gölete su taşıyan kanalın genişliği, ortalama 5 m.'dir.

Kabaca yarım ay biçimindeki duvar, göletin açık olan batısını kapatmaktadır. Duvarın uzunluğu ortalama 164 m., genişliği de, 5m.'dir.

Duvar kalınlığının fazla olmasında, gölet içinde biriken toprağın temizlenerek, duvarların üzerine yığılmasının etkisi olmuştur. Gölet duvarının mevcut yüksekliği de 1 m.'dir, ancak ilk yapıldığı sırada duvarın daha çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Resim:9).

Göletin içi çok kalın bir toprak tabakası ile dolmuştur (Resim:10). Gölet, Zambok Kanalı'nın tahrip olmasından sonra artık çalışmamaktadır. Doğudan batı yönüne doğru eğimli olan göletin içinde hiç su bulunmadığı için, ot da yetişmemektedir.

Ortalama 80 m.uzunluğunda ve 50 m.genişliğinde olan gölet, elips bir plan göstermektedir. Yaklaşık 400 m²'lik bir alanı kapsayan gölet, diğer iki göletten daha büyüktür.

Diğer iki göletten farklı olarak bu göletin iki savağı bulunmaktadır; bunlardan biri güneyde, diğeri de batıdadır. Her iki savak da, ortalama 4 m.genişliğindedir. Farklı alanlardaki tarım alanlarının su ihtiyacını karşılamak için yapılan bu tür çift savaklı göletler, Urartu su mühendisliğinin gelişmiş örneklerini yansıtmaktadır. Güney yönüne doğru akıtılan sular, Sütlüce Köyü'ne kadar uzanan geniş arazide yapılan tarımın su ihtiyacını, batı yönüne akıtılan sular ise, oldukça geniş alanlara yayılan topraklarda yapılan tarımın su ihtiyacını karşılamaktadır.

Urartu Krallığı döneminde çok gelişmiş bir su mühendisliğinin ürünü olan çift savaklı göletler, M.Ö.7.yüzyılda daha çok yapılmıştır. Örneğin Urartu başkenti Tuşpa'nın (Van'ın) doğusunda bulunan Gövelek, Rusa (Keşiş Göl) ve Bendmurat göletleri, hep çift savaklı olarak tasarlanmış ve inşaa edilmiştir. Bu yüzden Şekersu Göleti'nin de, Zambok Kanalı ve diğer iki gölet ile birlikte M.Ö.7.yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır.

KIZILÖREN GÖLETİ

Kızılören köyü, Erciş'in 26 km. kuzeybatısında, yüksek dağların güney eteklerinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden 2290 m. yüksekliğinde tipik

bir yayla niteliğindeki köy yerleşmesinin güneydoğusunda, kuzey-güney doğrultusunda güçlü bir şekilde akan ve sularını Van Gölü'ne boşaltan Deliçay akmaktadır. Erciş Bölgesi'ndeki tarım alanlarının sulanmasında önemli bir yere sahip olan Deliçay, yer yer andezitten oluşan kayalık alanları derin ve geniş bir biçimde oymuştur.

Kızıilveren Göleti, köyün yaklaşık olarak 1 km. kuzeybatısında yüksek tepelerin güney eteğinde yer almaktadır. Göletin deniz seviyesinden yüksekliği, ortalama 2345 m.'dir. Kabaca oval bir plan gösteren gölet, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Göletin kuzeyi, yüksek tepeler ile kapatılmış, güney kesimi ise özellikle kuzeydeki tepelerden aşağıya yuvarlanan irili-ufaklı onbinlerce taşın toparlanıp yığılması ile oluşturulmuştur. Taşların üzerine, gölet alanında biriken toprağın yığıldığı görülmektedir. Böylece güney yönüne doğru eğimli olan açık arazi, kalın ve geniş bir duvar gibi yükseltilmiştir (Resim:11).

Göletin açık olan iki yönü, batı ve doğu bölümüdür. Ortalama 60 m.eninde ve 125 metre uzunluğunda olan göletin açık olan doğu kısmına duvar yapılarak kapatılmıştır. Fazla yüksek olmayan ve iki tepe arasına kuzey-güney doğrultusunda yapılan duvar, ortalama 3m.genişliğinde ve 36 m.uzunluğundadır. Göletin suları tarafından parçalanmış duvarın, ancak kuzeyinde temel kalıntısı günümüze kadar varlığını korumuştur. Duvarın iri taşları, çevrede zengin olarak bulunan volkanik andezit yataklarından elde edilmiştir. Taşların birleşmesi yerinin kabaca da olsa düzeltildiği görülmektedir.

Günümüzde göletin içinde su bulunmamaktadır. İlkbahar'da kar ve yağmur sularının birikmesinden oluşan sular, yaz mevsiminde tümüyle kurumaktadır. Göletin içi çok kalın bir toprak ve kum tabakası ile doludur. Göl sularının doğu yönüne doğru sürüklenmiş olduğu kalın toprak tabakası, duvarın önünü ve üzerini doldurmuştur. Bu yüzden biriken sular, göletin batı yönünden daha çok akmaya başlamıştır. Suların açmış olduğu derin ve geniş kanal, günümüzde de belirgin olarak görülmektedir. Yani bakımsızlık ve onarımatsızlıktan dolayı göletin planı ve amacı, ters yönde gelişmiştir. Van

Bölgesi'nde bu kadar çok tahrip olan, plan ve kuruluş amacı değişen bu göletin benzerine rastlanılmamaktadır.

Göletin ne zaman tahrip olduğunu şimdilik kesin olarak bilemiyoruz. Köydeki yaşlı insanlar da, göletin çok uzun bir süreden beri çalışmadığını ve kaderine terk edildiğini söylemektedirler. Oysa gölet tahrip olmadan önce, doğu savağından akıtılan sular ile tarım alanları, otlak ve çayırın su ihtiyacını karşılamaktaydı.

Yakın çevrede göletin tarihlenmesine yardımcı olacak herhangi bir arkeolojik kalıntı bulunmamaktadır. ancak köyün güneydoğusundan akan Deliçay'dan alınan Aşağı ve Yukarı Pay kanalları gibi, Kızıilveren Göleti'ninde M.Ö.7.yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır.

ISSIDERE KANALI

Issidere Kanalı ve Barajı, Van'ın 105 km kuzeyindeki Erciş ilçesinin yaklaşık olarak 30 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Issidere Kanalı, Van Gölü'nün kuzeyinde bulunan Erciş Ovası'ndaki tarım alanları ile meyve ve sebze bahçelerini sulamak amacıyla Deliçay'dan alınan önemli bir urartu sulama kanalıdır. Kanalın amaç ve tasarımı, Erciş Bölgesi'nde bulunan Aşağı ve Yukarı Pay, Aşağı ve Yukarı Mezra kanalları ile Ferhat, Bey ve Zor Osman Paşa Arkı gibi diğer Urartu sulama tesislerinin amacı ve tasarımı ile çok büyük bir benzerlik göstermektedir. Issidere Kanalı, Erciş Ovası'nın hemen kuzeybatısında yer alan Issidere Barajı ile birlikte planlanarak yapılmıştır.³³

Issidere Kanalı, güneye doğru akan Deliçay'dan alınmıştır (Resim:12). Volkanik Aladağ'ın (3225) güney eteklerindeki kar, yağmur ve özellikle güçlü kaynak sularının birleşmesiyle oluşan Deliçay, güney yönüne doğru hızlı bir şekilde akarak sularını Van Gölü'ne boşalmaktadır. Deliçay, Urartu Krallığı döneminde Erciş Ovası'nda bulunan tarım, meyve ve sebze bahçelerini

3 Erciş Bölgesi'nde yer alan Urartu Krallığı dönemine ait sulama tesislerinin araştırılması sırasında bizlere yardımcı olan sayın Mehmet Bağdaş ve Necat Bağdaş'a çok teşekkür ederim. Eğer Mehmet ve Necati Bağdaş'ın rehberlikleri olmasaydı, Urartu sulama tesislerinin bulunup değerlendirilmesi mümkün olmayacaktı.

sulamak amacıyla en çok yaralanılan akarsulardan birini oluşturmaktadır. Çivi yazılı belgelerden öğrendiğimize göre bu önemli çayın Urartu Krallığı dönemindeki adı “ *Dainalı Suyu*” dur.

Kuzeyden güney yönüne doğru çok güçlü bir şekilde akan Deliçay, andezitten oluşan araziye derin ve geniş bir biçimde oymuştur. Deliçay’ın oldukça hızlı bir şekilde akmasından ve yatağını derinleştirmesinden dolayı, tarım alanları ile meyve sebze bahçelerinin sulanmasında kullanılması olanaksızdır. Ancak Deliçay’ın farklı yerlerinden alınan büyüklü küçüklü birçok kanal ile, suların farklı yönlere sevk edilmesi sağlanmış ve tarım alanlarının sulanması gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti döneminden beri farklı isimler ile anılan bu kanalların bazıları şunlardır; “Münevver Kanalı”, “Davut Kanalı”, “Aşağı ve Yukarı Pay Kanalı”, “Büyük Ark”, “Salaha Arki”, “Kaldırım Arki”, “Arkoç Arki”, “Akyol Arki”, “Kadir Aslan Arki”, “Haydarbey Arki” ve “Issidere Arki”.

Deliçay’dan alınansulamakanalı, Kadıaskermevkiindeikiye ayrılmaktadır; bunlardan güney yönüne doğru akan Haydarbey Arki, güneydoğu yönüne doğru akan ise Issidere Kanalı’dır. Haydarbey Arki geçirmiş olduğu küçük onarımlar ile günümüze kadar akmasına karşın, Issidere Kanalı çok uzun bir süreden beri çalışmamaktadır (Resim:13).

Issidere Kanalı, diğer sulama tesisleri gibi toprak içine açılmış ve genellikle yayvan tepelerin üst kısmına doğru geçirilmiştir. Eğimli olan arazide güneydoğu yönüne doğru devam eden kanal, ortalama 3-3.5 m.genişliğinde ve 1-1.5 m.derinliğindedir. İlk açıldığı zaman kanalın daha geniş olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde kanalın içi toprak ile dolmuştur, bazı kısımları ise küçükbaş ve büyükbaş hayvan sürüleri tarafından bozulmuştur. Bunlardan da önemlisi kanalın geçtiği kısımlar, traktör ile tarla süren kişiler tarafından tahrip edilmiştir. Kanalın geçtiği yerlerin tarla olarak kullanılmasında ve traktör ile tahrip edilmesinde, çok uzun bir süreden beri çalışmamasının büyük etkisi olmuştur.

Issidere Kanalı, günümüzde Erciş'in 6 km.kuzeydoğusunda yer alan ve Sanayi Mahallesi olarak adlandırılan semte kadar devam etmektedir. Kanalın uzunluğu ortalama 14-15 km.arasında değişmektedir.

Urartu Krallığı döneminde bu semt, üzüm bağlarının yer aldığı ve çivi yazılı kitabeler yüzünden "Karataş Yazıtları" olarak adlandırılan yöredir. Andezitten oluşan kayalıkların güney etekleri, teraslar halinde düzenlenmiş ve en iyi üzüm bağları ve meyve bahçeleriyle donatılmıştır. Üzüm ve meyve bahçeleri o kadar geniş alanlara yayılmaktadır ki, kayalıkların güneydoğu yüzüne açılan dikdörtgen nişler içine, bu ünlü üzüm bağları ile ilgili olarak çivi yazıları kazdırılmıştır (Resim:14).

Urartu Kralı II. Sarduri (M.Ö. 764-735) tarafından yazdırılan çivi yazılı kitabede; "*... daha önce burada herhangi bir tesisin bulunmadığını, kanalın yaptırıldığını ve üzüm bağlarının kurulduğunu, bağlardan üzüm çalanların cezalandırılacağı...*" belirtilmektedir. Hırsızlığa karşı ceza öneren bu önemli yazıtın içerik yönünden benzerine, şimdilik Urartu Krallığı'nın yayılım alanında rastlanılmamaktadır. Böylece Issidere Kanalı'nın M.Ö.8.yüzyılın ikinci yarısında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Issidere Kanalı yaklaşık 80-90 yıldan beri çalışmadığı gibi, meyve bahçeleri ve üzüm bağları da oratdan kalkmıştır. Ancak Erciş yöresindeki bağlarda yetişen küçük, siyah ve tatlı üzümler, Urartu üzüm bağı kültürünü ve üzümlerini günümüze taşımaktadır.

ISSIDERE BARAJI

Issidere Barajı, bugünkü Erciş İlçe merkezinin 3.5-4 km. kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır. Dar bir vadi içinde yapılan Issidere Barajı, Urartu su mühendisliğinin en güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır.

Erciş Ovası'ndaki tarım alanları, üzüm bağları ve meyve bahçelerini sulamak amacıyla kuzeyden güney yönüne doğru akan Deliçay'dan kanallar alınmıştır. Deliçay'dan alınan kanallar, Kadirasker mevkiinde farklı yönlere sevk edilmiştir.

Kadirasker mevkiinden güneybatı yönüne doğru akıtılan sular, dar bir vadi içinden geçirilmiştir. Baraj alanı, Erciş yerleşim merkezinin 4 km. kadar kuzeydoğusunda, kalkerden oluşan kayalık iki tepenin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Baraj yerinin seçiminin oldukça elverişli olduğu görülmektedir.

Baraj duvarı, kalkerden oluşan kayalık iki tepe arasına, kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Kayalık tepenin güneyi daha yüksek, kuzeyi ise biraz alçaktır. Duvarın uzunluğu ortalama 64 m.'dir. Ancak ne yazık ki baraj suları, duvarı tümüyle parçalamıştır. Barajın ne zaman ve hangi nedenlerden dolayı yıkıldığını şimdilik kesin olarak bilemiyoruz. Yöredeki yaşlı insanların da bu konuda herhangi bir bilgisi bulunmamaktadır. Duvarda kullanılan iri kalker taşlar, sular tarafından vadinin batısına sürüklenmiştir. Duvarın yıkılmasında dolayı kaç metre genişliğinde ve yüksekliğinde olduğunu bilemiyoruz (Resim:15).

Baraj duvarının en iyi korunduğu kesim, kuzey bölümüdür. Suların getirmiş olduğu kalın toprak ve kum tabakası, hem duvar kalıntısının üzerini kapatmış, hem de yıkılan duvardan taşarak batıya kadar yayılmıştır.

Baraj duvarının inşasında kullanılan iri kalker bloklar, çevrede zengin olarak bulunan kalker yataklarından elde edilmiştir. Taşların yalnızca birleşme yerlerinin kabaca da olsa düzeltildiği görülmektedir.

Baraj sularının güneybatı yönüne doğru aktığı vadi, derrin bir şekilde aşınmıştır. Baraj sularından alınan bir kanal, Davut Bağlarına kadar devam etmektedir. Ancak bu kanal da barajın tahribiyle birlikte artık çalışmamaktadır.

Issidere Barajı çok uzun süreden beri çalışmadığı için, günümüzde baraj sularının biriktirdiği alanda, kavak ağaçları yetişmiştir. Baraj alanı da, ot yetiştirmek amacıyla kullanılmaktadır.

Issidere Barajı'nın, tıpkı Issidere Kanalı ile birlikte planlanarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Issidere Kanalı güneydoğu yönünde bulunan üzüm bağları ve meyve bahçelerinin su gereksinmesini karşılarken, Issidere Baraj suları da güney yönünde bulunan tarım alanları, meyve bahçeleri ve üzüm bağlarının su ihtiyacını karşılamıştır. Bu yüzden barajın, M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı anlaşılmaktadır.

1987-2010 YILLARINDA

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE KEŞFEDİLEN

BARAJ, GÖLET, SULAMA KANALLARININ LİSTESİ

1- Rusa Göleti (Keşiş Göl)

2- Menua (Semiramis / Şamran Kanalı)*

3- Aznavur Göleti*

4- Kırcağöl Barajı*

5- Doni Göleti*

6- Faruk Bendi*

7- Süphan Barajı

8- Arpayatağı Göleti

9- Arç Barajı

10- Kırmızı Düzlük Göleti

11- Bezirgan Kanalı

12- Yukarı Argıt Barajı

13- Gelincik Göleti

14- Yukarı Anzaf Göleti

15- Çavuştepe Su Biriktirme Yapısı

16- Aygır Göleti

17- Sıhke Göleti

18- Reşan Göleti

19- Sünnet Nebi Göleti

* Yanında (*) işareti bulunan baraj, gölet ve sulama kanalları, bizim yüzey araştırması çalışmalarımızdan önce, 1889 - 1970 yıllarında Van Yöresinde bulunan sulama tesislerini göstermektedir.

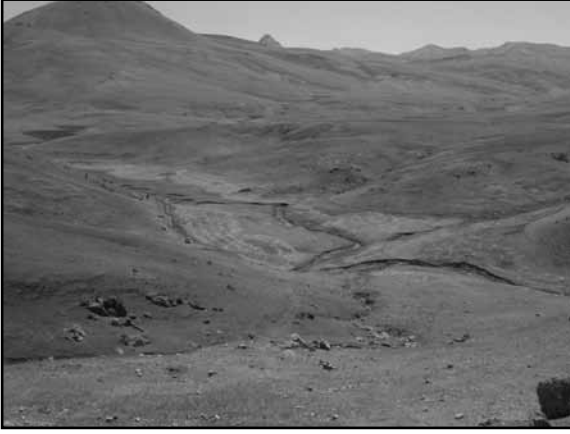
- 20- Gövelek Barajı
- 21- Meydan Boğazı Göleti
- 22- Hırsız Deresi Barajı
- 23- Köşebaşı Barajı
- 24- Süs Göleti
- 25- Aşağı Kom Göleti
- 26- Yukarı Kom Göleti
- 27- Karataş Göleti
- 28- Bakraçlı Göleti
- 29- Harabe Göleti
- 30- I.Ferhat Göleti
- 31- Aşık Hüseyin Göleti
- 32- Abbasoğlu Göleti
- 33- Bendmurat Göleti
- 34- Kadim Göleti
- 35- Yukarı Ömer Göleti
- 36- Aşağı Ömer Göleti
- 37- Kiliseoğlu Göleti
- 38- Kevenli Göleti
- 39- Düzlük Göleti
- 40- Tasmalı Göleti
- 41- Yukarı Adır Göleti
- 42- Aşağı Adır Göleti
- 43-Aşağı Esenpınar Göleti

- 44- Orta Esebpınar Göleti
- 45- Arındı Göleti
- 46- Bey Kanalı
- 47- Bey Göleti
- 48- Tepeören Göleti
- 49- Çirişgöl Göleti ve Kanalı
- 50- Çirişgöl Göleti
- 51- Katırlı Göleti
- 52- Darboğaz Göleti
- 53- Azap Göleti
- 54- Memedik Göleti
- 55- Kurugöl Göleti
- 56- Mustafapaşa Göleti
- 57- Kelle Göleti
- 58- Kızkapan Göleti
- 59- II. Ferhat Kanalı (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti)
- 60- Kalecik Kanalı (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti)
- 61- Kurubaş Göleti
- 62- Yakup Göleti
- 63- Vakıf Bendi ve Barajı
- 64- Kör Kanal
- 65- Deniz Kanal
- 66- Yukarı Ağındır Göleti
- 67- Aşağı Ağındır Göleti

- 68- Aşağı Karaağaç Göleti
69- Kalenur Göleti
70- Yukarı Kelekom Göleti
71- Aşağı Kelekom Göleti
72- Albayrak Göleti
73- Atlılar Göleti
74- Mengene Kanalı
75- Yukarı Bedengöl Göleti
76- Aşağı Bedengöl Göleti
77- Yukarı Embi Göleti
78- Aşağı Embi Göleti
79- Şehnagöl Göleti
80- Soğuksu Göleti
81- Kurt Göleti
82- Yoğunhasan Göleti
83- Çuh Göleti
84- Çimlik Göleti
85- Pestekan Göleti
86- Düztepe Göleti
87- Yukarı Korhan Göleti
88- Aşağı Korhan Göleti
89- İsabey Göleti
90- Teperiz Göleti
91- Keşiş Göleti

- 92- Aktaş Göleti
- 93- Mercimek Göleti
- 94- Aktaş Göleti
- 95- Kurbağalı Göleti
- 96- Büklümdere Göleti
- 97- Kurugöl Göleti
- 98- Dumu Göleti
- 99- Arab Göleti
- 100- Zor Osman Paşa Arkı
- 101- Ahmet Gor Göleti
- 102- Orta Damla Kanalı
- 103- Tepe Göleti
- 104- Vadi Göleti
- 105- Akçay Göleti
- 106- Yukarı Sarıgöl Göleti
- 107- Orta Sarıgöl Göleti
- 108- Aşağı Sarıgöl Göleti
- 109- Panz Göleti
- 110- Karagüney Göleti
- 111- Yukarı Kızvarvar Göleti
- 112- Aşağı Kızvarvar Göleti
- 113- Münevver Göleti
- 114- Sertap Göleti
- 115- Ömer Göleti

- 116- Kırmızı Tepe Göleti
117- Yukarı Esenpınar Göleti
118- Aşağı Mezra Göleti
119- Yukarı Mezra Göleti
120- Aşağı Pay Kanalı
121- Yukarı Pay Kanalı
122- Ganiye Hani Göleti
123- Demyeler Arkı
124- Leşko Arkı
125- Aligor Arkı
126- Soğanlı Arkı
127- Zambok Kanalı
128- Köyüstü Göleti
129- Köyarkası Göleti
130- Şekersu Göleti
131- Kızılören Göleti
132- Issıdere Kanalı
133- Issıdere Barajı

Resim 1: Pagan ayı

Resim 2: Kayalığı İkiye ayıran
Pagan ayı

Resim 3: Zambok
yıkılan
duvarları

Kanalı
destek

Resim 4: İçi toprak ile dolan
Zambok kanalı
batıdan

Resim 5: Köyüstü göleti
doğudan

Resim 6: Köyüstü Göleti

Resim 7: Köyarkası Göletin su taşıyan kanal

Resim 8: Günümüzde tarla olarak kullanılan köyarkası Göleti

Resim 9: Şekersu Göleti

Resim 10: İçi toprak ile dolan
Şekersu göleti

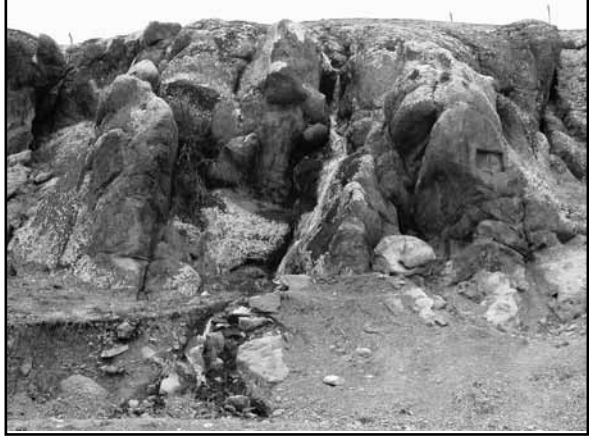
Resim 11: Kızılören göleti

Resim 12: Deliçay'dan alınan
kanal

Resim 13: Issidere kanalı

Resim 14: Karataş Çivi yazısı

Resim 15: Tahrip olan ıssidere barajı

CAPPADOCIA'S FIRST POTTERY PRODUCTION, TEPECİK-ÇİFTLİK NEOLITHIC EARLIEST LEVELS

Martin GODON*

Introduction

The Neolithic and Chalcolithic site of Tepecik-Çiftlik, lying in the middle of the Melendiz plain, is under excavation by Istanbul University since 2000, excavation reports being published every years in the *KST*. Pottery analyses began in 2002 and the corpus under study concern now the whole archaeological sequence, with results already showing cultural development between ca. 6500 and 5500 BC cal., specific to Cappadocia, thus shedding light on Central Anatolian Neolithic and early Chalcolithic diversity.

A research funding delivered by the TÜBİTAK-BİDEB for the year 2010-2011 and hosted by Istanbul University Prehistory Department allowed us to tackle the issue of the earliest pottery productions in Cappadocia, last year excavation season having reach archaeological levels not evidenced before in the region. As fieldwork goes on, it is likely that the hypothetical gap between aceramic and early Chalcolithic occupations in Cappadocia is getting controvert and that studies on material cultures from those earlier levels will deliver new evidences balancing our actual knowledge of Central Anatolian Pottery Neolithic, still mainly focused on the Konya plain and the Çatal Höyük long-standing excavation.

As far as pottery is concerned, we are keen to give an insight of our preliminary results, delivering aspects that are not encountered within Çatal Höyük's long archaeological sequence, hence showing the cultural diversity between the Konya Plain and Cappadocia.

* IFEA associated researcher,
Tübitak Research Fellowship for foreign Citizens (2010/2011)

Earlier results about pottery productions at Tepecik-Çiftlik

Yet, this dichotomy was already visible within the later levels of Tepecik-Çiftlik (V to II) (Godon 2005, Bıçakçı *et ali.* 2007; Godon *in press*), with a graduation towards more interactions between Cappadocia and the Konya plain.

If levels V and IV potteries were definitively anchored in a Cappadocian tradition with some decors sharing similarities with south-eastern patterns rooted in aceramic Neolithic, potteries from level III, dated between 6400-6000 BC cal. (Bıçakçı *et ali.* 2007) are delivering evidences of new ties throughout Central Anatolia.

With the increase in Red Slipped Wares and storage pottery productions, new building methods like moulding are now attested (Godon 2010). Eventually, the most striking example of links between the Konya Plain and Cappadocia can be seen in the relief-decorated patterns ornamenting neck-jars¹. From the wall paintings of Çatal Höyük to the figurative decors represented on those jars (as well as on the ones from Köşk Höyük²), the same attention is given to anatomical details such as bovid hoofs, human bodies in hunting position, loincloth tied with large belts (Godon *in press*). Let's simply underline that those central Anatolian bonds emerge while the Neolithic drives towards western Anatolia are at their climax.

Then, between 6000 and 5500 BC cal., a fast shift in pottery typology and technology is identified. Jars are gaining in volumes, carinated bowls appears, and burnishing processes as well as reduction cooking are now highly mastered.

However, it is the sudden occurrence of geometric incised decors, known in Cappadocia as the "Gelveri type" (Esin 1993), that marks the end of Tepecik-Çiftlik sequence up in the Chalcolithic, involving it within this tremendous

1 Lithic productions on obsidian showing bipolar technologies and bifacial points shaped on large blades are also technological marks shared between the two regions that still need further analyses.

2 See Öztan 2007

style harmonisation seen not only from Can Hasan IIB to Çatal Höyük but affecting Anatolia in its whole from Cilicia to the Balkans (Godon & Özbudak *to come*).

From this development, nothing was known about pottery production in Cappadocia prior to 6400 BC cal. Thus, the importance to embark on a study of the pottery corpus coming from the earlier levels.

The methodology applied challenges the traditional typological approach as well as wares classification based on ceramic paste variability and surfaces colours, two steps end to end of the ceramic production process (clay acquisition/preparation and cooking) which are the less easy to interpret due to the number of unknown parameters they result from.

Less identifiable but directly link to technological traditions, buildings methods are good marks to track technological evolutions that may be related to cultural ones. Following the pioneer works from M. Mauss (1936) and A. Leroi-Gourhan (1943) linking technological acts to the social organisation in which they are inserted, a new field of archaeological studies emerged. Conceptualize as a *system* or *technological system* (Lemonnier 1976, 1993), the relationship between the techniques and the social spheres can be infer through the analyse of the whole technological process or *chaîne opératoire*, i.e. a series of operations leading a raw material to a construct state (Cresswell 1976)³.

Archaeological context and pottery corpus of Tepecik-Çiftlik level VI

The specific development seen in pottery productions, far from being static in diachrony, somehow matches the variability in Tepecik-Çiftlik's settlement pattern throughout the sequence. To come down to a brief account of the general settlement characteristics, one should underline the total lack of continuity in the use of space within the architectural levels. Furthermore, as opposed to the honeycomb plans characterizing the aceramic site of Aşıklı and the one of Çatal Höyük, Tepecik-Ciftlik reveals individual structures

3 See also Roux 2003, Van de Leeuw 1993

separated by open areas. Thus, as far as the excavated portion of the site is concerned, the hold of buildings on open areas started, in a loosen form, in level IV. Before, in levels V and VI, no large structures were encountered but open areas dedicated to large shallow pits and short-term activities like obsidian tools shaping.

Level VI was excavated during summer 2010 on a limited surface, in order to get an understanding of the complete stratigraphy in the most accurate excavation sector, namely 16K trench (Bıçakçı, in this year *KST*). If the surface is quite restricted, the stratigraphic context is well secured by a horizontal layer of clayish mud sealing the lower sub-levels of occupation.

A total of 4685 individual sherds were preliminary analysed, coming from 128 archaeological units dispatched between trenches 16K, 17K and 17J, in order to get a broad reference that could confirm the homogeneity of the level VI trench 16K assemblage or invalid it. On this scale, before undertaking the detailed analyse of the 16K samples, we could discard the risk of representativeness bias, as we could not find any significant deviations in the typology and in the main technological characteristics. However, parameters like presence of Red Slipped potteries and Black Burnished Wares do confirm the tendency revealed in levels V and IV. This two stylistic groups related to specialize finishing and cooking processes are almost absent in level VI, found in the shape of tiny eroded pieces that might well come from upper levels by taphonomic processes and the long utilisation of this open area up to level III. It is only from the beginning of level III, around 6400 BC cal., that Red Slipped Wares are found in significant amount. The same can be said for the Black Burnished Wares⁴ as well as the reduction type of cooking, which are rather scanty in level VI. Eventually, this confirmation of BBW and Red Slip near absence in Tepecik-Çiftlik's earlier levels reinforces the notion of a major cultural development after 6400 BC cal. seen in level III.

The analyse of Level VI, trench 16K ceramic assemblage, preliminary results.

4 We strictly restrict the definition of BBW to its technological aspects: identification of highly invested surface burnishing followed by a definitively controlled cooking in reductive atmosphere in order to obtain a black coloration of the paste.

This analyse followed two axes: the study of the *chaîne opératoire* on a macroscopic and mesoscopic scale and the study of the typology. The corpus at hand, after excluding typologically and technologically undetermined sherds from the database, is up to NI 349 individuals. Typological and technological parameters were record on Excel, each entry corresponding to one individual sherd. Documentation is realize by Photoshop drawing and details macro photos of technological marks illustrating the drawings.

Technological marks recorded include the composition of ceramic pastes, the building methods, surface treatments methods and variation in cooking atmospheres.

After a presentation of the typology, we will apprehend the different technological marks following the *chaîne opératoire* phases.

Typology

Unlike the variability in shapes and volumes appearing in level IV and increasing up to level II, Tepecik-Ciftlik's early pottery productions is dominated by three main types (graph. 1): large open pots (B6b), straight wall pots (DR) and large bowls with restricted rims (A1b). Straight wall pots present frequently a single ribbon around the rim, less than an inch under the lip (fig. 1a-b, fig. 2a, fig. 3a-d).

In less amount are also present small closed bowls (B6a), trays (B3), and basins (B4); cups (B5b) and hole mouth pots (A2; fig.5a). The state of fragmentation do not allow to draw a clear picture of the variability among those types however, the repertory of shapes clearly indicates plain forms with simple delineations, a trend which will disappear with the emergence of carinated necked jars at the beginning of level III.

As for the decors, the few evidences at hands show already the presence of wipped-back or applied thin coils, mainly chevron layered on two or three rows, a common pattern up to level IV.

Shall we speak about a very specific pottery production for the early Neolithic levels, showing cultural traditions which are not any more present in upper phases? Concerning the typology, it would be better to speak about a development towards more variability, going with developments in cultural and economical behaviours such new storage systems more dependent on potteries, an increase in place devoted to culinary practices and a realigning of the iconography in the form of figurative decors similar to the wall paintings seen at Çatal Höyük (Godon in press).

Clay acquisition and paste preparations

As far as clay acquisition strategies are concerned, one should keep in mind two parameters, namely the geological one and the cultural one. In a micro-region where various geological contexts are predominant and well-identified, petrographic analyses may help to differentiate specific areas for clay procurement. However, it is only if those different clays are related to specific types of potteries and/or technological processes that one can assert that choices were done to fulfil technological goals. Otherwise, interpreting variation in clay geological properties coming from the vicinity of the production site faces the countless possibilities arising from cultural and daily social activities. Without listing the many beliefs and taboos related to human behaviours *versus* environment, let us keep in mind that basically, clay procurement can be a secondary task determined by primary activities such as harvesting or cattle breeding watches. In those cases, clay procurement sources will change according to the primary task locations (Gosselain 2002)⁵. In the case of the Melendiz plain, clay beds are easily found on the Melendiz riverbanks and its tributary watercourses. The hydrographical system draining water from the surrounding massifs is dense and, maybe contemporary with Tepecik-Çiftlik occupation, a lake was flooding the western quarter of the plain. Geological cores indeed reveal clay presence under the actual level of

5 See also Degoy 2005; Dietler & Herbich 1994; Gelbert 2003; Gosselain 2000; Livingstone-Smith 2000; Stark *et alii*. 2000

the plain. However, their secondary positions among alluvial deposits make it almost impossible to track their location from archaeological material to specific spots in the plain. The slight variation in clay represented among the corpus may well be due to local changes induced by water drainages. A deep sounding at the höyük's southern foot reveal a natural geological substrate rich in clay deposits. Experimental works realized with this clay prove its suitability for pottery production. This clay, like all the ones collected in Melendiz plain, comprise a high percentage of sandy volcanic tephra inclusions. It induces an important degree of shrinkage during the drying of the pots, giving way, at least, to micro-cracks if not major breakage during the cooking process. It could have been a technological reason for the adding of organic tempers during paste preparation process.

Tempers

As for clay acquisition, the preparation of the paste does not always follow a technological or utilitarian determinism. Numerous ethnological studies shed lights on the cultural and symbolic dimension of tempers in the clay (*Op. cit.*). However, unlike Mesopotamian Neolithic pottery assemblages as well as Çatal Höyük's one in the Konya plain, Tepecik-Çiftlik potteries display a rather long constancy in the use of organic (mostly grass and hay bale) as clay temper. This parameter could be a sign of technological tradition stability but also a technological answer to raw clay constraints. As shown by the experiments, as far as the collected clay samples are concerned, the density of thin mineral fractions in the Melendiz clays require a specific preparation of the ceramic paste to avoid cracks while cooking. Our experiments show that adding a minimum of 25% of vegetal to the clay, following the archaeological examples, redress this problem. Both the building process is made easier by a better water retention, reducing shrinkage and micro cracks, and cooking, tested up to 760°C in open fire, were completed without any accident.

Level VI ceramic pastes are roughly showing the same types and repartition percentage than in later levels. First of all, vegetal temper stand out among the

corpus, 1% only being exempt of organic material and 7% being tempered with cow dung, a trend which is followed up to level III where it tends almost to disappear. Repartition of this type of temper, both in terms of techniques and typology, do not point out a particular production. If burnishing is more frequent than other surface treatments, it is encountered with the other types of tempers as well.

As for the majority of vegetal tempers, the variability concerns the size and the amount included in the clay. As a rule over the corpus, the more pottery walls are thin, the less and finer will be the vegetal temper. The one percent of vegetal temper plus mica temper concerns two of the few Black Burnished Wares of the level VI corpus. The almost systematic use of mica temper for the Black Burnished Wares appears only in level II, after 6000 BC cal. when BBW products reach a perfect degree of mastery.

Building process

Two main phases are distinguished for the building process: the building of the volume, then its definitive shaping. According to the chosen methods, these two phases can overlap each other's, especially in the case of complex shapes on big volumes. To identify the complete building process is a task requiring a very well preserved corpus with a sufficient amount of complete potteries or complete profiles. Like in the case of Level VI corpus composed of fragmented potteries, the identification of the building process can only be done by distinguishing technical marks composing stages of the process. Their recurrence in both number and typological correlation can be evidence of technological tradition. The second issue is their representativeness, as only a few percent of the ceramic sherds will undoubtedly present significant technological marks. The interpretation of the building processes among a corpus will thus depend on representative relevant marks.

The 16K sample analyzed reveals significant technological marks on 90 individual sherds, showing at least eight different techniques that should not be

considered each as building method in itself but part of different technological actions forming a couple of methods (graph. 2). As an example, technological marks identified on bases can only be considered as a technological sequence, part of the building method.

Technological marks on pottery bases

Where a few of the bases superior to 15 cm in diameters show on their external surface irregular negative ground prints, most of the sherds large enough to be analyzed do show evidences of concave or convex supports. Those supports should be considered as static and regular work surfaces on which bases of potteries were shaped. Sections of the bases present a specific curved delineation with a central curvature point at the middle of the base radius. The most probable type of support could have been a broken pottery, its bottom used to shape the base of a new pottery. In those cases, the external face of the pottery base presents a regular surface texture without any digit or scraping-smoothing marks. When such un-worked and smooth surfaces are found on the bottom of the pottery, with the curved delineation of the section on the inside, it is seemingly that the base was shaped on an upended pottery (fig. 3d).

As we mainly have fragments of potteries whose small sizes do not permit a systematic diagnostic, it would be simplistic to shorten the possibilities to those only ones. However, such recourse to pottery bottoms as a matrix for shaping new ones flat bases disappear in later levels in favour of moulding inside basketry (Godon 2010). Two example of basins bases set-up on weaved mat are worse to mention as they are the unique evidences of such a recourse to mats between the ground and the pot in the whole Tepecik-Çiftlik's sequence (fig. 5a)⁶.

6 Aşağı Pınar (Thrace) ceramic corpus deliver a wide example of mat impressions on pottery bases (Özdoğan 1999, 2007).

Slab building

Almost 30 sherds from individual pots present characteristics of slab building method. This method is identified by the presence of junctions around the circumference of the pottery walls⁷. Two main techniques are visible: a joint between the circumference and the added part overlapping completely the inner and external sides of the pot circumference (fig. 6b); and a junction showing the plating of the slab's lower part on the inner side of the pot (fig. 6d).

In the first case, traces of digital pinching all over the pottery wall indicate a far reaching stretching of the added slab which can signify the application of a thick slab, thin down while being stretch-up.

In the second case, added slabs do not show specific stretching marks and are added almost in their final high and thickness.

Coil building

Also identified on a relevant amount of individual sherds, evidence of coil building is the second building method largely used among level VI ceramic corpus. Recognized in sections or on broken junctions, they are differentiated from slab junctions both by the preparation of the juncture surface and the limited spacing between two junctions (fig 6a.c). The rim receiving the coil is ridge shaped, the coil gently covering and overlapping it both from the inner and outer sides. No strong pressure is applied on the junction, as shown by the very clear demarcation between the superposed coils.

Pinching and beater methods

Pinching describes the digital action of pressing the paste, while giving it uplift dynamic. From a single core of ceramic paste, one can build-up a complete pottery by digging in it, applying vertical and internal pressure, then pinching the walls in order to bring-up the paste and lift-up the pottery

7 See Martineau 2005.

(fig. 1c). This method is used for both complete building of a pottery or step in the building process for elongating and shaping coils for example (fig. 1a, 4b). When no marks of slabs and coils junctions can be identify on sections, especially in the case of small volumes, pinching method, if identified by irregularities in section delineations and by negative digit prints, can be assess as the main technological process involve.

As for pinching, the beater method is mostly part of a more complex building process (Martineau 2005). The pottery is roughly build, at least the initial depression, than the walls are elevated by beating them from the outside with a beater, the free hand being used as an anvil in the inside of the pottery. This method can also be used for shaping the pottery after building-it up. Technological marks are of two kinds:

- 1- Large depressions on the inside and outside of the pottery walls, showing in negative the places of the anvil and the locations of the beats on the walls (fig. 1b).
- 2- Vertical stratified organisation of the clay, visible in section, due to the difference of paste compression between wall surfaces and internal part of the pottery walls.

Shaping processes

After buiding-up the volume, the shaping process consists in giving it its final shape. Frequently building techniques and shaping ones are overlapping each others; especially the use of beater and pinching to constraint the ceramic paste to takes its final shape. Scraping the paste is also frequent, as seen in level VI corpus. Scraping marks are characteristic, occasioning streaks and thin parallel grooves on wet clay. This can be the result of clay removal to thinner the pottery walls but also the evidence of a potter's tool motion on the pottery to shape it by perpendicular pressures. Such tools are found all over Tepecik-Çiftlik's sequence in the form of shaped sherds presenting used and smoothed surfaces of utilization (Godon 2010).

Surface treatments

Extern and inner surface treatments are dominated by smoothing, mainly horizontal motioned ones. On external surfaces, the smoothing occurs mostly on leather hard paste, occasioning a very homogenise and hard finish (fig. 3a). On the inner part of the walls, when dealing with closed pots, the smoothing is rather a simple regularisation of the surface done while the paste is still wet.

If one should underline surface treatment specificity for the level VI, it would be the few but striking vertical or oblique smoothing realized on leather hard paste, leaving very clear marks on the surfaces (fig. 3b-d, 4a).

Burnishing occurs as well, but if technically the burnishing is attested, its aim is not to cover with care the whole surface in order to give a visual polish effect, in opposition to the ones appearing in Level III and II.

Red Slipped are also present, consisting on a very thin coat highly polished after drying, a trend that will diminish in later levels in favour of a coarse and thick slip coat.

The very few scraping marks left after surfaces finishing show that the overall level VI ceramic production received a specific investment in surface treatments, erasing most of the shaping marks and providing a high degree of surface homogeneity, a parameter that will be more balance in later levels.

Cooking processes

Final oxidation of the surfaces dominates the assemblage, a fact that goes on in later levels. Variation between internal and external oxidation is not pertinent enough in term of choices and links to specific productions to determine if it is a voluntary control of cooking atmosphere or a simple result of potteries disposition in the fire inducing involuntary reductive atmospheres on some pots.

Total reduction atmospheres are attested for 20% of the corpus, showing enough homogeneity in reduction of the pottery surfaces to state that control

of cooking atmosphere was already present in Level VI. However, it do not reach the level of reduction inducing real black pottery surfaces as it can be seen in level II.

Conclusion

The level VI corpus still needs to be widened in order to bring convincing representatives variability among the typology and the techniques. Yet, the 16K trench earliest potteries display sufficient information to draw some conclusive remarks:

The typology repertory in level VI match the one from level V and VI, and if simple shapes are not of great help for chrono-cultural comparisons, the straight wall pots with ribbon rims are, eventually, the most recurring typological characteristic throughout level VI up to level IV. We can underline as well the absence of jars, carinated pots, red slipped wares and highly invest burnishing on the few black potteries, even if technologically speaking, both burnishing and reductive atmosphere cooking were already mastered.

The technology itself show a specific characteristic in the recourse to coiling building techniques, a method which will clearly subsides throughout level IV and almost disappeared in Level III, to the advantage of slab building and moulding methods. However, the two latter methods are already present in Level VI, contradicting the idea of a clear shift in technological traditions between the earliest levels and the later ones.

No straight cultural parallels can be stressed between this earlier Cappadocian production and the one in the Konya plain however, the presence of two pieces of “husking trays⁸” between levels VI and IV, as well as geometric decor patterns and stylized snake patterns (Bıçakçı *et ali* 2007; Godon *in print*) might be a hint leading to a more close relationship between Upper Mesopotamia and Southern Cappadocia during the Pottery Neolithic.

8 For a technological definition of the tools grouped under the “husking tray” terminology, see Kılıçbeyli 2004.

Far to be an assertion, this hypothesis would need a lot more evidences coming from fieldworks covering the wide area merging the Aladağları to the Anatolian plateau.

Bibliography

- BIÇAKÇI, E., ALTINBİLEK ALGÜL, Ç., BALÇI, S. & GODON M. (2007). "Tepecik-Çiftlik". M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.), *Türkiye'de Neolitik Dönem, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, pp. 237-253.
- CRESSWELL, R. (1976). "Avant-Propos". *Techniques et Culture 1*, pp. 5-6.
- DEGOYL., (2005). "Variabilité technique et identité culturelle. Un cas d'étude ethnoarchéologique en Andhra Pradesh (Inde du sud)". A. Livingstone Smith, D. Bosquet, R. Martineau, (eds). *Pottery Manufacturing Processes: Reconstitution and Interpretation, Actes du XIV Congrès UISPP, Université de Liège, BAR International Series 1349*, pp. 49-56.
- DIETLER, M. & HERBICH. (1994). "Ceramics and Ethnic Identity: Ethnoarchaeological observations on the distribution of pottery styles and the relationship between the social contexts of production and consumption". D. Binder & J. Courtin (eds.), *Terre cuite et Société. La céramique, document technique, économique et culturel. (Actes des XIVèmes Rencontres internationales d'Antibes)*, Juan-les Pins: Éditions APDCA, pp. 459-472.
- ESIN, U. (1993). "Gelveri-Ein Beispiel für die kulturellen Beziehungen zwischen Zentralanatolien und Südosteuropa während des Chalkolithikums". *Anatolica XIX, Special issue on Anatolica and the Balkans*, pp. 47-56.
- GELBERT, A. (2003). "TRADITIONS CÉRAMIQUES ET EMPRUNTS TECHNIQUES. ÉTUDE ETHOARCHÉOLOGIQUE DANS LES HAUTE ET MOYENNE VALLÉES DU FLEUVE SÉNÉGAL". PARIS: ÉDITIONS DE LA MSH, ÉPISTÈMES.
- GODON, M. (2005). "New Results and Remarks about Neolithic Pottery in Central Anatolia: A view from Tepecik-Çiftlik". *Colloquium Anatolicum IV, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*. pp. 91-104

- GODON, M. (2010). "De l'empreinte à l'outil, de la trace à la fonction : exemples d'outils de potier dans le Néolithique centre-anatolien (7000-5500 BC cal.)" *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, 107/4, pp. 691-707.
- GODON, M. (in print). "From wall paintings to pottery, figurative decors as a cultural mark and its expression in Cappadocian Late Neolithic" *Anatolia Antiqua*
- GODON, M. & ÖZBUDAK, O. (to come). "The downturn in Tepecik-Ciftlik's ceramic production continuity: an insight towards the fast emergence of supra-regional homogeneity in ceramic style" *Times of Change: The Turn from the 7th to the 6th Millennium BC in the Near East and Southeast Europe. Actes of the workshop*. Free University Berlin, November 25-26, 2011
- GOSELAIN, O.P. (2000). "Materializing Identities: An African Perspective" *Journal of Archaeological Method and Theory* 7/3, pp. 187-217.
- GOSELAIN, O.P. (2002). « Poteries du Cameroun méridional. Styles techniques et rapports à l'identité » Paris: CNRS Éditions, Monographie du CRA, n°26.
- KILIÇBEYLİ. B. (2004). "Mezraa-Teleilat Kazısı verilerine göre Hassuna Kültürü içinde « Husking Tray » Türü Kapların Değerlendirilmesi" *Yüksek Lisans Tezi, Istanbul: Istanbul Üniversitesi (Thèse de Master, non publiée)*.
- LEROI-GOURHAN (A.), 1943.- *Evolution et Techniques (vol. 1 : L'Homme et la Matière; vol. II : Milieu et Techniques)*, Paris : Albin Michel.
- LEMONNIER, P. (1976). "La description des chaînes opératoires : contribution à l'analyse des systèmes techniques" *Techniques et Culture* 1, pp. 100-151.
- LEMONNIER, P. (1993). "Introduction" P. Lemonnier (ed.), *Technological Choices. Transformation in material cultures since the Neolithic*, London: Routledge, pp. 1-35.
- LIVINGSTONE SMITH, A. (2000). "Processing Clay for Pottery in Northern Cameroon: Social and Technical Requirements" *Archeometry* 42/1, pp. 21-42.
- MARTINEAU, R. (2005). "Identification of the « Beater and Anvil » technique in neolithic contexts: experimental approach" A. Livingstone Smith, D. Bosquet, R. Martineau, *Pottery Manufacturing Processes: Reconstitution and*

Interpretation, Actes du XIV Congrès UISPP, Université de Liège, BAR International Series 1349, pp. 147-156.

MAUSS, M. (1991) [1936]. "Les techniques du corps" M. Mauss (dir.), *Sociologie et anthropologie*, Paris: Presses Universitaires de France, pp. 363-386.

ÖZDOĞAN, M. (1999). "Northwestern Turkey: Neolithic cultures in between the Balkans and Anatolia" M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.), *Neolithic in Turkey: The cradle of the civilisation. New Discoveries*, Istanbul: Arkeoloji ve sanat yayınları. pp. 203-224.

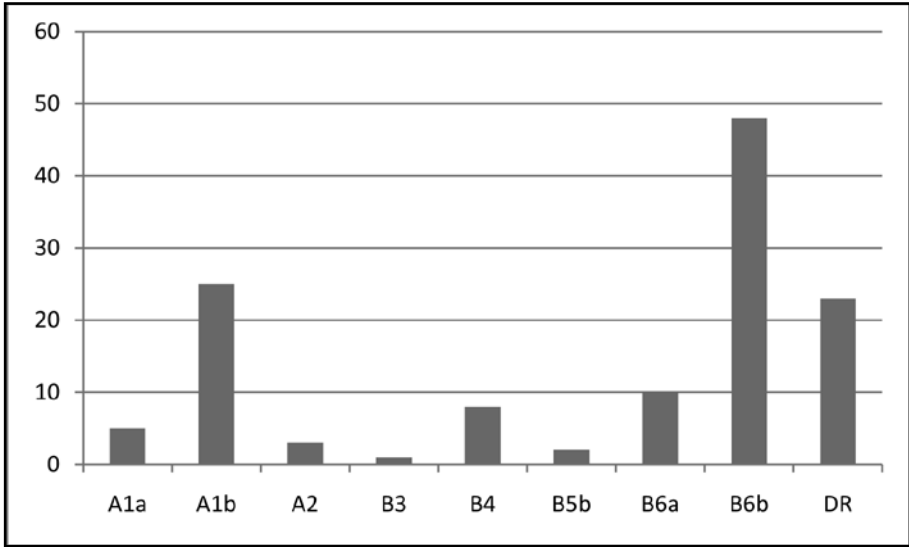
ÖZDOĞAN, M. (2007). "Marmara Bölgesi Neolitik çağ Kültürleri" M. Özdoğan, N. Başgelen, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, pp. 401-426.

ÖZTAN, A. (2007). "Köşk Höyük: Niğde-Bor Ovası'nda Bir Neolitik Yerleşim" M. Özdoğan & N. Başgelen, *Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, yeni bulgular*. Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, pp. 223-226.

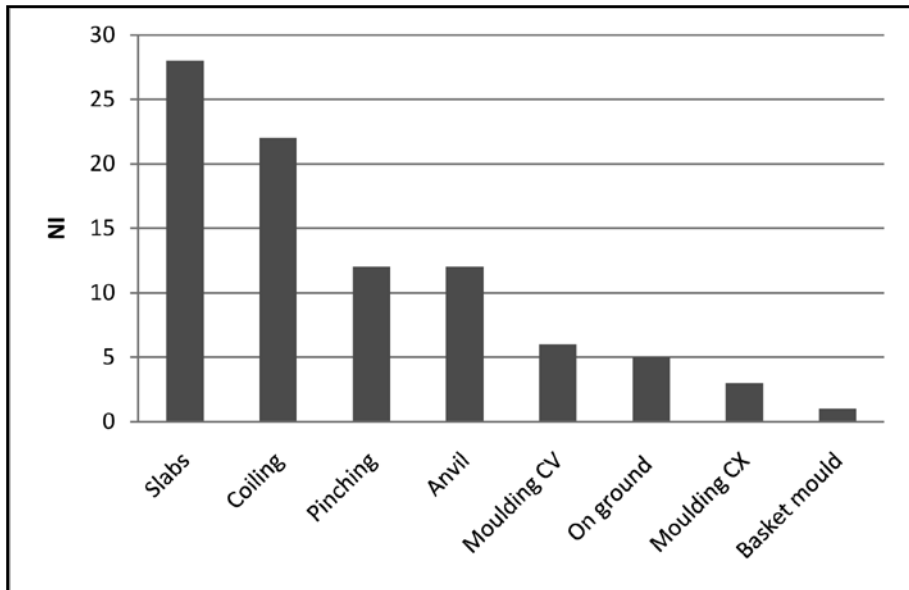
ROUX, V. (2003). "A Dynamic Systems Framework for Studying Technological Change: Application to the Emergence of the Potter's Wheel in the Southern Levant" *Journal of Archaeological Method and Theory* 10/1, pp. 1-30.

STARK, M.T., BISHOP, R.I. & MIKSA E. (2000). "Ceramic Technology and Social Boundaries: Cultural Practices in Kalinga Clay Selection and Use" *Journal of Archaeological Method and Theory* 7/4, pp. 295-331.

VAN DER LEEUW S.E. (1993). "Giving the potter a choice. Conceptual aspects of pottery techniques". P. Lemonnier (ed.), *Technological Choices. Transformation in material cultures since the Neolithic*. London: Routledge, pp. 238-288.

Graph 1: Typology in NI. A1a : Close bowl ; A1b: Close pot; A2: Holemouth; B3: Plate; B4: Bassin; B5b: Cup; B6a: Open bowl; B6b: Open pot; DR: Straight Wall pot.

Graph 2: Building Methodes in NI.

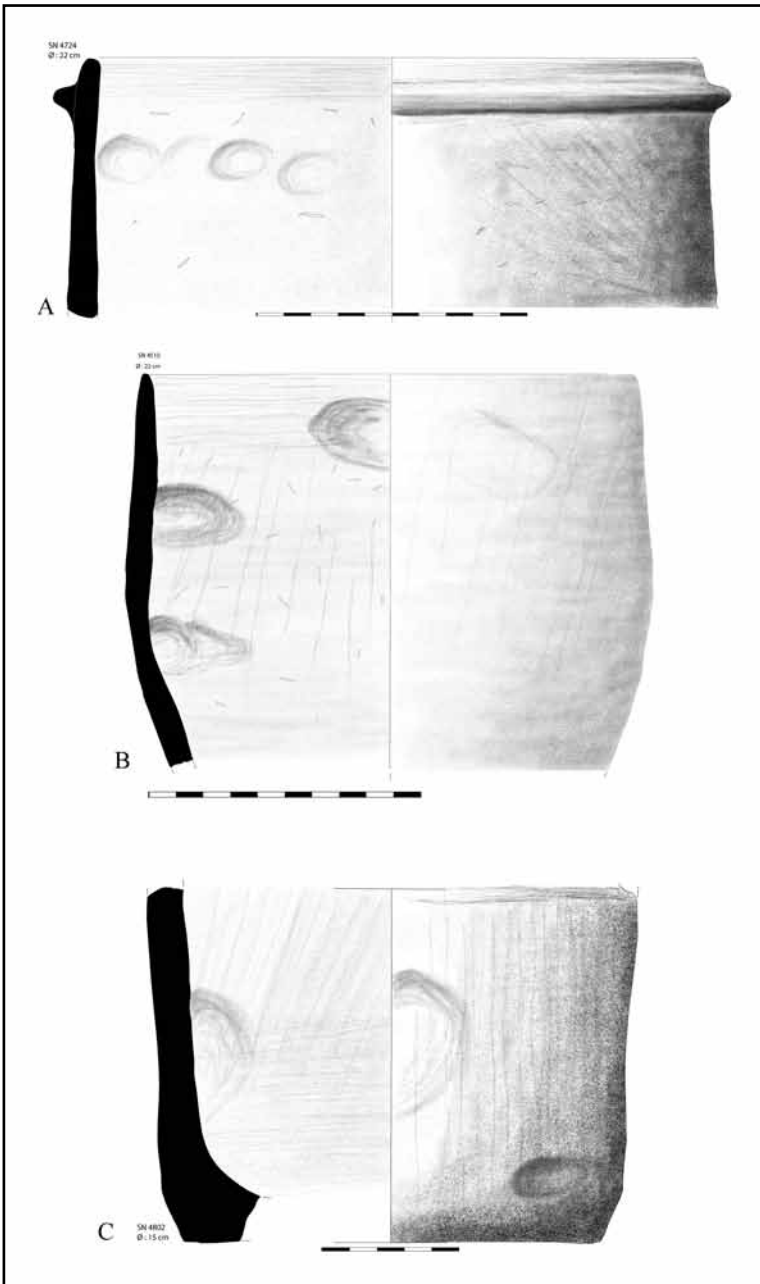

Fig.1: A: Straight Wall pot with rim ribbon; B: Straight Wall pot with beating marks; C: Bowl with pinching marks.

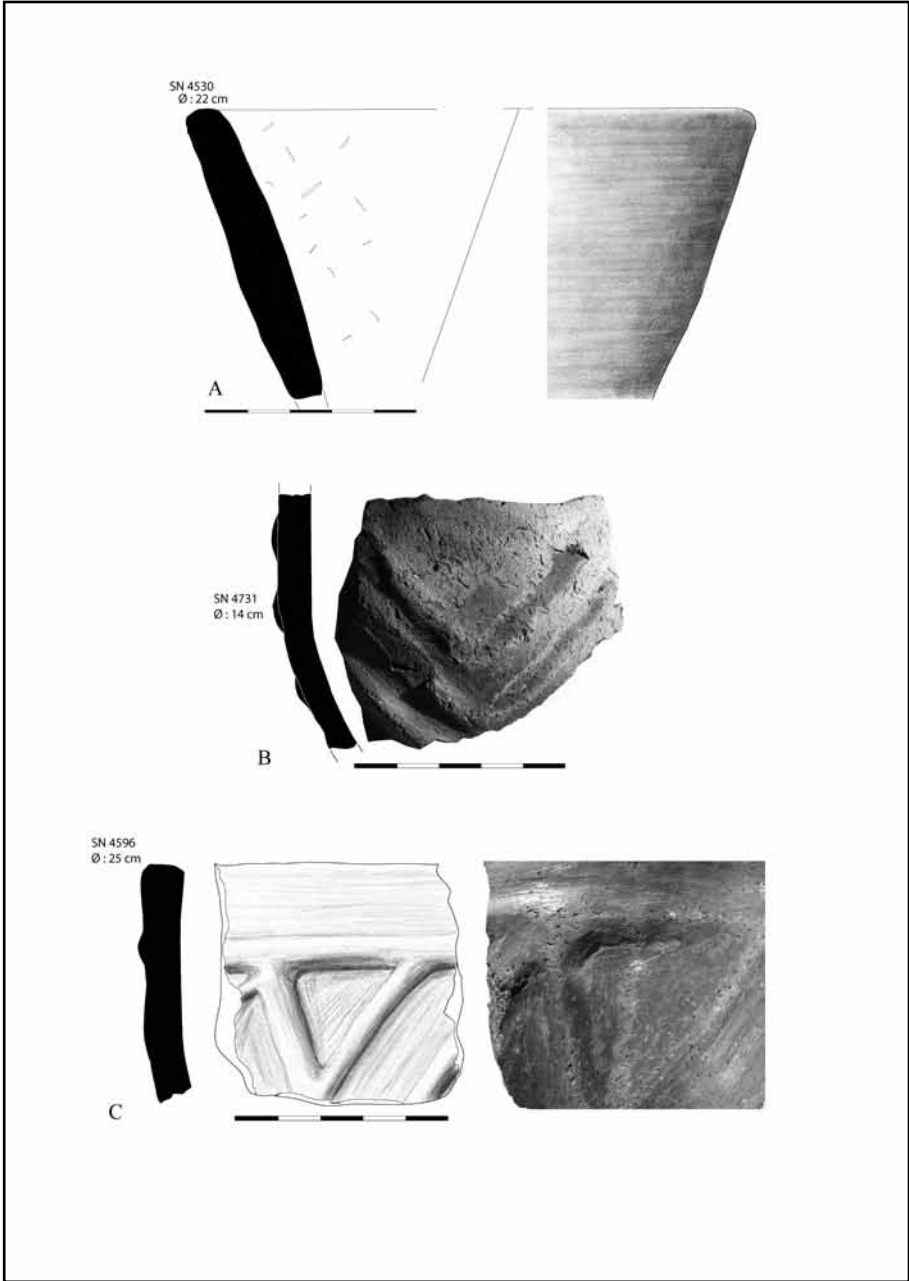

Fig.2: A: Open pot; B: Applied chevrons on bowl; C: Wipped-back triangular decor on straight pot.

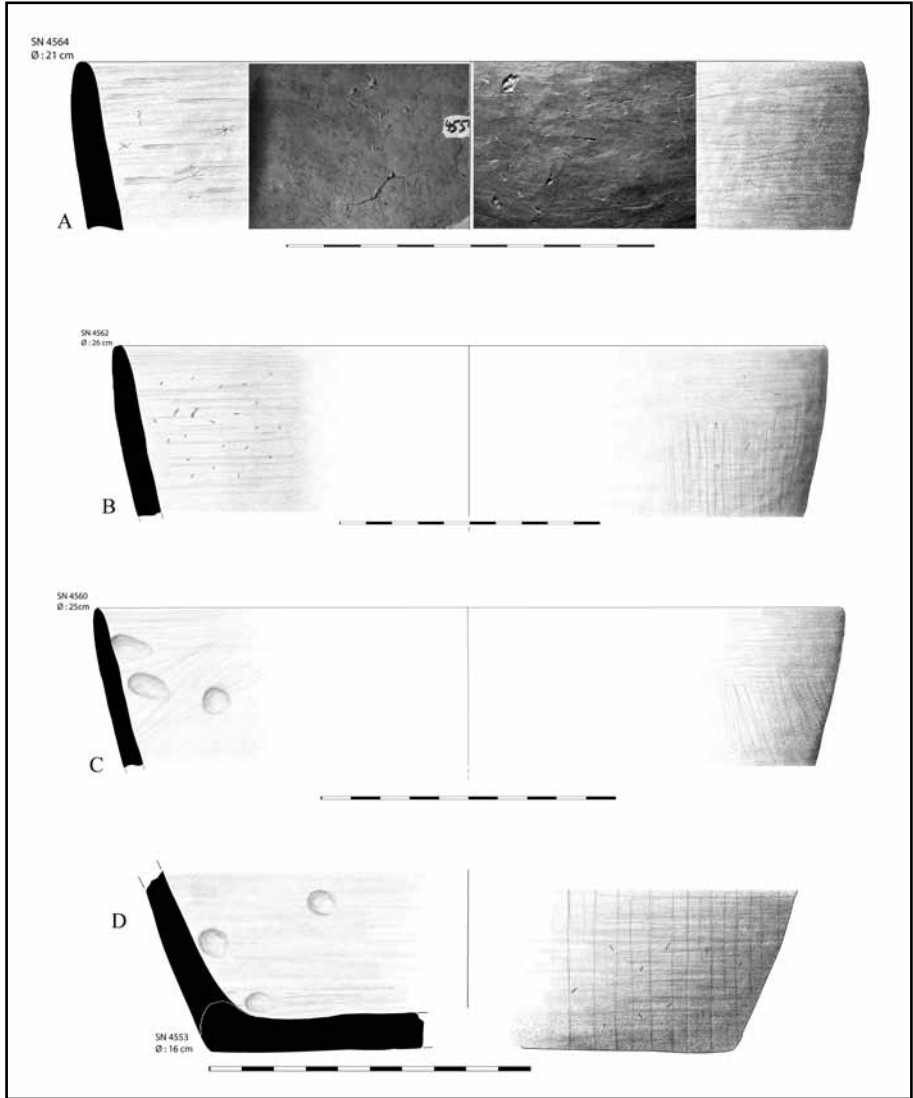

Fig.3: A: Open pot with leather-hard smoothed surface; B: Open pot with vertical leather-hard smoothing; C: Open pot with pinching marks; D: Base presenting one slab layer and pinching lifting-up marks.

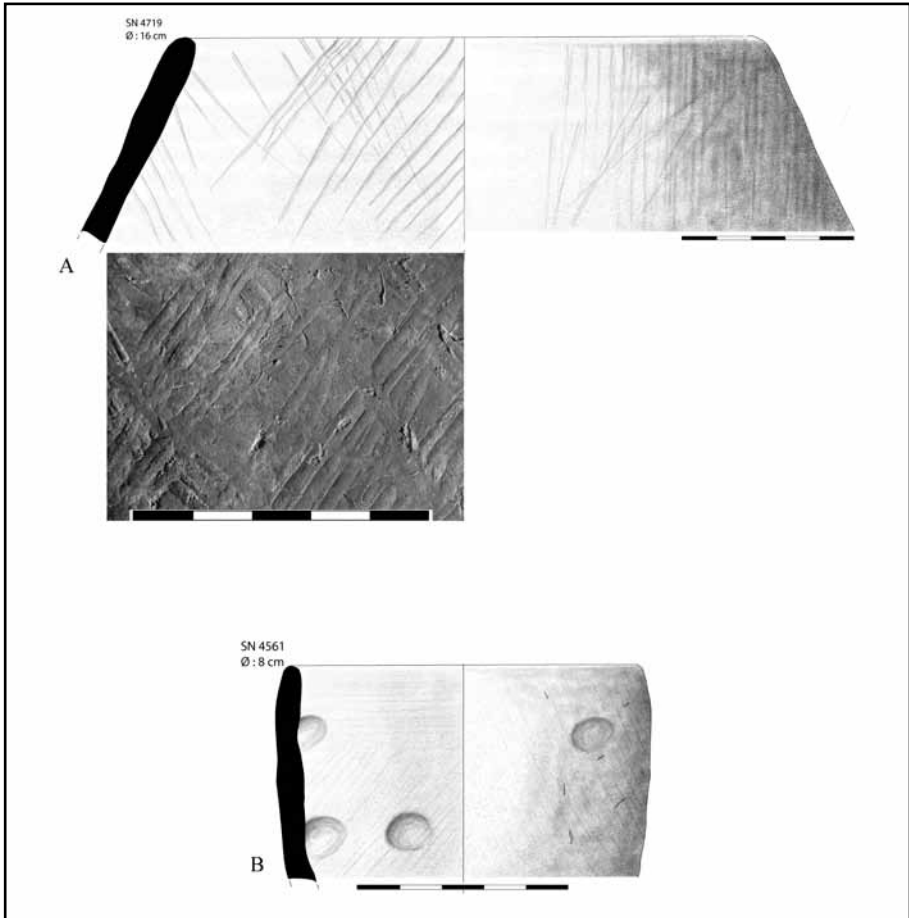

Fig.4: A: Cross-pattern's oblique smoothing marks on leather-hard surface; B: Bowl with pinching marks.

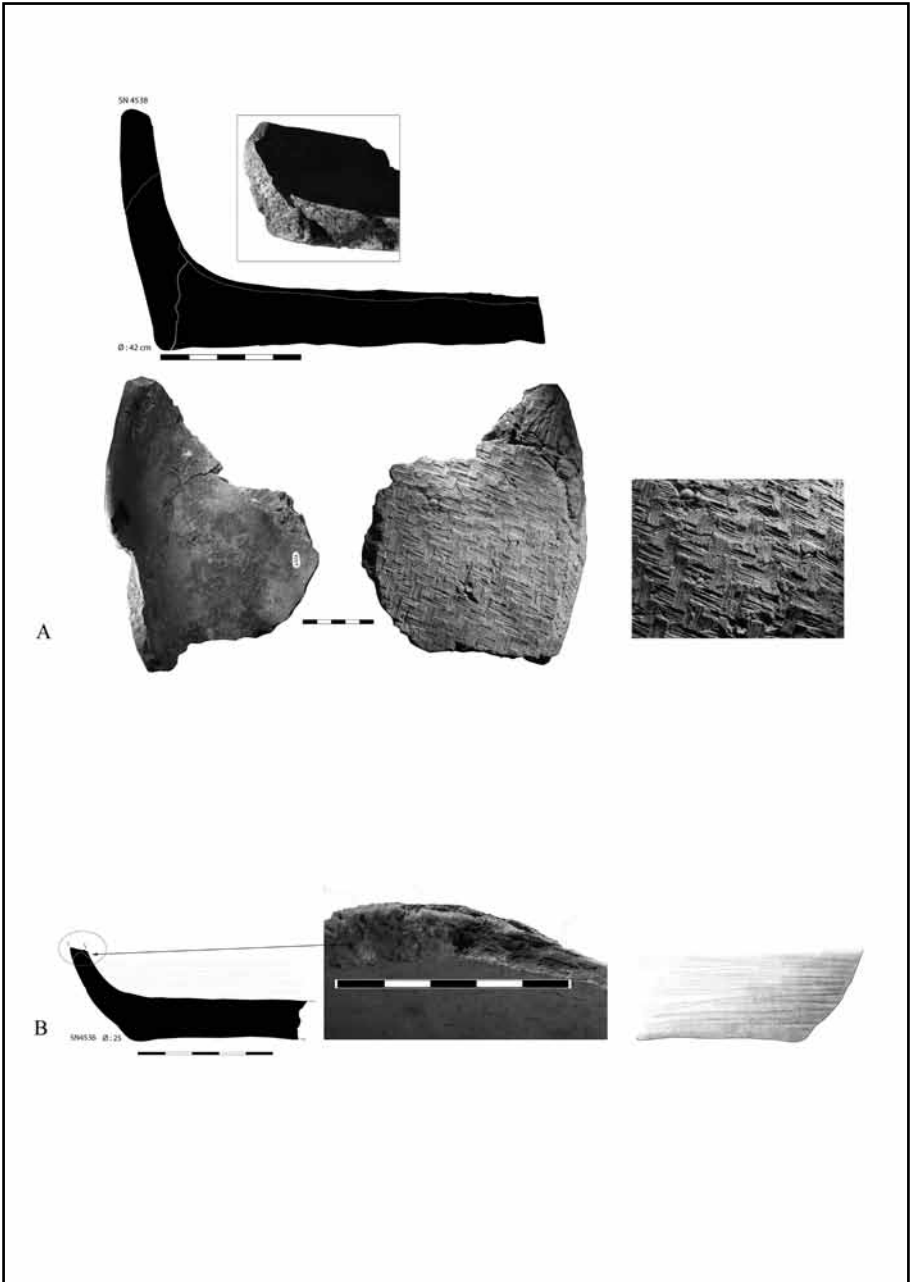

Fig.5: A: Basin build-up with one layer of slabs plus a terminal one of coil, with weave-mat prints on the bottom; B: Base with a coil junction.

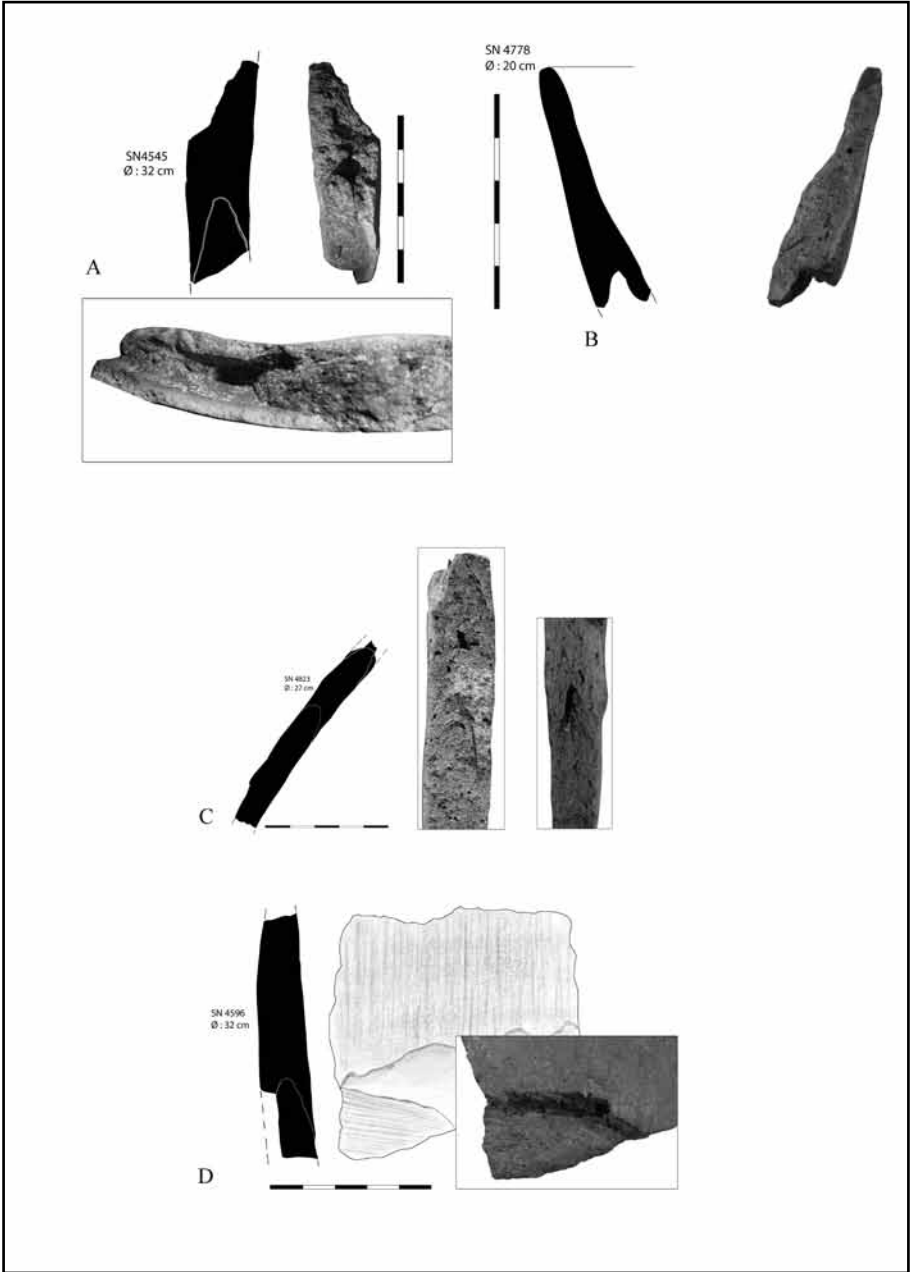

Fig.6: A: Sherd with a coil junction; B: Overlapping junction of a slab; C: Three coil's junctions on a sherd; D: Superposition of two slabs.

DIYARBAKIR İLİ ve İLÇELERİ ORTAÇAĞ ve SONRASINA AİT MİMARİ ve SANAT ESERLERİNİN İNCELENMESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2010

İrfan YILDIZ*

Zekai ERDAL

Erkan KOÇ

TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 14.07.2010 tarih ve 150219 sayılı onayıyla "Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrası YüzeY Araştırması kapsamında Bakanlık Temsilcisi Van Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı Erkan KOÇ'un gözetiminde, başkanlığımızdaki ekiple Diyarbakır'ın Eğil, Dicle ve Kulp ilçelerinde 14.09.2010 tarihi ile 03.10.2010 tarihleri arasında çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışma kapsamında Eğil ilçesinde; 4 cami, 6 türbe, 3 kale, 2 han, 2 kilise, 1 hamam, 2 eski yerleşim yeri, 4 kaya mezar odası ve 6 mezar taşı tespit edilmiştir. Kulp ilçesinde; 1 köprü, 1 çeşme, 1 kilise, 2 türbe ve 14 mezar taşı tespit edilmiştir. Dicle İlçesinde; 2 cami, 4 çeşme, 2 türbe, 1 han 1 kale, 10 kaya mezar odası, 1 eski yerleşim ve 36 adet mezar taşı tespit edilmiştir. Tesit edilen eser çokluğunda ve bu bildirin sayfa sınırlamasından dolayı bildiri kapsamında Eğil ve Kulp ilçelerinde tespit edilen kültür varlıkları hakkında bilgi verilecektir. Dicle ilçesinde tespit edilen kültür varlıkları başka bir çalışma kapsamında ayrıca ele alınacaktır.

Araştırma Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Koordinatörlüğü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nün katkılarıyla yürütülmüştür. Kendilerine teşekkür ederim¹

* Yrd. Doç.Dr. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE

Uzm. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Van/TÜRKİYE
Uzm. Van Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Van/TÜRKİYE

1 Araştırmamızın gerçekleştirilmesinde katkıları olan Kültür Turizm Bakanlığı Yetkililerine, Dicle Üniversitesi Rektörlüğüne, Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Dicle

A- EĞİL İLÇESİ

1. Taciyan (Haciyān, Ulu, Eski, Kale) Camisi

Eski Eğil şehrinde, kalenin güneyinde ilçeden yaklaşık olarak 500 m. mesafededir. Camiye baraja inen yolun sağında bulunan patika yoldan ulaşılır. Daha önce tespiti yapılan eser tarafımızdan yeniden incelenmiştir. 1950 yılından sonra eski yerleşim yeri terk edilince cami de kaderiyle baş başa bırakılmıştır dolayısıyla yapı bakımsızlıktan yıkılmıştır. Günümüze sadece yapının kuzey ve güney beden duvarları kısmen ayaktaadır.

Mihrap önü kubbesi uygulaması ve enine dikdörtgen plan şemasına sahip olması özelliklerinden hareketle, Taciyan Camisi'nin XII. yüzyılda inşa edilmiş bir Artuklu eseri olduğunu söylemek uygundur.

Cami, doğu-batı doğrultusunda uzanan dış kale surlarının üzerine inşa edilmiştir. Dıştan 31.00 X 8.60 m. ölçülerinde olan yapı moloz taş ve kesme taş malzemeden yapılmıştır. Üst örtüde ise tuğla kullanılmıştır. Eser, doğu - batı doğrultusunda enine dikdörtgen planlıdır. Yapı, mihrap önü kubbeli, enine dikdörtgen planlı, tek sahnalıdır. Kalan izlerden eserin mihrap önü bölümünün kubbe yan bölümlerinin ise tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Harap durumda olan eser tescilidir.

2. Şerbetin Köyü Camisi

Eğil'in Şerbetin Köyü'ndedir. Eser tarafımızdan tespit edilmiştir. Eğil Beylerinden Murat Bey bin İsa Bey tarafından 1536-72 yıllarında yaptırıldığı tahmin edilmektedir.

Cami, 1945-47 yılları arasında köylüler tarafından onarılmış. 1950 yıllarında üst bölümü düz bir damla örtülmüştür. Son olarak 1965 yılında köylüler

Kaymakamı Yasin TİKTA'ya, Kulp Kaymakamı Numan Tahir ŞİMŞEK'e, Kulp İlçe Milli Eğitim Müdürü Hamdusena TEL'e, Arkeolog Murat AVCI'ya, Araştırma ekibi; Yrd. Doç. Dr. Hatip YILDIZ'a, Uzm. Zekai ERDAL'a, Uzm. Fatih PULU'ya, Mimar Ali NOZOĞLU'na, Eğil ilçe Milli Eğitim Müdürü Yunus MEMİŞ'e, öğretmenler Mustafa TEMEL'e, Sedat ÖCAL'a, Ferhat ARSLANOĞLU'na, Şoförler Muzaffer KORKMAZ ve Mustafa İNCİ'ye, Selahattin POLAT'a, Kalecik Köyü muhtarı Sadık ŞAHİN'e ve Mehmet ŞAHİN'e teşekkür ederim.

tarafından yeniden onarılarak bugünkü halini almıştır. Günümüzde ibadete açık olan cami geçirdiği onarımlar sonucu birçok değişikliğe uğramıştır.

Dıştan 8.20 X 17.56 m. ölçülerinde olan yapı enine dikdörtgen planlıdır. Mihraba paralel uzanan tek sahundan ibarettir. Orijinalde kaba tonu taş malzemededen inşa edilen eserin beden duvarlarında daha sonraki onarımlarda biriket kullanılmıştır. Günümüzde içten ve dıştan düz dam örtülü olan yapının ilk yapımında içten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülü olduğu tahmin edilmektedir.

3. Eyyubiye Camisi

Eğil merkezde Kale Mahallesi'nde baraja inen yolun alt kısmındadır. Eser tarafımızdan tespit edilmiştir. Yapı, XIX. yüzyılda yaptırılmıştır. Çeşitli dönemlerde onarım geçiren ve en son geçirdiği onarımda üst örtüsü düz tabliye haline dönüştürülen cami günümüzde ibadete açıktır. Yapı, meyilli bir arazide inşa edildiğinden alt kat duvarları yükseltılarak yapılmıştır. Fevkani yapılar özelliğini göstermektedir. Dıştan 11.90 X 17.00 m. ölçülerinden olan cami; enine dikdörtgen planlı, üç sahnalı bir düzenlemeye sahiptir. İçten ve dıştan düz damla örtülüdür. Kıрма taş malzemededen inşa edilen eserin cephelerinde düz lentolu pencereler açılmıştır.

4. Balaban Köyü Camisi

Balaban Köyü'nde köyün merkezindedir. Tarafımızda yapılan araştırmada tespit edilmiştir. Köyün merkezinde bulunan yapı sağlam olup ibadete açıktır. Çeşitli dönemlerde eklemeler yapılmıştır. Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak kullanılan malzeme, inşa tekniği ve bölgede bulunan benzer plan şemasına sahip olan camilerin inşa tarihinden anlaşıldığı kadarıyla XVII. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Sağlam olan cami günümüzde ibadete açıktır.

Yapı, dıştan 10.77 X 15.00 m. ölçülerinde enine dikdörtgen planlıdır. Mihraba paralel uzanan iki sahnalı harim bölümü ile kuzeyindeki son cemaat yerinden ibarettir (Çizim:1). Kırma taş malzemeden inşa edilmiş olan camin üstü ahşap kirişlerin taşıdığı düz damla örtülüdür.

5. Kasım Bey Kümbeti

Eğil'in Şerbetin Köyü'nde köyün aşağısında, köy mezarlığının alt kısmındadır. Daha önce tespiti yapılan eser tarafımızdan yeniden incelenmiştir.

Yapının XVI. yüzyılda Eğil Beylerinden Murat Bey tarafından inşa edildiğini söyleyebiliriz. Günümüzde sağlam olan yapının üst örtüsünün kaplama taşları sökülmüştür.

Şerbetin Köyü'nün güneydoğusundaki bir tepe üzerinde yer alan kümbet altıgen bir plan şemasına sahip olup baldaken tarzda inşa edilmiştir. İçten kubbe, dıştan piramidal külahla örtülüdür (Çizim:2). Her kenarı 3.12 m. uzunluğunda olan yapının oturtmalık bölümü iki sıra siyah bazalt taştan örülmüştür. Altıgen kümbetin her cephesine yuvarlak kemerli birer açıklığa yer verilmiştir

Son zamanlarda yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan duvar izleri, yapının alt katında bir mumyalık bölümünün olduğuna işaret etmektedir. Tamamen toprak altında kalan bu bölüm ancak yapılacak bilimsel kazılar sonucunda ortaya çıkarılabilir. Türbe tescillidir.

6. Murat Bey Kümbeti

Eğil'in Kalkan (Şerbetin) Köyü'nde, köyün aşağısında Kasım Bey Kümbeti'nin yanındadır. Daha önce tespiti yapılan eser tarafımızdan yeniden incelenmiştir. Yapının üzerinde herhangi bir kitabe yoktur. Yapının kim tarafından hangi tarihte yapıldığı ile ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte, bu türbenin Murat Bey bin İsa Bey'e ait olduğunu ve 973/1585 tarihinde inşa

edildiğini söyleyebiliriz. Günümüzde ayakta olan yapının kaplama taşları tamamen sökülmüştür.

Kasım Bey Kümbeti'nin 3 m. kuzeyinde bulunan yapı çokgen gövdeli, piramidal külahlı bir özellik göstermektedir. İçten ve dıştan sekizgen planlı olan kümbet içten kubbe, dıştan piramidal külahlı örtülüdür (Çizim:3). Kalan izlerden yapının beyaz renkli kalker taşından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının iç mekânına kuzey cephede açılan kapıdan girilmektedir. İç mekân sekizgen planlı olup kubbe ile örtülüdür. Duvar kaplamaları tamamen sökülmüştür. İç kısmın güney duvarında yarım daire planlı mihrap nişi açılmıştır. Doğu ve batı duvarları birer pencereyle dışarı açılmaktadır. Türbe tescillidir.

7. Nisanoğlu Türbesi

Eğil - Diyarbakır yolunun güneyinde Nebi Hallak mezarlığının içindedir. Daha önce tespiti yapılan eser tarafımızdan yeniden incelenmiştir.

Yapının plan, malzeme ve inşa tekniği göz önüne alındığında yapının XVI. - XVII. yüzyılda Eğil Beyleri tarafından inşa edildiğini söyleyebiliriz. Türbe üst örtüsü günümüzde yıkılmış beden duvarları ise ayakta.

Kitabesi: Taş malzemeye kabartma tekniğiyle Arap alfabesiyle yazılan kitabenin dili Türkçedir. İki satırlık kitabenin satır düzeni bozuktur.

-Sarmaşub çıktı dıraht-ı ömre

-Şân.....el merhum vel mağfur.....²

Anlamı: Sarmaşık çıktı ömür ağacına, şeref.....rahmetli ve de affedilmiş.....

Dıştan 4.40 X 4. 40 m. ölçülerine sahip olan türbe içten ve dıştan kare planlıdır (Çizim:4). Kalan izlerden yapının içten ve dıştan kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Eser düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Eserin kuzey cephesi giriş kapısıyla, doğu, batı ve güney cepheleri ise birer pencereye hareketlendirilmiştir.

2 Rahmi Hüseyin Ünal, *Diyarbakır'daki Türk İslam Anıtları Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum, 1975, 102

8. Nebi Harun Türbesi

İlçenin güneydoğusunda, peygamberler tepesinde bulunmaktadır. Daha önce tescillenen eser tarafımızdan incelenmiştir.

Yapının içinde bulunan kufi kitabede 557/1162 tarihi yazılıdır. Kitabeden türbenin 557/1162 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde çeşitli ilaveler yapılan türbe sağlamdır.

Dıştan 4.32 X 1.20 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan türbe, içten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür (Çizim:5). Kesme taş malzemedden inşa edilen türbenin duvarları sıvanmıştır.

Türbenin batı tarafına günümüzde bir mescit eklenmiştir. Bu mescidin güney duvarında bulunan düz lentolu dikdörtgen formlu bir kapıdan türbenin içine geçilmektedir. İç mekân doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup aynı yönden beşik tonozla örtülüdür. Türbenin içinde biri Nebi Harun'a, diğeri Ömer Pir-i Can'a ait iki kabir bulunmaktadır.

9. Nebi Hallak Türbesi

Eğil ilçesinin girişinde, mezarlığın içindedir. Eser tarafımızda yapılan araştırmada tespit edilmiştir. Yapıya ait bilgiler Diyarbakır salnamelerinde karşımıza çıkmaktadır. 1316/1898, 1321/1903, 1323/1905 tarihli Diyarbakır Salnamelerinde Nebi Hallak'ın Peygamber olduğu ve kabrinin de Eğil'de olduğu bilgisi mevcuttur.³ İnşa tekniği ve malzemesinden hareketle eserin, XIX. yüzyılın sonunda, XIX. yüzyılın başında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Dıştan 8.17 X 4.46 m. ölçülerindeki yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri açık olarak bırakılmıştır (Çizim:6). Türbe moloz ve kesme taş malzemedden inşa edilmiştir.

3 Zeki İzgöer, Diyarbakır Salnameleri, IV-V, İstanbul,1996, 208,310, 418.

10. Nebi Zünnun Türbesi

Eğil ilçesinin Çapan Mahallesi'nde mahalle mezarlığının içindedir. Eser tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir. 1316/1898, 1321/1903, 1323/1905 tarihli Diyarbakır Salnamelerinde Nebi Zünnun'un Peygamber olduğu ve kabrinin de Eğil'de olduğu bilgisi mevcuttur.⁴ Bazı rivayetlerde bu kişinin Hz. Yunus(a.s) olabileceği ifade edilmektedir. İnşa tekniği ve malzemesinden hareketle eserin, XIX. yüzyılın başında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Doğu- batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık olan türbenin içinde Nebi Zunnuna ait kabir bulunmaktadır (Çizim:7). Yapı moloz taş malzemeden inşa edilmiştir.

11. Eğil Kalesi

Diyarbakır'ın 50 km kuzeyinde yer alan İlçenin merkezinde yer almaktadır. Daha önce tescillenen eser tarafımızdan incelenmiştir. Kale, bir taraftan Dicle Nehri'nin oluşturduğu bir vadi ile güneydeki bir diğer vadinin birleştiği alanın arasında bulunmaktadır. Kale Dicle'den 200-250 m. yüksekliğinde sarp kayalık üzerine inşa edilmiştir. Eğil Kalesi, sadece batıdan ana toprak parçasıyla bağlantılıdır. Doğu-batı yönünde uzanan kayalık alan hilal şeklindedir.

Kalenin ilk olarak kimler tarafından ve ne zaman inşa edildiği belli değildir. Ancak üzerindeki kabartmalardan ve yazılı kaynaklardan kalenin tarihi hakkında bilgiler almak mümkündür.

Kalenin, batısındaki sarp kayalık alanın yüzeyinde, kayalığın düzeltilmesiyle elde edilmiş dikdörtgen panoda bir Asur kral kabartması ile günümüzde okunamayacak kadar silikleşmiş çivi yazılı kitabe dikkati çekmektedir. Tipik bir Asur Kralı şeklindeki kabartma, boynuna asılı yere yatay sağ eliyle kılıcın sapını tutmuş bel kısmında arkaya doğru kılıcın ucu çıkmış, sol elinde ise bir baltayı sapından göğüs hizasında havada tutmaktadır.

4 İzgöer, a.g.e, IV- V, 208, 310, 418.

Başında tipik Asur başlığı, uzun sakalı, yukarıdan aşağıya nakışlı elbisesi, önünde bir kitabe, yüzü doğuya dönük ve dizine kadar elbisesinin öne atılmış şekli sanki yürümeye hazırlanmış çıplak sol bacak bariz bir şekilde görülebilmektedir. Buradan hareketle kalenin Asurlular döneminde inşa edildiği kabul edilmektedir.⁵

Asurlular zamanında yapılan kale daha sonraki dönemlerde de kullanılmıştır. Yapı doğal kaya zemin üzerine oturtulmuş olup üç tarafı derin vadilerle çevrilmiştir. İç kale ve dış kaleden meydana gelmektedir. İç kalede yönetim yapıları, depolar, sosyal amaçlı kullanılan çeşitli yapılar günümüze ulaşmıştır. Kalenin içinde doğal kayaların yontulmasıyla yapılan irili ufaklı yüzden fazla sarnıç bulunmaktadır. Kale, gizli tünellerle Dicle Vadisi'ne bağlanmıştır. Günümüzde bu tünellerden biri açıktır. Dicle Nehrine inilen bu tünel gizli su yolu olarak yapılmıştır. Kalenin doğu tarafında bulunan kral mezarları dikkat çekicidir. Doğal kayanın yontulmasıyla inşa edilen mezarların iç kısmı kaya mezar odalarında olduğu gibi platform şeklinde düzenlenmiştir.

12. Eğil Kalesi I. Kaya Mezarı

Eğil kalesinin güneydoğu tarafında Dicle Baraj Gölü'nün kenarındadır. Bizanslılar döneminde V. yüzyılda inşa edildikleri tahmin edilmektedir. Eser tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir.

Doğal kayalığın oyulmasıyla inşa edilen eser, 2.85 X 4.40 m. ölçülerinde tek mekândan ibarettir. Doğu tarafından açılan bir açıklıktan iç mekâna geçilmektedir (Çizim:8). İç kısım kuzey-güney doğrultusunda uzanan tek bir mekândan ibarettir. İç mekânın kuzey, doğu ve batı duvarlarında derin nişler açılmıştır.

5 Harry Russell, "Assyrian Monuments at The Tigris Tunnel", III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985, 363; Ayşe Demirtaş, *İslam Fethine Kadar Diyarbakır*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2007, 42.

13. Eğil Kalesi II. Kaya Mezarı

Eğil kalesinin güneydoğu tarafında Dicle Baraj Gölü'nün kenarında I. Kaya Mezarının hemen yanındadır. Eser tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir. Bizanslılar döneminde V. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Ana kaya kütesinin oyulmasıyla inşa edilen eser, kuzey güney doğrultusunda uzanan tek mekândan oluşmaktadır. Kuzey taraftaki açıklıktan kaya mezar odasının içine girilmektedir. İç mekân 2.50 X 2.80 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çizim:9). İç mekânın doğu, batı ve güney duvarlarında birer niş açılmıştır.

14. Amini Kalesi (Kal'atül Yemaniye)

Kale Eğil ilçe merkezine 7 km uzaklıkta Kalecik Köyü'nün güneydoğusunda köyden yaklaşık olarak 1 km mesafede, Dicle Nehrinin iki kolunun (Bırkleyn ve Akdağ'dan gelen kol ile Maden'den gelen kolun) birleştiği noktada yüksekçe bir kayanın üzerinde inşa edilmiştir. Eser tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir.

Kimler tarafından ve ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Konumu itibariyle Roma döneminde inşa edilen Limes hattındaki kalelerden biri olduğu tahmin edilmektedir. Bu kalenin İslam kaynaklarında geçen Kal'atü'l Yemaniyye'nin Amini Kale olması muhtemeldir. Bu kayıtlardan, kalenin adı X.- XIII. arasında zikredilmektedir.

Kalecik Köyünün yaklaşık olarak 700 m. güneyinde bulunan kale kuzey güney doğrultusunda uzanan bir kayalık üzerine inşa edilmiştir. Kale yaklaşık olarak 3000 X 1500 m.lik bir alandan ibarettir. Kalenin üç tarafı yüksek ve aşılması güç kayadır. Doğal kayalığın zayıf olduğu yerler Bir tarafından bir tek giriş kapısı vardır. Kalenin giriş bölümündeki surlar kısmen ayaktaadır. Kaleden Dicle nehrine inen bir yolu vardır.

15. Amini Kalesi Doğu Kaya Mezarı

Kalenin doğu tarafında, kaleden yaklaşık olarak 20 m. mesafededir. Eser tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir.

Bizans imparatorluğu döneminde IV. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Mezar odası doğal kayanın içine oyulmuştur. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İki kademeli bir açıklıktan iç mekâna geçilmektedir. İç mekân 2.00 X 2.00 m. ölçülerinde kara planlıdır. Doğu, batı ve kuzey duvarları alt kısımları seki şeklinde düzenlenen derin nişlerle hareketlendirilmiştir (Çizim:10).

16. Amini Kalesi'ndeki Kaya Mezarı

Kalenin içinde kuzey doğu tarafta Dicle nehrine hâkim bir noktadadır. Eser tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir. Bizans imparatorluğu döneminde IV. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır.

Kalenin içinde bulunan mezar odası doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Tek mekândan ibaret olan odaya, kuzey tarafta açılan dikdörtgen formlu bir açıklıktan geçilmektedir. Orta mekan 2.15 X 2.31 m.. ölçülerinde doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır (Çizim:11). İç kısmın doğu, batı ve güney duvarlarında ana kayanın yontulmasıyla elde edilen derin nişler bulunmaktadır.

17. Cebabir Kalesi (Selman Kalesi)

Kale Eğil'in Güneyinde Eğil ilçe merkezinden 10 km. uzaklıkta Dicle Nehrinin kenarında nehre hâkim bir tepede kurulmuştur Eser, tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir. Mervaniler döneminde X. - XI. yüzyıllarda inşa edilen kale, Amid'den (Diyarbakır) Elaziz'e (Elazığ) giden ticaret yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Kale doğal kayalık

üzerine inşa edilen iç kaleden ibarettir. Kuzey güney doğrultusunda uzanan kalenin girişi güney taraftadır. Giriş bölümü iki sur duvarıyla korunmuştur. Doğal kayalığın alçak ve zayıf olduğu yerlerde sur duvarları yapılmıştır. Batı taraftaki sur duvarları günümüzde sağlamdır. Yine kuzey tarafta düzgün kesme taş malzemeden yapılan bir burç mevcuttur. Kalenin içinde temel kalıntıları ve kaya oyma sarnıçlar bulunmaktadır.

Kale, yapı stili bakımından Eğil kalesi ile benzerlikler göstermektedir. Kalenin bir tarafı ana kayalığın kesilmesi suretiyle ayrılmıştır.

Kale civarındaki insan eli ile kazılmış yüzlerce mağara kalenin ve çevresindeki yerleşimlerin daha eski tarih öncesi çağlara dayandığını göstermektedir. Asur-Süryani Kaynaklarında “Cebabira” kalesi olarak geçen kalenin de bu kale olması gerekir. Halk arasında bu kale Cıbeb kalesi olarak adlandırılmaktadır.

18. Şerbetin Köyü Hanı

Eğil’in Şerbetin Köyü’ndedir. Eser, giriş kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre Eğil beylerinde Murad Bey bin İsa Bey tarafından, amcası Kasım Bey bin Şah Mehmed Bey adına, 969/1561-62 yılında inşa edilmiştir. Daha önce tespit edilen eser tarafımızda tekrar incelenmiştir. Günümüzde sağlam olan han ahır olarak kullanılmaktadır. Hanın üzerinde bir ev yapılmıştır.

Kitabesi: Yapının kitabesi, hanın iç mekânına geçişi sağlayan taç kapının alınlık kısmındadır. İki satırlık kitabe beyaz renkli kalker taşına cel-i sülüs harflerle kabartma tekniğinde yazılmıştır. Kitabenin dili Arapçadır.

- *Sa’adet hâmi yani Mir Kasım ki oldur Husrev-i İran(?).. bina etti Lala ... Mu’addil*
- *Sürüp enva’-ı zevk ile safalar gelüp mihmanlar andan siyel dil. Nida etti semadan hâtif-i gayb dedi tarihini...*

- *Sene tis’a ve sittin ve tis’amiya 969/1561-62⁶*

6 Ünal, a.g.e., 140.

Dıştan 8.75 X 30.17 m. ölçülerinde olan yapı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alan üzerine oturmaktadır. Yapı, ince uzun bir ahır bölümünden ibarettir. İçten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür (Çizim:12). Doğu tafta yer alan duvar kalıntılarından hanın avlusu ile diğer bölümlerinin yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Eserin kuzey cephesinde düzgün kesme taş, diğer kısımlarında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kuzey cephede giriş kapısı, doğu cephede 12 tane mazgal pencere açılmıştır. Güney ve batı cephesi ise sağırdır.

19. Konak Köyü Hanı

Eğil'in Konak Köyü'nde Köyün üst kısmındaki kayalık alandadır. Hanın üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Eser, tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir. Han, XVI.-XVII. yüzyılda önemli bir merkez ve konaklama yeri olan Şerbetin Köyü'nün yol güzergâhı üzerindedir. Bu etkenleri göz önüne aldığımızda hanın XVI. - XVII. yüzyılda inşa edildiğini söyleyebiliriz. Günümüzde sağlam olan han köylüler tarafından ahır olarak kullanılmaktadır.

Han kayanın yontulmasıyla inşa edilmiştir. Yapı, giriş holü, ortadaki mekân ile doğu ve güneydeki bölümlerden meydana gelmektedir. Hana batı tarafta açılan 1.10 X 5.10 m. ölçülerindeki bir koridordan ve kuzey taraftan açılan bir kapıdan geçilmektedir. Koridordan ortadaki büyük bölüme geçilir. Bu mekân 6.19 X 9.50 m. ölçülerinde kuzey-güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen bir plana sahiptir. Ortada ana kayanın yontulmasıyla yapılan dikdörtgen formlu bir ayak vardır. Bu bölümün doğu ve batı duvarlarına birer niş yer almaktadır. Güneydoğu köşede doğudaki odaya, güney tarafta ise güneydeki odaya geçişi sağlayan birer kapı mevcuttur. Doğudaki oda, 4.27 X 5.02 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Ana kayanın yontulmasıyla elde edilen oda sadedir. Güneydeki odaya orta mekânın güney duvarında açılan bir kapıdan girilir. Oda, 3.89 X 5.90 m. ölçülerinde doğu-batı yönünde uzanan düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.

Bu oda da kayanın yontulmasıyla inşa edilmiştir (Çizim:13). Eserin tescil kaydı yoktur.

20. Şahveliyan Köyü Kilisesi

Eğil'in Yatır (Şahveliyan) Köyü'nde, köyün 2 km. güneyinde Dicle Nehrine açılan bir vadide, Mahmişark olarak adlandırılan mevkiidedir. Eser, tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir.

Eserin, üzerinde herhangi bir yazıt yoktur. Bölgedeki yapılaşma faaliyetleri, yapının inşa tekniği, planı, kullanılan malzeme göz önüne alındığında kilisenin VI. - VII. yüzyıllarda yapıldığı tahmin edilmektedir. Günümüzde metruk olan eserin üst örtüsü ile batı duvarı kısmen yıkılmıştır.

Dıştan 7.23 X 15.73 m. ölçülerinde olan yapı, doğu - batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Kilise dikdörtgen planlı naos bölümü ile oval planlı apsis bölümünden ibarettir. İçten beşik tonozla, dıştan düz damla örtülüdür.

21. Kaya Kilisesi

Eğil Kalesinde, kalenin kuzeybatı tarafındadır. İlk yapımında bitişiğindeki manastırın bir bölümü olan kilisenin kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Eser, tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir. Özellikle IV. ve V. yüzyılda Eğil'in önemli bir Hıristiyanlık merkezi olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Buradan manastırın ve bünyesindeki kilisenin IV. - V. yüzyılda inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bugün metruk olan kilise sağlamdır.

Ana kayanın yontulmasıyla inşa edilen kiliseye batı tarafta bulunan basamaklarla çıkılmaktadır. Yapının iç mekânı 4.55 X 11.02 m. ölçülerindedir. Kuzey - güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen plana sahiptir (Çizim:14). Eserin doğu, kuzey ve güney duvarında kayanın yontulmasıyla yapılan nişler bulunmaktadır. Kilisenin iç mekânı çok sayıda haçla süslenmiştir.

22. Mor Yuhanna Hamamı (Ev Hamam)

Eğil ilçesinin Kale Mahallesi'nde, Kalenin batı tarafındadır. Hamam, planı, mimari özellikleri, inşa tekniği ve kare planlı, kubbe ile örtülü soyunmalık bölümü özelliği bakımından XV. – XVI. yüzyılda inşa edilen yapıların özelliklerini göstermektedir. Eser, tarafımızdan yapılan çalışmada tespit edilmiştir.

Yapının XV. yüzyılda Eğil Beyleri tarafından, Eğilli Mor Yuhanna'nın anısına inşa edildiğini söyleyebiliriz. Yakın zamana kadar ev olarak kullanılan ve daha sonra terk edilen yapı, günümüzde metruk olup üst örtüsü yıkılmıştır.

Dıştan 7.05 X 16.57 m. ölçülerinde olan yapı doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Sıcaklık bölümüyle Anadolu'daki hamamlardan farklı bir plan şeması gösteren yapı, soyunmalık bölümü kubbe ile örtülü olan hamamlar grubuna girmektedir (Çizim:15). Yapı, kare planlı, kubbe ile örtülü "soyunmalık", kuzey-güney doğrultusunda uzanan "aralık", ortası kubbe ve iki yanı tonoz ile örtülü "birinci sıcaklık bölümü" ile iki kubbe ile örtülü "ikinci sıcaklık bölümü" ve üzeri beşik tonoz örtülü "su deposu" bölümünden ibarettir.

Eserin duvar köşelerinde, kemerlerinde, kapı ve pencere kenarlarında kesme taş; kubbe geçişlerinde tuğla, diğer kısımlarında ise moloz taş malzeme kullanılmıştır.

23. Konak Köyü Bizans Dönemi Yerleşmesi

Eğil ilçesine 6 km uzakta olan Konak Köyü'nün güneyindedir. Tarafımızdan yapılan çalışmada yerleşim yeri tespit edilmiştir. Kayalık alanda bulunan yerleşme doğal kayalığın düzeltilmesiyle inşa edilmiştir. Kayanın birinde niş mevcuttur. Niş doğu taraftadır. Nişin içindeki hükümdar tasviri tahrip edilmiştir. Yerleşim alanında çeşitli kaya mezar odaları ve yapay mağaralar bulunmaktadır. Bu mağaralar ev olarak yapılmıştır. Yine doğal kayanın düzeltilmesiyle yapılan bazı birimler mevcuttur. Yerleşim alanının tescil kaydı yoktur.

24. Balaban Köyü Bizans Dönemi Yerleşmesi

Balaban Köyü'nün kuzeyinde köyden yaklaşık olarak 700 m mesafededir. Tarafımızdan yapılan çalışmada yerleşim yeri tespit edilmiştir. Ana kayanın düzeltilmesiyle çeşitli birimler yapılmıştır. Yine ana kayanın yontulmasıyla inşa edilen üç kaya mezar odası bulunmaktadır. Bu alanda doğal büyük bir mağara bulunmaktadır. Mağaranın girişi kapalı olduğundan içine girilememektedir. Tescilli yapılmıştır.

25. Eğil Merkez Neb-i Helak Mezarlığı

Eğil merkezde yer alan mezarlık ilçe girişinde ana yolun kenarında ve kayalık alanın yamacındadır. Mezarlığın tescil kaydı yoktur.

I. Mezar

Baş şahidesi vardır. Alınlığın ortasında ortabağ motifli muhtemelen bir palmet motifi yer almaktadır. Arapça olarak cel-i sülüs hatla yazılmıştır. 5 satırdan oluşmaktadır.

-haza merkad

-merhum hasan

-ibn-i ali

-ağa ruhu için

-el-fatiha

II. Mezar

Baş taşı mevcut olup iç yüzünde 2 mısralı 3 satırlık Arapça olarak cel-i sülüs hatla yazılmıştır. Arka yüzünde kılıç motifi görülmektedir.

- Haza Merkad merhum

- Hasan İbn-i mustafa

- Ağa ruhu için El-fatiha

III. Mezar

Nebi Hellak Türbesi'nin girişi önünde olup baş ve ayak şahidesi mevcuttur. Baş taşının iç yüzü yazılıdır. Alınlıkta müsenna lale motifleri yer almaktadır. Arapça olarak cel-i sülüs hatla yazılmıştır. 2 mısralı olup 3 satırdan oluşmaktadır. Satırlar yan orta eksenleri kaş kemer biçiminde düzenlenmiş kartuşlar içine alınmıştır. Yazılar aşağıdan yukarıya doğru istiflenmiştir.

- haza merkad merhum

-Süleyman Beg

-bin Hüseyin Beg

IV. Mezar

Nebi Helak Türbesi'nin giriş duvarının sol tarafında yer almaktadır. Sadece tarih kısmı yer almaktadır. Diğer kısmı kırk olup mevcut değildir.

- fi sene 106 (2) 3

V. Mezar

IV. Mezarın hemen yanında yer almaktadır. 3 satır olup Arapça olarak cel-i sülüs hatla yazılmıştır. Alınlığında müsenna lale motifi görülmektedir.

-haza mezar el-mer

-hum Osman ağa

-bin Yusuf ağa

VI. Mezar

Nebi Helak Türbesi'nin giriş yönünde az önünde günümüz kabirlerinden birisinin yan yüzünde pehle taşı olarak değerlendirilmiştir. Kırıktır. Cel-i talik hatla Arapça olarak 3 satır halinde 2 mısralı olarak yazılmıştır.

-.....

- Hüseyin Zema (?)

- Fi sene 1130

B- KULP'TAKİ ESERLER

1. Taşköprü

Yapı, ilçeden 30 km. uzaklıkta bulunan Taşköprü Köyü'nde Sarım Çayı üzerindedir. Daha önce tescili yapılan eser tarafımızdan incelenmiştir. Kulp İlçesini Hazro İlçesine bağlayan yapı eski Diyarbakır karayolunun üzerindedir. Osmanlı döneminde XIX. yüzyılın sonunda - XIX. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Köprü kuzey-güney istikametinde uzanmaktadır. Kesme taş malzemeden yapılan eser iki gözlü, sivri kemerli yolunun düz olduğu köprüler grubuna girmektedir. Fazla aşınmayı engellemek amacıyla köprünün orta ayağı büyük bir kaya üzerine inşa edilmiştir. Köprünün toplam uzunluğu 45 m., genişliği 6.10 m. ve yüksekliği 10.80 m. dir.

2. Şeyh Ebubekir Türbesi

Kulp'un Özbek (Şeyhuban) Köyü'ndedir. Tarafımızdan yapılan çalışmada eser tespit edilmiştir. İnanç turizminin önemli merkezlerinden biri olan Şeyh Ebubekir Türbesi 1140/1750 tarihinde inşa edilmiştir. Eser içten ve dıştan sekizgen planlı olup içten ve dıştan kubbe ile örtülüdür. Batı tarafta açılan düz lentolu, dikdörtgen formlu bir kapıdan türbenin içine girilmektedir. İç mekânın kuzey duvarında mazgal bir pencereye yer verilmiştir. Güneybatı köşede beş adet niş bulunmaktadır. İç mekânın ortasında Şeyh Ebubekir mezarının üzerinde 42 x 2.00 m. ölçülerinde sanduka bulunmaktadır. Eser, moloz taş malzemeden inşa edilmiş olup sağlamdır. Eser tescil kaydı yapılmıştır.

3. Şeyh Yusuf Türbesi

Türbe Özbek Köyü'nde Şeyh Ebubekir Türbesi'nin 5 m. doğusundadır. Etrafı bir duvarla çevrilen türbenin üstü açıktır. Türbe, tarafımızda yapılan çalışmada tespit edilmiştir. XX. yüzyılda inşa edilen eser 4.45 x 4.50 m. ölçülerinde kuzey - güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır.

Eserin batı duvarında giriş kapısı, doğu duvarında bir niş açılmıştır. Türbenin içinde Şeyh Yusuf'a ait kabir bulunmaktadır. Yapının inşasında moloz taş malzeme kullanılmıştır.

4. Taş Köprü Köyü Deyab Ağa (Beyaz) Çeşmesi

Yapı, köyün çıkışında, Taş Köprüye giden yolun hemen alt kısmındadır. Çeşme, tarafımızda yapılan çalışmada tespit edilmiştir. Üzerindeki kitabeğe göre XVIII. yüzyılda Deyab Ağa bin Şemdin tarafından inşa edilen çeşme, yuvarlak kemerli, bağımsız meydan çeşmeleri grubuna girmektedir. Kıрма taş malzemeden inşa edilen çeşme günümüzde sıvanmıştır. Çeşme nişi yuvarlak bir kemerle dışarı açılmaktadır. Nişin içine bir yalak yerleştirilmiştir. Beşik tonozla örtülü olan nişin kuzey duvarında demir lüle bulunmaktadır. Çeşme, tescille değer bir eser olup tescil kaydı bulunmamaktadır.

5. Tepecik Kilisesi

Kulp ilçesinin kuzeydoğusunda ilçeye 15 km uzaklıkta bulunan Tepecik Köyü'nün Hope Mezrasındadır. Daha önce tescil kaydı yapılan eser tarafımızdan incelenmiştir. Eser mezranın merkezinde mezarlık alanda bulunmaktadır. Günümüzde metruk olan yapı sağlamdır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapı moloz taştan inşa edilmiştir. Üst örtüde tuğla malzeme kullanılmıştır. Yapı içten beşik tonoz dıştan düz dam örtülüdür. Güney cephede yer alan düz lentolu bir kapıdan iç mekâna girilmektedir. İç mekân tek nefli naos bölümü ve yarım daire planlı apsis bölümünden oluşmaktadır.

6. Kulp Taşköprü Köyü Mezarlığındaki Mezar Taşı

1.Mezar: Taşköprü Köyü mezarlığındadır. Sandukalı mezardır. Mezarın baş ve ayak taşları mevcuttur. Baş taşında celi sülüs hatla kabartma tekniğiyle Arapça yazılan dört satırlık yazı mevcuttur.

- Haza merkad merhum
- Sadun ibni İbrahim Ağa
- Mata fi sene elf ve saniye ve
- Sitte ve aşere
- Fi sene 1216

2. *Mezar:* Mezar Taşköprü Köyü mezarlığındadır. Sadece ayak taşı mevcuttur. Kum taşında yapılan taşın iç yüzünde celi sülüs hatla yazılan iki satırlık bir ayet bulunmaktadır.

3. *Mezar:* Taşköprü Köyü mezarlığında bulunmaktadır. Sandukalı mezardır. Mezarın baş ve ayak taşları mevcuttur. Baş taşında celi sülüs hatla kabartma tekniğiyle Arapça yazılan beş satırlık yazı mevcuttur. Yazılar ters yazılmıştır.

- Haza merkad merhum illa
- Rahmetullahi teala
- Hüseyin bin İbrahim Ağa
-
-

4. *Mezar:* Köy mezarlığında 1. mezarın hemen altında bulunmaktadır. Birinci mezar taşı ile aynı forma sahiptir. Taşın dış yüzünde kabartma tekniğinde celi sülüs hatla yazılan iki satır mevcuttur.

- Halit Ağa ibni Agah
- Fi sene sittin ve..... ve hamsin ve elf ve tis'a

5. *Mezar:* Köy mezarlığının içindedir. Tek taş günümüze ulaşmıştır. Kum taşında yapılmıştır. Üzerinde kabartma tekniğiyle Arapça yazılan üç satırlık yazı bulunmaktadır.

-

-.....

-Fi sene 1154

6. *Mezar:* Köy mezarlığındadır. Mezardan günümüze sadece sanduka kalmıştır. Sanduka kum taşından yapılmıştır. Sandukanın iki yüzünde oyma tekniğiyle yapılan mızrak, kılıç ve kalkan motifleri bulunmaktadır.

7. *Mezar:* Köy mezarlığındaki mezar baş ve ayak taşından ibarettir. Baş taşında üç satırlık yazı mevcuttur. Yazının dili Arapçadır. Celi sülüs hat kullanılmıştır.

- Haza merkad merhum

- Abdülmecid ibni Melik

- fi sene erbain ve sebin ve elf

7. *Özbek Köyü Şeyh Ebubekir Mezarlığı.*

1.*Mezar:* Mezar, Şeyh Ebubekir mezarlığında, Şeyh Ebubekir Türbesi'nin kuzeyindedir. Baş ve ayak taşlarından ibarettir. Kum taşı kullanılmıştır. Baş taşı kısmen kırıktır. Baş taşında dört satırlık Arapça yazı vardır. Celi sülüs hatla kabartma tekniğiyle yazılmıştır.

-Haza merkad

-Merhum ve mağfur

- Gafarallahu Kemal ibni Hamid

- Fi sene 1245

Ayaktaşının alınlık kısmında penç motifi ve iki yarım daire motifi mevcuttur. Taşın orta kısmında iki satırlık Arapça yazılmış ayet bulunmaktadır.

-Laillahe melikül hakkun mübin...

-

2. *Mezar*: Mezar türbenin güneyinde türbeden 1 m uzaktadır. Mezar, baş ve ayak taşından ibarettir. Baş taşı kırılmıştır. Baş taşının ön yüzünde celi sülüs hatla yazılan sekiz satırlık Arapça yazı bulunmaktadır. Kitabe kısmen sindiğinden tamamen okunamamaktadır.

-Haze el makber Osman ibni

-seyyid Molla Yusuf gafara

-allahu El şehid

-ül Lailehe illallah

- Muhammedun resulullah

-.....fi sene ve elf

-

- ehadi 1141

3. *Mezar*: Mezarlığın içinde kuzeybatı taraftadır. Şahideli, sandukalı bir mezardır. Baş ve ayak taşları sağlamdır. Baş taşında kabartma tekniğiyle yazılan dört satır Arapça yazı vardır.

- Haza merkad el merhum.....

-.....

- El Hac İbrahim ibni Molla Musa

-1241

4. *Mezar*: Mezarlığın içinde kuzeybatı taraftadır. Sandukalı mezarın, baş ve ayak taşları sağlamdır. Baş taşında kabartma tekniğiyle celi sülüs hatla yazılan beş satırlık Arapça kitabe mevcuttur.

-Haza

- Merkad merhum

-ve mağfur Abdullah

- ibni Molla Musa

- Fi sene 1238.

5. *Mezar*: Mezarlığın içinde türbenin tam arksındadır. Şahideli mezarın baş ve ayak taşları mevcuttur. Baş taşının ön yüzü üç bölüme ayrılmıştır. En üst kısımda üç tane penç motifi vardır. Ortada celi sülüs hatla yazılan beş satırlık Arapça kitabe mevcuttur.

- Haza merkad.....Davud İbni Molla

- Yusuf gafarallahu

- min

-.....

-1174.

Alt bölümde bir penç motifi bulunmaktadır.

Baş taşının iç yüzünde üç satırlık Arapça yazı yer almaktadır.

-Lailahe illallah mellikul

-.....

-1174.

6. *Mezar*: Sadece baş taşı günümüze ulaşmıştır. O da kısmen kırılmıştır. Taşın ön yüzünde kabartma tekniğiyle celi sülüs hatla yazılan iki satırlık Arapça kitabe mevcuttur.

- Haza merkad merhum Abdülvahhap

- ibniHasan

- min hicreti..... fi sene elf ve miaten ve isneyn 1120

Sonuç olarak; Eğil, Dicle, ve Kulp ilçelerinde yürütülen yüzey araştırmasında Eğil ilçesi ve köyleri tamamen taranmış, Dicle ilçesindeki 6 köye güvenlik nedeniyle gidilememiş bu köyler bir sonraki yılın programına alınmıştır. Kulp ilçesinde, zamanın kısıtlı olmasından dolayı kısmen bir çalışma yapılmış geri kalan köyler bir sonraki yıla bırakılmıştır. Yapılan

çalışma sonucunda toplam 106 eser tespit edilmiştir. Bu eserlerin 30'ü Eğil ilçesinde, 19'u Kulp ilçesinde 57 adeti de Dicle ilçesinde tespit edilmiştir. Bu eserler: 6 cami, 10 türbe, 4 kale, 5 eşme, 3 han, 3 kilise, 1 kpr, 1 hamam, 14 kaya mezarı, 3 eski yerleşim yeri ve 54 adet mezar taşıdır.

Eğil ilçesinde; 4 cami, 6 türbe, 3 kale, 2 han, 2 kilise, 1 hamam, 2 eski yerleşim yeri, 4 kaya mezar odası ve 6 mezar taşı tespit edilmiştir.

Kulp ilçesinde; 1 kpr, 1 eşme, 1 kilise, 2 türbe ve 14 mezar taşı tespit edilmiştir.

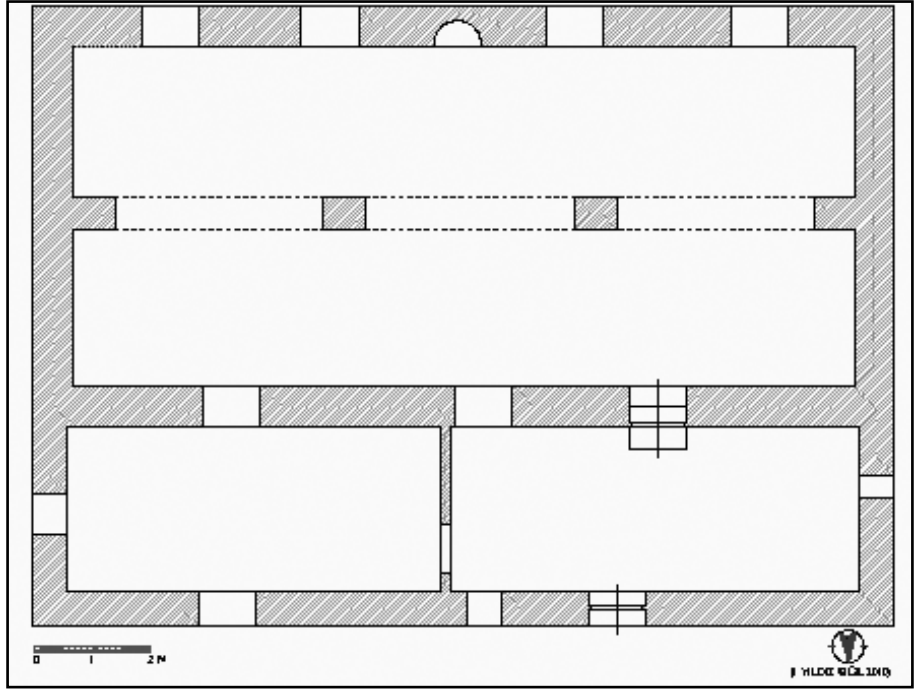
KAYNAKÇA

NAL, Rahmi Hüseyin *Diyarbakır'daki Türk İslam Anıtları zerine Bir İncelme*, Erzurum, 1975.

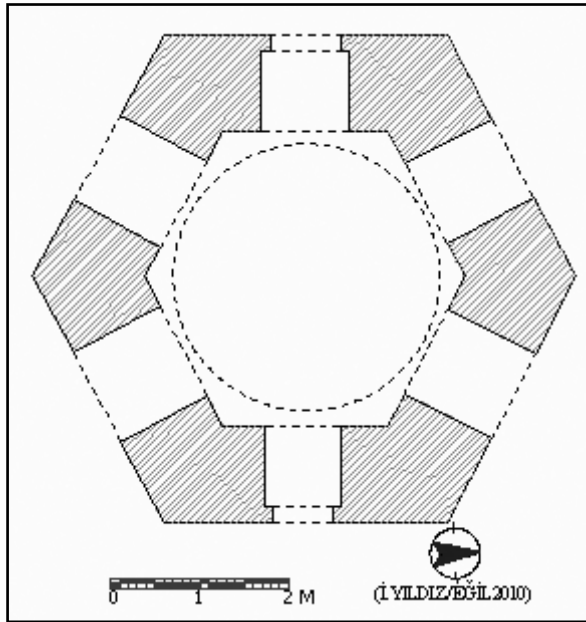
İZGÖER, Zeki Diyarbakır Salnameleri, IV-V, İstanbul,1996.

RUSSELL Harry, "Assyrian Monuments at The Tigris Tunnel", III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985.

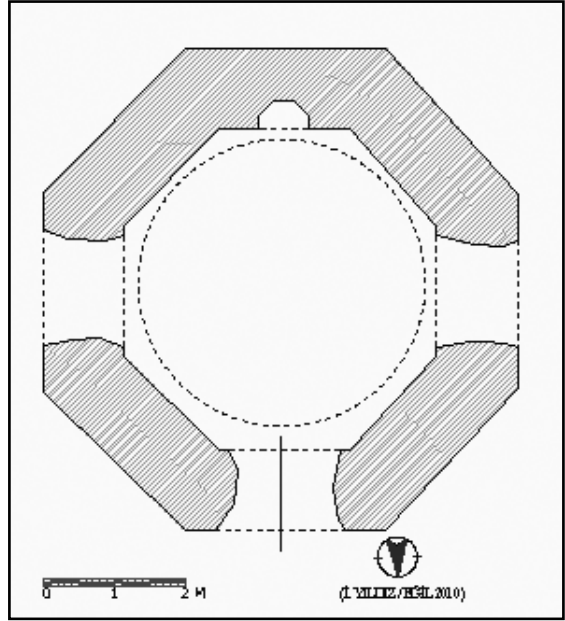
DEMİRTAş, Ayşe, *İslam Fethine Kadar Diyarbakır*, (Fırat niviversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2007.

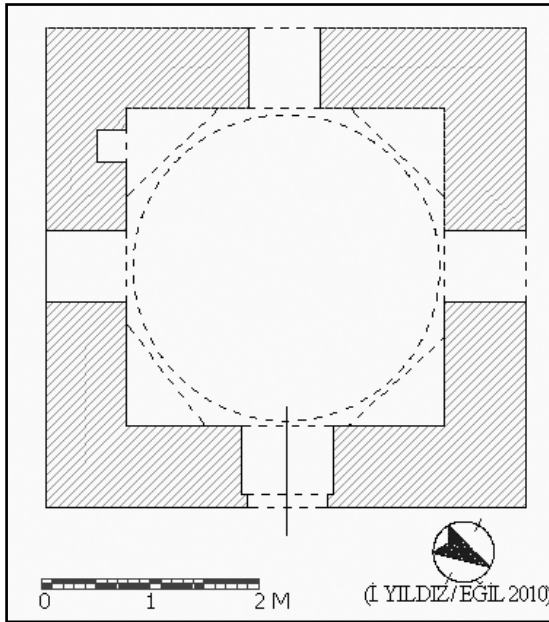
Çizim 1: Balaban Köyü Camii Planı

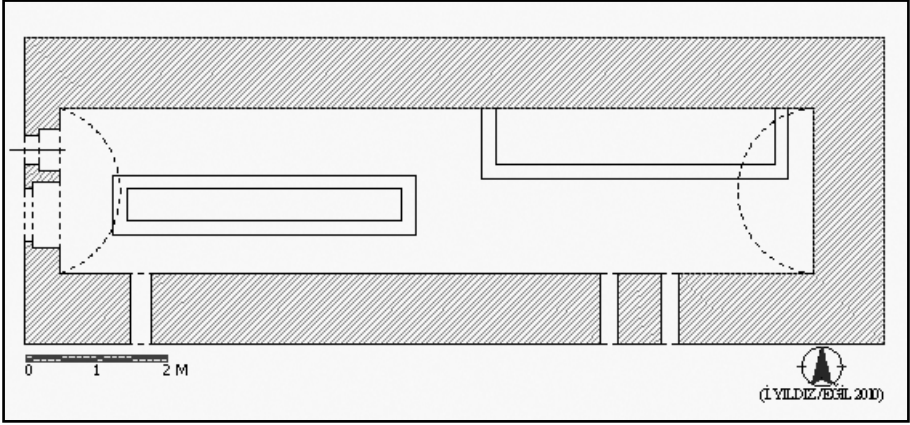
Çizim 2: Kasım Bey Kümbeti Planı

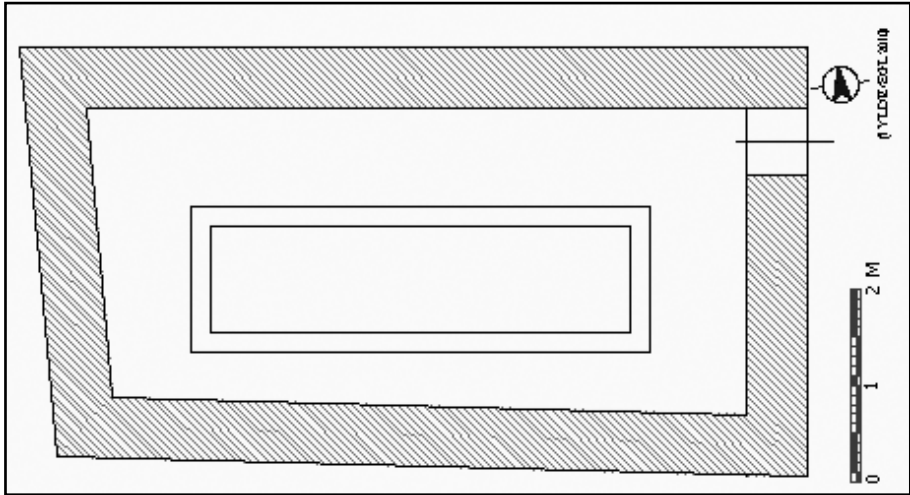
Çizim 3: Murat Bey Kumbeti
Planı

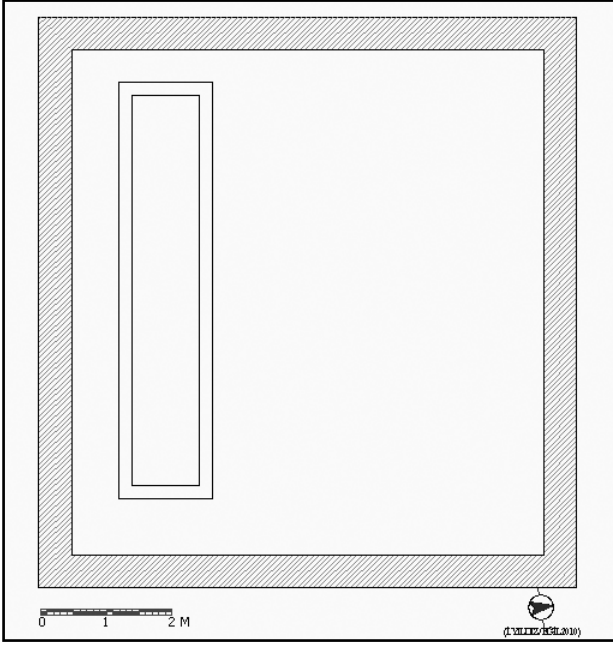
Çizim 4: Nisanoğlu Türbesi
Planı

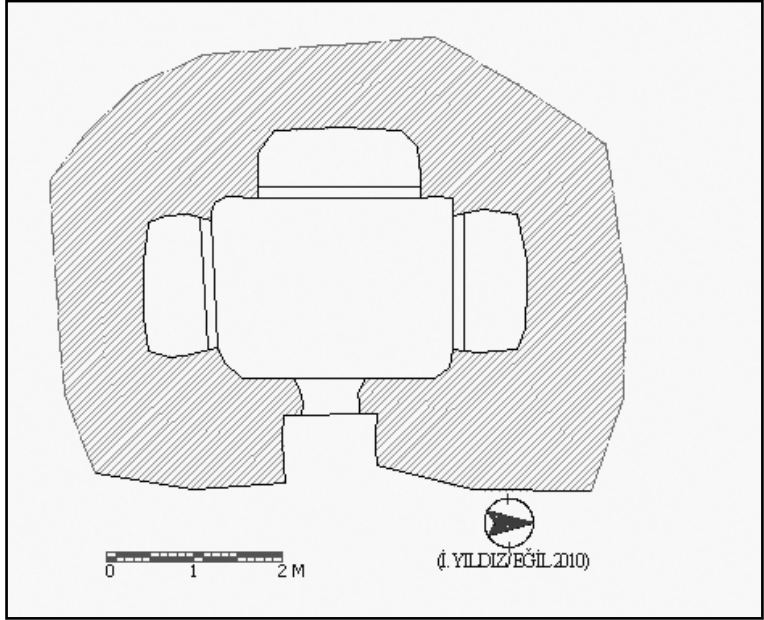
Çizim 5: Nebi Harun Türbesi'nin Planı

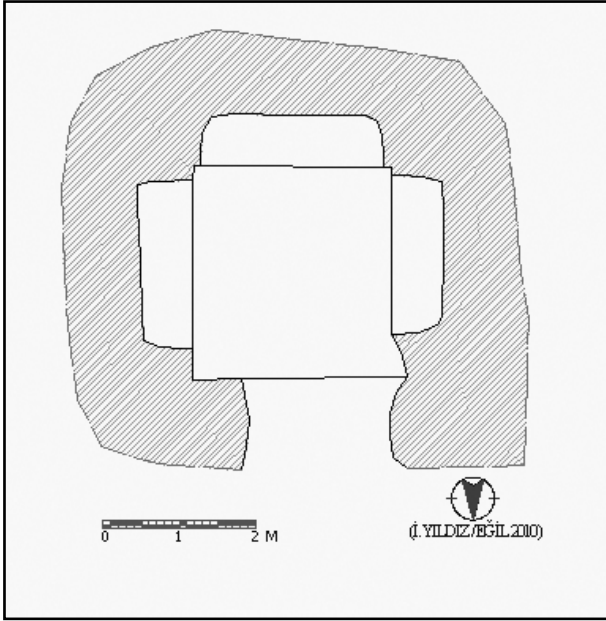
Çizim 6: Nebi Hallak Türbesi'nin Planı

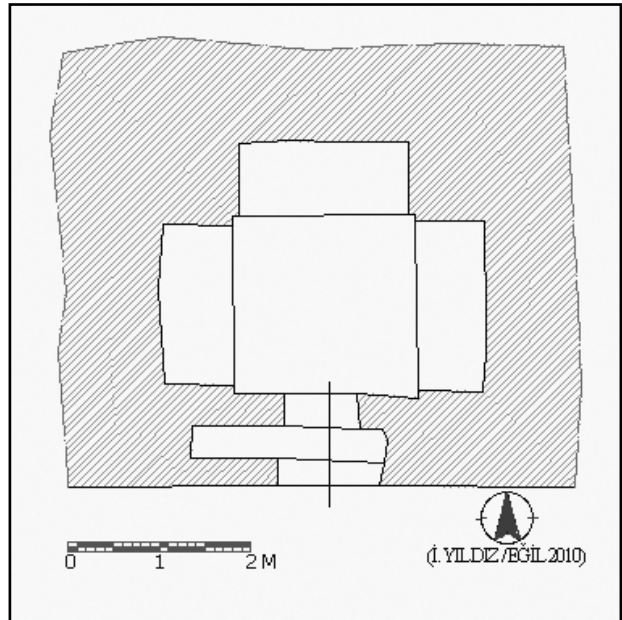
Çizim 7: Nebi Zünnun Türbesi'nin Planı

Çizim 8: Eğil Kalesi I. Kaya Mezarı'nın Planı

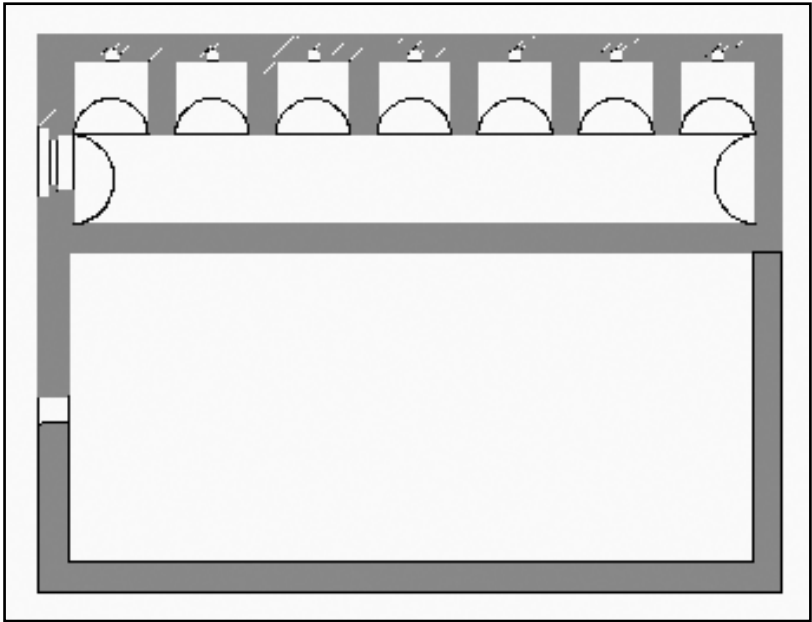
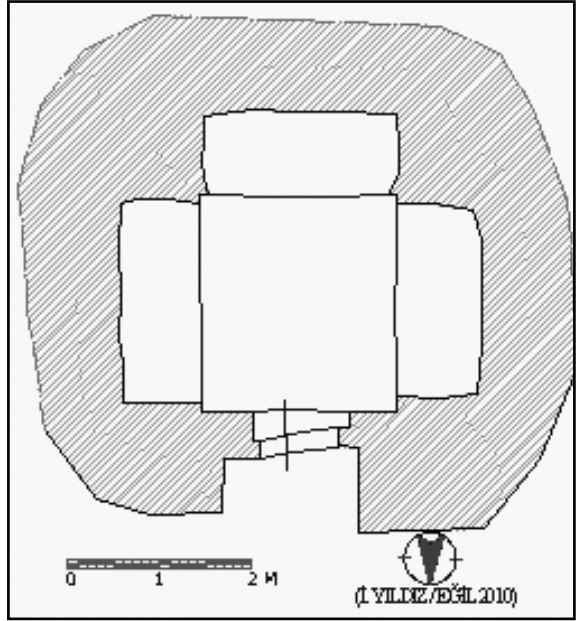

Çizim 9: Eğil Kalesi II. Kaya Mezarı'nın

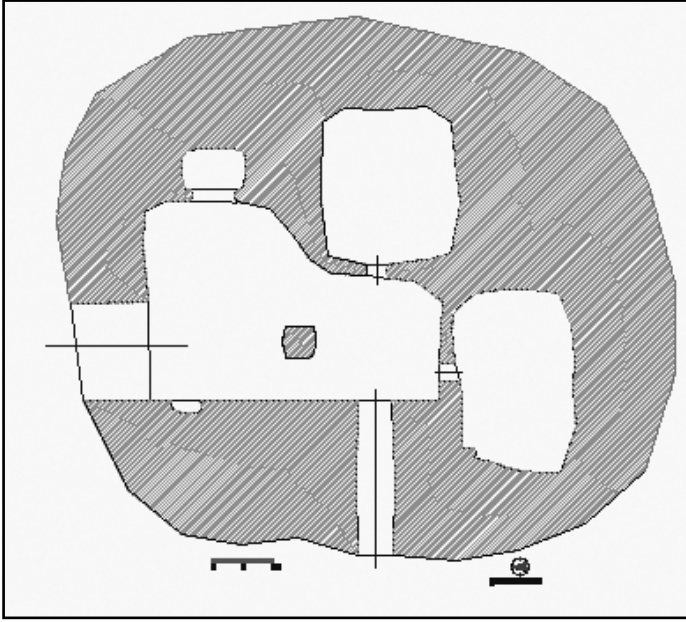

Çizim 10: Amini Kalesi
Doğu Kaya Planı
Mezarı'nın Planı

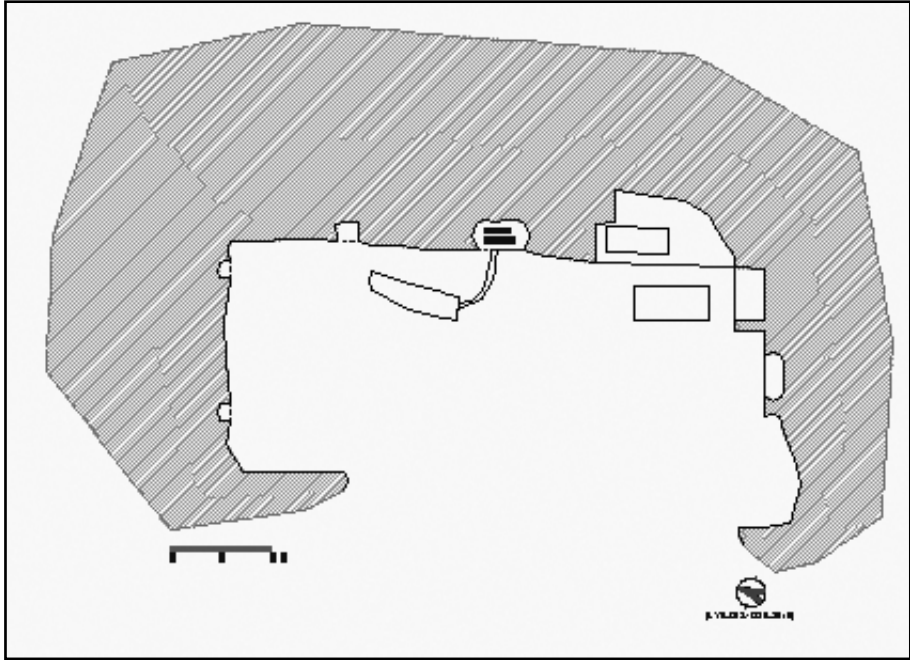
Çizim 11: Amini Kalesi Kaya
Çizim 12: Serbetin
Köyü Hanı'nın Planı
Mezari'nin Planı

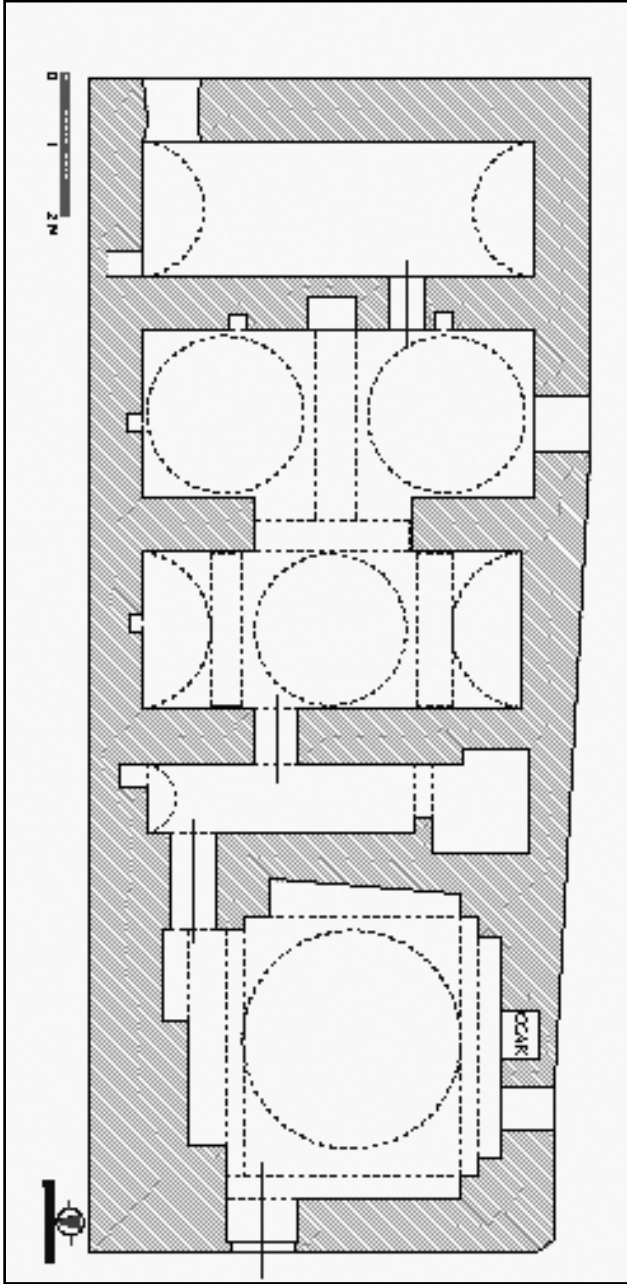
Çizim 12: Serbetin Köyü Hanı'nın Planı

Çizim 13: Konak Köyü Hanı'nın Planı

Çizim 14: Kaya Kilisesi'nin Planı

Çizim 15: Mor Yuhanna Hamamı'nın Planı

MUŞ İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI (DEMİR ÇAĞLARI) 2010 YILI ARAŞTIRMALARI: BULANIK-MALAZGİRT

Hanifi BİBER*
Rafet ÇAVUŞOĞLU
Sabahattin ERDOĞAN

Muş ili ve İlçelerini kapsayan ve 2009 yılında başlanılan yüzey araştırmamızın¹ ikincisi 14.07.2010 - 30.07.2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.²

2010 yılı yüzey araştırmamız Bulanık ilçesinde 25, Malazgirt İlçesinde 35 olmak üzere toplam 60 köy, mahalle ve mezrada yürütülmüş³ ve yapılan araştırmalarımız sonucunda Bulanık İlçesi ve köylerinde 19, Malazgirt İlçesi ve köylerinde de 19 olmak üzere toplam 38 arkeolojik alan tespit edilmiştir (Harita:1). Böylece iki yıllık araştırma sonucunda Muş ili, Bulanık ve Malazgirt ilçelerinde tespit edilen merkez sayısı 66'ya ulaşmıştır.

Yüzey Araştırmamızın öncelikli amacı Muş ve çevresinin Demir Çağlar'ındaki (yaklaşık M. Ö. 1300-300) durumunu araştırmak olmakla

* Yrd. Doç. Dr. Hanifi BİBER, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 65080, Kampüs/Van/TÜRKİYE, hanifibiber@hotmail.com.

Yrd. Doç. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 65080, Kampüs/Van/TÜRKİYE, rcavusoglu@yahoo.com

Arş. Gör. Sabahattin ERDOĞAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 65080, Kampüs/Van/TÜRKİYE, sabahattinerdogan@yyu.edu.tr.

1 2009 yılı yüzey araştırmalarımız için bkz. Biber-Çavuşoğlu 2011.

2 Yüzey araştırmamız için izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Araştırmalarımıza finansal destek sağlayan Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na (Proje No: 2009-FED-B035) teşekkür ederiz.

3 Araştırma ekibini oluşturan, bu satırların yazarlarının yanı sıra 19 Mayıs Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Davut Yiğitpaşa, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Arş. Gör. Dr. Bilcan Gökçe, Arş. Gör. (M.A.) Nilgün Coşkun Köse, Arş. Gör.(M. A.) Gulan Ayaz, Lisans öğrencileri Fesih Özdemir ve Zozan Çetin ile Bakanlık Temsilciliğimizi yürüten Van Müze Müdürlüğü arkeoloğu Rıfat Kuvanç'a özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz. Ayrıca Araştırmamızın her aşamasında destekleriyle yanımızda olan Muş İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Hayrettin Çetin nezdinde tüm kurum personeli ile Bulanık ve Malazgirt Kaymakamlıklarına teşekkür ederiz

birlikte incelemelerimiz sırasında tespit edilen höyüklerde ve birden çok tabakalı olduğu anlaşılan kalelerde Kalkolitik Dönem (M. Ö. 5.500-3.000), Tunç Çağları (M. Ö. 3.000-1.300) ve Roma Dönemi (M. Ö. 30-M. S. 395)'ne ait veriler de değerlendirilmiştir.

KALKOLİTİK ÇAĞ

Bulanık İlçesinin 6 km. doğusunda yer alan Güllüova (Şeyhyakup) Mahallesi'nde, hemen güney kesimde yer alan Şeyhyakup Höyük'te bu döneme ait bir adet çanak parçası ele geçmiştir. El yapımı olup, kiremit-kahve mal grubundandır.

Kalkolitik Çağ'a ait çanak-çömleklerin ele geçtiği bir başka merkez de Bulanık ilçesi, Söğütlü Köyü'nün 3 km. kuzeyinde, Haçlı Gölü'nün yakınında yer alan Kazantepe Höyüğü'dür. Kazantepe'nin tahrip edilmiş olan kuzey kesimde oluşan kesit içinde çok sayıda Kalkolitik Çağ'a tarihlendirdiğimiz el yapımı çanak-çömleğe ait ağız profili, kaide ve gövde parçaları (Çizim: 1.) ele geçmiştir.⁴

TUNÇ ÇAĞLARI

Daha önce bölgede yapılmış yüzey araştırmalarından, Muş ve çevresinin Tunç Çağları'nda yoğun yerleşim görmüş olduğu bilinmektedir. Özellikle Murat Nehri boyunca uzanan alanlarda İTÇ.'nin, Bulanık ve Malazgirt'in Süphan Dağı eteklerine doğru yüksek rakımlı alanlarında ise OTÇ./STÇ.'na ait bulguların özellikle nekropollerdeki varlığı 2009 yılı araştırmalarımızla bir kez daha belgelenmişti.

İlk Tunç Çağı

2010 yılı yüzey araştırmalarımızda da bu döneme ait önemli veriler elde

4 Bölgenin Kalkolitik Çağ'ı ile ilgili daha önce yapılmış araştırmalar için bkz.: Burney 1958, 164; Russell 1980, Rothmann 1993, 275 vd.

edilmiştir. Bulanık İlçe merkezinin 30 km. batısındaki Karaağıl Beldesi'nin 2.3 km. batısında yer alan Karaağıl 2 Höyüğü, Bulanık'a 28 km. mesafedeki Karacaören Höyüğü, Bulanık-Sarıpınar Beldesi, Köy içi mevkiinde yer alan Sarıpınar Höyüğü, Daha çok OTÇ. Dönemi nekropollerini ile tanınan Bulanık-Elmakaya Beldesi'ndeki Kalemet Tepesi Höyük, Bulanık'ın 17 km. güneyindeki Söğütlü Köyü'nün 3 km. kuzeyinde, Haçlı Gölü kıyısındaki Kazantepe Höyük, Malazgirt İlçesi'nin 20 km. güneyinde yer alan Adaksu Köyü'nde, Köy merkezinde bulunan Adaksu Höyük, Malazgirt'in 17 km. kuzeybatısında yer alan Nurettin Köyü merkezinde bulunan Nurettin Höyük ve Malazgirt'in 16 km. batısındaki Kılıççı Köyü'nde bulunan Kılıççı Kalesi İTÇ.'na tarihlendirilen çok sayıda çanak-çömlek parçasının ele geçtiği arkeolojik merkezlerden bazılarıdır.

Bu merkezlerde ele geçen İTÇ. seramiklerinden dışı siyah içi kahverenginin değişik tonlarında yada dışı kahve içi siyah olan çift renkli seramikler Transkafkasya'dan Filistin'e kadar geniş bir alana yayılan ve Khirbert kerak, Kura Aras ve Karaz seramikleri olarak adlandırılan mallardır. Parçalar arasında bir adet Nahçıvan kulpu da yer almaktadır. Bir diğeri boyun üzerinde ise dairesel bezeme yer almaktadır. Kap formları arasında dik boyunlu çömlekler, dışa çekik ya da içe dönük ağızlı yuvarlak gövdeli çömlekler, yuvarlak dipli ve keskin karınlı çömlekler dikkati çekmektedir. Az da olsa bu döneme ait kiremit-kahve mallara da rastlanmıştır.⁵

Orta Tunç Çağı

Bulanık'ta tespit edilen merkezlerden Karaağıl 1 ve 2 Höyükleri, Sarıpınar Höyüğü, Şeyhyakup Höyüğü, Bulanık İlçesi, Sarıpınar Beldesi, Köyiçi Mevkiinde yer alan Sarıpınar Höyük, Elmakaya Beldesi'ndeki Kalemet Tepe Höyük, Bulanık İlçesinin 16 km. güneydoğusunda yer alan Kırkgöze Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. batısındaki Tohmanik Kalesi ile Malazgirt'te

5 Bölgenin İlk Tunç Çağı seramik örnekleri için bkz.: Burney 1958, 178 vdd., Fig. 160-170; Kozbe 1995, 38 vd.; Rothman-Kozbe 1997, 115-119, Fig. 9-11; Özfırat 1999, 1; Res. 3, 5, Özfırat 2000a, 193 vd. Çiz. 2; Özfırat 2001; 123 vd., Çiz. 2; Biber-Çavuşoğlu 2011, 212 vd.

tespit edilen Nurettin Höyük ve Kılıççı Kalesi'nde OTÇ.'na ait seramikler ele geçmiştir.

Araştırmalarımızda, Aras Boyalıları olarak adlandırılan polikrom ve monokrom boya bezemelere sahip yada bezemesiz kahve-kiremit mallara az da olsa rastlanılmıştır. Ancak daha önceki araştırmalarda daha çok yüksek yaylalardaki nekropollerde yoğun olarak karşılaşılan bu seramik örneklerine Şeyhyakup, Höyük, Sarıpınar Höyük ile Murat Nehri kıyısındaki Kılıççı Kalesi ve ovadaki Kırkgöze Höyük gibi ova yerleşimi sayılacak merkezlerde de rastlanması dikkati çekicidir.⁶

DEMİR ÇAĞLARI

2010 yılı yüzey araştırmalarımızda, Geç Roma Dönemi'ne ait olması muhtemel birkaç merkez dışında, tespit edilen hemen hemen tüm merkezlerde Demir Çağlarına ait bilgi ve bulgulara ulaşılmıştır. Muş Bölgesi'nin gerek Erken Demir Çağ'da gerekse Orta Demir (Urartu) Çağ'da ne denli yoğun yerleşime sahne olduğu Asur Yazılı kaynaklarından bilinmekteydi. Yaptığımız yüzey araştırmasında, kaynaklarda verilen bu döneme ait kale sayılarının biraz abartılı olmakla birlikte varlığı belgelenmiş olmaktadır.

Tespit edilen merkezlerden Karaağıl 1 ve Karaağıl 2 Höyükleri, Kalemet Tepesi Höyüğü, Şeyh Yakup Höyüğü, Şahmiran Kalesi, Türbe Ziro Kalesi ve Nekropolü, Tohmanik Kalesi, Dereboğaz Kalesi ve Nekropolü, Kılıççı Kalesi, Civikan Yerleşimi ve Mezarları, Belliahır Yerleşimi ve Mezarları, Seki Mevkii Mezarları, Sarıpınar Örne-Oda Mezarı, Karaağıl Göleti, ve Garsa Su Bendi Muş İli Bulanık ve Malazgirt İlçelerinin Demir Çağlarında yoğun bir yerleşime sahne olduğunu belgelemektedir.

Söz konusu merkezlerde ele geçirilen seramikler arasında basit ağızlı kaseler, içe dönük yada dışı çekik ağızlı çanaklar, ağız kenarları kazıma çizgi bezemeli, kısa boyunlu çömlerler başta olmak üzere çok sayıda açık ve çark

6 Orta Tunç Çağı seramikleri için bkz.: Özfirat 1999, 1 vd., Res. 7-9, 12, 14; Özfirat 2000a, 194 vdd., Çiz. 3;5-6. Özfirat 2001; 124 vd., Res. 1-2.

yapımı kiremit-kahve renkli, kiremit astarlı ve krem astarlı çanak-çömlekler önde gelmektedir.

Geç Demir Çağ yada Demir Çağ sonrasına ilişkin izleri ise Mollakent Mezarları, Afşin-Küfri Örne Mezarı ile Adaksu Örne Mezarı'nda görmek mümkündür. Bu mezarlar gerek kaya işçiliği ve gerekse taş işçiliği ile inşa tekniği yönünden klasik Demir Çağ mezarlarından apayrı özellikler arz etmektedir.

MUŞ İLİ, BULANIK İLÇESİ

BALOTU (TEYGUT) HÖYÜĞÜ (J48A08.)

Bulanık İlçesi'nin 15 km. batısındaki Balotu Köyü'nün yaklaşık 1 km. batısında, Nevale Kevir Deresi'nin doğu bitişiğinde tepelik bir alan üzerinde yer almaktadır. 39° 06'52" Kuzey, 42° 07'45" Doğu koordinatlarındadır. Batısı kısmen kayalık olup, kuzeybatı eteklerinde sur temelleri izlenebilmektedir. Tepe üzerinde dağınık vaziyette mimariye işaret eden temel kalıntıları bulunmaktadır. Yüzeyde İlk Tunç, Orta Tunç, Demir Çağı ve Orta Çağ'a ait çanak çömlek parçaları ele geçmektedir.⁷

KARAAĞIL 1 HÖYÜĞÜ (J48A09.01.)

Bulanık İlçesi'nin 30 km batısındaki Karaağıl Beldesinin 2.3 km. batısında doğu-batı doğrultulu, 39° 08'28" Kuzey, 42° 03'36" Doğu koordinatlarında, 1596 m. rakımlı, 150x200 m. ölçülerinde oval yapılı bir tepe üzerinde yer almaktadır. ⁸ Oldukça dik olan güney kesimde 36 m. yüksekliğe sahiptir. Tepenin güney eteklerinde Demir Çağ'a ait, iri taşlardan yapılmış sur duvarları temelleri yer almaktadır. Üst kısmında ise küçük taşlardan yapılmış dikdörtgen planlı bir mekân temelleri izlenebilmektedir (Çizim: 3). Yüzeyde Orta Tunç Çağı (OTÇ) ve Demir Çağ'a ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

7 Rothman'ın yüzey araştırmasında tespit edilmiş merkezlerden biridir. Rothman 1993; 287. Cetvel 1: No:2.

8 a.g.m. ; 287: Cetvel 1: No:1.'de Karaağıl Höyüğü yer almaktadır. Ancak burada her iki höyüğün tek bir merkezmiş gibi mi verildiği, yoksa höyüklerden birinin fark edilmemiş mi olduğu anlaşılamamaktadır.

KARAAĞIL 2 HÖYÜĞÜ (J48A09.02.)

Karaağıl 1'in hemen batısında, 39° 08'26" Kuzey, 42° 03'29" Doğu koordinatlarında, 1611 m. rakımlı, 100 m. çapında, dairesel planlı sivri bir tepe üzerinde yer almaktadır. Güney kesimi 30 m. yüksekliğinde ve dik yapılı, kuzeyi ise 6 m. yükseklikte ve daha az eğimlidir. Höyüğün üst kesimlerinde, Demir Çağ'a tarihlenebilecek, iri taşlarla örülmüş bir duvara ait tek sıra temel kalıntısı mevcuttur. Yüzeyde İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Demir Çağa ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

KARAAĞIL GÖLETİ (J48A09.03.)

Bulanık İlçesi'nin 30 km batısındaki Karaağıl Beldesinin 1 km. kuzeybatısındaki Karaağıl 1 ve 2 Höyükleri'nin üzerinde bulunduğu iki doğal tepe arasında yer almaktadır. Tepeler arasındaki doğal çanağın güney yönde önünün kapatılması ile oluşturulmuştur. Doğu-batı yönünde uzanan ve günümüze tek sıra halinde ulaşan gölet duvarı hilal şeklinde olup, ortalama 1.00 m. büyüklüğüne iri taşlardan örülmüştür. Güneye bakan ve doğudaki Karaağıl 1 Kalesine daha yakın olan savak kısmının bir bölümü tahrip edilmiştir. Kuzeyden akıp gelen kar ve yağmur sularını biriktirmek amacıyla yapılmış olduğu anlaşılıyor. Ancak günümüzde yapılmış olan modern Bulanık-Varto karayolu gölet alanının içinden geçmektedir. Bu nedenle kısmen tahrip olmuş durumdadır. Arkası toprak dolgulı bent duvarındaki taş boyutları ve işçiliği Demir Çağ özelliği göstermektedir.

ŞAHMİRAN KALESİ (J47A01.)

Bulanık İlçesi, Meşeici Köyü'nün 2 km. güneybatısında ve Varto İlçesi, Esenler Köyü'nün ise yaklaşık 1 km. kuzeydoğusunda yer alan Şahmıran Kalesi 39° 05'23" Kuzey, 41° 52'19" Doğu koordinatlarında ve 1726 m. rakımlı Şahmıran Tepesi üzerinde yer almaktadır. Murat Nehri'nin kavis yaptığı yerde, nehre 1.900 m. mesafededir. 124 m. yüksekliğinde ve bütün yönlerde oldukça dik yapılıdır.

Kaleye çıkışın hangi taraftan olduğu anlaşılammaktadır. Mimari kalıntılar daha çok tepenin doğu kesiminde yoğunlaşmaktadır. Bu alanda güney kesimde izlenmeye başlayan surlar doğu yönde devam etmekte ve kuzeye doğru 90°'lik açıyla köşe yaparak kuzey cephe boyunca devam etmektedir. Bu kesimde surla bitişik dikdörtgen planlı iki mekân yer almaktadır. Köşelerde ve duvarlar üzerinde aralıklarla yapılmış kulemsi çıkıntılar yer almaktadır (Çizim: 4). Gerek surlar ve gerekse mekân duvarları iri boyutlu, yarı işçilikli, dikdörtgen veya poligonal yapıli andezit taşlardan inşa edilmiştir. Büyük bloklar arasında oluşan boşluklarda ise daha küçük taşlar kullanılmıştır. Bu duvar işçiliği merkezi Urartu bölgesinde Aliler Kalesi'ndeki duvarlarla hem boyut hem de işçilik açısından oldukça yakındır. Duvarlar üzerindeki kulemsi çıkıntılar da benzerlik arz etmektedir. Ancak Şahmiran Kalesi duvarlarındaki işçiliğin söz konusu kaleye göre daha özenli ve düzgün olması daha geç bir tarihe, bir başka deyişle Orta Demir Çağ'ın başlarına işaret etmektedir.⁹ Şahmiran Kalesi surlarının gerek taş işçiliği ve gerekse boyutları açısından daha fazla benzerlik gösterdiği bir başka kalesi ise Patnos-Kancıklı Kalesidir.¹⁰ Kale yüzeyinde ele geçen seramikler arasında çoğunluğu Van, Elazığ-Bingöl, Bitlis ve çevresinden bilinen ve Muş bölgesinde de yoğun olarak izlenebilen Orta Demir Çağ'a ait; iyi ve orta pişmiş, orta kum katkılı açkılı ve çark yapımı kahve-kiremit mallar oluşturmaktadır (Çizim: 5).

KARACAÖREN HÖYÜĞÜ (J48A10.)

Bulanık İlçesine 28 km. mesafedeki Karacaören Köyü'nün güney kesiminde ve Köyiçi Mevkiinde yer almaktadır. 39° 10'10" Kuzey, 42° 02'30" Doğu koordinatlarında ve 1631 m. rakımlı höyük kuzey kesimde 25 m. güney kesimde ise 15 m. yüksekliğe sahiptir. 220 m. çapında dairesel yapıli höyüğün güneybatı bölümü kayalık ve doğu kısmı daha az eğimli iken diğer kesimler daha diktir. Tepenin doğu, güney ve batı kesimini Siras Deresi çevrelemektedir. Tepe üzerinde Orta Çağa ait olduğu tespit edilen yapı

⁹ V. Sevin Aliler Kalesi'ni Erken Demir Çağ'a tarihlendirmektedir. (bkz. Sevin 2004: 373 vdd.)

¹⁰ Kancıklı Kalesi Özfrat tarafından Urartu Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Özfrat 2009: 457, 469, Resim 7.

kalıntıları mevcuttur. Yüzeyde İlk Tunç Çağı, Demir Çağ ve Orta Çağa ait çanak-çömlek parçaları ele geçmektedir.

SARIPINAR HÖYÜĞÜ (J48A11.1.)

Bulanık İlçesi, Sarıpınar Beldesi, Köyiçi Mevkiinde yer almaktadır. 39° 12'17" Kuzey, 42° 08'45" Doğu koordinatlarındadır. 1495 m. rakımlı höyüğün doğu kesimi dairesel ve dik batı kesimi yayvan bir görünümündedir. 320x100 m. ölçülerindeki höyük üzerinde, bir cami, Belediye Başkanlığı Binası ve sivil konutlar yer almaktadır. Ayrıca höyük etrafını dolanan betonarme sulama kanalı, höyüğe oldukça zarar vermiştir. Yüzeyde İlk ve orta Tunç Çağları, Demir Çağ ve Orta Çağa ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

SARIPINAR ÖRME-ODA MEZARI (J48A11.2.)

Bulanık'ta bulunan arkeolojik merkezlerden bir diğeri, Bulanık İlçesi, Sarıpınar Beldesi, Köyiçi Mevkiinde yer alan Sarıpınar Höyüğü'nün hemen kuzeydoğu köşesinde yer alan örme mezardır. 0.90x3.25 m. ölçülerinde, mevcut yüksekliği 0.70 m. olan dikdörtgen yapılı bir plana sahip mezar odası doğu-batı yönündedir. Yakın zamanda höyüğün eteğinden geçirilen su kanalı nedeniyle, mezar girişinin de bulunduğu doğu kesimi tahrip edilmiş vaziyettedir. Mezarın, kısmen tahrip olmuş durumdaki kuzey ve girişin karşısındaki batı duvarları dikine yerleştirilmiş iri sal taşları ile oluşturulmuşken, güney duvarı küçük boyutlu ve kaba yonu işçilikli, poligonol taşlarla örülmüş ve üzeri 4 adet kapak taşı ile örtülmüştür (Çizim: 6). Mezar yakınından toplanan kahve-kiremit hamurlu, hamurunun renginde astarlı mallar ile kiremit ve üzeri yivlerle bezeli siyah astarlı çanak çömlek örnekleri mezarın Orta Demir Çağ'a (Urartu Dönemi) ait olduğunu göstermektedir.

YONCALI HÖYÜĞÜ (J48A12.)

Bulanık İlçesi'nin 8 km. batısındaki Yoncalı Beldesi'nin kuzeydoğusunda ve köyün hemen bitişiğindedir. 39° 07'59" Kuzey, 42° 11'27" Doğu koordinatlarındadır. 1487 m. rakımlı, dairesel planlı höyüğün doğusu hafif meyilli iken diğer yönlerde daha az eğimlidir. Höyüğün güneybatı kesimi modern mezarlık alanı olarak kullanılmakta, konisi ve kuzey kesiminde köy evleri bulunmaktadır. Güneyinden toprak bir yol ile sınırlandırılmış olan höyüğün güney kesimi ihata duvarı ile çevrili köy mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Yapılan yüzey araştırmasında çanak-çömlek parçalarına rastlanmamıştır.

Erzurum K. ve T.V.K.B.K.'nun 31.05.2008 tarih ve 967 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

TÜRBE ZİRO KALESİ VE NEKROPOLÜ (J48A13.)

Bulanıktaki Demir Çağ merkezlerinden bir başkası, İlçe'ye 19 km. uzaklıktaki Cankurtaran Köyü'nün 3.5 km. doğusunda, Eretepe Höyüğü'nün 8,5 km. kuzeybatısında yer alan Türbe Ziro Kalesi ve Nekropolü'dür. Günümüz Bulanık-Muş karayolunun hemen batısında, 39° 04'14" Kuzey, 42° 07'21" Doğu koordinatlarında, 1628 m. rakımlı, doğu-batı yönünde, 220x380 m. ölçülerinde, oval planlı bir tepe üzerinde yer almaktadır. Doğu ve kuzey kesimi nispeten dik, güney ve batısı az eğimli tepenin özellikle güney kesiminde, işçiliksiz ve düzensiz yapılu tek sıra halinde sur temelleri izlenebilmektedir. Tepenin zirve kesiminde ise doğu-batı yönlü dikdörtgen planlı bir mekân yer almaktadır (Çizim: 7). Mekan duvarları da surlar gibi fazla düzgün olmayan, kabayonu denilebilecek taşlarla örülmüştür.

Kalenin bulunduğu tepenin yaklaşık 100 m. güneyinde bir nekropol alanı mevcuttur. Kaçak kazılar sonucu fazlaca tahrip edilmiş nekropolde açılan mezarların çevresinde, mezarların örme-oda mezar olduğuna işaret eden taşlar izlenebilmektedir. Kalede yapılan yüzeyde araştırmasında Erken ve orta Demir Çağlar ile Orta Çağ'a, nekropolde ise İlk Tunç, Orta Demir ve

Orta Çağ'a ait çanak çömlek parçaları ele geçmektedir. Demir çağ seramikleri arasında krem ve kiremit astarlı malların yanı sıra bazılarının ağız kenarı yivli, kahve-kiremit hamurlu çok sayıda çanak ve çömlek ele geçmektedir (Çizim: 8).

KALEMET TEPESİ HÖYÜĞÜ (K48A01.7.)

İlk olarak 2009 yılında araştırdığımız Elmakaya Beldesi'ne 2010 yılında bir kez daha gidilmiş ve bu kez Elmakaya Köyü'nün doğu kesiminde, Kalemte Çeşme Mevkisinde bir höyük tespit edilmiştir. 39° 01'50" Kuzey, 42° 29'05" Doğu koordinatlarında, 1710 m. rakımlı, 315x150 m. ölçülerinde oval yapılı höyüğün kuzeyi dik olup yaklaşık 25 m. yüksekliğe sahiptir. Güney ve güneydoğu kesimi ise daha az eğimlidir. Höyük konisinde köy evleri bulunmaktadır. Yüzeyde İlk Tunç, Orta Tunç ve Demir Çağ'a ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Güney ve kuzey eteklerinde yarı işçilikli orta boy bazalt taşlarıyla örülmüş sur kalıntıları Kalemte Tepesi Höyüğü'nün Demir Çağ'da önemli bir merkez olduğuna işaret etmektedir.

ŞEYHYAKUP HÖYÜĞÜ (J48A15.)

Bulanık İlçesinin 6 km. doğusunda, Güllüova (Şeyhyakup) Mahallesi'nde, güney kesimindedir. 39° 03'36" Kuzey, 42° 18'48" Doğu koordinatlarındaki höyüğün doğusu, güneyi ve batısını Güllüce Deresi dolanmaktadır. 250x180 m. ölçülerindeki höyüğün doğu, güney ve batı kesimleri dik kuzeyi ise yayvan yapılıdır. 1542 m. rakımlı höyük batıda 25 m., güneyde 20 m. doğuda ise 17 m. yüksekliğe sahiptir. Höyüğün batı, güney ve güneybatısında 1.5 m. kalınlığında yaklaşık 1 m. yüksekliğinde sur kalıntıları vardır. Batı kesiminde dörtlü bir teras izlenmektedir. Höyüğün konisi ve kuzey kesimlerinde günümüz köy evleri, batı ve doğu kesimlerinde ise ağaçlıklar bulunmaktadır. Höyük yüzeyinde Tunç Çağı, Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait çanak çömlek parçaları ele geçmektedir.¹¹

11 Şeyhyakup Burney ve Rothman'ın incelemiş olduğu merkezlerdendir ve her ikisi tafından

KAZANTEPE HÖYÜĞÜ (J48A16.)

Bulanık İlçesinin 17 km. güneyinde yer alan Söğütlü Köyü'nün 3 km. kuzeyinde ve Haçlı Gölü'nün yaklaşık 1.250 m. güneydoğusundadır. Güllüova-Söğütlü Köy yolunun hemen doğu bitişiğinde, 39° 00'27" Kuzey, 42° 20'31" Doğu koordinatlarında, 1630 m. rakımlı Kaletepe üzerindedir. 340 m. çapında, dairesel yapılı ve düz konili bir höyüktür. Höyüğün güney yüzünün hem doğu hem de batı kesimlerinde 2.5-3.00 m. sur temelleri mevcuttur. Güneybatı uçta daha alt seviyede ikinci kademe bir sur sırası daha izlenebilmektedir. Kuzey kesiminde toprak alımı nedeniyle büyük bir tahribat yapılmıştır. Höyüğün 1/3'ü yok olmuştur. Höyük yüzeyinde ve tahribat nedeniyle oluşan kesitte İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı (?); Demir Çağ ve Orta Çağ Dönemlerine ait çanak çömlek parçaları ele geçmektedir.

KIRKGÖZE HÖYÜK (J48A17.1.)

Bulanık İlçesinin 16 km. güneydoğusunda yer alan Kırkgöze Köyü mekezindedir. 39°01'00" Kuzey, 42°22'41" Doğu koordinatlarında, 1618 m. rakımlı bir tepedir. 430x220 m. ölçülerinde, kuzydoğu-güneybatı yönlü oval yapılı, düz konili bir höyüktür. Batı kesimde 15 m. diğer kesimlerinde 9-10 m. yüksekliğe sahiptir. Höyüğün üzerinde ve çevresinde yoğun olarak günümüz köy evleri bulunmaktadır.¹²

TOHMANİK KALESİ (J48A17.2.)

Bulanık İlçesinin 16 km. güneydoğusunda yer alan Kırkgöze Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. batısında, 1649 rakımlı bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kazantepe Höyüğünün yaklaşık 2.5 km. kuzeydoğusunda, Üçtepe (Mirbar), Gümüştepe (Pulur) ve Kazantepe höyüklerinin çevrelediği düzlüğün tam

da İlk Tunç Çağı I dönemine tarihlendirilmektedir. Bkz. Burney 1958, 192, Harita 2:43; Russell 1980, 133, 148-149.; Rothman -Kozbe 1997, 115, Tablo 1: 43.; Rothman 2004, 129, Tablo 1.

12 Kırkgöze Höyük ilk olarak Burney, daha sonra da Özfırat tarafından incelenmiştir. Burney 1958, 192, harita II: 261, Russell 1980, 148-149: 261. (Her iki yayında da eski sıdyla "Kekerli" olarak verilmiştir).; Özfırat 2001, 125.

ortasında yer almaktadır. Az eğimli düz bir tepenin konisinde yaklaşık 60.0x50.0 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı, iri boyutlu, işçilikli taşlarla örülü, bir sırası ayakta kalabilmiş sur kalıntıları yer almaktadır (Çizim: 9). Kalede yapılan yüzey araştırmasında Orta Tunç (?), Erken ve Orta Demir Çağları ile Orta Çağ Dönemlerine ait çanak çömlek parçaları ele geçmektedir.

MOLLAKENT NEKROPOLÜ

2009 yılında incelenmiş olan Mollakent Beldesi'ne 2010 yılında bir kez daha gidilmiş ve bu kez nekropolde 3 yeni mezar ve Belde girişindeki münferit "Tek Odalı Kaya Mezarı" incelenmiştir.

Kaya Mezarı 3 (K48A001.02.04.)

38° 57'35" Kuzey, 42° 04'22" Doğu koordinatlarındaki nekropolün güney yarısında, kayalıkların cephesine 25 m. mesafededir. Batı kesimindeki 2.10x1.00 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı öngiriş ve bir odadan (?) oluşmaktadır. Öngiriş kısmen toprak dolu olduğundan yüksekliği tespit edilememiştir. Giriş açıklığı kemerli bir yapıya sahiptir. Ön girişteki dolgu nedeniyle girilemeyen mezar odasının tavanında dairesel aydınlatma açıklığı bulunmaktadır.

Kaya Mezarı 4 (K48A001.02.05.)

Kaya mezarı 3'ün 30 m. güneybatısında, 3 nolu kanalın 10 m. güneyinde, 38° 57'35" Kuzey, 42° 04'23" Doğu koordinatlarındadır. Ön girişi büyük oranda, mezar odası kısmen toprak dolguludur. Dikdörtgen yapılı ön girişten mezar odasına kemerli bir açıklıkla geçilmektedir. Doğudaki mezar odasının tavanında, girişe yakın bölümde dairesel aydınlatma açıklığı var. Tavanı sahte tonoz şeklindeki mezar odasının doğu duvarında farklı ölçülerde, kademeli iki çerçeve içinde iki dörtgen niş yer almaktadır. 2.80x2.40 m. ölçülerindeki mezar odasının tabanı toprak dolgu olduğu için tam yüksekliği anlaşılamıyor ancak mevcut yüksekliği 1.40 m. dir.

Kaya Mezarı 6 (K48A001.02.06.)

Kaya mezarı 2'nin 15 m. batısındadır. Batı kesimdeki ön girişi tamamen, mezar odası ise büyük oranda toprak dolguludur. Mezar odasından görüldüğü kadarıyla giriş açıklığı hafif kemerli yapıya sahiptir. 3.00x3.00 m. ölçülerinde, mevcut yüksekliği 0.70 m olan kare planlı mezar odasının tavanı kırılmış vaziyettedir.

TEK ODALI KAYA MEZARI (K48A01.7.)

Mollakent Beldesi'nin hemen girişindeki köprüünün 20-25 m. kadar doğusunda yer almaktadır. 38° 57'11" Kuzey, 42° 04'17" Doğu koordinatlarındadır. Güneye ve doğuya bakan kayalıkların güneye bakan cephesinde, kayalıkların hemen batı ucundadır. Cephesi güneybatıya bakmaktadır. Dikdörtgen bir giriş açıklığı üzerinde dairesel aydınlatma açıklığı bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde 5.20x3.10 m. ölçülerinde, 2.25 m. yüksekliğinde dikdörtgen planlı mezar odasının üstü tonozumsu yapıya sahiptir. Tavanda dairesel yapılı ikinci aydınlatma açıklığı bulunmaktadır. Duvarlarda iri dişli bir aletin izleri görülebilmektedir.

Erzurum K. ve T.V.K.B.K.'nun 31.05.2008 tarih ve 968 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

MUŞ İLİ, MALAZGİRT İLÇESİ

CİVİKAN YERLEŞİMİ VE NEKROPOLÜ (J49A01.2.)

Malazgirt İlçesine 7.5 km. uzaklıkta bulunan Afşin Mahallesi'nin yaklaşık 1 km. güneyindedir. 39° 03'50" Kuzey, 42° 36'15" Doğu koordinatlarındaki alanın çeşitli bölümlerinde dağınık vaziyette mekân temel duvarları ve farklı planlarda mezarlar tespit edilmiştir. Mekânlar genellikle dikdörtgen planlı olup, birkaç bölümden oluşmaktadır. Mezar yapıları, bazıları kromlekli ve yeraltı örme-oda mezar tipindedir. Gerek mekânlarda ve gerekse mezarlarda, bölgede sıklıkla karşılaşılan volkanik kayaların kullanıldığı görülmüştür.

Yüzeyde Demir Çağ ve sonrasına ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Gerek mekanlarda ve mezarlarda izlenen mimari ve gerekse çanak-çömleklere göre Demir Çağ'a ait bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Bu güne kadar yapılan araştırmalarda gerek Erken Demir Çağ ve gerekse Orta Demir Çağ (Urartu) Dönemi merkezlerinde yerleşim alanları ile mezarların bu denli yakın olduğu örnekler bilinmemektedir. Ancak Civikan Yerleşimi'nde mekânlar ile mezarlar iç içe girmiş vaziyette aynı alanda yer almaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki bu durum bölgeye mahsus özel bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

AFŞİN (KÜFİRİ) ÖRME MEZARI (J49A01.1.)

Malazgirt İlçesine 7.5 km. uzaklıkta bulunan mezar yapısı, Malazgirt Merkeze bağlı Afşin Mahallesi girişinde ve hemen doğudaki Kar Kayası Mevkisinde, 39° 04'31" Kuzey, 42° 36'00" Doğu koordinatlarındadır. Doğal bir kayalığın kuzey yamacındadır. Kısmen tahrip edilmiş bir ön giriş ve kiklopik dörtgen taşlarla örülmüş bir kapı açıklığının gerisindeki planı belirlenemeyen, oldukça küçük boyutlu bir mezar odasından oluşmaktadır. Ön giriş orta boy kabayonu taşlarla örülüdür. Kapı açıklığının iki yanına dikine yerleştirilmiş iri sal taşların üzerinde aynı boy ve özellikte lento taşları yerleştirilmiştir. Yan taşların üst kısımlarında bir kilit sistemini hatırlatan birer girinti mevcuttur. Yüzeyde Demir Çağ sonrasına ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

BELLİAHİR MEVKİİ YERLEŞME VE MEZARLARI (K49A01.)

Malazgirt İlçesinin 30 km. güneyinde ve Adaksu Köyü'nün ise 10 km. güneyindeki Kızılyusuf Köyü'nün 4 km. kuzeydoğusundadır. 38° 58'40" Kuzey, 42° 41'49" Doğu koordinatlarında ve 2184 m. rakımlıdır. Süphan Dağı'nın kuzeybatı kesimlerinde, oldukça geniş bir alana yayılan mekânlar ve mezarlar tespit edilmiştir. Civikan mevkiinde olduğu gibi, gerek mekânlarda ve gerekse mezarlarda, çok yakınındaki Süphan Dağı kaynaklı volkanik kayaların kullanıldığı görülmektedir.

YERLEŞME

Alanın muhtelif yerlerinde yer yer mezarlarla yan yana mekânlar yer almaktadır. Oda sayıları farklı olmakla birlikte genelde dikdörtgen plana sahiptirler. Alanda yapılan yüzey araştırmasında Demir Çağ'a (Çizim: 10) ve Orta Çağ'a ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Mekanlarla mezarların iç içe olması özelliği açısından Civikan yerleşimi ile benzeşmektedir.

MEZARLAR

Alanın muhtelif kesimlerinde, kısmen tahrip edilmiş durumda ve biri kaya yarığı kullanılarak oluşturulmuş, diğerleri ise örme oda mezar tipinde yapılmış mezarlar bulunmaktadır. Mezarlar hem işçilik hem de plan açısından Erken Demir Çağ özellikleri göstermektedirler. Yüzeyde Demir Çağ'a ait çanak çömlek parçaları ele geçmektedir.¹³

ADAKSU HÖYÜĞÜ (K49A02.1.)

Malazgirt İlçesi'nin 20 km. güneyinde yer alan Adaksu Köyü'nün, hemen güney kesiminde yer almaktadır. Kuzey ve batısından Adaksu Deresi geçmektedir. 38° 57'41" Kuzey, 42° 52'27" Doğu koordinatlarındaki höyük 20204 m. rakıma sahiptir. 350x250 m. ölçülerinde oval yapılı ve düz konilidir. Kuzeyde 25 m., güneyde 17 m. yüksekliğindedir. Höyüğün tamamına yakını el örgü ile çevrilmiş olup, günümüzde köy mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Batı ve kuzeydoğu kesiminde yeni konutlar bulunmaktadır. Yüzeyde İlk Tunç ve Demir Çağ Dönemlerine ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.¹⁴

13 Daha önce Özfırat tarafından da incelenmiştir. Ancak Özfırat volkanik yapıya sahip arazide düzgün bir mimari ve nekropol olup olmadığına ilişkin izlere rastlanmadığını belirtmektedir. Özfırat 2001, 126.

14 Adaksu höyüğü Özfırat tarafından incelenmiş ve Ereken Transkafkasya ve Orta/Son Tunç Çağına tarihlendirilmiştir. Özfırat 2001, 123-124. Araştırmamız sırasında yoğun bitki örtüsüyle kaplı olması nedeniyle, biam bulduğumuz az sayıdaki seramik parçaları da İlk Tunç ve Demir Çağ'a aittir.

ADAKSU ÖRME ODA MEZARI (K49A02.2.)

Malazgirt İlçesinin 20 km. güneyindeki Adaksu Köyü, Köyiçi Mevkiindedir. Kuzeyde yer alan giriş kısmı ve mezar odasının büyük bölümü tahrip edilmiştir Kuzey-güney doğrultulu mezar kiklopik bazalt taşlardan inşa edilmiştir. Güney duvarı 1.30x1.00 m. ölçülerinde yekpare blok taştan yapılmıştır. Güney duvarda 1.00x0.90x0.70 m. ölçülerinde niş bulunmaktadır. Kuzeye doğru daralan mezar odasının kapak taşı kırılmıştır. Yüzeyde Demir Çağa ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

KALETEPE YERLEŞMESİ (K49A03.1.)

Malazgirt İlçesinin 27 km. güneyindeki Tatargazi Köyü'nün yaklaşık 2 km. güneybatısında, Seki Yerleşmesi'nin 1 km. kadar batısındadır. 38° 57'07" Kuzey, 42° 30'46" Doğu koordinatlarındadır. Zıbara Tepe adlı, 2155 m. rakımlı tepenin doğusundan Maval Dere'si akmaktadır. Yerleşme yaklaşık 50 m. yüksekliğe sahip, az eğimli bu tepe üzerinde yer almaktadır. En üst kesimde silik mimari izler görülmektedir. Yüzeyde Demir Çağa ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

SEKİ YERLEŞMESİ VE MEZARLARI (K49A03.2.)

Tatargazi Köyü'nün yaklaşık 2 km. güneyinde, Kaletepe Yerleşmesi'nin 1 km. kadar güneydoğusunda Seki Mevkii'ndedir. Üst kısmı düz, kuzeye doğru eğimli, 38° 56'56" Kuzey, 42° 31'29" Doğu koordinatlarında, 2047 m. rakımlıdır. Kuzeyden güneye doğru yükselen bir sırt üzerinde yer almaktadır. Tepenin kuzeydoğu kesiminde mimari temel kalıntıları izlenebilmektedir. Yerleşmenin güney kesiminde ve tepenin doğuya bakan yüzünde bir örme oda mezar ve bu mezarın 350 m. kadar güneybatısında bir sandık mezar ye almaktadır. Her ikisi de kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Yüzeyde Erken ve Orta Demir Çağ'a ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

KARAHASAN KALESİ (J49A02.)

Malazgirt İlçesinin 20 km. güneyindeki Karahasan Köyü'nün kuzey girişinde, batı kesimi kayalık, 39° 00'25" Kuzey, 42° 36'46" Doğu koordinatlarındaki 1936 m. rakımlı tepe üzerinde yer almaktadır. 180x60 m. ölçülerinde, kuzey-güney istikametinde dikdörtgen yapılı kalenin güney ve kuzey cephesinin bir bölümünde bir sıra halinde sur kalıntıları mevcuttur. Tepe üzerinde ve güney kesimde köy evleri bulunmaktadır. Yüzeyde Demir Çağ'a ve Orta Çağ'a ait çanak çömlek parçaları ele geçmektedir.

DEREBOĞAZ KALESİ VE NEKROPOLÜ (J48A18.1.)

Malazgirt İlçesi'nin yaklaşık 8,5 km. güneybatısında, Hasretpınar Köyü'nün 4 km. kadar kuzeydoğusundaki Dereboğaz mevkiindedir. 39° 06'29" Kuzey, 42° 28'50" Doğu koordinatlarında, batısındaki Boğaz Deresi ile doğusundaki küçük bir dere arasında, 1582 m. rakımlı tepe üzerinde yer almaktadır (Çizim: 11). Güney ve güneybatısı az eğimli olup diğer yönlerde oldukça dik yapılıdır. Batıda 40 m., kuzeyde 36 m. yüksekliğindedir.¹⁵ Yaklaşık 55.0x35.0 m. ölçülerinde yamuk dörtgen planlı kalenin yer aldığı düz yapılı tepenin kuzeydoğu bölümünde 2,5-3.0 m. aralıkla iki, diğer yönlerde üç kademeli sur kalıntıları mevcuttur.

Kalenin, kuzeyde 300x200 m. ölçülerinde olmak üzere batı ve güney kesimlerinde oldukça geniş bir alana yayılan bir nekropol bulunmaktadır. Tamamına yakını tahrip edilmiş olan mezarlar genelde taş örgülü oda mezar tipindedir. Bir mezar ise sandık mezar formundadır. Yüzeyde Demir Çağa ait çanak çömlek parçaları ve bir adet Urartu mühürü ele geçmiştir. Sur kalıntıları, seramik parçaları ve Güney Nekropolde bulunan bir adet Urartu mühürü bu alanın Orta Demir Çağ'da (Urartu Dönemi) önemli bir merkez olduğuna işaret etmektedir.

15 Özfırat tarafından incelenmiş merkezlerden birisidir: Özfırat 2001, 125-126.

GARSA SU BENDİ (J48A18.2.)

Bulanık İlçesinin Hasretpınar Köyü ile Malazgirt İlçesinin Hasretpınar Köyü arasında ve Hasretpınar Köyü'nün 2,5 km. güneybatısında, 39° 05'03" Kuzey, 42° 26'07" Doğu koordinatlarındaki Gre Garsa Mevkiindedir (Çizim: 11). Alçak kayalık bir tepenin batısında doğu-batı doğrultulu bir bentedir. Batıdaki doğal kayalık alan ile doğudaki tepe arasına iri işçiliksiz taşlarla örülmüş tek sırası mevcut duvarın güneyinin toprak dolguyla yükseltilmesiyle oluşturulmuş bir bentedir. Muhtemelen kendi döneminde 1 km. kuzeyindeki Hasretpınar Tepedeki kaynaktan gelen suyu biriktirmek amacıyla yapılmışken günümüzde suyun yatağının değişmiş olması nedeniyle işlevsiz kalmıştır. Yüzeyden Orta Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Benden mimarisi ve ele geçen seramikler ışığında Urartu Dönemi'ne tarihlendirmek mümkün görünmektedir.¹⁶

ŞEKERBULAK TAŞ OCAĞI (J49A03.2.)

Malazgirt İlçe Merkezinin güneydoğu kesiminde Şekerbulak Mahallesindedir. 39° 07'47" Kuzey, 42° 31'56" Doğu koordinatlarındaki volkanik kayalık bir alanda yer almaktadır. Oldukça kayalık olan alanda işlenmiş halde dört adet yekpare taş blok ve bunların kesilerek çıkarılmış olduğu alanlar mevcuttur. Taş işçiliği ve boyutlar açısından benzerlik gösteren Kız Köprüsü üst bloklarının buradan götürülmüş olduğu tahmin edilmektedir. Anakaya işçiliği ve alanda bulunan yekpare taş blokları Urartu Stellerini hatırlatmaktadır. Kesin olmamakla birlikte Van Gölü Havzası'nda bir başka örneği olmayan bu taş ocağının Orta Demir Çağ'a ait olması muhtemel görünmektedir.

16 Özfirat tarafından daha önce incelenmiş merkezlerdendir. Ancak Özfirat yayınında bu alanda mevcut Orta Çağ yerleşimi ve mezarlıktan söz etmektedir.

*ÇAYIRDERE (HACI LEZGİN TEPESİ) HÖYÜĞÜ VE NEKROPOLÜ
(J48A19.)*

Malazgirt İlçesi'nin 15 km. batısındaki Çayırdere Köyü'nün 1.2 km. güneyinde, 39° 06'43" Kuzey, 42° 24'55" Doğu koordinatlarında yer almaktadır. Höyüğün doğu ve güneydoğusundan bir dere geçmektedir. 25 m. yüksekliğe sahip güney kesimi kayalık, 175 m. çapında dairesel yapılı, 1634 m. rakımlı bir tepe üzerindedir. Herhangi bir mimari ize rastlanmamıştır, ancak alanda yapılan kaçak kazı çukurlarından demir Çağ ve Orta çağ'a ait çanak çömlek parçaları ele geçmiştir.

Yerleşimin kuzey, kuzeydoğu kesiminde ve güneyinden geçen derenin güneyinde bir nekropol alanı bulunmaktadır. Yoğun olarak kaçak kazılarla tahrip edilmiş kuzey bölümünde herhangi bir yapı izine rastlanmamakla birlikte bu kısmın mezarlık olduğu anlaşılmaktadır.

Nekropolün, yerleşimin güneyinde akan derenin güneyindeki sırtlarda bulunan kesiminde bir adet kaya mezarı tespit edilmiştir. Cephesi kuzeye bakan mezar yapısı, kalker kayalığa açılmıştır. Mezarın ön girişi tahrip edilmiş olup, mezar odası kareye yakın bir plan arz etmektedir. Güney ve batı duvarlarında birer niş mevcuttur. Kaçak kazılar sonucu üst örtüsünün kırılarak tahrip edilmiş olduğu görülmüştür. Orta Demir Çağ'a ait olduğu anlaşılan mezarın çevresinde de bu döneme tarihlenen çanak çömlek parçaları ele geçmektedir.

NURETTİN HÖYÜK (J48A20.)

Malazgirt İlçesi'nin 17 km. kuzeybatısında Köyiçi Mevkiinde yer alan höyük Kayabaşı Tepe olarak da bilinmektedir. 39° 14'01" Kuzey, 42° 24'42" Doğu koordinatlarında, 1593 m. rakımlı, 370x325 m. ölçülerinde oval yapılı höyük üzerinde birkaç kademe sur duvarı görülmektedir. Batı ve güney kesimde 30.0 m. yüksekliğe sahip olup, kuzeyi nispeten daha alçaktır. Yüzeypden ilk Tunç, Orta Tunç ve Demir Çağ'a ait (Çizim: 13) çanak çömlek

parçaları toplanmıştır.¹⁷

Köyün batı kesiminde Nurettin Höyüğü'nün 150 m. güneydoğusunda yan yana üç tepe yer almaktadır.¹⁸ Kurgan olma ihtimalleri olan doğu-batı yönünde üç tepenin en doğuda olanı toprak alımı nedeniyle oldukça tahrip edilmiştir. Köylüler tarafından, bu alanda Orta Tunç Çağı'na ait olduğu anlaşılan, küçük buluntular ve çanak çömlek parçaları bulunduğu ifade edilmektedir. Diğer iki tepeden batıdakiinin üzerinde köy mezarlığı bulunmaktadır.

KILIÇÇI KALESİ (J48A22.)

Malazgirt İlçesinin 16 km. batısındaki Kılıççı Köyü'ndedir. 39° 10'01" Kuzey, 42° 25'09" Doğu koordinatlarında, 1517 m. rakımlı Şehittepesi olarak bilinen doğu-batı doğrultulu tepenin, özellikle kuzeye bakan yüzünde 3.00 m. yüksekliğinde, işçilikli poligonal yapılu taşlarla örülmüş surlar mevcuttur. Yer yer bastiyon ve kurtin yaptığı görülmektedir. Yüzeyde İlk Tunç, Orta Tunç ve Demir Çağa ait krem astarlı, kahve-kiremit ve gri mal çanak-çömlek parçaları (Çizim: 14) ele geçmektedir. Taş işçiliği nedeniyle surların Demir Çağ'a ait olduğu anlaşılmaktadır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Biber, H.-Çavuşoğlu, R. 2011

"Muş İli ve İlçeleri 2009 Yılı Arkeolojik yüzey Araştırması (Demir Çağları), 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt: 201-224.

Burney, C. A. 1958

"Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze", *Anatolian Studies VIII*, 157-209.

Kozbe, G. 1995 "Muş Ovası yüzey Araştırmalarında Ele Geçen Erken Transkafkasya Çanak Çömleği Işığında Bölgenin Erken Tunç Çağı'nın Yeniden Değerlendirmesi", *Ege üniversitesi, Arkeoloji Dergisi III*, 35-50.

17 Bkz.:Özfrat 2000b, 77-79.

18 Özfrat'ın 1991 yılı araştırmaları sırasında höyükle birlikte tespit edilmiş olup "kurgan" olarak nitelendirilmişlerdir. Özfrat 1994, 363., a.y. 2000b, 77-79.

Özfirat 1994 “M.Ö. II. Binyıl Doğu Anadolu Boyalı Seramik Kùltürleri Üzerine Araştırmalar”, XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 359-377.

_____2000a

“1998 Yılı Bitlis-Muş İlleri Yüzey Araştırması Tunç ve Demir Çağları”, 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, 193-210.

_____2000b

_____2001

“1999 Yılı Muş ili Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları”, 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt: 123-140.

Rothman, M. S. 1993

“Alpaslan Baraj Gölü Alanında Muş Ovasında Yüzey Araştırmaları Ön Rapor, 1991”, Araştırma Sonuçları Toplantısı X: 279-295.

_____2004

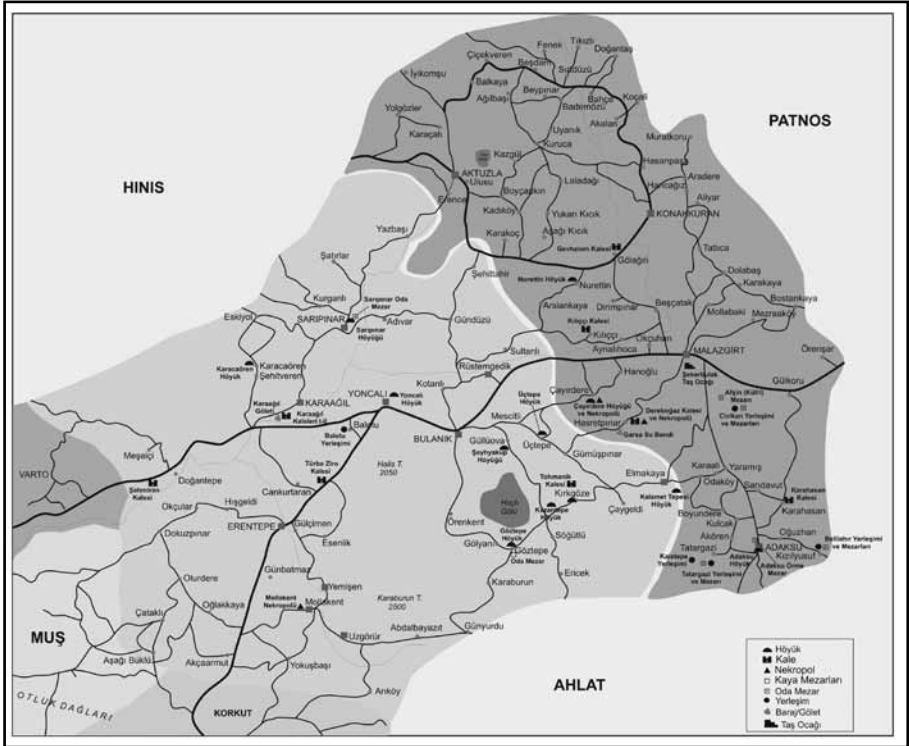
“Beyond the Frontiers: Muş in the Late Bronze to Roman Periods”, A View From the Highlands: Archaeological Studies in Honor of Burney (Ed. Antonio Sagona), Peeters.

Rothman, S. M.-Kozbe, G. 1997

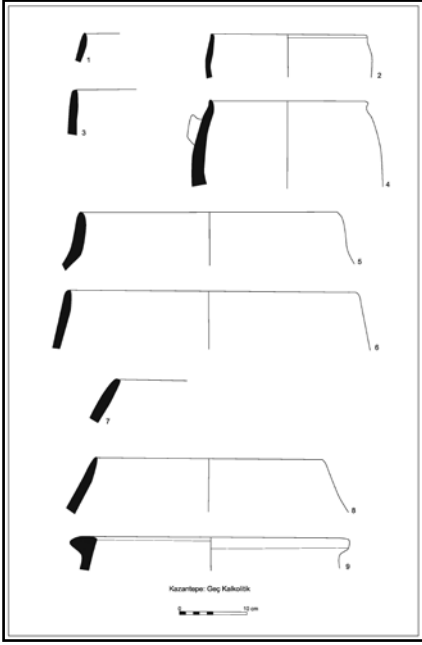
“Muş in the Early Bronze Age”, *Anatolian Studies* 47: 105-126.

Russel, H. F. 1980

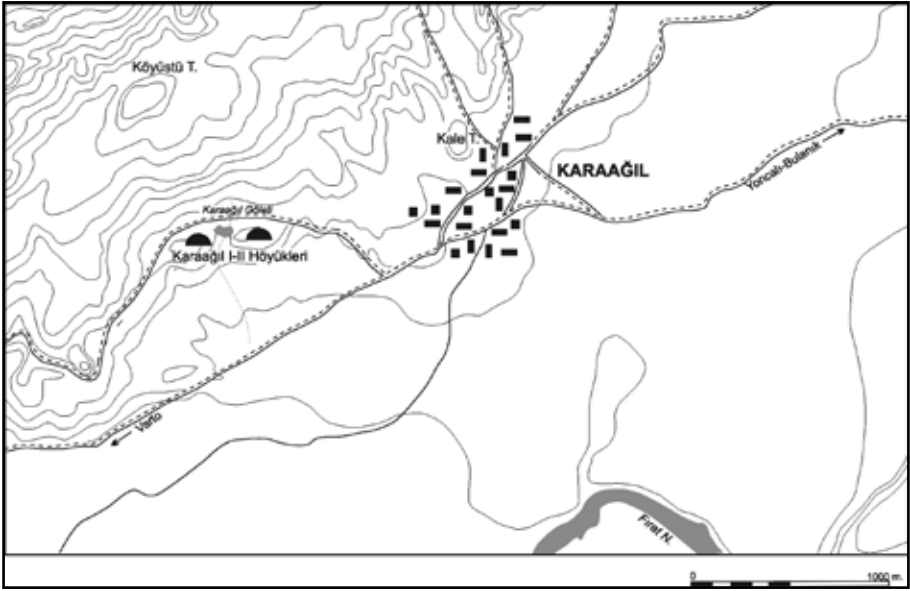
“Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia, Based on a Survey by Charles Burney of Sites along the Euphrates and around Lake Van”, *BAR Int. Series* 85, Oxford.

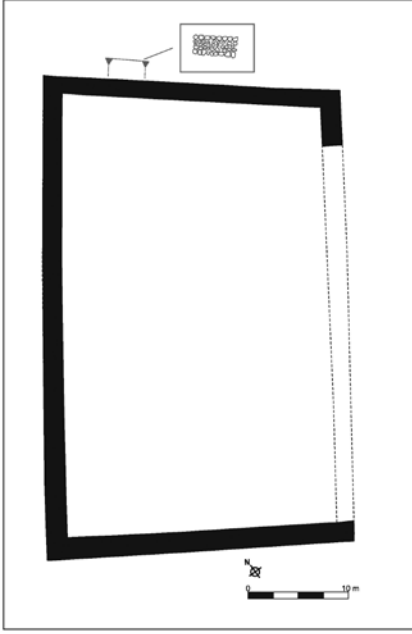
Harita 1: 2010 yılında tespit edilen merkezler.

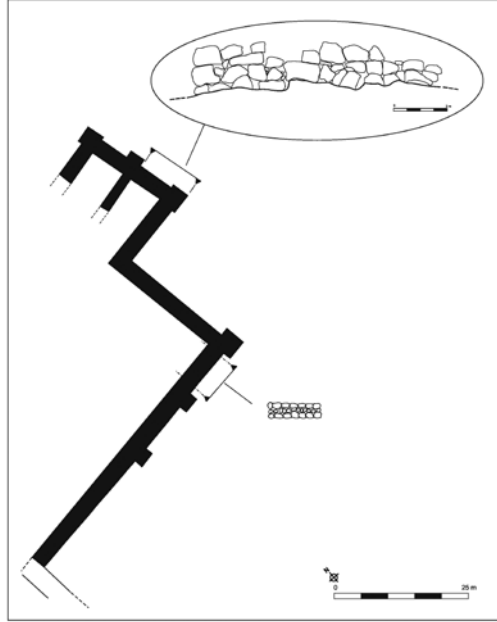
Çizim 1: Kazantepe Geç Kalkolitik Çağ çanak-çömlekleri.

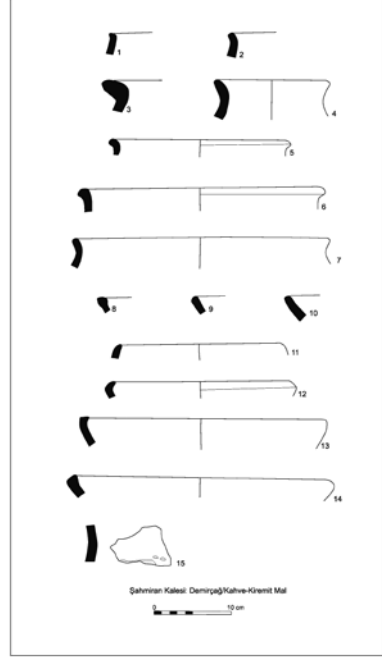
Çizim 2: Karaağıl Höyükleri ve göleti topografik planı

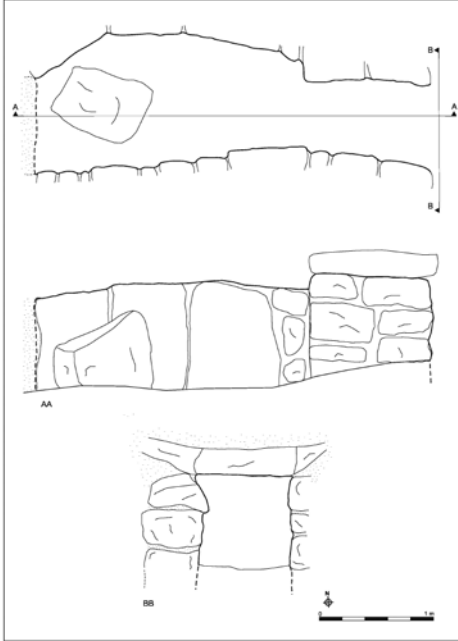
Çizim 3: Karaağıl 1 Kalesi planı.

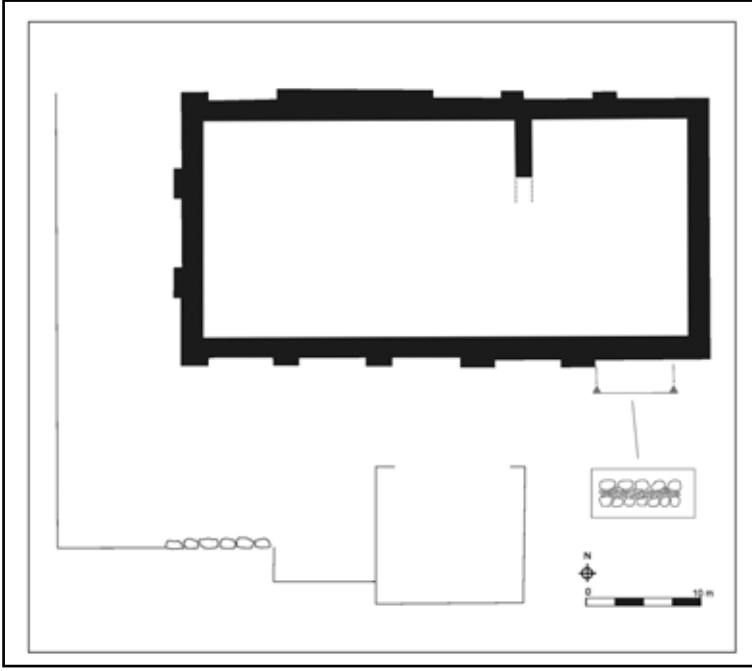
Çizim 4: Şahmıran Kalesi Demir Çağ Sur ve Mekânları.

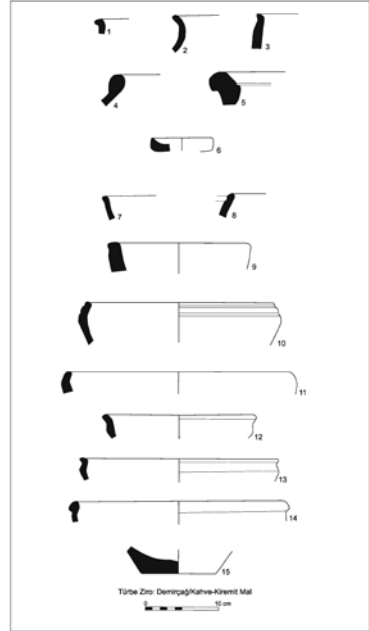
Çizim 5: Şahmıran Kalesi Kahve-Kiremit Demir Çağ. çanak-çömlekleri. plan ve kesiti.

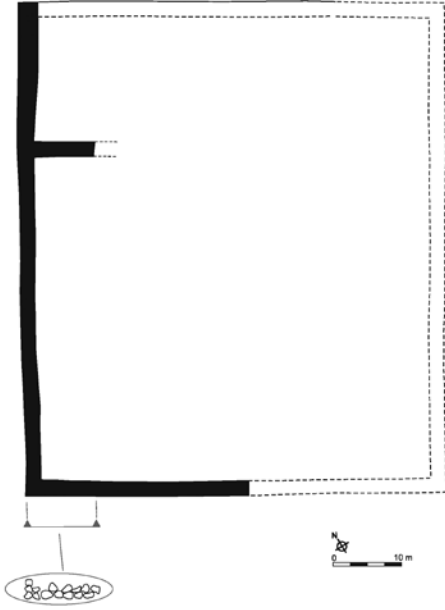
Çizim 6: Sarıpınar Örne-oda mezarı plan ve kesiti.

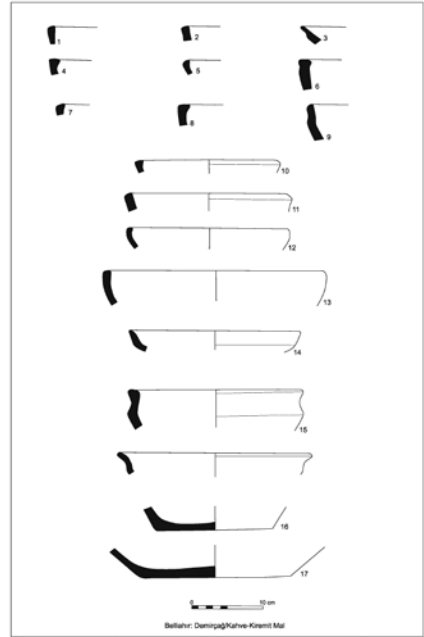
Çizim 7: Türbe Ziro Kalesi plan ve kesiti

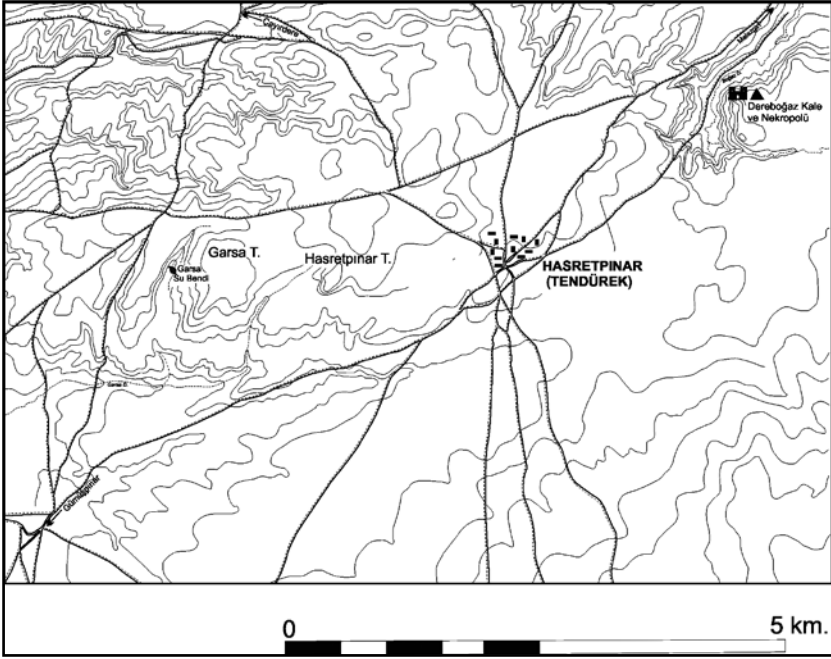
Çizim 8: Türbe Ziro-Kahve-Kiremit Mal. Demir Çağ seramikleri

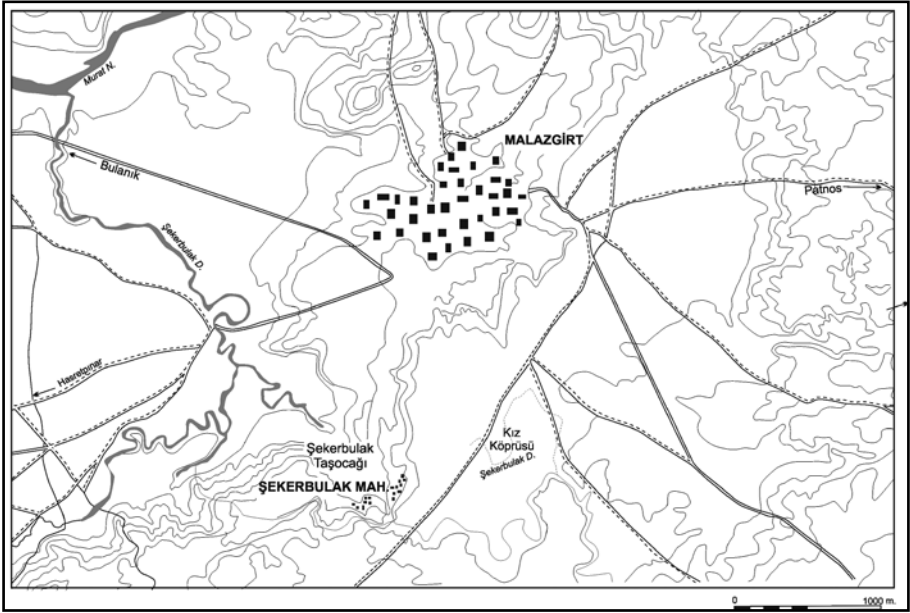
Çizim 9: Tohma Nik Kalesi planı.

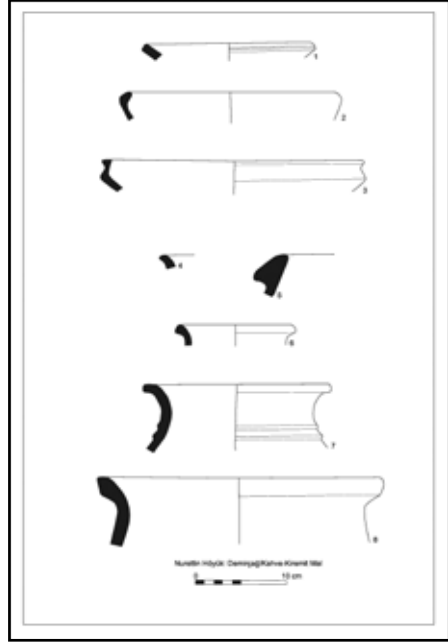
Çizim 10: Belliur Yerleşimi'nden Demir Çağ çanak-çömlekleri

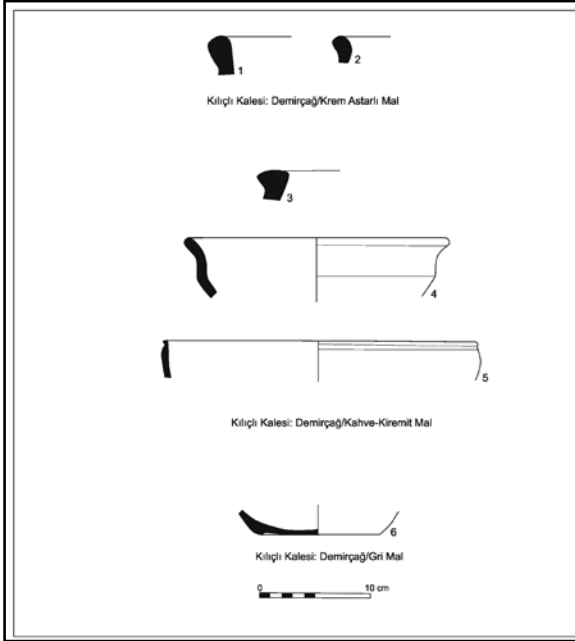
Çizim 11: Dereboğaz Kalesi ve çevresinin topografik planı

Çizim 12: Şekerbulak Taş Ocağı ve çevresinin topografik planı

Çizim 13: Nurettin Höyük Demir çağ Seramikleri

Çizim 14: Kılıççı Kalesi krem astarlı, kahve kiremit ve gri mal çanak-çömlekleri.

ZENGİBAR KALESİ (BOZKIR/KONYA) 2010 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Osman DOĞANAY*

Zengibar Kalesi'nde tarafımızdan yapılan ilk dönem araştırmaları 2010 yılı 18-27 Eylül tarihleri arasında yürütülmüştür. Bakanlık temsilcisi olarak Çankırı Müzesi'nden Müze Uzmanı Arda Akçel'in görev aldığı ilk sezon çalışmalarına ekip üyesi olarak Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yılmaz, Arkeolog Mehmet Aktaş ve Coşkun Bilgi, Sanat Tarihçisi Erkan Aygör ve Halil İbrahim Kunt ile Yüksek Mimar Seyit Ahmet Biçer katılmıştır. Özverili çalışmalarından dolayı ekip üyelerine teşekkür ederim.

Çalışmalarımız sırasında ekip üyelerinin konaklaması için gerekli imkanı sağlayan Bozkır Belediye Başkanı sayın Mustafa Uyar'a ve Bozkır İlçe merkezinden Zengibar Kalesi'ne ekip üyelerinin ulaşımı için araç temin eden Bozkır Kaymakamı Hamdullah Suphi Özgödek'e teşekkür ederim. Arazide bize zaman zaman rehberlik eden Hacılar Köyü muhtarı Durmuş Uğurlu ve Işıklar Köyü muhtarı Ahmet Bağcı'ya rehberlikleri dışında gösterdikleri misafirperverliklerinden dolayı ayrıca minnettarım.

Zengibar Kalesi, Konya-Bozkır karayolu üzerinde, Bozkır İlçe merkezine 19,5 km uzaklıkta bir yerleşimdir (Resim: 1). Bozkır'a gelmeden önce solda Hacılar Köyü'ne ayrılan yolu takiben Hacılar Köyü'ne, buradan da yaklaşık 3 km'lik toprak bir yolla, antik kentin güney nekropolünü içine alan düzlüğe gelinir. Güney nekropolünün kuzeyindeki yamaçta yer alan bir başka yol ile de surlarla çevrili kentin merkezindeki dini ve sosyal yapıların olduğu tepeye gelinir (Resim: 2-3).

1803 m rakımlı Asar Tepe ve Kiremitli Tepe'nin surlarla çevrilmesiyle oluşturulan kente güneyden akropol kapısı, batıdan ise kent kapısı ile giriş

* Yrd. Doç. Dr. Osman DOĞANAY, Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. Nevşehir Üniversitesi Yerleşkesi 50300, Nevşehir/TÜRKİYE. osmandoganay@hotmail.com

sağlanmaktadır. Henüz 14 tanesinin varlığını tespit edebildiğimiz kule yapılarıyla da kentin etrafı son derece tahkimli surlarla çevrilidir.

Zengibar Kalesi ilk defa 1837 yılı 12 Ağustos günü İngiliz seyyah ve jeolog W.J.Hamilton tarafından keşfedilmiştir¹ (Resim: 4). Bölgedeki gezilerinin iki gününü Zengibar Kalesi'ne ayıran Hamilton, bir çoğu günümüze kadar ulaşamayan yazıtlar (Resim: 5) yoluyla buradaki kalıntılar sahasının antik kaynaklarda adı geçen "Isaura" kentine ait olduğunu tespit eder. Bu zamana kadar Isaura kenti Beyşehir Gölü çevresinde aranmaktaydı.

J.R.S. Sterrett'in 19. yy. sonlarında yaptığı bir çalışmada daha önce tespit edilen epigrafik malzemeler yeniden değerlendirilmiştir². 1900'lü yılların başında ise J.Jüthner başkanlığındaki bir ekip tarafından kentte kısa süreli bir araştırma yapılmıştır.

Balkan savaşları, I.Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşları sebebiyle olsa gerek Zengibar Kalesi'ndeki araştırmalar 30 yıl kadar kesintiye uğrar. J. Jüthner'in ekibinde yer alan H. Swoboda bir başka ekiple 1930'lu yılların başında Zengibar Kalesi'ne gelir ve kentteki ilk kapsamlı çalışmalar da Swoboda başkanlığındaki bu ekip tarafından yapılır. Bu çalışmalar sırasında kentteki bir çok yapının niteliği saptanır ve kimilerinin de rekonstrüksiyon denemesi yapılır (Resim: 6).

Bu çalışmalardan uzunca bir süre sonra Karaman Müzesi'nin 1984 yılında Zengibar Kalesi'nde yaptığı temizlik çalışmaları³ (Resim: 7), ödenek yetersizliğinden dolayı sonuçsuz kalmıştır. Kalıntılar sahası 1988 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.01.1988 tarih ve 49 sayılı kararı ile tescil edilmiş ve 24.04.2006 gün ve 875 sayılı kararı ile de I. ve III. Derece arkeolojik sit alanı olarak sınırları belirlenmiştir.

2007 yılında Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 03.05.2007 gün ve B.16.OPER.4.42.00.00/2222 sayılı istemiyle ve Konya Kültür ve Tabiat

1 W.J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia; with some Account of their Antiquities and Geology*, Vol. II, London 1842, s. 237vd.

2 J.R.S.Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, Boston 1888, s. 149vd.

3 İ.Temizsoy-M.V. Uysal-K. Mertek, *Zengibar Kale 1984 Yılı Kazı Çalışmaları*, Karaman Müzesi Yıllığı 2, Konya 1984, 1-23,

Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.05.2007 gün ve 1622 sayılı ve 21.08.2007 gün ve 1864 sayılı kararlarıyla da kentin tel örgü içerisine alınmasına karar verilmiş fakat tel örgü bir yıl kadar sonra tamamen yıkılmıştır.

Isaura adına, bir kent adı olarak ilk defa Diodoros'un eserinin Hellenistik dönemin başlarından söz edilen bölümünde rastlamaktayız. M.Ö. 1. yüzyılın ortalarından sonra yine Isaura şeklinde kent adına ve Isaurialılara ait ülke anlamında Isauria bölge adına Strabon'un eserinde rastlamaktayız.

Kişi ve yer adlarına göre bölgenin yer aldığı coğrafya M.Ö. 3. binde Luwiler tarafından iskân edilmiştir⁴. Bölgedeki Luwi kültürü ve etkileri Hellenistik dönemin sonlarına kadar sürmüştür. M.Ö. 2. bin başlarında (M.Ö. 196-1926) Mısır belgelerinde "Keftiu" olarak geçen bölgenin Dağlık Kilikya ve Isauria Bölgesi'ni de içine alan bölge olduğu düşünülmektedir⁵.

Hitit İmparatorluk dönemine kadar "Düz Ülke" veya "Aşağı Ülke"⁶ olarak adlandırılan bölgenin sınırları içinde yer almış olması muhtemel olan Isauria toprakları Hitit İmparatorluk döneminde (M.Ö. 1380-1200) Tarhundaşşa/ Hulaia Nehri Ülkesi olarak adlandırılmaktaydı⁷.

M.Ö. 1.binyılın son çeyreğinde Asur belgelerinde "Hilakku" olarak geçen bölgenin Dağlık Kilikya ve Isauria bölgesini de içine alan bölge olduğu genellikle kabul edilmektedir⁸. Asurlular ve Frigler arasından tampon bir bölge ve doğal bir sınır olduğu anlaşılan Isauria toprakları Frig kültür sahasının da güneydeki son sınırı idi⁹. M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllara ait Yeni Babil belgelerinde Dağlık Kilikya'nın "Pirundu" olarak adlandırıldığını görmekteyiz¹⁰.

4 P.H.J. Houwink Ten Cate, *The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period*, Leiden, 1961, 18vd.; J. Mellaart, *Early Cultures of the South Anatolian Plateau, II, The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain, The Late Chalcolithic of the Konya Plain*, AnatSt. XIII, 199-236, Ankara, 1963, 205vd.

5 G.A. Wainwright, *Keftiu und Karamania (Asia Minor)*, AnatSt. 4, 33-48, 1954, 33vd.

6 A. Goetze, *Kleinasien Kulturgeschichte des Alten Orient*, München, 1957: 727; H. Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsvertrag Tuthalijis IV*, (StBoT Beiheft 1), Wiesbaden, 1988: 40.

7 A. Archi, *Anatolia in Second Millennium B.C., Circulation of Goods in Non-Palatial Context in the Ancient Near East*. Proceedings of the International Conference Organized by the Instituto Pergli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, (Ed. A. Archi) 1984, 205.

8 A. Erzen, *Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft*, Leipzig, 1940, 14vd.

9 Xenophon, *Anabasis*, I.19.

10 D. J. Wiseman, *Chronicles of Chaldaean Kings (626-556 B.C.) in the British Museum*, London, 1956, 29vd.

Anadolu'nun Pers egemenliği döneminde Isauria topraklarının da yer aldığı bölgeden "Kilikya" olarak söz edildiği ve bölge sınırlarının da Akdeniz kıyılarına kadar uzandığı anlaşılmaktadır¹¹. Bu dönemde bölge Syennesis adındaki yerel krallar tarafından yönetilmektedir¹². B. İskender Anadolu'ya geldiğinde Kilikya satraplığına Nikeneros'un oğlu Balakros'u atar ancak Diodoros'un bildirdiğine göre Balakros Isaurialılar tarafından öldürülür. Bu olayla birlikte Hellenistik dönemin başında Pisidia Bölgesi'nde gösterilen Isaura kent adına ve Isaurialılar ifadesine rastlamaktayız.

B. İskender'in ölümünden sonra M.Ö. 322 yılında Perdikkas Isaura kentine bir ceza seferi düzenleyerek bölgeyi hakimiyeti altına alır. Diodoros'un canlı bir şekilde anlattığı savaşıñ çok çetin geçtiği ve Perdikkas'ın güçlü ordusu karşısında fazla direnemeyen Isaurialıların teslim olmayıp kendilerini ateşe atarak intihar ettikleri bilinmektedir¹³.

Bu savaştan sonra bölgenin Hellenistik krallar arasındaki savaşlarda çok çetin mücadelelere sahne olduğu anlaşılmaktadır. Bölge M.Ö. 133 yılına kadar Hellenistik krallıklar arasında sürekli el değiştirmiştir. Bu tarihten sonra Anadolu'da ilk eyaletini kuran Roma, Kilikia, Lykaonia, Pisidia ve Pamphylia bölgelerini ise müttefikleri Kappadokia kralı V. Ariarathes'e bırakmıştır¹⁴.

M.Ö. 102 yılında bölgedeki korsanlar sorununa çözüm bulmak isteyen Roma, Isauria Bölgesini de kapsayan topraklarda Kilikya Eyaleti'ni kurmuştur¹⁵. M.Ö. 93 yılında Kilikya eyalet valisi olan Sulla'nın korsanlar sorununu çözememesi üzerine M.Ö. 79 yılında Puplius Servilius Vatia, Kilikya Eyaleti'ne gönderilen ordunun komutanlığına getirilir. Vatia bölgede tam bir egemenlik kurar ve bu başarısından dolayı kendisine "Isauricus" (Isauria Fatih) unvanı verilir. Bu dönemle ilgili bilgiler veren Strabon, Isaura kent adına ve Isauria bölge adına yer vermektedir. Isauria Bölgesi coğrafyasını "Trokheitos", halkını ise "Trokheiotlar" olarak adlandırılan Strabon bölgeyi

11 Herodotos, *Historia*, I.16, 74.

12 Xenophon, *Anabasis*, II.21-25.

13 Diodoros, *Bibliotheka Historika*, XVIII, 22.

14 A.H.M. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971, 31.

15 Livius, *Ab Urbe Condita*, LXVIII.

Dağlık Kilikya'nın bir alt bölgesi olarak göstermektedir¹⁶.

Bölge, M.Ö. 39 yılında M.Antonius tarafından Ikonium merkezli Lykaonia Bölgesi'ne¹⁷, M.Ö. 36 yılında Olba Krallığı'na bağlanır ve M.Ö. 31 yılındaki Aktium savaşından sonra ise Augustus tarafından Galatia kralı Amyntas'a verilir. Amyntas Isaura kentine bir sefer düzenler ancak burada yapmaya başladığı krali ikametgahının tamamlanmasını göremeden Homanadlar tarafından öldürülür¹⁸.

Bu tarihten sonra Kappadokia ve Kommagene krallığı arasında el değiştiren Isauria Bölgesi'nde Romalılaştırma çabasının hız kazandığını ve bölgedeki imar faaliyetlerinde artışın olduğunu görmekteyiz.

Vespasian döneminde (69-79) Dağlık ve Ovalık Kilikya, Kilikya Eyaleti adı altında birleştirilince Isauria Bölgesi de bu eyalet içine alınır. Hadrian döneminde (117-138) bölgede yine imar faaliyetlerinde ve yol yapım çalışmalarında artış görülür¹⁹. M.S. 3. yüzyılın sonlarından itibaren Isauria adı bütün Dağlık Kilikya'ya verilmiş²⁰ ve bölge sınırları da genişlemiştir²¹.

Doğu Roma İmparatorluğu döneminde ise sık sık Isaurialıların askeri gücünden faydalanılmıştır. Bu dönemde Isaurialı komutanlardan kimilerinin Doğu Roma tahtına çıktığını ve bu dönemlerin Bizans tarihinde "*Isauria Hanedanlığı Dönemi*" olarak geçtiğini görmekteyiz. Isaurialı Zenon'un Bizans tahtında olduğu dönemde bölgede "*Dekapolis*" adı altında kurulan kentlerde yoğun bir imar faaliyetinin olduğu görülmektedir. Bu dönemde bölgede önemli piskoposlukların da olduğu anlaşılmaktadır.

1097 yılında Anadolu Selçuklularının Konya'yı başkent yapmalarıyla birlikte Dağlık Kilikya ve Isauria Bölgesi de Selçuklu hâkimiyetine girer. Beylikler döneminde Karamanoğullarının hâkim olduğu bölge 1451 yılında Osmanlı topraklarına dâhil olur.

16 Strabon, *Geographika*, XII, 569, 669.

17 Strabon, *Geographika*, XII, 569.

18 Strabon, *Geographika*, XII, 569.

19 T.B. Mitford-St. Andrews, *Roman Rough Cilicia*, ANRW, II.7.2, 1980, 1248.

20 W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M. Pektaş, İstanbul, 1960, 421vd.

21 A.S. Hall, *Notes and Inscriptions from Eastern Pisidia*, AnatSt. XVIII, 1968, 60.

Yukarıda özetlenen tarihi bilgilere göre Isauria Bölgesi'nin başkenti niteliğindeki Isaura kentinin yaşanan savaşlar ve yıkımlardan sonra daha korunaklı bir yere taşındığı ve dolayısıyla, Strabon'un da ifade ettiği gibi Isaura Vetus-Isaura Nova adıyla iki ayrı kentin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yeni kentin hangi savaştan sonra kurulduğu konusu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zengibar Kalesi ve yakın çevresinde şimdiye kadar yapılan çalışmalar Isaura Vetus ve Isaura Nova kentlerinin kesin bir lokalizasyonu konusunda tatmin edici değildir. Ortaya atılan çeşitli görüşler ise etraflı bir yüzey araştırması temeline dayanmamaktadır.

Bu sebeple Zengibar Kalesi'ndeki yüzey araştırmamızın temel amaçlarından biri de buradaki kalıntıların Isaura Vetus kentine mi yoksa Isaura Nova kentine mi ait olduğu konusunu açıklığa kavuşturmadır. Zamanımıza kadar yapılan çalışmalarda Zengibar Kalesi'nin Isaura Nova olduğu genel kabul görse de biz bu görüşe şimdilik temkinli bakmayı yeğliyoruz. Soruna bir çözüm yolu bulmak amacıyla 2010 yılı çalışmalarımızı öncelikle kentteki savunma yapılarının tespiti üzerinde yoğunlaştırdık ve önümüzdeki birkaç yıl bu yönde çalışmalar yapmayı düşünüyoruz.

Yukarıda da söz ettiğimiz gibi 1803 m rakımlı Asartep ve Kiremitli Tepe'de yer alan kentin etrafı bugün genellikle temel seviyesinde korunan surlarla çevrilidir. 2010 yılı çalışmalarımızda öncelikle sur duvarları, kuleler, akropol ve kent kapısı ile akropol kapısı (güney) yönündeki mimari yapılanmalar üzerinde çalışıldı.

1.Savunma Yapıları

Zengibar Kalesi'nde günümüze ulaşan en sağlam kalıntılar savunma yapılarıdır. Savunma yapılarını surlar, kuleler ve kapılar olarak üç başlık altında inceledik.

a) Surlar:

Asar Tepe'nin doğu tarafı sarp kayalıklarla kaplı olduğu için bu yönde

herhangi bir sur kalıntısına rastlanmamıştır (Resim: 8). Ancak kayalık zemindeki düzleştirmeler ve kuzey yöne doğru uzanan kaya geçitlerinde yer yer rastlanan temel izleri tepenin bu tarafının ince bir sur duvarı ile çevrildiğini göstermektedir. Kayalık geçitlerde açılmış rampalar (Resim: 9) ise kente bu yönde girişi sağlayan küçük kapıların olabileceğini düşündürmektedir.

Surlar güney yönde akropol kapısının iki yanında daha iyi korunmuştur. Buradaki surlar düzgün kesme taşlarla atkılı pseudo-isodomik duvar örgü tekniğinde yapılmıştır (Resim: 10). Bu surlar üzerinde yer yer görülen dar açıklıkların acil giriş-çıkışlar için yapıldığını düşünüyoruz. Temel seviyesinin biraz daha üstünde korunan surların kimi yerlerinde yüzleri duvar içerisine getirilen yuvarlak plasterlerin daha erken bir sur ya da başka yapılara ait olduğu, buradaki surlarda yeniden kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 11). Güney surlarına kent içinde bitişik olan yapıların niteliği henüz anlaşılamamıştır.

Güney-batıya, Yazdamı Köyü'ne doğru uzanan yamaçta eğimin az olması sebebiyle buradaki surların çok sayıdaki kuleyle desteklendiği görülmektedir. Ancak bu yöndeki surlar temel seviyesinde korunabilmiştir (Resim: 12).

Batı yönünde kentin surları özellikle kent kapısının iki yanında 3.00 m kalınlığa ulaşmaktadır (Resim: 13). Kuzeye doğru gidildikçe incelen surlar üzerindeki kule sayıları da azalmaktadır.

Kuzey yön de nispeten kayalıklarla kaplı (Resim: 14) olduğu için sur duvarları giderek incelmekte (Resim: 15), hatta uzunca bir kısımda surlar kesintiye uğramaktadır. Fakat toprak üzerindeki izlerden bu tarafta kentin, doğu kayalıklarında olduğu gibi ince bir surla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey kayalıklarındaki düzgün rampalar kente bu yönden de küçük girişlerin olduğunu göstermektedir.

Asar Tepe'nin Kiremitli Tepe'ye doğru uzanan tarafında, Ulupınar ve Hacılar Köyü arasındaki dağ geçidi yer almaktadır. Bu geçidi kapatmak amacıyla kuzey-doğu yönde kentin moloz taşı surlarla çevrili olduğu ve buradaki surlarda da küçük açıklıklarla kente girildiği anlaşılmaktadır.

Geçidin doğu yönde Hacılar Köyü'ne bakan kısmı ise bir kule ile tutulmuştur. Hatta doğu taraftaki kayalık uçta yer alan dikdörtgen planlı bir temel kalıntısı bu geçitte ikinci bir kulenin de varlığına işaret etmektedir.

Kuzey yönde kentin ana sur duvarları ile organik bağını tespit edemediğimiz bir başka sur kalıntısı ise olasılıkla henüz bitirilmeden bırakılmıştır. Uçlarında iki kule yer alan buradaki surların ilk kuleye yakın bir noktasında kullanılan kılıç-kalkan kabartmalı blokun duvar içine denk getirilmesi dikkat çekicidir. İkinci kez kullanıldığı anlaşılan kabartmalı blok olasılıkla kentin kapılarından birini (belki de kent kapısı) ya da sur duvarlarının dış yüzeyini süslemekteydi. Kazanılan bir savaşta düşmanın kullandığı savaş aletleri olarak düşünülen bu kabartma, bir başka savaşta kentin tahrip edilip yıkılmasından sonra yeniden yapılandırılması sırasında duvar içine gizlenmiş olmalıdır. Tarihi kaynaklara göre bu yıkım Perdikkas'ın savaşından ziyade Romalı komutan Puplius Servilius Vatia ya da Galatia Kralı Amyntas'ın Isaura kentini almasıyla ilgili olmalıdır.

Strabon'un ifadelerine bakılırsa surların kuzey yönde tamamlanmamış olması ve Asar Tepe'yi çevreleyen ana surlara bağlanmamış olması, bu yöndeki sur yapılanmasının Amyntas zamanında, M.Ö. 31-25 yılları arasında başladığını göstermektedir. Olasılıkla surlar yeniden inşa edilirken de Amyntas, önceki surlarda yer alan savaşçı aletleri gibi zafer nişanesi kabartmaları kendisinin yaptırmakta olduğu surların içerisine gizledi. Fakat Amyntas'ın Homanadlar tarafından öldürülmesi sebebiyle surların yarım kaldığı anlaşılmaktadır.

Zengibar Kalesi'nin kuzey yöndeki surları dışında kalan diğer yönlerde sur duvarlarında atkılı pseudo-isodomik duvar örgü tekniği kullanılmıştır. Benzer sur duvar örgü tekniğine Anadolu'da Hellenistik çağda Alinda, Alabanda, Side, Perge ve Silyon'da rastlanmıştır²². Zengibar Kalesi kent merkezinde yer alan ve stoa olması muhtemel bir yapıda aynı duvar örgü tekniğinin kullanılması, stoa ile sur duvarlarının çağdaş olabileceğini göstermektedir. Aynı örgü tekniğinin kuzeydeki bağımsız surlarda

22 A. Akarca, *Şehir ve Savunması, Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I*, Ankara, 1972, 112.

kullanılmaması, bu yöndeki surların sonraki dönemlerde inşa edildiğinin bir başka kanıtı olmalıdır.

b)Kuleler

Zengibar Kalesi'nde kuleler özellikle arazinin meyilli olduğu güney, güney-batı ve batı yönlerinde tercih edilmiştir. Bu kulelerden güney yöndeki akropol kapısını koruyan iki kule 20 m yüksekliğe kadar korunmuştur. Akropol kapısı kulelerinden birisi altıgen planlı, diğeri ise sekizgen planlıdır. Sekizgen planlı kulenin yıkıntıları arasında kılıç-kalkan ve zırh kabartmalı blokların yanı sıra çok sayıda triglyph-metop parçalarına ve yer yer de çörtlenlere rastlanmıştır. Triglyph-metop blokları, Perge ana kapı kulelerinin tamamlanmış çiziminde de görüldüğü gibi²³ kulenin saçak kısmına yakın bir yerde kullanıldıkları ve sekizgen plana uygun olarak köşeleri geçtikleri anlaşılmıştır.

Akropol kapısını koruyan altıgen kulenin ise dışa bakan duvarları tamamen yıkılmış, iç duvar ise 20 m. kadar olan yüksekliği korunmuştur. Bu yönde kuleye girişi sağlayan mil yuvalı ve sürgü delikli bir açıklık görülmektedir. Kulenin kent içine bakan duvarında yer yer taşçı işaretlerine rastlanmaktadır. Kulenin yıkıntıları arasında gözlenen yoğun seramik parçaları, burasının bir dönem atık deposu olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Kentin güney-batı yönüne doğru arazinin meyilli olması sebebiyle 60 m ile 100 m arasında değişen aralıklarla geçitleri tutacak şekilde sıralanan çok sayıda kulenin varlığı tespit edilmiştir. Buradaki kuleler genellikle temel seviyesinde korunmuş ancak kimilerinin de 15 m'ye kadar korunduğu gözlenmiştir. Altı ve sekiz köşeli plana sahip olan kulelerin bazıları kesik daire biçimindeki bir podyum üzerinde yükseltilmiştir. Bu yöndeki kuleler, sur duvarlarında olduğu gibi, atkılı pseudo-isodomik duvar örgü tekniğinde yapılmıştır. Kulelere girişi sağlayan açıklıkların ölçüleri de farklı farklıdır. Bazı kulelerin iç duvarlarında görülen ahşap ucu oturma yerleri, bu kulelerin iki katlı olduğunu göstermektedir. Kimi kulelerin zemine yakın yerlerinde

23 Akarca 1972: 164, Res. 117.

sur dışını izlemek amacıyla şevli mazgal deliklerinin açıldığı görülmektedir. Güney-batıdaki dikdörtgen bir kuleden sonra, 40 m kadar uzanan ve 3 m kalınlığa sahip bir sur, kent kapısına bağlanır.

Kent kapısını güney yönde tek bir kule korumaktadır. Ancak bu kule tamamen yıkılmıştır. Yıkıntılar arasında kılıç-kalkan, çelenk, zırh, dizlik ve mızrak torbası gibi çok sayıda savaşçı kabartmaları görülen bloklar vardır. Bu kabartmalı bloklar olasılıkla kent kapısı ve bu kapıyı koruyan kulenin dış yüzeyini süslemekteydi. Benzer kabartmalar Side Doğu Kapısı üzerinde de görülmektedir²⁴.

Kent kapısından kuzeye doğru yine 3 m kalınlığa ulaşan surlar bir başka kuleye bağlanır. 25 m yüksekliğe kadar korunan bu kule sekizgen planlıdır. Giriş açıklığı, kent içine bakan tarafta korunmuştur. Bu kuleden kuzeye doğru uzanan sur duvarları gittikçe incelmekte ve bir başka kuleye bağlanmaktadır. Kuzey yöndeki bu kule kuzey kayalıkları ile Ulupınar Köyü'ne inen yamaçtaki geçidi tutmaktadır. Kulenin hemen bitişiğindeki sur dışı alan, geç dönem bir nekropol sahasını barındırmaktadır. Buradaki kule ve sur duvarları olasılıkla hemen bitişiğindeki kent içi kayalıklarında açılan ocaklardan kesilen taşlarla inşa edilmiştir.

Kentin kuzey ve kuzey doğusundaki geçitleri tutan bir kule, yine kesik daire planlı bir kaide üzerinde yükselen sekizgen planlıdır. Kule 10 m yüksekliğe kadar korunmuştur. Bu kuleye bağlandığı anlaşılan doğu kayalıklarının kuzey ucundaki bir başka kule, kayalık alana bağlı olarak dikdörtgen planlı inşa edilmiştir. Kule ancak temel seviyesinde korunabilmiştir.

Zengibar Kalesi'ndeki son kule yapıları ise kuzeydeki Kiremitli Tepesi'nin Ulupınar Köyü'ne dönük batı yamacındaki surların iki ucundadır. Buradaki iki kule, daire planlı kaide üzerinde yükselen sekizgen forma sahiptir. 15 m'ye kadar olan yükseklikleri korunmuştur. Kuzey uçtaki kulenin yıkıntıları arasında yer yer rastlanan üçgen formlu ve kalkan kabartmalı bloklar kulenin çatısıyla ilgili olmalıdır.

24 Akarca 1972: 165, res. 117.

Kentteki kulelerin tamamı sur duvarlarını kesmektedir. Sura yamanarak inşa edilen kuleye rastlanmamıştır. Kuleler çok köşeli yapılarak işçilikten tasarruf edilmiştir. Yuvarlak kulelere göre çok köşeli kuleler atış kolaylığı sağlamakta ve düşman ateşine karşı koyma yönünden avantaj sağlamaktadır.

c) Şehir Kapıları

Zengibar Kalesi'nde şehre girişi sağlayan iki kapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki güney yöndeki akropol kapısı, diğeri ise batıdaki kent kapısıdır.

Akropol kapısı bindirmeli kapı çeşitlerinden biri olarak çift kule ile korunmaktadır. Girişin solundaki kule sekizgen planlı, sağındaki ise altıgen planlıdır. Soldaki sekizgen planlı kule arazinin durumuna göre ileriye doğru çıkartılarak düşman saldırılarında sol tarafa kolay atış imkânı sağlanmış olmalıdır. Giriş kapısı tek kemerli olup, 3.85 m'ye kadar korunmuştur. Bu açıklıktan sonra gelinen avlunun arkasında yer alan ikinci bir kapıdan sonra, bugün tamamen moloz taşla dolu olan tonozlu bir başka mekândan, kent merkezindeki caddeye çıkılmaktadır.

Akropol kapısının arkasındaki küçük avlu, kapıdan geçen düşmanın burada imha edilmesi için yapılmıştır. Kapıyı koruyan iki kulenin inşasında bilerek simetriden kaçınılmış, böylelikle kapı ve gerisindeki avlu gizlenmiştir. Bu şekildeki bindirmeli kapıların yaygın olarak Hellenistik çağ ortasında kullanıldığı bilinmektedir²⁵.

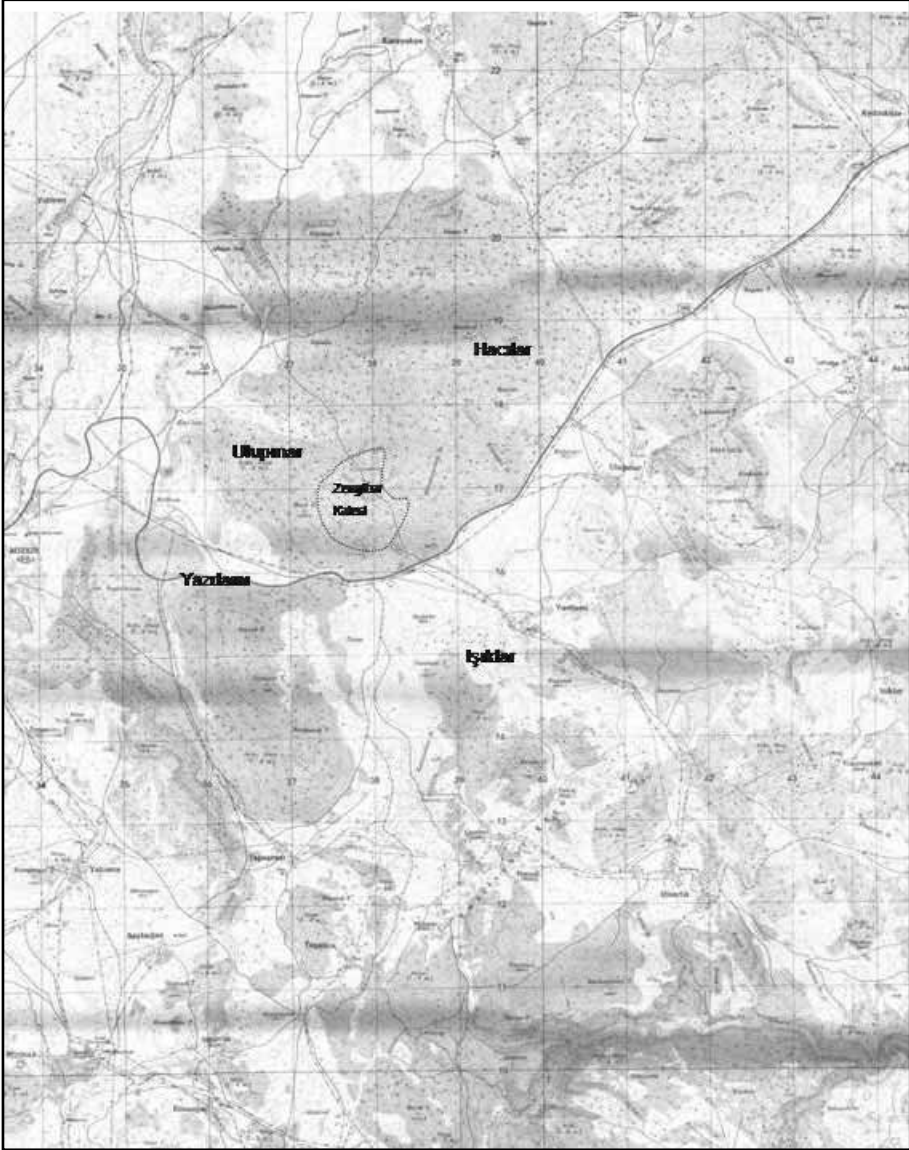
Batıdaki şehir kapısı ise bugün enkaz yığını halinde görülmektedir. Kalan izlerinden kapının oldukça dar ve kemerli olduğu anlaşılmaktadır. Şehir kapısı, girişin sağında altıgen planlı tek bir kule ile korunmuştur. Şehir kapısı ve kuleye bağlanan sur duvarlarının kalınlığı 3.00 m'yi bulmaktadır.

Akropol kapısının aksine, kent kapısının gerisinde herhangi bir avlu veya başka bir kapı yer almaz, doğrudan içeriye girilmektedir. Kent kapısı bu planlama özelliği ile akropol kapısından ayrılmaktadır. Kapının sağındaki kulenin enkazı arasında görülen silah kabartmalarının kapı ile değil kule yapısı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

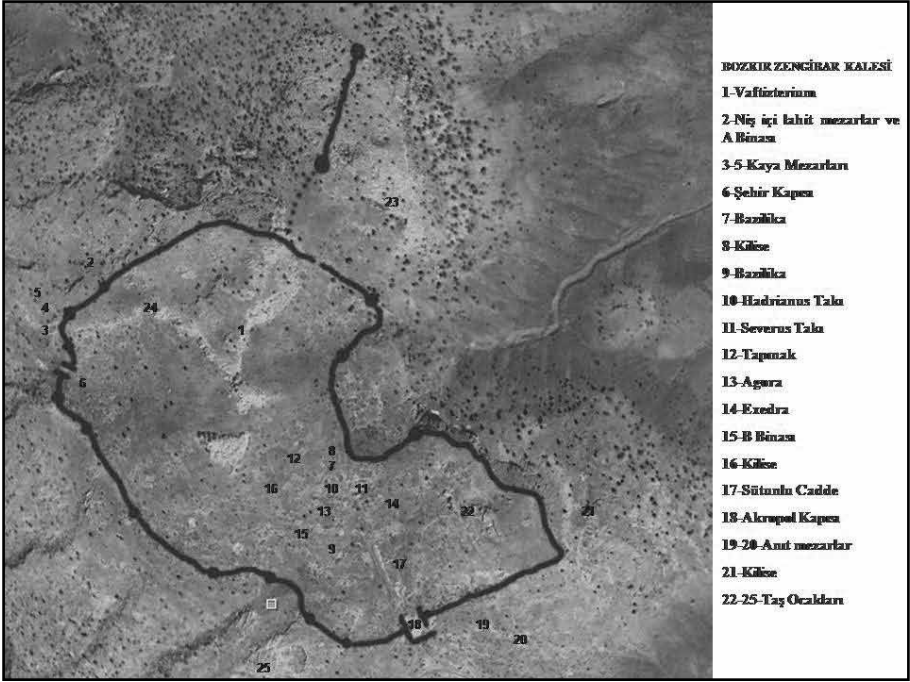
25 Akarca 1972: 161.

2010 yılı çalışmalarımızda Zengibar Kalesi savunma yapılarının Isaura Vetus-Isaura Nova probleminin çözümü noktasında önemli bir çıkış yolu olabileceği sonucuna ulaştık. Bu yüzden 2010 yılı çalışma sezonunda yarım kalan sur duvarları röleve çalışmalarını 2011 yılı çalışma sezonunda tamamlamayı ve araştırmamızı özellikle sur duvarlarını bütün müstemilatı ile birlikte sanal ortamda ayağa kaldırma denemeleri üzerinde yoğunlaştırmak istiyoruz. Daha sonraki yıllarda ise kent içindeki mimari yapılar ile nekropol sahaları ve taş ocakları üzerinde çalışmalarımıza devam etmek istiyoruz.

2010 yılı çalışmalarımızda kentin çeşitli noktalarında toplam 172 kaçak kazı çukuru tespit ettik. Kabartmalı 24 arkeolojik eserin de dinamitlenerek tahrip edildiğini gördük.

Resim 1: Zengibar Kalesi'nin topografik haritadaki yeri

Resim 2: Uydu görüntüsü ve kentteki yapılar

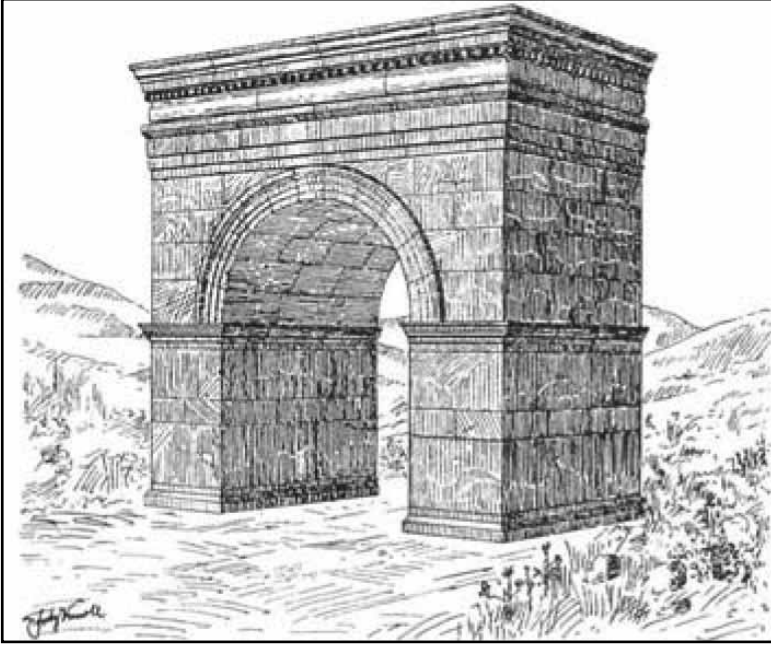
Resim 3: Zengibar Kalesi kent merkezi

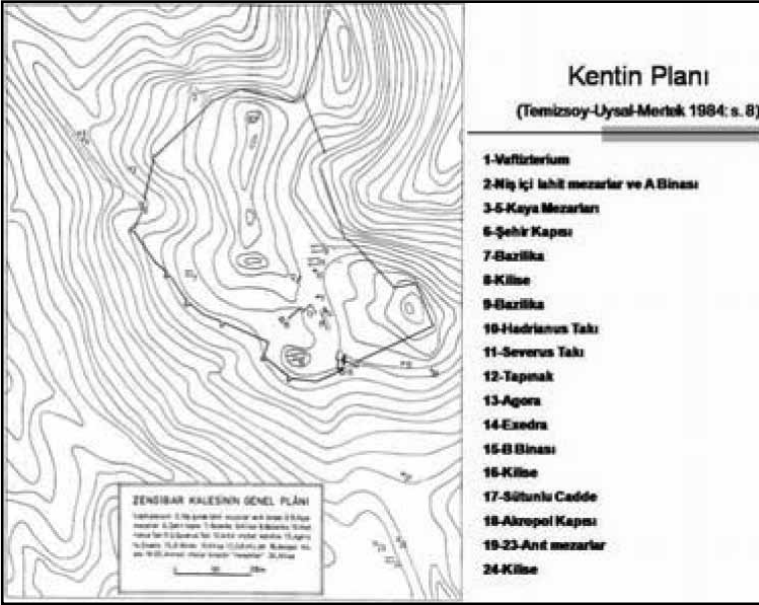
Resim 4: Akropol kapısının Hamilton tarafından yapılan gravürü (Hamilton 1842'den)

Resim 5: Isaura adının geçtiği yazıt

Resim 6: Severus Takı'nın H. Swoboda ve ekibi tarafından yapılan ayağa kaldırma denemesi (Swoboda-Keil-Knoll 1935, Ab. 48' den)

Resim 7: Karaman Müzesi kurtarma kazısı sırasında

Resim 8: Zengibar Kalesi'nin doğu yöndeki çıkarılan kent planı (Temizsoy-Uysal-Mertek 1984, s. 8) kayalıklar

Resim 9: Doğu kayalıklarına açılan rampalar

Resim 10: Güney sur duvarları

Resim 11: Güney sur duvarlarından detay

Resim 12: Güney-batı surları

Resim 13: Batı surları ve bu yöndeki bir kule

Resim 14: Kentin kuzey kayalıkları

Resim 15: Kuzey yöndeki kulelerden biri

2010 YILI MUĞLA İLİ, MİLAS İLÇESİ ile ÖREN ve SELİMİYE BELDELERİNDE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Abuzer KIZIL*

2010 yılı araştırması, Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 11.06.2010 tarih ve 124300 sayılı izin belgeleriyle, 01/07/2009 - 16/07/2009 tarihleri arasında Milas'ın doğusundaki ovanın güneyi, Kırcağız, Bahçeburun, Dibekdere, Kızılcakuyu Köyleri ile Euromos Antik Kenti çevresinde gerçekleştirilmiştir¹ (Resim: 1).

Milas'ın Güneydoğusunda Hayıtlı ve Cumhuriyet Mahallelerindeki Çalışmalar

Bu bölgedeki araştırma, Milas çevre yolunun Şeftaliirimi mevkiisi olarak bilinen yerden başlayarak ova boyunca tarla ve zeytinliklerin içinden geçerek güneydoğuya, Milas - Muğla karayoluna doğru devam eden, kısmen asfalt kaplama yol güzergahında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, yolun her iki tarafında in situ olmayan çok sayıda mimari ağırlıklı arkeolojik malzeme tespit saptanmıştır(Resim: 2).

Çoğunluğunun yol yapım çalışmaları esnasında ortaya çıktığı anlaşılan bu mimari blokların arasında sütun gövdeleri, sütun kaide ve başlıkları çoğunlukta olmasına rağmen buradaki arkeolojik yerleşimlerin niteliğine ışık tutabilecek önemli örnekler vardır. Yine etraflarında farklı dönemlere ait pek çok mimari kalıntının yer aldığı ve en az kalıntılar kadar eski olan bu güzergahtaki üç tane su kuyusu da buradaki yaşam için hayati önem taşırlar. Antik Mylasa kentine çok yakın, olasılıkla doğrudan kente bağlı olan

* Yrd. Doç. Dr. Abuzer Kızıl, Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kötekli Kampüsü, Muğla/TÜRKİYE. E-mail: ayzer65@gmail.com

1 Yüzey araştırmasına arkeolog İsmail Ernur ÖZTEKİN (Selçuk Üniversitesi doktora öğrencisi), ile arkeolog Muzaffer DURDU ekip üyeleri, Tire Müzesi Müdürlüğü uzmanlarından Kürşat KAYNAK ise Bakanlık temsilcisi olarak katılmışlardır. Gösterdikleri yapıcı ve özverili çalışmadan dolayı ekip üyelerine teşekkür etmek bir borçtur.

bu yerleşim ya da yerleşimlere ait bazı eserler üzerinde özellikle durmak gerekmektedir.

1 nolu olarak isimlendirdiğimiz kuyunun birkaç metre kuzeyinde yer alan silmeli arşitrav bloğu ilk dikkat çeken ve buradaki önemli bir mimari yapıya işaret eden örnektir(Resim: 3). İlk kuyuya varmadan yolun sağında büyük bir şans eseri olarak bulunarak müzeye taşınan Roma Dönemine ait kentaumakhi sahneli friz parçası saptanan objeler arasında hem arkeolojik hem tarihsel açıdan şüphesiz en önemlisidir(Resim: 4). Aşınmadan dolayı detaylarının çoğu kaybolmasına rağmen figürleri ve mücadelenin boyutunu tanımlamak mümkündür. Mücadelenin solunda pelerinli bir savaşçı kentaurun üstüne çıkmış ve sanki boğazını kesiyor gibidir. Kentaurun karın kasları seçilebilmektedir. Ortadaki sahnede ise miğferli iki savaşçı aralarına aldıkları bir kentaura saldırmakta, kentaur ise kendisini savunmaya çalışmaktadır. Soldaki savaşçının hamle hareketi, pelerini ve kalkanı açıkça belli olmaktadır. En sağdaki sahne daha silik olmasına rağmen benzer bir mücadele söz konusu olmalıdır. Bir kenarında tek satır yazıt yer alan sütun kaidesi buradaki küçük antik yerleşimi için oldukça önemlidir. Yolun sağında, terk edilmiş bir evin bahçesindeki granit taşından yapılmış ezme teknesi ise yerleşimin tarıma dayalı yaşam tarzını ortaya koyması açısından dikkate değer bir kalıntıdır(Resim: 5). Araştırma kapsamında bir nolu kuyunun 20-30 m. kuzeyinde tarla içerisinde harap durumdaki bir kulübenin duvarlarındaki ve etrafındaki mimari bloklar arasında yer alan ve in situ olmayan, alt kısmı toprağa gömülü, üzerindeki izlerden heykel kaidesi olarak kullanılmış olması kuvvetle muhtemel, form olarak dor sütun başlığına benzeyen mimari eleman dikkat çekicidir (Resim: 6). Üzerinde Okinimos olarak okunabilen yazıt yer alan silmeli küçük pervaz parçası da kayde değer bir buluntudur(Resim: 7)².

2 Oikonomos: Kent ekonomosini denetleme memurları, kentın gelirlerini boule adına denetleyen memur. Tamias: Ödemeleri yapmak ve kontrol etmekle ilgili memur.

Kırcağız Köyü

Kırcağız Köyü Milas'a çok yakın bir mesafede Labraunda yolu üzerinde karşılaşılan ilk köydür.

Kaya Mezarı

Milas'ın Kuzeyinde, Kargıcak Köyü yolu ile yeni Labraunda yolunun ayrıldığı noktada, sol taraftaki tepenin kuzeye bakan yamacında yer alan kaya mezarı fazla büyük olmayan bir girişe sahiptir. Kaçak kazılar sonucu tahrip edilen mezar odasında girişin sağ, sol ve karşısında yer alan lahitlerin içi toprakla dolmuştur(Resim: 8). Ortadaki koridorun arkası basamaklıdır. Tavanı tonoz şeklinde hafif kavislidir. Antik çağda bu tip mezarlara hemen her yerde rastlamak mümkündür. Mezarın, Mylasa ile Labraunda arasındaki kutsal yola fazla uzak olmaması rastlantı olarak görülmemelidir.

Kilise Kalıntısı

Kırcağız Köyünün batısında, Milas-Kızılcayıkık yolunun solunda, tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı ve halk arasında "Kilise Mevkii" olarak bilinen yerde tespit edilen büyük bir Bizans yapısı ve Antik Dönem kalıntıları buradaki yerleşimin devamlılığına ve dinsel karakterine işaret ederler. İyi korunan dört ayak olasılıkla bir kiliseye aittir(Resim: 9). Harçlı duvar örgüsü, tuğla sırası ve şekilsiz taş sırası düzeninde inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra, tuğla malzeme daha çok geçiş elemanlarında, ayaklardaki nişlerde ve kemerlerde kullanılmıştır. Üst taraflarındaki pandantif izlerinden ayakların, kareye yakın mekanın kubbesini taşıdığı rahatlıkla anlaşılabilir. Kuzey batıdaki ayağın batıya bakan cephesinin hem alt, hem üst kısmında nişler vardır. Alttaki nişin iç kısmının freskolu olduğu kalan izlerden anlaşılmasına rağmen ağır tahribattan dolayı ne yazık ki figürler net olarak seçilememektedir(Resim: 10). Bu yapının hemen batısındaki yıkık kulübenin duvarlarında çok sayıda antik devşirme mimari blok kullanılmıştır. Bu kulübenin güneyindeki ot yığını arasında tespit edilen ve iyi korunmuş olan sütun başlığı kilise ile çağdaş olmalıdır. Daha önceki yıllarda tarafımızdan tespit edilen ve şu

an Milas Müzesinde yer alan mermer stel buradaki en önemli arkeolojik verilerden bir tanesidir. Sağ üst tarafı çapraz olarak kırık ve eksik olan stelin sol kısmında sandalyede giyimli bir kadın figürü oturmaktadır. Detayları kaybolan figür sağ elini sandalyenin kenarına koyarken sol elini olasılıkla çene hizasında tutmaktadır. Oturan figürün karşısında ayakta duran ve yine bir kadın olması gereken figürün giysisinin sadece alt kısmı görülebilmektedir. Steli stil özelliklerinden Helenistik Döneme tarihlenmek mümkündür. Kilise kalıntısının doğusundaki ahırın önünde sıralanan sütun başlıkları ve kaideler Roma Dönemine aittir(Resim: 11). Sonuç olarak, kalıntılardan burasının Geç Klasik Dönemden Bizans Dönemine kadar bir tapınma yeri olarak işlev gördüğünü söyleyebiliriz.

Çevrede yapılan araştırmada kilise kalıntısına yaklaşık 300 metre kadar kuzeyde kısmen toprağa gömülü bir pres yatağı³ verimli topraklara sahip bu ovadaki tarımsal faaliyet için güzel bir kanıttır(Resim: 12). Kiliseden Milasa doğru uzanan patika yolun sağındaki bir çiftlik kulübesinin bahçesinde bir su kuyusunun çevresinde tesadüfen gözümüze takılan ve aralarında bir Attika Ion sütun kaydesinin de bulunduğu antik mimari bloklar ovadaki hatırı sayılır büyüklükteki bir yapının kanıtlarıdır.

Bahçeburun Köyü

Bahçeburun, Milas Labraunda yolundan Kırcağız köyünü geçtikten sonra sola sapan yoldan devam edildiğinde Kızılçaykık köyünü geçtikten sonra karşılaşılan köydür⁴.

3 Gerek bu pres yatağı gerek tespit ettiğimiz diğer pres yatakları antik çağda sıkça kullanılan formlara sahiptir.

4 Buradaki diğer köyler gibi Bahçeburun köyü de Çomakdağ'ın Milas'a bakan eteğinde yer alır.

*Nekropolis*⁵

Çamköy Mevkisi olarak isimlendirilen güney yamacında, sağ berzahu takip ederek batıya ve tekrar güneye yönelen nekropol, geniş yayılım alanı kadar, 1970 li yıllarda her sabah tarlaya çalışmaya gider gibi yöre insanın kazma küreklerini alarak gün batımına kadar mezarları nasıl talan ettiğinin de en yalın ve çıplak fotoğrafını gözler önüne serer⁶. Bu manzara karşısında insanın düşünmekten kendisini ala koyamadığı soru ise, bu ölümler şehrinde sonsuza dek yatanların hayatta iken nerede yaşadıklarıdır. Bu düşüncelerle nekropolde dolaşırken öncelikle mezar mimarisi hakkında ip ucu verecek bazı kalıntıları arama çabalarımız boşa çıkmadı. Bir kaçak kazı çukurunda yapılan yüzeysel temizlikte bir iki sıra taş duvar tespit edildi. Bununla hem mezarın yaklaşık ölçüleri alındı, hem de mezarın Geç Geometrik Döneme ait olduğu anlaşıldı. Asıl sürpriz yamaç boyunca batıya doğru devam edildiğinde karşımıza çıktı. Buradaki bir sandık mezar, sanki diğerlerine göre daha geç bir zamanda definciler tarafından kazılmış izlenimi veriyordu. Kenarları göçmemiş, içi o kadar toprak ve molozla dolmamıştı. Dikkatli bakınca duvar örgüsü de fark edilebiliyordu. Bunun üzerine mezarın içindeki çalı çırpı dışarı çıkarıldı, zemin ve duvarlar temizlendiğinde düzgün traşlanmış kayrak taşları ile örülmüş bu sandık mezarın üst üste iki katlı olduğu anlaşıldı. Helenistik Döneme ait olduğunu tahmin ettiğimiz bu mezar iki katlı oluşu ile hem Bahçeburun nekropolü, hem de Karia mezar tipolojisi için son derece önemli bir tespit olmuştur(Resim: 13).

5 Bahçeburun nekropolüne ait yayınlanmış eserlerle ilgili bkz. C. Özgünel, Karia Geometrik Seramiği I, Ankara 1979, 25, 28, 38, 60, kat. 49-50, şek. 38, lev. 27 b; A. Evren, "Tire Müzesindeki Karia Kökenli Kaplar", TürkAD 29, 201, 203, 204, res. 7, 12, 13.

6 Buradaki tarih talanının ve kaçakçılığının diğer çarpıcı bir boyutu, tıpkı, buraya çok ta fazla uzak olmayan, aynı bölgenin yani Karia'nın Hyдай kenti, bugünkü adıyla Damlıboğaz eserleri gibi, eserlerinin kaçak yollarla her tarafa dağılmış olmasıdır.

Dibekdere Köyü

Göliçi Mevkii, Ortabelen Tepesi

Milas Selimiye karayolunun sağında birkaç kilometre içeride kalan Dibekdere Köyünün doğusundaki ovada tek başına duran tepede yapılan araştırmalarda ilginç kalıntılar tespit edildi. Tepenin batı yamaçlarında araziye çevreleyen kuru örgü taş duvarlarda devşirme olarak kullanılan bazı mimari blokların yanı sıra biraz daha yukarıda yer alan ve son yıllarda dozerle açıldığı anlaşılan yolun sağında ve solunda düzgün yontulmuş antik taş bloklar buradaki antik yerleşimin ilk habercileriydi. Tepenin güney yamacında ise teraslar halinde düzenlenmiş kısımlarda duvar izleri, pres yatağı parçası, ovaya yakın kesimde ise üzerinde düzgün olmayan kanalların yer aldığı antik bloklar yer almaktaydı (Resim: 14). Yapılan incelemede kalıntıların daha çok tepenin doğu yamacında yoğunlaştığı görülmüştür. Güney kuzey yönünde, aşağı yukarı bütün yamaca yayılan kalıntıların çoğu kaçak kazılar ve dozerle gerçekleştirilen yol çalışmaları esnasında açığa çıkmış ve tahrip olmuşlardır. Yatay ve dikey olarak izlenebilen duvar kalıntılarının yanı sıra, anıtsal oda mezarlara ait olmaları büyük bir olasılıkla eğik duvar kalıntıları ve üçgen mimari bloklar son derece ilgi çekicidir. Sadece mezar olmaları olası olan kalıntılar değil, yamaçtaki hemen hemen bütün yapıların düzgün yontulmuş büyük mermer bloklarla inşa edilmiş olmaları da buradaki küçük ama belki dinsel nitelikli yerleşimi önemli kılmaktadır. Yüzeyde yoğun bir şekilde gözlemlenen profilli ve profilsiz, çoğunluğu kaba ve tek renkli seramik parçası arasında, özellikle etütlük değerinde olan bir adet prehistorik kesici çakmaktaşı ile Helenistik döneme ait kalıp yapımı bir kase parçası bölgenin tarihsel geçmişine ışık tutması açısından önemli bulgulardır.

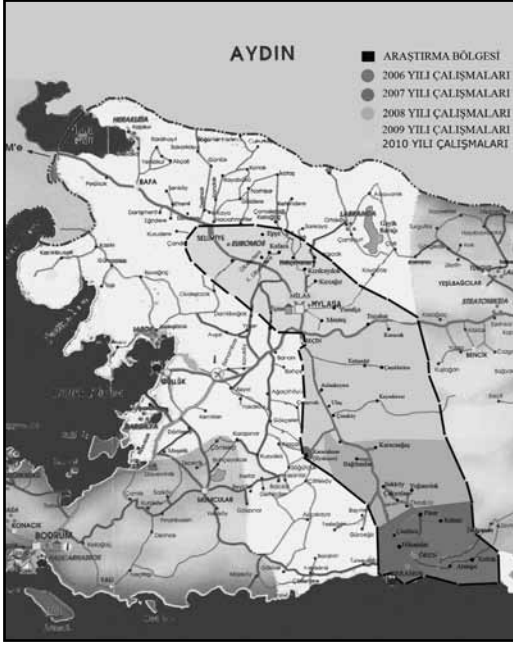
Kızılcakuyu Köyündeki Çalışmalar

Kızılcakuyu Köyü, Milas'tan Selimiye'ye giderken Euromos Örenyerine varmadan sağ tarafta yoldan yaklaşık 3-4 km içerde kalmaktadır. Köy içerisinde yapılan incelemelerde caminin solundan yukarı doğru devam eden sokağın sağındaki bir evin bahçesinde rastlanan mimari bloklar olasılıkla bir oda mezara aittir⁷. Bu evi geçtikten yaklaşık 10 m. sonra sol tarafta başka bir evin avlusunda ise alt kısmı toprağa gömülü bir pres yatağı tespit edilmiştir(Resim: 15). Yıkık durumdaki eski bir evin doğu duvarında devşirme olarak kullanılmış Augustus Dönemine tarihleyebileceğimiz Ion kymationu süslemeli mimari blok kaliteli işçiliği ile dikkat çekicidir. Tespit edilen bu verilerin yanı sıra köyde özellikle eski evlerin duvarlarında gözlemlenen çok sayıda düz ya da profilli antik devşirme malzeme burada Euromos'a bağlı bir komenin (köy) varlığının göstergesidir. Köyün hemen güney batısındaki hafif meyilli alanda tespit edilen ve ters konumda duran pres yatağı devasa oluşu ile üniktir. İşliğin dış yüzeyinde yarım kalmış işçilikler söz konusudur.

Euromos Antik Kenti Taş Ocakları

Kızılcakuyu Köyü ile Euromos Kenti arasında kalan dağ, antik çağda Euromos ile bağlı küçük yerleşimler olan Olymos ve Khalketor'un taş ocağı olarak kullanılmaktaydı. Taş ocağı olarak kullanılan geniş bir alanda yapılan araştırmada başta sütun tanburları ve sunaklar olmak üzere pek çok yarı işlenmiş mimari eleman tespit edilmiştir.

7 Köy sakinlerinden edindiğimiz bilgilere göre bu bloklar sonradan köyün güneyindeki ovardan getirildikleri öğrenilmiştir.

Resim 1: Araştırma Bölgesi

Resim 2: Yazıtlı kuyu taşı

Resim 3: Arşitrav parçası

Resim 4: Ezme teknesi

Resim 5: Heykel kaydesi(?)

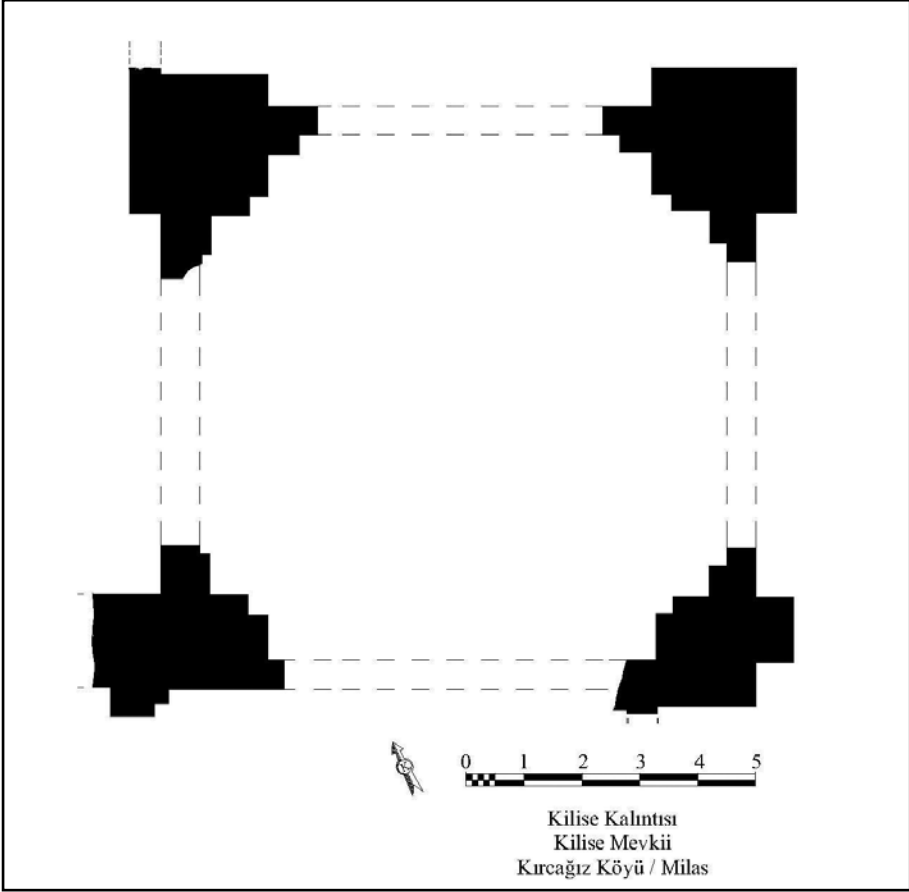
Resim 6: Yazıtlı mimari blok

Resim 7: Mezar odasının içi

Resim 8: Bizans yapısı ayağı ve niş

Resim 9: Bizans yapısının planı

Resim 10: Ezme teknesi

Resim 11: Çift katlı plaka tekne mezar

Resim 12: Mimari yapı kalıntısı

Resim 13: Ezme teknesi

Resim 14: Sanayi tipi ezme teknesi

Resim 15: Taş kesme işçiliği

“BODRUM YARIMADASI LELEG YERLEŞİMLERİ, ADALAR, ASPAT, KISSEBÜKÜ (ANASTASIOUPOLIS) MYLASA-DAMLIBOĞAZ (HYDAI), KEDREAL (SEDİR ADASI) VE KARACAADA” YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2010”

Adnan DİLER*
Şahin GÜMÜŞ

Bodrum Yarımadası- Müsgebi (Harita: 1 – Resim : 1)

2010 yüzey araştırmasında ilk alıŐma, Ortakent (Müsgebi)’te bugünkü yerleşimin Müsgebi- Turgutreis yolunun yaklaşık 2.50 - 3.00 m batısında yerleşmeye giden yol kenarında Y. Boysal tarafından 1970 yıllarında kazılan eski Miken nekropolünde gerçekleştirilmiştir. Yol kenarında aralıklarla izlenen kaya oygusu oda mezarların büyük ölçüde kaybolduğu, bazılarının ise dromos giriŐlerinin yer yer açıkta kaldığı görülmüştür. Alanda ilgimizi çeken bir durum yol kenarındaki-olasılıkla yol yapımı sırasında dromos girişi açığa çıkarılmış mezardır. 2m. uzunluğundaki bir alanda görülen dromos giriŐlerinde girişi kapatan duvar örgüsü kısmen de olsa seçilebilmektedir. Burada her iki mezar girişi de dik kaya yükseltisi cephesine açılmıştır. Dromos ağızları yoldan 1 m. daha yukarıdadır ve bu alanda dromos giriŐlerini kapatan taş duvarlar nedeniyle mezarların kaçak kazı ile soyulmamıŐ olma olasılığı yüksektir.

Müsgebi - Yakaköy yolu üzerinde Y. Boysal tarafından açılan mezarların yaklaşık 50 - 60 m. kadar güneyinde bugün taş ocağı olarak kullanılan alanda ayrı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Ocak için çalıŐtırılan alan kuzey - güney yönünde yaklaşık 100 m. uzunluğunda, doğu - batı yönünde ise

* Prof. Dr. Adnan DİLER, Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000 Muğla/TÜRKİYE, adnandiler@gmail.com
Uzm. Şahin GÜMÜŞ, Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000 Muğla/TÜRKİYE, sgumus@mu.edu.tr

yaklaşık 50-60 m. genişliğindedir. Kazılan batı tarafta açıkça görüldüğü gibi alanın toprak yapısı yöre halkı tarafından “ak toprak” olarak adlandırılan bir özelliğe sahiptir. Ocak bugünkü asfalt yol tabanından başlayarak 8 – 10 m. aşağıya dek kazılarak derinleştirilmiştir. Batı ve doğu teraslardaki kesitler tarafımızdan incelenmiş bu kesitler üzerinde herhangi bir kültür katmanına rastlanmamıştır. Özellikle batı tarafta 10 -12 m. yüksekliğe ulaşan kesitlerde üstte yaklaşık 1-1.50 m. humuslu toprağın altında herhangi bir kültür katmanı artığı görülmemesi, Y. Boysal tarafından kazılarak açığa çıkarılan Miken mezarları ve onların yakın çevresinde bugünkü yürüme tabanı altında kalan herhangi bir yerleşim kalıntısı olma olasılığının çok zayıf olduğunu göstermektedir. Kaya oygusu mezarların görüldüğü yolun batı tarafında, batıya doğru yükselen alanda bir kaya oygusu oda mezar saptanmıştır. İçten 9 x 3.25 m boyutlarındaki mezar giriş kesimi daha sonra olasılıkla yeni kullanım amacıyla tahrip edilmiştir. Aynı alanda daha sonra mezar girişi kapatılmaya çalışılmıştır. Mezar içinde kuzey uzun duvarlarda nişler ve bir bölümü daha sonra tahrip edilmiş ölü yatakları oluşturulmuştur. Çilek Tepesi'nin güneydoğusunda yapılan araştırmada vadiye doğru alçalan yamaçlarda ve yolun kuzeyindeki tepe üzerinde tarım terasları ile arazi mülkiyet duvarları saptanmıştır. Müsgebi kaya oygusu ve Miken mezarlarının 600 – 700 m kadar kuzeybatısındaki Meşe Tepe'de yapılan yüzey araştırmalarında tepenin güney orta ve üst yamaçlarında Arkaik Çağ ile olasılıkla Eski Tunç Çağına denk giden erken malzeme saptanmıştır ki bu alanın bugüne dek yeri tam olarak bilinmeyen Miken yerleşimine ait kalıntıları içermesi olanaklıdır. Bu alanların tescili için gerekli olan girişimler başlatılmıştır.

Çilek Tepesi (Resim: 2)

Yakaköy'ün kuş uçuşu yaklaşık 500 m kadar güneybatısındaki alanda gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, 390 m kotundaki vericilerin bulunduğu doruğun yaklaşık 50 m kadar kuzeyinde, 5 x 5 m boyutlarında anakaya üzerinde bir kaya işliği saptanmıştır. Tüm döşemeleri anakaya üzerine oyulmuş işlik; pres yatağı, ezme yeri ve yuvarlak sıvı toplama havuzundan

oluşmaktadır. Sıvı toplama havuzuna doğru eğimlendirilen pres yatağı eğrisel olarak yapılmıştır. Taban 0.10 m derinliğindedir ve en geniş yerinde 0.80 m ölçülerine sahiptir. Pres yatağının tabanında toplama havuzuna doğru yerleştirilmiş bir akıtma kanalı bulunur. Yuvarlak oyulmuş alan sıvı toplama havuzu 1.10 – 1.00 m çapında ve en derin yerinde 0.40 m ölçülerindedir. Pres yatağı ile toplama havuzunun birleşme yerinin doğu tarafında ve ona 0.20 m uzakta 0.50 m çapında bir kaya çanağı yer alır. İşlik pres yatağının güney kenarındaki tabanı yüzeyssel bir şekilde düzleştirilmiş alan, olasılıkla kap oturma yuvasıdır. Yaklaşık 450 m kodundaki Çilek Tepesi'nde bulunan işlikte ne tür ürün preslendiği tam olarak anlaşılmamıştır.

Yakaköy yolu üzerinde Yakaburgaz' da yapılan yüzey araştırmalarında batı orta tepe üzerinde bulunan kalıntılar hakkında kesin bir yorum yapamıyoruz. Ancak tepe doruğu ve yakın çevresinde herhangi bir yerleşim olmaması şaşırtıcıdır.Çilek tepesinde bugün yabancı yada kültürleştirmiş zeytin ağacı görülmemiştir. Dönemi tam olarak anlaşılamayan ve olasılıkla bir yapıya ait doğu – batı doğrultusunda uzanan ve onunla dik birleşen bir duvar uzantısı dışında herhangi bir mimari yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Buna karşın alanın doğu – batı ve güney üst ve orta kesiminde tarım terasları ve arazi mülkiyet sınırlarını tanımlayan hamasalar saptanmıştır. Tarım terasları yer yer 1 m ve daha az genişlikte, yaklaşık aynı yükseklikte korunmuştur. Teras duvarlarının geleneksel tarımsal etkinliklerinin devam ettiği yakın geçmişten olduğu alanda her hangi bir antik yerleşime dayanak gösterilecek seramik buluntularının olmayışıyla da desteklenmektedir.

Mandıra Tepesi (Resim: 3)

Mandra Tepesi Ortakent'in yaklaşık 1km güneydoğusundadır. 194 m yüksekliğinde ve yaklaşık kuzey-güney doğrultusunda 300-400m uzunluğundaki Mandıra Tepesinin doruk noktası güney kesimdedir. Tepe üzerinde yakın zamanda arazi mülkiyet sınırları ile mandıra çevirmeleri ve yer yer tarım terasları görülmüştür. Tepe üzerindeki eski kalıntılar güney kesimde, zirveye yakın yerde yoğunlaşır. Tepenin güneydoğu alt kesiminde

dik kaya yükseltilerinin oyulmasıyla meydana getirilmiş oygu mezarlar görülmüştür. Cepheleri büyük ölçüde tahrip olmuş olan bu mezarların bazılarının içerisinde ölü yatakları oluşturulmuştur. Kaya oygu mezarlarının yanı sıra ana kaya içerisine oyulmuş urne mezarlar da tespit edilmiştir.

Mandıra Tepesi'nin doruğunda ise tepeyi kuzeybatıdan çeviren sur duvarları korunmuş küçük bir Bizans yerleşmesinin kalıntıları görülmüştür. Kuzeybatıda yaklaşık 3-4m yüksekliğinde ayakta kalan sur duvarları güneye doğru devam eder. Batı ve güney kesimde ayakta kalmasa da korunan izlerden doruktaki kaya yükseltisini takip ederek önce güneye ardından güneydoğuya yönelerek içinde sarnıç, şapel ve yerleşmenin en üst kodunda konumlanan bir yapıyı sınırlayarak kuzey tarafa doğru devam ettiğini böylece surların bütün alanı çevirdiğini söyleyebiliriz. Tepe doruğundaki şapelin doğu yan duvarı ve güneydeki apsis bölümü korunmuştur. Kalıntının güney nef duvarı dıştan 4.95m uzunluğundadır. Kilisenin batı yan duvarı ve apsisin batı bölümü tam olarak seçilememektedir. Kalıntının batı tarafında ise bir sarnıç yer almaktadır. Özellikle surlar, sarnıç ve şapel büyük ihtimalle Orta Bizans Dönemi'nden olan kalıntıların tarihi konusunda bilgi vermektedir. Bizans Dönemi'nin sur ve kalıntıları dışında Mandıra Tepesi'nin erken kalıntıları ise surlarla çevrili alanın içerisinde doruğa yakın noktada görülür. Burada 3.10m uzunluğunda ve 1.80m yüksekliğinde korunmuş olan duvar iri taş bloklardan oluşmakta ve nitelikli bir işçilik göstermektedir. Bu duvarların Bizans Yapısı'ndan önceki süreçte alanda yerleşik olan bir kule yapısına ait olduğu düşünülmektedir. Yarımada Geriş, Burgaz Tepesi ve Halikarnassos gibi yerleşmelerdeki kuleler göz önüne alınırsa kalıntının Mausollos'dan önceki bir dönemde inşa edilmiş olabileceği önerilebilir. Küçük yerleşmenin batısındaki yaklaşık aynı dönemden olduğunu sandığımız duvar dışında erken kalıntılar saptanamamıştır. Alanda bulunan Hellenistik ve Bizans Dönemi'nden çanak çömlek parçaları dışında tarihlemede kullanılacak malzeme ele geçmemiştir.

Kaplandağ (Harita: 2 – Resim: 4-6)

Bodrum yarımadası Leleg Dönemi yerleşmelerinin doğu sınırını Kaplandağ üzerindeki Leleg kalıntıları oluşturmaktadır. Kaplandağ'daki kalıntılar Zeytinli Tepe, Güney Tepe, Karakaya Tepe, Yıkıklı Tepe üzerinde ve bu tepeler arasındaki düzlükler ile tepe üst yamaçlarında yerleşiktir. Tipik Leleg yerleşim ve yapı geleneğini yansıtan Kaplandağ üzerindeki tepeler arasında ise tipik çiftlik evleri ve Leleg taş tümülüsleri konumlanır.

Kaplandağ Tepesini doğudan sınırlayan Zeytin Tepesi bir çevirme ile bunun önünde yerleşik yamaç kalıntılarında oluşur. Bunlardan çevirme içindeki kalıntılardan; Yapı A olarak tanımlanan kalıntı dik açılı çevirmeye sahiptir. Anakaya üzerine oturan yapı duvarları yer yer 1-1.5m yüksekliğince korunmuştur. Moloz taşlardan yapılmıştır ve ölçülebilen kalınlığı 1.20m'dir. Dış ve iç yüzde daha iri ve kalın bloklar olmakla beraber iç yüzde ayrıca ince taşlar kullanılmıştır. Güneydoğu köşesi batı yerleşim ile güneyde tümülüslerin olduğu nekropol alanında bir noktada, batı tepesinin yaklaşık 200m kadar doğusundadır. Çevirmenin güney sınırı ile güney tümülüsler arasında büyük bir domestik yapı yer alır. Bunun dışında başka bir kalıntı görülmemektedir. Güneydoğu köşede surlar arazinin topografyasına uygun şekilde döner. Güneydoğu köşenin önünde köşeyle birleşik bir yapı kalıntısının temelleri seçilmektedir. Yaklaşık 20-30m kadar korunmuş bu mekânın arka duvarı çevirmeye dayanmıştır. Alanda ayrıca kule ve yan yana yapı ve teras duvarlarından oluşan Leleg geleneğinde inşa edilmiş Yapı 1-16 olarak tanımlanan 16 ayrı yapı gurubu tanımlanmıştır.

Kaplandağ Leleg kalıntıları Zeytin Tepe'nin alt yamaçlarından başlayarak batıya doğru uzayan düzlükten başlar. Bu alanda çiftlik evleri konumlanır. Çiftlik Evi-A, Doğu ve batı tepesi arasındaki yerleşme ile tümülüsler arasındaki düzlükte konumlanır. Kalıntı yuvarlak bir çevirmenin birleştiği 2 kapalı mekana sahiptir. Özellikle girişlerde ve köşelerde özenli işçilik dikkati çekmektedir. Yapı, bindirme tonozun başlangıcına kadar, yürüme seviyesinde ayaktaadır. Compound-B'nin çevirmesi batı tarafta yaklaşık 1m yüksekliğinde korunmuş, yaklaşık 15m uzunluğunda bir destek duvarı ile güçlendirilmiştir.

Destek duvarı yarı işli düzenli sıralar oluşturan bir Leleg yapısıdır. Kuzey kenarında ayrıca istinadın ön çizgisinden üç sıra taşla korunmuş duvar izine sahiptir Yapı yakınında belirlediğimiz seramikler Arkaik geleneği yansıtır. Kuzey Tümüls-C'nin yürüme tabanı üzerinde görülen örtü plakaları üst örtüye yakın kısmıyla korunmuştur. Öyle anlaşılıyor ki kaçak kazıyla kapatılmıştır. Kalıntının dromosu kuzeye bakmaktadır. Compound D, Kuzey Tepe'deki büyük çevirme ile güney tepe arasındaki vadide yer alır. Kuzeybatı tarafta tek bir mekan ve bunun önünde uzanan çevirmeden oluşur. Kalıntının bir çiftlik evi olduğu anlaşılmaktadır. Yapının güney tarafında yaklaşık 30-40m uzağında bir tümülüs konumlanır. Burası Kaplandağ'ında mezarlık ve çiftlik evlerinin olduğu alan olarak kabul edilebilir. Çiftlik Evi-Eise compoundun önünde batı duvarı çok net görülen bir yapı kalıntısıdır. Bu yapı büyük ve tek mekanlıdır. Kalıntının güneye doğru devam ettiğini gösteren bazı izler vardır. Büyük mekanın girişi net algılanmamakla beraber batı yönde olabilir. Kuzey ve batıda "G Yapısı" olarak gösterilen yapıya ait sadece birkaç metre uzunluğunda duvar uzantıları seçilebilmektedir. Yıkıntı doğu batı doğrultusunda 15m uzunluğunda kuzeye doğru yayılmıştır. Yüzeyde çok sayıda Arkaik gelenekte seramik korunmuştur. Planı anlaşılamayan yapı olasılıkla bir domestik bir yapıdır "Yapı- H" kuzey tepenin üst yamacına yakın yerde doğu-batı doğrultusunda konumlanan ve yaklaşık 20m boyunca uzayan duvarlardan oluşur. Güney duvarı yer yer 0.20m'ye kadar korunmuştur. Orijinal yapı kaba kesilmiş dikdörtgen bloklardan oluşmuştur. Tahribat nedeniyle yapının planı, güney duvarları dışında görülememektedir. Yapı kalıntısının güneye eğimli yamaca doğru dağılmış taşların bulunduğu alan yaklaşık 15m ölçülerindedir. "I Yapısı" doğu batı doğrultusunda uzayan dikdörtgen plana sahiptir. Kuzey tepenin güney üst yamacına yakın yerde konumlanır. Yapının ayakta kalan duvarları en çok 0.50m yüksekliğinde devam eder. Alanda yapının tarihlemesine yardım eden bir adet Arkaik seramik parçası bulunmuştur. "Çiftlik Evi-J" Kaplandağ'da duvarları iyi korunmuş yapılardan biridir. Duvarlar doğu ve batı yönde yaklaşık 2m yüksekliğince korunmuştur. Özellikle köşelerde çok düzgün bloklara sahiptir. Eğimli bir arazi üzerinde yer alır. Mekan batıda yani eğimin

en yüksek olduğu noktada güneye doğru çekilmiştir. Genel olarak duvar kalınlığı 1.60-1.70m'dir. Ortada yer alan mekan tek odalıdır. Merkezde tek bir yaşam alanı ve çevirmeden oluşur. Tek odalı olduğunu düşündüğümüz mekan çevirmenin orta eksenindedir. Compound kuzeye egemen bir noktada ve bütün alana hakimdir. Burası yerleşmenin en kuzeyidir. Kalıntının kuzey yöndeki duvarı ise tamamen yıkılmıştır. Ancak duvar izleri alt terasta rahatlıkla izlenebilmektedir. " Su Çevirmesi-K" oval planlı ve doğu batı doğrultusunda konumlanan bir su yapısıdır. Duvarlar 1m yüksekliğinde korunmuştur. Duvar kalınlığı 0.70-0.80m ölçülerindedir. Kaplandağ üzerinde doğu ve batı tepe ortasına yakın yerde konumlanan batı tümülüs I merkezinde 1.70x2.30 m boyutlarında kaçak kazıcıların açtığı 1m derinliğinde çukur görülmüştür. Tümülüs üzerindeki taş dolgusu en büyüğü 0.60-0.70m ölçülerindedir. Tipik Leleg yapısıdır. Krepisden merkeze uzaklığı 4.40m ölçülen kalıntının yaklaşık çapının 8m olduğu anlaşılmaktadır. Krepis duvarı yüksekliği 0.90m kadar korunmuştur. Krepis duvarının takip edilen uzunluğu yaklaşık 5m kadardır. Kuzey yönde krepis daha iyi korunmuştur. Ana kayaya oturan bloklar yaklaşık 0.20-0.25m. Kaplandağ yüzey araştırmalarında üç ayrı tümülüs daha belirlenmiştir. Bunlardan ikisi Zeytinlitepe (Doğu Tepesi) ile üzerinde tapınak yapısının bulunduğu Karakaya Tepesi arasındaki nispeten düzlük alanda yerleşiktir. Bunlardan batı taraftaki Tümülüs II 8.60 - 8.56 m çapında çevirme dış duvarına sahiptir. Kalıntının krepis duvarı daha çok batı ve kuzeybatı tarafta özgün konumuyla konumlandırılmıştır. Bu alanda krepis duvarının ölçülebilen yüksekliği 0.70 m kadardır. Bunun dışındaki alanda ise, eğim nedeniyle krepis duvarı izlenememektedir. Tümülüs taş dolgusunun tepe noktasında, kaçak kazılar tarafından bir kazı yapılarak kadar alanda 2.14 x 1.63 m boyutlarında bir çukur açılmıştır. Tümülüs mezar odası ve dışa açılan dromos duvarları ve giriş görülmemektedir. Tümülüs II'nin 30 m kadar batısındaki diğer örneğin yaklaşık 11.00 - 11.50 m çapında olduğu anlaşılmaktadır. Batı, güney ve doğu kesimde seçilebilmektedir Yapının krepis alt duvarlarında oldukça büyük ve sağlam bloklar kullanılmıştır. Tümülüs üstünde 2.60 m uzunluğunda ve yaklaşık 2 m genişliğinde bir alan kaçak kazıcılar tarafından yapılmıştır. Bu alanın güney kenarında

mezar duvarına ait bazı bloklar görülmektedir. Kaplandağ'ında saptanan 3. tümülüs ise, Karakaya tepesinde tapınak yapısının batı tarafındaki düzlükte saptanmıştır. Yaklaşık 16 m çapında olduğu anlaşılan Tümülüs, Kaplandağ'da saptanan en iyi korunmuş örneklerden biridir. Batı tarafta krepis yüksekliği 1.70 m kadar ölçülen yapının mezar odası üstten açılmıştır. 2.30 m kadar aşağıya derinleştirilen mezar odası 5.10 x 4.40 m boyutlarındadır. Tümülüs taş dolgusu üzerinde gerçekleştirilen kaçak kazıyla açığa çıkarılan dromosuda izleyebiliyoruz. Buna göre kalıntının doğu tarafta olan dromosu 6 m uzunluğundadır.

Karakaya tepesinin doğu üst doruğunda büyük olasılıkla tapınak olabilecek yapı kalıntısı saptanmıştır. Anakaya düzlüğüne yerleştirilmiş yapı dışta dikdörtgen bir temenos duvarı içinde geniş bir in-antis mekandan oluşur. Yapıyı dört yönde çevreleyen ve 0.80 - 0.90 m kalınlığındaki duvar altta anakaya üzerine oturtulmuştur. Temenos duvarı dıştan kısa kenarda 19 m, uzun kenarlardan doğuda 22 m, batıda ise 18 m ölçülerine sahiptir. İn-antis yapının naosu içten 8.90 x 4 m ölçülerindedir ve yan duvarları 0.90 m kalınlığına sahiptir. Arka duvarı yan yana iki duvar halindedir. Öyle anlaşılıyor ki, başlangıçta 0.80 m kalınlığında olan arka duvar, daha sonra yeni bir duvarın eklentisi ile toplam 1.75 m kalınlığına ulaştırılmıştır. Dolgu nedeniyle girişi tam olarak seçilemeyen yapının naosu içten 2.45 m derinliğe sahiptir. Pronaosun önünde 2.74 m derinliğinde birkaç basamağı olan bir krepidoma mevcuttur. Yapının yüksek kalitesi, duvar işçiliği dışında çatıya ait yoğun çatı kiremidi parçalarından da anlaşılmaktadır. Boyalı olan çatı kiremitlerinden başka alanda ele geçen parça yapının Arkaik çağdan olduğu anlaşılmaktadır.

Tapınak olduğu düşünülen yapının batı yakınında ise bir çiftlik evi saptanmıştır. Kalıntı dikdörtgen tasarlı yan yana iki mekanı olan bir oda ve önünde doğuya doğru genişleyen dikdörtgen bir çevirmeden oluşur . Burada ilginç olan 21 x 13 m boyutlarındaki yapı çevirmesinin tapınak temenos duvarı ile yakın ilişkili olmasıdır. Compound yuvarlak çiftlik yapısı, Kaplandağ tepesindeki tümülüsün güneybatı kesiminde yerleşiktir. Kalıntı

tipik Leleg çiftlik evi geleneğinde iç içe iki duvardan oluşmaktadır. Üç yaşama mekanından oluşan yapının iç duvarları 2 m yüksekliğince korunmuştur. Yuvarlak çiftlik evinin yanında yerleşik ikinci bir çiftlik evi ise, bu kez dikdörtgen planlı olarak yapılmıştır. Alanın tarımsal amaçlı kullanımının önemli belgesi olan yapının güney tarafında tam olarak anlaşılamayan yapı kalıntıları saptanmıştır. Bu kalıntıların batı yakınında izlenen tek mekanlı çevirmeli yapı ise Kaplandağ'da en sık görülen basit çiftlik evlerinden bir diğeridir.

Kaplandağ üzerindeki önemli yerleşme ise güney batıdaki büyük tepe üzerindedir. Bu tepenin kuzeybatı tarafı ise üzerinde bir gezinti ve toplantı yapısı olduğu izlenimi uyandıran büyük bir teras ile sınırlanmıştır. Yerleşim tepesi ise sağlam bir halka sur ile çevrelenmiştir. Bu sur içinde geniş bir alana yayılmış olan kalıntılar görülür. Bu alan ile birlikte Kaplandağ'da toplam dört tepe ve bu tepeler arasındaki düzlüklere yayılan tümülüs, çiftlik evi ve konut gibi yapılarda ilgimizi çeken asıl özellik tüm kalıntıların benzer bir işçilik göstermesi ve tüm yerleşim için ortak bir yapılanma modelinin olmasıdır. Bu olgu bize Kaplandağ Leleg kalıntılarının tümünün MÖ 6. yüzyıl içinde inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Aspat (Resim: 7)

2010 yılı Aspat yüzey araştırmasında çalışmaları iç kale kuzeyinden başlayıp batıya doğru alçalarak inen, kıyı ve azmak boyu devam eden şehir surlar yanında konik tepe üzerindeki sivil ve dinsel yapılar üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

Aspat çalışmalarda ayrıca tepenin orta ve alt yamaçlarında yerleşik konut türü kalıntılar, teraslar ve bu teraslar üzerindeki sarnıçlar incelenmiştir. 2010 Aspat yüzey araştırmamda ayrıca kentin ulaşım yolları, kiliseler ve şapeller ile kentin farklı yerlerinde saptanan mimari parçalar incelenerek değerlendirilmiştir.

Damlıboğaz (Resim: 8)

Hydai antik kenti Damlıboğaz mevkiinde çalışmalarımız Sarıçay yatağının batı tarafında dere yatağını takip eden hat üzerinde devam ettirilmiştir. Sarıçay Ovası'nın doğudan batıya doğru yükseltisinin azaldığı alanda yapı kalıntlarına rastlanılmıştır. Dere yatağının batısında tespit edilen yapı kalıntısına ait mermer bloklar yerleşimin bu alanda devam ettiğini göstermektedir. Burada görülen iş makineleri ile atılmış düzgün kesimli bloklar erken dönemde varlığı bilenen ancak günümüzde korunmamış tapınağın yapı blokları olmalıdır. Alanın genelinde dereyatağı çevresinde araştırmalar sürdürülmüş ancak dere yatağındaki su yükselmesi nedeniyle kalıntılara ulaşılammıştır.

Pilav Tepe (Resim: 9)

2010 yılı yüzey araştırmalarına Pilav Tepe'nin güneybatı kesiminde başlanmış ancak topografik özellik nedeniyle yüzey toprağı üzerinde kalın alüvyon tabakası bulunduğu için arkeolojik yerleşimlerin bu alanın altında kaldığı gözlemlenmiştir. Alanda yüzey toprağının bir iş makinesi ile sürüldüğü güneybatı kesimi oluşturan bu düzlük üzerinde, zeytin ağaçlarının olduğu alanda karakteristik özellik gösteren seramik buluntularının yoğunluğu dikkat çekmiştir. Yüzeyde yoğun halde saptanan seramik buluntular Protogeometrik dönemden Roma dönemine kadar Pilavtepe'nin kesintisiz bir yerleşim geçirdiğini göstermektedir. Araştırma sırasında saptanan arkeolojik verilerin çeşitliliği erken dönem yerleşimleri içerisinde önemli bir ticari merkez olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Pilavtepe'nin kuzeyden batıya doğru uzanan ve tümtepe yamacını sınırlayan sur duvarı çevresinde yoğunlaşan kaçak kazı çukurları alanın arkeolojik verilerini hızla tahrip etmektedir. Yüzey araştırmaları sırasında Pilavtepe'nin kuzeybatı yamaçlarında yaklaşık 2.00 m derinliğinde ve 2.00 x 1.00 m boyutlarında üç adet kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Alandaki kazılar her geçen seneye oranla hızla artmaktadır. Bu durum yüzey araştırmaları sırasında saptanan Tunç Çağı ve daha erken dönemlerine ilişkin verilerin her geçen gün kaybolmasına neden olmaktadır.

Alanda ivedi olarak koruma önlemlerinin alınmasına ve Kurtarma kazalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sedir Adası (Resim: 10)

2010 yılı yüzey araştırmalarında ayrı bir çalışma da Sedir adası (Kedreai),Karaca Ada, avuş Adası ve Zeytinli Ada'da gerçekleştirilmiştir. Sedir Adası'nda kentin sur yapıları üzerinde yoğunlaştırılan çalışmalar tiyatro kaveasının güney dış kesimindeki kule yapısından başlayarak kuzey ve doğuya doğru uzayan bölümlerin incelemesiyle devam edilmiştir. Burada yapılan çalışmalarda tiyatro arkasındaki kule yapısından itibaren doğuya doğru devam eden poligonal duvarların izodom duvarlarla birleşme yerlerinde harçlı malzeme ile onarım izleri saptanmıştır. Özellikle surların kuzey ve doğu kesimde yer yer aralarında tuğla kırıklarının kullanıldığı harçlı moloz taşlarla onarılmış olması Sedir Adası surlarının Bizans ağında kullanım gördüğünü göstermektedir. Surların kuzeye doğru yönelen bölümlerinde görölen kapı açıklıklarının önemli bir kısmının Bizans döneminde gerçekleştirildiği malzeme ve işçilik bakımından da anlaşılmaktadır. Sedir Adası'nda incelen surların en erken tarihli olanları kuzeybatı surlarıdır. Burada surların özellikle anakayaya oturan alt bölümlerinde uzunluk ve genişlikleri 1.50 m boyutlarında blokların kullanıldığı ve arada daha küçük bloklara yer verilerek poligonal örgü oluşturulduğu görölmektedir. Kuzey surların iyi korunmuş orta kesiminde görölen nitelikli poligonal örgü gerek blokların iyi işçiliği gerekse birleşme yerlerindeki kaliteli teknikle Arkaik ve Klasik ağ işçiliğini yansıtmaktadır. Gerçektende antik belgeler ışığında kentin İ.Ö. 5. yüzyılda Delos Konfedarasyonu'na bağlı olduğu ve İ.Ö. 405 yılında Lysandros tarafından tahrip edilinceye kadar önemli bir yerleşme olarak kaldığı bilinmektedir.

Kedreai kuzey surlarının önemli bir başka özelliği de poligonal teknikteki taş dizileri arasında yer yer dikey ya da yatay olarak konulmuş olan ince düzgün taş blokların görölmüş olmasıdır. Surların kuzey bölümünün doğuya uzanan orta kesimi ile doğu kulesi arasındaki bölümünde ise gerçekleşen

tahribat nedeni ile surlar güçlükle izlenebilmektedir. Burada ilginç olan surların doğu kuleye yaklaşan bölümlerinde poligonal tekniğin terk edilerek izodom tekniğin kullanılmış olmasıdır. Öyle anlaşılıyor ki kent surlarının en iyi korunduğu kuzey bölümde olduğu gibi doğu yönde de surlar poligonal teknikteydi, ancak Hellenistik çağ onarımlarında izodom teknik kullanılmıştır.

Sur duvarları Apollon kutsal alanının batı kıyısında ise güçlükle izlenebilmektedir. Kutsal alanın güney alt tarafındaki surlar olasılıkla kentin en eski savunma yapılarını oluşturmaktaydı ve büyük olasılıkla Klasik Çağ'da inşa edilmişlerdi. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Kedreai surları kuzey ve güney kesimde iyi korunmuşlardır. Bu korunmuşluğun nedeni sağlam ana kayadokusu üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Kedreai güney surlarının batı tarafta kıyıdaki liman yapısının üst kesiminden tiyatroya yönelen üst kesimi ise teras-sur şeklinde inşa edilmiştir. Benzer tekniği kuzey surlarının batı kesiminde de izleyebiliyoruz. Surlarının tarihlemesi ile ilgili önemli bir dayanak noktası da kuzey ve doğu surların birleştiği doğu kulesinde görülmektedir. Burada kule köşelerinde görülen silmeler ve taş işçilikleri Mausollos zamanına işaret etmektedir. Benzer teknik Hellenistik kule ve tiyatro caveasının güney arka kesimdeki kule yapısında da görülmektedir. Bu veriler Kedreai surlarının Klasik çağ sonrasında ve büyük olasılıkla Mausollos zamanında tümüyle düzenlenerek kullanıldığını ortaya koymaktadır. Sedir Adası'ndaki savunma sisteminde yapılan çalışmaların önemli bir sonucu da Bizans döneminde geç antik çağdan başlayarak yerleşim ölçeğinin küçülmeyip tersine daha da büyümüş olduğudur. Tiyatronun batı tarafında surların dışında kalan, kıstak üzerindeve ayrıca adanın batı tarafındaki alanda görülen Büyük Bazilika, Kilise ve Geç Devir Agorası da bunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Zeytinli Ada (Resim: 11 - 13)

Sedir Adası çalışmaları sırasında yörede tekneçilik yapan bir kişiden Karacasöğüt sınırları içinde kalan Zeytinli Ada'da bazı önemli kalıntıların olduğu öğrenilmiş ve burada bir inceleme yapılmıştır. Kedreai territoriumu

sınırlarında kaldığı anlaşılan Zeytinli Ada'da yaptığımız araştırmalarda ada üzerinde önemli kalıntılara rastlanmıştır.Yapılan yüzey araştırmasında ada batı tarafında doğal bir liman ve buradan bir yolla ulaşılan tepede bazilikal planlı iki kilise ve bunların çevresinde yerleşim kalıntıları saptanmıştır. Bunun yanı sıra adanın kuzeydoğu kesiminde kıyıya yakın alanda yer yer liman kalıntıları görülmüştür. Kiliselerden güneyde olanı özellikle narteks ve apsis bölümü ile ayakta kalmıştır. Yan neflerin kuzey ve güney duvarları tahribat nedeni ile güçlükle seçilebilmektedir. Yapının içten apsis ve giriş bölümü arasındaki uzaklık yaklaşık 19 m kadardır, kısa kenarda ise 6.90 m genişliğe sahiptir. Burada Kilisenin iç bölümünde oldukça iyi korunmuş olan çok sayıda mimari parça ele geçmiştir. Bunlar, üzerinde boğa başlarına tutturulmuş olan girland bezemeli sunak parçaları, sütunlar, mezar stellerine ait kırıkparçalar ve değişik kaide ile mimari elemanlardan oluşmaktadır. Bunlardan özellikle beyaz mermerden yapılmış olan stel parçası nitelikli bir işçiliğe sahiptir. Oturan bir figürün gövdesinin alt bölümü ile betimlendiği stel 0.59 x 0.73 m boyutlarında ve 0.16 m kalınlığındadır. Bunun yanı sıra kilise kalıntıları üzerinde ele geçen 0.45 m. çapında ve 0.63 yüksekliğinde girlandlı sunak ve diğer mimari öğelerin alana başka bir yerden taşındığı anlaşılmaktadır. Çünkü gerek sunak gerekse stel kaidesi Hellenistik dönem özelliği göstermektedir. Kilisenin alt kesiminde beyaz mermerden yapılmış bir stele ait 1.42 m boyutlarında ve kaidede 0.50 x 0.17 m ölçülerinde korunabilmiş üzerinde ayakta duran bir figürün işlendiği kırık bir parça ele geçmiştir. Stilistik değerlendirilmesi ile Hellenistik çağdan olduğu anlaşılan ve oldukça iyi korunmuş olan bu parçada Kilise yapımı sırasında mimari parçaların buraya devşirme malzeme olarak kullanmak üzere taşındığı anlaşılmaktadır. Kilise yapısı için akla gelebilecek kalıntının altında ya da yakın çevresinde daha eski bir tapınağın olup olmadığıdır. Ancak kilise üzerindeki kalıntılara bakılırsa mimari parçaların moloz, mermer ve lokal taş gibi değişik malzemelerden ve farklı döneme ait farklı yapılardan olması bunların buraya dışarıdan taşındığı düşüncesi desteklenmektedir. Kilise üzerinde görülen sunaklar ve mimari parçalar özellikle Sedir adasında Apollon Kutsal Alanı ve çevresinde bulunan kalıntılara yakınlık göstermektedir.Çünkü Apollon Kutsal alanında benzer

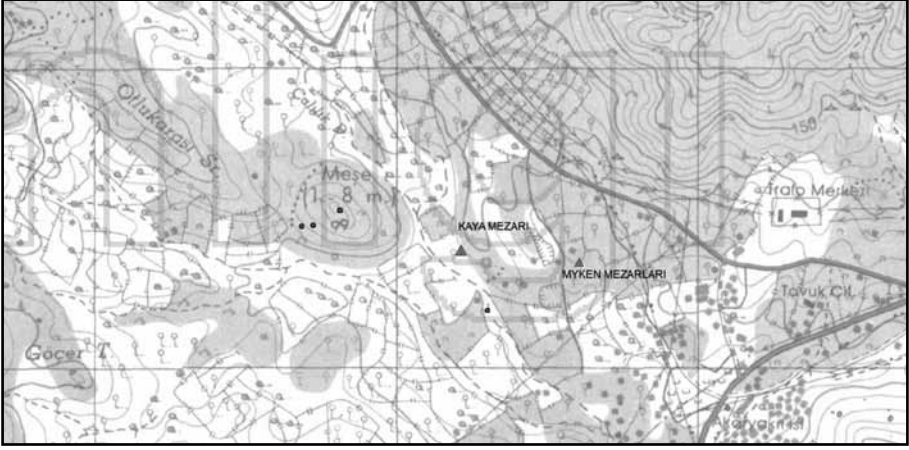
sunaklarla ve kum taşından yapılmış yivli sütunlar görülmüştür. Araştırma ekibinin görüşü bu malzemenin Sedir adasından buraya Bizans Çağında taşınmış olabileceği yönündedir.

Güney kilisesinin alt kesiminde benzer planda apsisi dışarıya doğru taşıntı yapmış ikinci kilise plan ve malzemesi ile ilkinе benzerdir. Yapının apsis duvarı ile yan neflerin kuzey köşesi ve orta nefin bir bölümü ile ayakta kalmıştır. Yapı içten 16 m uzunluktadır. Apsis genişliği 4.20 m derinliği ise 2.70 m kadardır. Orta nef üzerinde korunmuş olan taşıyıcı ayak izlerinden anlaşıldığı gibi bu kilisede bazilikal planlıdır. Kalıntının yıkıntı dolgusu üzerinde çok sayıda mimari parça görülmüştür. Bunlar, stel kaideleri ve sunaklara ait parçalar ile friz gibi farklı mimari elemanlardan oluşmaktadır. Özellikle daha sonra kalıntılarda kullanılmak üzere tahrip edildiği anlaşılan sunak Hellenistik dönem işçiliği göstermektedir ve kilisenin inşası için başka bir yerden buraya taşınmış olmalıdır. Zeytinli ada üzerindeki bu iki büyük kiliseada üzerinde yer alması nedeniyle zamanımıza kadar iyi koruna gelmiştir. Bu kiliselerin üzerinde bugün görülen ve bir yerden buraya taşındığı anlaşılan mimari parçalar ve sunakların ivedilikle güvenliğinin sağlanarak bir müzeye taşınması için gerekli girişimlerde bulunulmuştur.

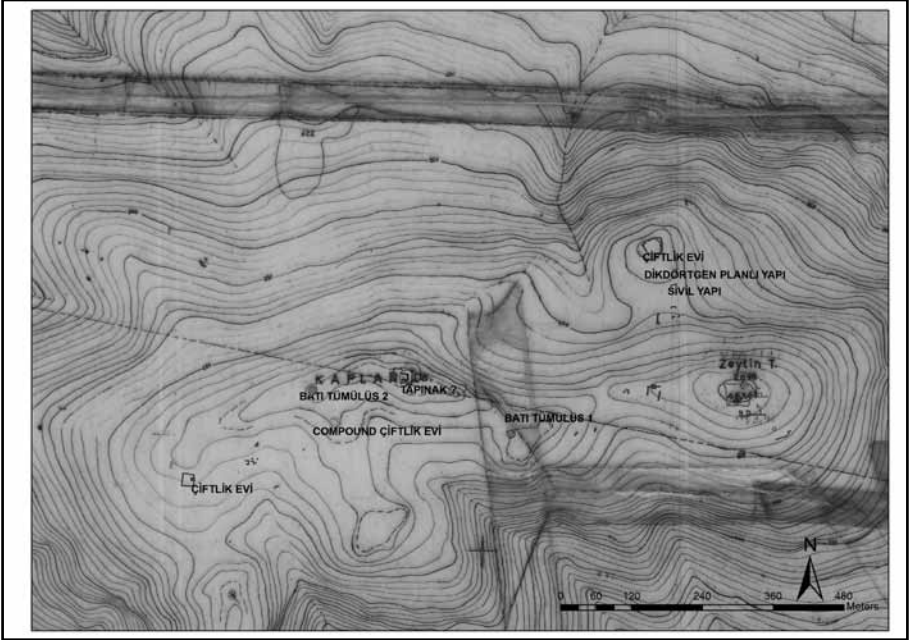
Kissebükü

Kissebükü araştırmaları Geç antik çağ yerleşmesinin yoğunlaştığı kıyıdaki doğu ve batı liman kalıntıları ile aşağı kentte sürdürülmüştür. Özellikle kıyı kesimde yürüttüğümüz çalışmalar Leleg yerleşmesinin güneyinde Alakilise ve doğuya doğru liman kalıntıları olduğu kesimde yoğunlaştırılmıştır. Çalışma sonucu Geç antik çağ kalıntılarının olduğu batı kıyı kesimde yerleşmenin bir sur duvarı ile çevrelendiği görülmüştür. Yürüme tabanı düzeyinde birkaç taş sırası ile görülen surlar doğu tarafta ise tamamen tahrip olmuştur. Bu tespit önemli bir kıyı yerleşmesi olan Kissebükü'nün tıpkı Aspat (Strobilos)'ta olduğu gibi kıyı boyunca Bizans çağında bir sur duvarı ile çevrelendiği anlaşılmaktadır.

III.derece arkeolojik sit sınırı içerisinde kalan ve daha önce sondaj çukurları açılan alanda da ekip tarafından inceleme yapılmıştır. Açma kesitlerindeki sedimanlarda bulunan çakılların tane boyu dağılımı, birbirleri ve hamur - çimento ile olan ilişkileri, hamurun genel olarak oksitlenmiş olması, söz konusu sedimanların yüksek enerjili bir nehir tarafından oluşturulduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Yüzey araştırması sınırları içinde olan Kissebükü'nde özellikle III.derece sit alanı içerisinde yapılan incelemelerde bu alanda sondajlarda kalıntı bulunmamasının nedeni yukarıda da açıklandığı gibi alanın jeolojik yapısı ile ilgilidir. III. derece sit sınırı içinde görülen sediment yüksek enerjili bir nehir tarafından taşınmıştır. Sondaj açılan alanlar kıyısı sur duvarı ile çevrili zengin Bizans kalıntıları ile donatılmış önemli bir yerleşmenin coğrafik bir merkezidir. Burada kıyıda yoğun bitki örtüsü altında tamamen kalmış kalıntıların temizlenmesi Antik kentin bütüncül olarak algılanması ve kalıntıların korunması açısından yararlı olacaktır.

Harita 1: Müsgebi ve Meşe Tepe.

Harita 2: Kaplandağ.

Resim 1: Müsgebi yol kenarında girişi tahrip edilmiş Myken Mezarı.

Resim 2: Çilek Tepesi ışık.

Resim 3: Mandıra Tepesi sur duvarı ve kalıntıları.

Resim 4: Kaplandağ Çiftlik evi yapısı çevirme duvarı.

Resim 5: Kaplandağı tümülüs.

Resim 6: Kaplandağ tapınak yapısı.

Resim 7: Aspat Batı Yamaç Kilise Yapısı.

Resim 8: Damlıboğaz dere yatağına atılmış mimari bloklar.

Resim 9: Pilav Tepe güneybatı alt yamaç.

Resim 10: Sedir adası anakaya blokları üzerine inşa edilmiş surlar.

Resim 11: Zeytinli ada genel görünüm.

Resim 12: Zeytinli ada güneyde olan büyük kilise yapısı.

Resim 13: Zeytinliada stel parçası ve sunak.

2010 YILI SAROS KÖRFEZİ GELIBOLU YARIMADASI PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI

Onur ÖZBEK*

GİRİŞ

Gelibolu Yarımadası'nın Prehistorik Dönem açısından araştırılmasına 2010 yılında devam edildi. Araştırmamızın ana amacı daha önce de belirtildiği gibi sadece yeni prehistorik alanların bulunması değil, Gelibolu Yarımadasında prehistorik insanın günlük yaşamında kullandığı prehistorik aletlerin ham madde kaynaklarının araştırılmasıydı. Ancak 2009 ve 2010 yıllarında tahminimizden çok daha fazla ve bilinmeyen prehistorik yerleşimi saptamış olduk. 2009 yılı yüzey araştırması sezonunda dört yeni höyük ve bir yontma taş alet atölyesi bulunmuştu. Özellikle 2009 da bulunan üç höyük, bölgenin Erken Kalkolitik'ten Geç Tunç Çağına kadar olan bir dönemini temsil etmesi nedeniyle önemliydi. Ayrıca 2009 Yılı çalışmamızda bizim açımızdan çok önemli başka bilimsel bir keşifte yapılmıştı. Daha önce hiç bir araştırmanın belgelemediği ve Türkiye Trakyası Güneyindeki tüm prehistorik yerleşim yerlerini ilgilendiren bu keşifte, prehistorik insanın ürettiği yontma taş aletlerin ham maddesi bulunmuştu. Eceabat İlçesi Kabatepe Limanına çok yakın bir mevkide yer alan bu ham madde kaynağını "Azmak Dere Prehistorik taş alet üretim atölyesi" olarak adlandırdık. 2010 yılında da bu kayacın doğal olarak yayıldığı tepelerde ve tarlalarda araştırma yaptık. Bu sene bu kayacın prehistorik insan tarafından test edildiğini ve bazı aletler yapılmaya çalışıldığı tespit edildi. Bu yıl ki araştırmamızda Azmak Dere atölyesinin daha geniş bir alana yayıldığı anlaşıldı. Özellikle Kabatape Müzesi Güneyi ve Doğusundaki alanlarda prehistorik taş aletlere rastlandı.

2010 sezonunda literatüre yeni kazandırılan birden çok prehistorik yerleşim oldu: bunlar Batıdan Doğuya sırasıyla Saros Körfezinde yer alan

* Doç. Dr. Onur ÖZBEK, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya A.B.D., Çanakkale/TÜRKİYE (ozbekonur@yahoo.com)

Kalealtı Köyü'nde Üvecik, Bayramiç Köyünde yer alan Üğütler ve Teknekayası Mevkiindeki yine adını Teknekayası olarak verdiğimiz prehistorik yerleşmelerdir (Resim: 1). Üvecik ve Üğütler yerleşmeleri kapladıkları alan açısından oldukça büyüktürler. Bu araştırmada bulduğumuz bu iki önemli yerleşmenin yüzey buluntuları bize şimdilik Kalkolitik Dönemden daha eskiye giden bir kültür izi yansıtmamıştır. Bu yerleşmelerin kültürel tarihi ile ilgili kesin bilgi ileride yapılacak kazılarla elde edilebilir.

Karabüvet Höyük-Adilhan

Koordinatlar : 40°40'37.36"N 26°47'30.69"E (Z: 36 m)

2009 Yılında bulduğumuz bu yerleşme mevki olarak en yakınında Karabüvet Deresine yakınlığı nedeniyle bu adla adlandırılmıştır. Aralarında çok az bir kot farkı olan iki tarla ile ikiye ayrılmış görülmektedir. Yaklaşık yirmi üç dönümlük bir araziye yayılan yerleşimin tarımsal faaliyetler ve bugünkü durumu ile yaklaşık 140 metre çapında (90x140 m) yükseltisi fazla olmayan bir yamaç yerleşmesi olduğu söylenebilir. 2010 yılında burada üzerinde tekrar toplama yapılmış ve Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı çanak çömlek, yontma taş endüstri ve sürtme taş endüstri (cilalı taş baltalar, vurgaçlar, havan eli parçaları) bulunmuştur. 2010 yılındaki toplamada höyüğün genel olarak yayıldığı alan konusunda daha iyi bir fikir elde edilmiştir. Kuzey bölümü ile güney bölümü arasında çok az bir kot farkı olduğu da belirgin olarak gözlenmiştir.

Üvecik Höyük-Kalealtı (2010 sezonunda bulunan yeni yerleşme)

Koordinatlar : 40°41'05"N 26°49'45"E (Z: 60 m)

Üvecik Höyük yada yerel halkın değişiyile "Üycek Höyük" Saros Körfezinde İstanbul -Çanakkale Otoyolunun Doğu kısmında yer alan Kalealtı Köyü'ne yakındır. Kalealtı Köyünün tam olarak 1800 metre Güneydoğusunda yer alır. Şadıllı Köyünün ise 1600 metre Güneybatısındadır ve bu köyün sınırlarında yer alır. (Resim: 2).

Daha önce Osmanlı Döneminde yoğun olarak yerleşilen ve bazı savunma amaçlı yapılarının da yer aldığı bilinen bu bölgede özellikle Yakın Çağ Tarihi ve Osmanlı Tarihi ile ilgilenen araştırmacılarca ziyaret edilmiştir. 1982 Yılında İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü adına yapılan araştırmalarda, Saros körfezindeki bu bölgenin detaylı olarak incelenemediği anlaşılmaktadır. Trakya Bölgesinde Neolitik Dönemde neredeyse farkedilmeyecek olan bazı düz yerleşmelerin aksine Saros Körfezindeki bu bölgedeki yerleşmelerin üzerinde höyükleşme gözlenmesi ve bunun da farkedilmesini kolaylaştırması ilginçtir. Özellikle bu iki höyüğün bu şekilde yükselmesinin nedeni yüzey toplamasının da gösterdiği gibi büyük bir olasılıkla tek bir kültürel dönemde değil Klasik dönemlere dahil, uzun bir süre yerleşilmiş olmasıdır.

Bölgenin özellikle verimli toprakları ve denizden elde edilebilecek besin kaynakları düşünüldüğünde, Neolitik Dönemde insan hareketlerinin burada yoğunlaştığı düşünülebilir. Bunun için özellikle deniz seviyesinden en az 20-30 metre yükseklikteki sık orman dışı tüm araziler boşluk bırakmayacak şekilde taranması gerekmektedir. Bunun nedeni genç alüvyal dolguların Saros körfezinde çok geniş alanlarda etkili olmasıdır. Bu lokalitenin yanında yer alan Yaylalar Deresi günümüzde mevsimsel olarak aktif hale gelmektedir. Arazide yaptığımız araştırmada, tarama sonucu yerel insanların kullandığı isimlerle Çayırlar mevki ve Şahapalı çeşmesi yakınında bir prehistorik alana ulaşıldı. Yine yerel olarak eskiden beri "Üvecik" yada "Üycek" mevki adı verilen yerde bol çanak çömlek parçası, yontma taş aletler ve yongalama artıkları, deniz kabukluları vb. malzemenin görüldüğü geniş alanın tarihöncesi bir yerleşme olduğu anlaşıldı (Resim: 3-6). Ancak sadece yüzeyden toplanan tip belirleyici çanak çömlek parçalarına göre Neolitik Dönem'e ait bir iz saptanamadı. Yüzeyde toplanılan malzemenin daha çok Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağına ait olduğunu söyleyebiliriz.

Üğütler Höyük-Bayramiç (2010 sezonunda bulunan yerleşme)

Koordinatlar : 40°42'05.36"N 26°53'00"E (Z: 128 m)

Süleymaniye Köyünün 1700 metre Kuzeyinde Bayramiç Köyünün ise 2250 metre Batısında deniz seviyesinden 128 m yüksekte yer alır (Resim: 7). Üğütler höyük ile Üvecik Höyük arasında tam olarak 5000 metre, birbirine daha yakın olan Karabüvet Höyük ile Üvecik Höyük arasında 3300 metre vardır. Bugün bu höyük üzerinde de aktif tarım vardır. Höyük 150x150 metrelik bir alana (yaklaşık 22 dönüm) yayılmaktadır. Süleymaniye köyünün içinden ayrılan ve tam Kuzey yönüne giden toprak yolun hemen Batısındadır. Höyüğün hemen Güneydoğusunda bugün aktif olan yalaklı büyük bir çeşme vardır. Höyük aslında Doğusunda ve Batısında iki mevsimlik derenin arasında kalır. Höyük üzerinde topladığımız malzeme arasında en çok dikkati çeken mallar arasında öğütme taşları, cilalı taş endüstriye ait parçalar, birçok deniz kabuklusu ve çanak çömlek parçası bulunmaktadır. Buluntular arasında ağırşaklar, bir adet pişmiş topraktan bir kırık idol başı önemlidir (Resim: 8). Ayrıca benzerleri Bozcaada Bademli Höyük Kazılarında ele geçmiş Erken Tunç Dönemi "kanca biçimli" idoller (?) önem arz etmektedir (Resim: 9). Bu tip pişmiş toprak parçaların hangi işleve ait oldukları tartışmalıdır. Üğütler Höyük de ele geçen çanak çömlek parçalardan özellikle Geç Kakolitik-Erken Tunç Çağı'na ait olanlarda hamur özellikleri şu şekilde özetlenebilir: kireç taneleri, çok küçük parçalarla bazen deniz kabuğu katkılı, sertlikleri orta derecede pişmiş ve ince elenmiş kilden (Resim: 10-12).

Teknekaya Mvk Süleymaniye-Evreşe (2010 sezonunda bulunan yerleşme)

Teknekaya buluntu yeri Teknekaya Deresi'nin tam olarak 300 metre Doğusunda yer alır. Tatlı su kaynaklarının eksik olmadığı bölgede bu yerleşimde iki dere yatağı arasındadır (Resim: 13). Deniz seviyesinden 66 m yükseklikteki Teknekaya Süleymaniye'nin 2170 metre Güneydoğusunda, Evreşe Kasabası'nın 2500 metre Kuzeydoğusunda 40°40'48.00"K 26°54'23.00"D koordinatlarında Teknekaya Mvk. adı verilen yere çok yakındır. Yaklaşık

olarak 150 x 150 m lik bir alan kaplar. Bu tarlanın 800 metre batısında Çakıllar Mvk. bulunmaktadır. Çakıllar adlı Mevkiide çok sayıda çömlek ve metamorfik kayalardan üretilmiş yarı bitmiş, yarı taslak birçok sürtme taş endüstri parçasına rastlanmaktadır (40°40'51.00"K 26°53'47.00"D)

Teknekaya'da toplanılan çanak çömlek parçaları çok fazla biçimde yıpranmıştır. Kültür belirleyebilen parça sayısı çok azdır. Yontma taş aletler yada yonga ve çekirdek parçaları da sayıca benzerdir. Bunun yanı sıra cilalı taş endüstriye ait değişik formda taslak parçaları ve bunlara ait yongalama atıkları daha fazla bulunmuştur. Ayrıca çok sayıda yumuşakça kabukluları bulunmaktadır (Resim: 14,15).

Azmac Dere-Kabatepe Limanı Doğusu (2010 Yılı buluntuları)

Azmac Dere yontma taş atölyesi ve ham madde kaynağı 2009 Yılı araştırmamızda tarafımızdan bulunmuştu. Burası 40°12'7.92" K 26°17'4.50" D ila 40°12'13.28" K 26°17'32.23" D koordinatları arasında kalan ve özellikle en az 10 hektarlık bir alanında jasp/çört adını verdiğimiz kayacın doğal olarak yüzeylenme gösterdiği açık biçimde belli olan bir alandır. Kabatepe limanının tam olarak Doğusunda ve buraya 1700 metre uzaktadır. Topografik 1/25.000'lik haritalarda kuzeyindeki tepenin ismi "Çakmak Sırtı" (yada Çakmak Bayırı) olarak verilmiştir. 2010 Yılı araştırmamızda Kabatepe Tanıtma Merkezinin 300 metre KD sında da benzer yontma taş aletleri ve bunların çekirdeklerini yada atık malzemeyi gözlemledik.

Bu aletler yada denenilen yontma taş parçaların hepsi kahverengiden kırmızıya ve siyaha kadar değişik renklerde görülen jasp ham maddesinden üretilmişlerdi. Bu aletlerden yada çıkarım yongalarından belli bir kültür yada prehistorik dönem ayırd edilememiştir. Bu yongalar ve çıkarım tekniği üzerinde çalışmalarımız devam etmektedir. Ancak öncül olarak söylenebilecekler, bu bölgede rastladığımız siyah renkli jasp'ın, Gelibolu Yarımada'sındaki diğer en eski Prehistorik yerleşimlerde de görülmesidir. Araştırmaya başlandığından beri birincil kaynağı araştırılan bu kayaç ilk defa

2009 yılında Kabatepe Doğusunda ortaya çıkartılmıştır. Doğal halde belki de yamaç molozu da denebilecek bir şekilde 50 m dsy¹ den 25 m dsy ne inen tarlalarda 20-30 cm boyunda, bir kaç kilo ağırlığında görülmektedirler.

İncelediğimiz ve bazılarını örnek olarak topladığımız buluntular arasında tamamen alet olarak bitirilen parça sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Oysa gördüklerimizden hemen hemen hepsi tek kutuplu olarak yontulmaya çalışılmış tam çekirdek haline getirilmeyen parçalardır. Kayacın yongalama sırasındaki kırılma kalitesi denenmek için bazı yongalar alınmış, bazıları bırakılmış, bazıları da seçilerek götürülmüş olabilir. Gelibolu Yarımadasında bugüne kadar yapılan çalışmalarda çakmaktaşı yatağına rastlayamamamız bu ham madde konusunda prehistorik dönemde bazı sıkıntılar olduğunu göstermektedir. Gelibolu Yarımadasında Hamaylıtarla, Kaynarca, Hacıhüsrev Höyük ve Karaağaçtepe Höyük gibi en eski yerleşim yerlerinde çakmaktaşı orantısız açıdan çok daha az rastlanmaktadır. Özellikle küçük aletler (yan kazıyıcılar) obsidyene görsel olarak çok benzeyen bazen transparan, çok homojen mineral (silis) dokulu, parlak siyah "jaspe" tır.

Saros Körfezi'nde diğer buluntu yerleri (2010 sezonu)

Saros Körfezi bölgesinde yüzeyde görülen malzemeye göre Erken Tunç Dönemden daha geç yerler de vardı. Genelde prehistorik olmayan bu buluntu alanlarını aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Çakıllar lokalitesi (40°40'51.00"K 26°53'47.00"D) : çanak-çömlek ve metamorfik kayalardan sürtme taş endüstri taslak ve parçaları.
2. Öteki Ova Mevkii : Bayramiç Köyünün 2 km Kuzeydoğusu, Soğuksu Deresi yanı, Geç Dönem çanak-çömlek buluntu. (40°42'41.00"K 26°55'57.00"D)
3. Halaç Dere Mevkii: Kocadere ile Halaç Dere'nin birleştiği yerde deniz seviyesinden 25-30 metre yükseklikte. Geç Dönem çanak-çömlek buluntu.
4. Fırınlara Mevki, Tavukçu Sırtı -Geç Dönem çanak-çömlek buluntu (40°38'57.00"K 26°54'59.00"D)

1 dsy (deniz seviyesi yüksekliği)

5. Kızıltepe Mevkii, fosik deniz kavkılıları (40°39'26.08"K 26°56'0.29"D)
6. Bayramiç Köyü içinde hemen kuzeyinde bir tepe üzerinde geç dönem çanak-çömlek, nekropol ? (40°42'15.00"K 26°54'54.00"D)
7. Yüllüce (Yoliçi eski adı) Üçdereler Mevkii, Roma, Bizans, Osmanlı eski bir yerleşim.

SONUÇ

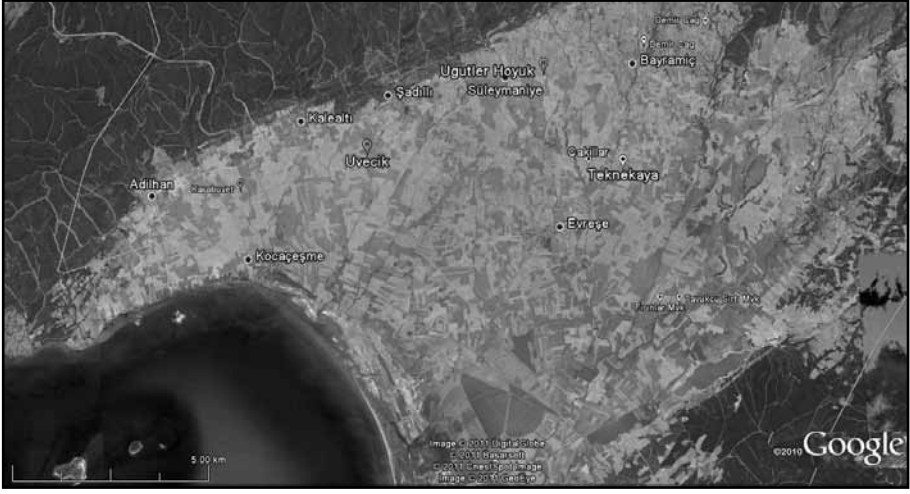
2009 Yılı yüzey araştırma sezonunda yürüttüğümüz çalışmada Tarihi Milli Park Sahası ile birlikte Saros Körfezi sahası içinde bulunan Adilhan, Kocaçeşme gibi yerleşim birimlerine yakın alanlarda ve Edirne İli sınırlarına yakın alanlarda çalıştık. Daha önceki yıllarda araştırılmayan ve batıda Edirne İl sınırı, doğuda Tekirdağ İl sınırı olan bölgede özellikle Batı bölgelerinde yeni höyükler bulundu. Bu höyüklerin ileride tescil edilmesi için bu raporda verilen tapu sahiplerinin bilgileri alındı. Bu sene üçü Kalkolitik ve Tunç dönemi höyükler, biri Demir Çağı biride büyük bir olasılıkla Holosen Dönemi başında prehistorik topluluklarca kullanılmış çok önemli bir ham madde kaynağı ve atölyesi bulundu. Bu ham madde kaynağı tüm Gelibolu Yarımadasında Neolitik Dönem yerleşmelerde kullanılmıştır ve bundan başka bilinen bir kaynak yoktur.

Araştırmamızın 2010 sezonunda, daha önce literatürde bilinmeyen önemli üç prehistorik yerleşim bulduk. Bunlar Kalealtı Köyü yakınlarındaki Üvecik Mvk.ndeki Üvecik Höyük ve Bayramiç Köyü yakınlarındaki Ügütler Mvk. yakınlarındaki Ügütler Höyük ve Teknekayası Mvk.deki adını Teknekayası olarak verdiğimiz prehistorik yerleşmelerdir. Üvecik ve Ügütler yerleşmeleri Gelibolu Yarımadasındaki diğer höyükler hesaba katıldığında kapladıkları alan açısından en geniş olanlardır. Ancak Trakya'daki diğer yerleşmeler gibi yüksek değillerdir. 2010 yılı araştırmamızda bulduğumuz ve literatüre kazandırdığımız bu iki önemli yerleşmenin yüzey buluntuları bize şimdilik en erken Kalkolitik Dönemi işaret etmektedir. Tabiki bu irdelemeye çalıştığımız yerleşmelerin kültürel tarihi hakkında daha kesin konuşabilmek ileride kazılar ile mümkün olacaktır. Bu şekilde, bölgenin değişik kültürel dönemlerde nasıl

bir yerleşim sıklığına ulaştığını ve günlük yaşamın nasıl değişime uğradığı daha somut olarak anlaşılacaktır.

TEŞEKKÜRLER

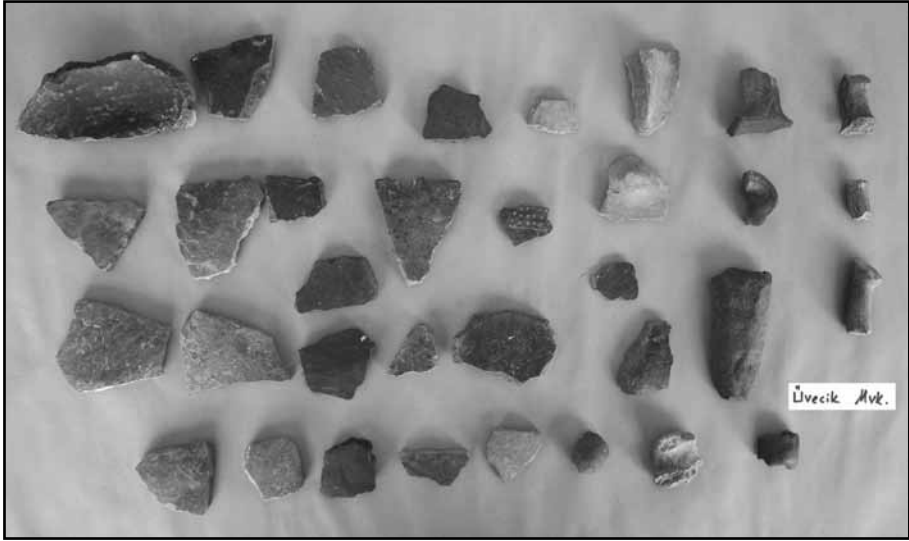
Bu proje 2006 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri ve 2007, 2008, 2009 ve 2010 Yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİM tarafından desteklenmiştir. Projemize katkı sağlayan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü-BAP Komisyonu'na ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'na yardımlarından ötürü teşekkür ederiz. 2006 Yılından beri sürdürdüğümüz arkeolojik yüzey araştırmalarında bilimsel projemizi gönülden benimseyerek çalışmalarımızda bize ellerinden gelen her türlü yardımı esirgemeyen başta 2006 Yılı Bakanlık Temsilcimiz Sayın Arkeolog Serkan Atalay'a, 2007 Yılı Bakanlık Temsilcimiz Sayın Arkeolog Aynur Uğur'a, 2008 Yılı Bakanlık Temsilcimiz Sayın Arkeolog Nihan Çiftçi'ye 2009 Yılı Bakanlık Temsilcimiz Sayın Arkeolog Nil Koçak'a 2010 Yılı Bakanlık Temsilcimiz Hititolog Aynur Akkan'a teşekkür etmek isteriz. Arkeolog (M.A.) Murat Ufukkara (Gelibolu Tarihi Milli Parkı Müdürlüğü)ya araştırmamız sırasında gösterdiği yardımlardan, Arkeolog Berkay Dinçer'e 2010 yılı araştırmamızda Kabatepe çakmaktaşı/jaspe yataklarında bizimle bilgilerini paylaşmasından dolayı teşekkür ederiz. Ayrıca Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğrencileri Cihan Avcı, Aykut Gezgin, Gülçin Günyol'a araştırmamıza katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

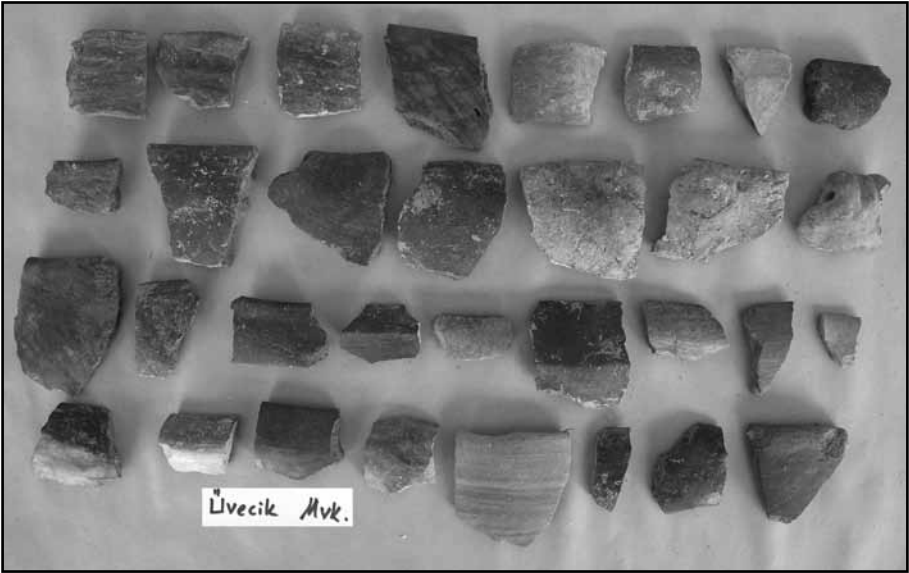
Resim 1: Gelibolu Yarımadası'nda adı geçen yerler (Uydu Görüntüsü).

Resim 2: Şadıllı (Şadırlı) Köyü güneyinde yer alan Üvecik Höyük

Resim 3: Üvecik Höyük buluntuları 2010: çanak çömlek parçaları

Resim 4: Üvecik Höyük buluntuları 2010: çanak çömlek parçaları.

Resim 5: Üvecik Höyük buluntuları 2010:çanak çömlek parçaları.

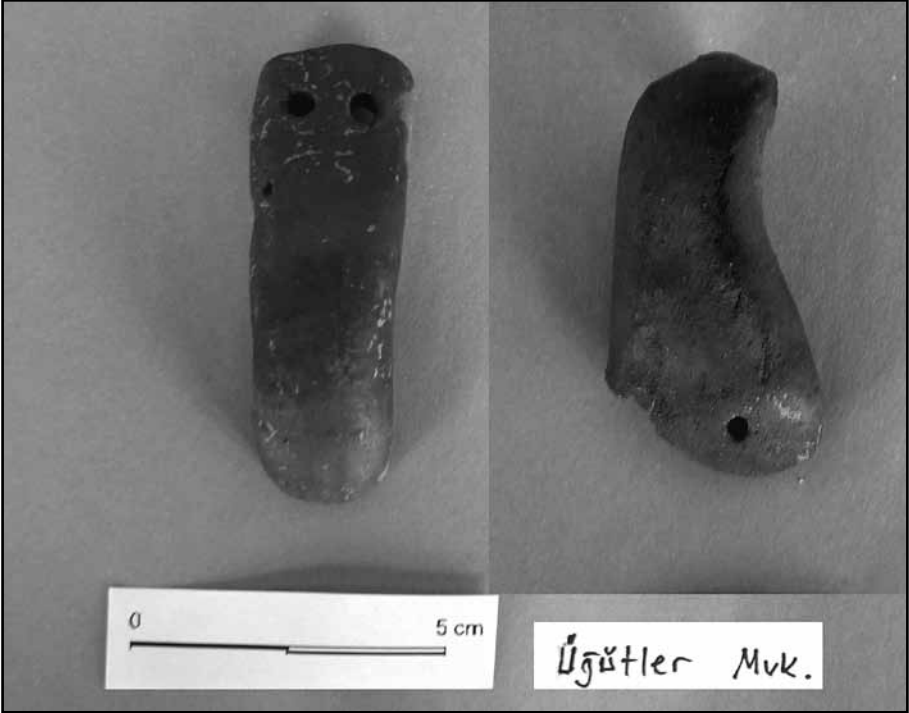
Resim 6: Üvecik Höyük buluntuları 2010. Solda nefritten bir vurgaç, değişik molusklar, çoğunlukla jasp ve çok az olarak beyaz çakmaktaşı yontma taş buluntular.

Resim 7: Ügütler (Ögütler) Höyük. 2010 Yılında bulunan en büyük yerleşme.

Resim 8: Ügütler höyük'ten bulunan bir idol başı.

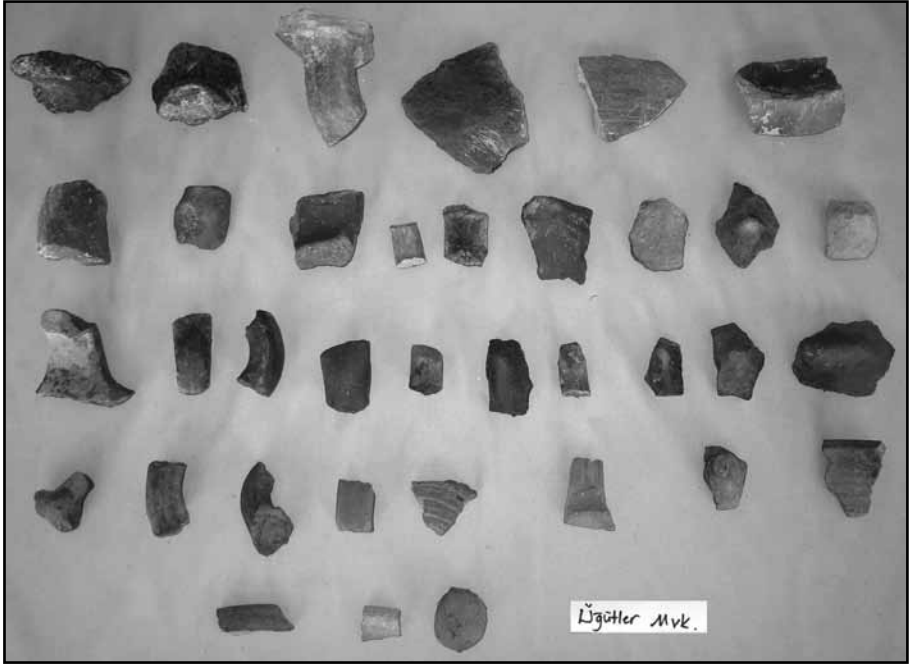
Resim 9: Ügütler Höyük 2010 buluntularından kanca şekilli pişmiş toprak iki eser.

Resim 10: Ügütler Höyük 2010 buluntuları: çok sayıda molusk, jasp ve çakmaktaşı yontma taş alet, parçası ve atıkları, kırık cilalı taş aletler, çok az sayıda nefrit'ten taslak, vurgaç.

Resim 11: Ügütler Höyük 2010 buluntuları: çanak çömlek parçaları.

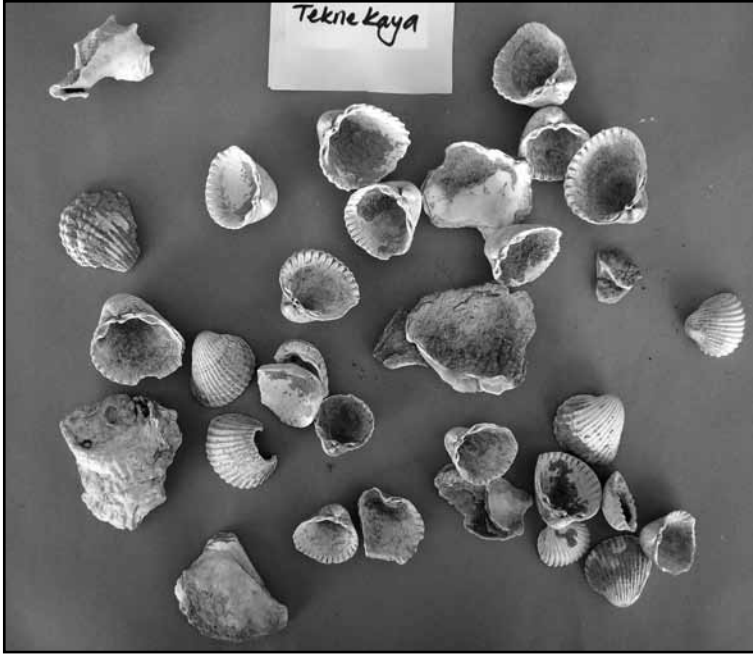
Resim 12: Üğütler Höyük 2010 buluntuları: çanak çömlek parçaları.

Resim 13: Teknekaya buluntu yeri: Güneyden kuzeye görünümde Korudağ zirveleri ufuktur.

Resim 14: Teknekaya yerleşmesinden toplanılan Tunç -Demir Çağı çanak çömlek parçaları, az sayıda çakmaktaşı yontma taş buluntu, nefrit cilalı taş balta taslakları.

Resim 15: Teknekaya buluntu yerinde aynı zamanda Yartarla prehistorik yerleşmesinde de çok sayıda bulduğumuz bir çoğu beslenme amacı toplanmış molusklar (deniz kabukluları).

YAYIN KURALLARI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da e-kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfasi olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalar (Harita:), Çizimler (Çizim:), Resimler (Resim:)olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü

II. Meclis Binası Ulus/Ankara

adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımızın www.kulturvarliklari.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

PUBLICATION RULES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
 - * The title to be written in 14 pts, bold,
 - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
 - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in Italic character.
- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus/Ankara/TÜRKİYE

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note the books of the Symposium are available on www.kulturvarliklari.gov.tr

